

SZABÓ IMRE

A VITÁS APASÁG BÍRÓSÁGI ÚTON TÖRTÉNŐ RENDEZÉSE

(Doktori értekezés)

Szeged 1996

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	1
II. A házasságon kívül született gyermekek történelmi diszkriminációja.....	4
1. A házasságon kívüli szülések aránya.....	4
2. A házasságon kívüli szüléshez vezető tényezők.....	7
3. A házasságon kívül született gyermekek hátrányos megkülönböztetésének formái a történelem során.....	21
4. A szülés dicsősége és traumája.....	34
5. A gyermekek jogainak biztosítására tett nemzetközi erőfeszítések.....	37
III. Apasági vélelem mai családjogi rendszerünkben.....	41
1. A családi jogállás - a leszármazás.....	41
2. Az apaság vélelme az anya házassága alapján.....	43
3. Apasági vélelem a házasságon kívül született gyermek vonatkozásában....	50
A. Apasági vélelem teljes hatályú apai elismerés alapján.....	51
B. Apasági vélelem az anya utólagos házasságkötése alapján.....	57
C. Az apaság vélelme bírói ítélet alapján.....	59
IV. Az anyaság megállapítása.....	59
V. Az apai jogállás bírói úton történő betöltése, illetve az apaság bírói úton történő vitatása.....	61
VI. Keresetindítás.....	67
1. Anyakönyvezés - a gyámhatóság feladata perindítás előtt.....	69
2. Kereset az apaság megállapítása iránt.....	77
3. Kereset az apaság vélelmének megtámadása iránt.....	88
4. A keresetek összekapcsolása.....	105
5. Elállás a keresettől.....	112
6. A keresetlevél.....	114
VII. A tárgyalás.....	115
1. A keresetlevél megvizsgálása.....	115
2. Hatáskör, illetékesség.....	124

3. A perbeli képviselő.....	130
4. A tárgyalás.....	134
A. A tárgyalás vezetése.....	134
B. Egyéb perjogi kérdések.....	152
VIII. Az eljárás költségtételeiről.....	154
IX. Az ítélet.....	157
X. Perorvoslatok.....	162
XI. Bizonyítási kérdések.....	165
1. A felek előadása.....	165
2. Bizonyítási kötelezettség - bizonyítási teher.....	168
3. Bizonyítási eszközök.....	177
A. A tanúvallomás.....	180
B. Az anya vallomása.....	186
C. A szakértői bizonyítás.....	189
4. A bizonyítás eredményének mérlegelése.....	216
XII. A 75/1995. (XII. 21.) alkotmánybírósági határozat.....	222
XIII. Egy városi bíróság ítélkezési gyakorlata.....	226
XIV. Összegzés - javaslatok.....	229
Irodalomjegyzék.....	245
Summary	

BEVEZETÉS

Az apasági perek számuknál fogva nem képviselnek jelentős mennyiséget a polgári ügyérkezésein belül, de még a személyállapoti perek között sem. Azonban a családi jogállásnak az ember életében olyan meghatározó szerepe van, ami e pereket a legfontosabbak közé emeli. Mint Farkas József írta, a különleges perek talán mindegyike megérdemelné, hogy a polgári eljárásjog átfogó újraszabályozása kapcsán külön tanulmány foglalkozzon velük.¹ Jelen dolgozatban arra teszünk kísérletet, hogy ezek közül alaposabb vizsgálat alá vessük a személyállapoti perek közé sorolt apasági pereket.

A család

Amikor a házasságon kívüli gyermekekről beszélünk, tudnunk kell, hogy ők azok, akiknek nem adatik meg, hogy családban nevelkedjenek fel. Mit jelent a család?

"Család" alatt az emberek egy szűkebb és egy tágabb csoportját érthetjük. Szűkebb értelemben (jogilag) család alatt a szülő - gyermek közelségű társas kapcsolatok értendők. Ugyanakkor tágabb értelemben a család körébe tartoznak azok is, akiket a családjogi törvény egymás rokonaiként jelöl meg. E rokonság lehet egyenesági vagy oldalági. Egyenesági a rokonság azok között, akik közül az egyik a másiktól származik [Csjt. 34. §. (1) bek.]. Oldalágon rokonok azok, akiknek legalább egy közös felmenő rokonuk van, ők maguk azonban egyeneságon nem rokonok. [Csjt. 34. §. (2) bek.] E meghatározásoknak azért van értelmük, mert a családi jog a rokonsági kapcsolat különböző formáihoz és létszakaihoz különböző jogkövetkezményeket és jogi tartalmakat fűz. E jogi tartalmak az alábbi szabályozásokban nyilvánulnak meg: a) a házasságkötés, b) a származás, c) az örökbefogadás, d) a névviselés, e) a szülő - gyermek kapcsolat (szülői felügyelet), f) a családjogi tartás, g) az öröklés szabályai.

A család (az emberek kisebb-nagyobb összetartozó és összetartó közössége) lényegében egyidős az emberi kultúrával. Mintegy ősidőktől fogva adott és magvá-

¹ Farkas József: A különleges eljárások a polgári eljárásjog újraszabályozásának tükrében. Magyar Jog, 1985. évi 2. szám, 97-114. p.

ban, lényegében változatlanul maradt jelenség. A mai értelemben vett "privatizált családmag" azonban csak a XVII. sz. folyamán alakult ki Európában. Nem tudunk egyetérteni olyan megnyilvánulásokkal, amelyek a család haldoklásáról írnak, sőt egészen a család, mint hagyományos társadalmi figuráció teljes elhalásának, felbomlásának hirdetéséig is eljutottak.²

Függetlenül a jogi szabályozás meglététől, családra mindig szükség volt az "érzelmi biztonság", a "szeretetigény", a "pszichikus egyensúly" biztosítása érdekében.³ Valójában normális körülmények között a szülők az utódok gondozását és nevelését a történelem folyamán mindig is ellátták. Pusztán a családi viszonyok szabályozásában figyelhetők meg, hogy a modern kor felé haladva az állam egyre inkább igyekezett e viszonyokba a jogi szabályozás útján beavatkozni. A család volt tehát a változatlan, míg a családdal foglalkozó jog ("családi jog") az idők folyamán egyre többet változott. Ez még akkor is így van, ha maga a család is rengeteg változáson, fejlődésen ment keresztül. A klasszikus római jog a család belső ügyeivel még nem foglalkozott. Megítélése szerint a házastársak személyes kapcsolatának szabályozása a "mores" uralma alatt állott. A megítélésen a későbbi korok változtattak, a családi viszonyok jogi szabályozását leginkább a XIX. századtól figyelhetjük meg, amely szabályozási tempó a XX. század közepétől gyorsult fel.

A Szociális Fejlődési és Humanitárius Ügyek (CSDHA) bécsi központjának család-fogalma: "A család általában a társadalom alapegysége, amely biztosítja a szaporodást, a szocializációt, a szeretetet és az emocionális támaszt".

Általános érvénnyel állapítható meg, hogy a mentális egészség és az adott személy társadalmi-gazdasági helyzete fordított viszonyban van egymással.⁴

A társadalom mint egész, mindig az egyeseken keresztül cselekszik. Az egyes embert érhetik pozitív és negatív hatások, amelyek cselekvését irányítják, akár tudatosan, akár csak vélt tudatossággal, de inkább a körülmények által behatároltan cselekszik. E felismerés nem mai, a biológiai fennmaradást is igyekeztek a társadalomtudósok elemezni, a jogalkotók, politikusok pedig befolyásolni. Ezért jelentős,

² D. Copper: *The Death of the Family*, Penguin Press, London, 1971.

³ S. Molnár Edit: *A család ideálisnak tartott létszáma és összetétele - a népesedés-propaganda lehetőségei*. Megjelent "A népesedés és a népesedéspolitika" című tanulmánykötetben. Budapest, 1983. 144. p.

⁴ Ozsváth Károly: *A társadalmi beilleszkedési zavarok és nehézségek összefüggése a halmozottan hátrányos helyzettel*. Előadás. Szociológia, 1981. évi 3-4. szám 319-322. p.

hogy egy adott kor társadalompolitikája milyen népesedéspolitikát folytat. Hazánk népességének történelmi távlatokban mért, szinte folyamatos csökkenése is elgondolkoltatta a tudósokat és a politikusokat, de a jogalkotókat egyaránt. Statisztikai tény, hogy a születések száma Magyarországon az utóbbi évszázadban szinte folyamatosan csökken. A XIX. sz. végén a születési arányszám még 40‰ körül volt, majd ez csökkent a '30-as évek végére 20‰-re, az '50-es évek elejére 20‰ alá, a '60-as évekre pedig kb. 10-15‰-re. Napjainkban ez 10‰ alatt van.

Könnyű lenne arra hivatkozni, hogy a népesedésre olyan ismert és valóban igaz okok hatottak negatívan, mint az iparosodás, az urbanizáció, a migrációs mobilitás, ugyanakkor a tudatformálás, a meggyőzés, a tömegkommunikáció és a jogi szabályozás nem tudták ennek kellő ellenpontját adni. Való igaz az is, hogy hazánkban (de általában a modern társadalmakban) a nők egyenjogúsítása a munkavállalásban szintén a termékenységi mutatók rontása irányában hatottak. Természetes, hogy a kívánatos népesebb család kialakulása ellen hatnak olyan szorító gazdasági tényezők is, mint a rendkívül nehéz, sokszor szinte kilátástalan lakáshelyzet, a háztartási munkáktól megszabadító szolgáltatások alacsony színvonala, de önmagukban ezek sem magyarázhatják a kialakult népesedési mutatókat. A nálunk lényegesen jobb gazdasági körülményeket élvező Németországban is romlott a termékenységi mutató.

Azonban, a népesedésre lehet hatni. Jogi eszközökkel is. Ezen eszközökkel azonban nagyon óvatosan és körültekintően kell bánni, mert a hatások nem kellő előzetes felmérése esetén még a komplexnek tűnő szabályozásnak is dominánsan a nemkívánatos, diszfunkcionális hatásai érvényesülhetnek (lásd erre az 1953. évi 1004/1953. számú minisztertanácsi határozatot, melynek nyomán szinte kizárólagosan a büntetőjogszabályok kerültek alkalmazásra).

A társadalom és gazdaság alrendszerek bonyolult együttese. A népesedés abszolút számaira, de magának a népesedésnek a mikéntjére is rendkívül sok tényező hat. (Lakáshelyzet, jövedelmi viszonyok, a gyermekek felnevelésének, gondozásának esélyei pozitív és negatív megítélésben egyaránt. A társadalom jogszabályokban is megtestesített vélekedése arról, hogy a gyermeknevelést önmagában is elismeri-e és ha igen, milyen mértékben, társadalmilag hasznos, produktív és anyagilag is megbecsülendő tevékenységként stb.) A népesedésre ható tényezők közül egyesek nem

ragadhatók ki, de az objektív meghatározottságok és meghatározó tényezők mellett is vannak olyan szubjektív és a jog, a társadalompolitika által nem irányítható momentumok, amelyek ugyan többé-kevésbé feltárhatók, de teljes mértékben sohasem irányíthatók. A társadalmi, gazdasági mögöttesek mindig az egyéni tudatban jelentkeznek, mint szándékok, tervek, törekvések és döntések. A döntésekre igen nagy hatással van a környezet, a makro- és mikrokörnyezet egyaránt. E környezetbe beleértendő a családi, munkahelyi környezet éppúgy, mint a gazdasági, jogi környezet. Minderről Kulcsár Kálmán a következőképpen fogalmaz: "A megmaradás egyedüli indokaként tehát elegendő a megmaradás maga. A megmaradásnak azonban nem csupán biológiai feltételei vannak. Az embernek és az emberi társadalomnak sajátossága a biologikumnak a társadalmival való ötvöződése, s az adott esetben pusztán a sok gyermek születése még nem biztosítéka a megmaradásnak, de természetesen megfelelő számú újszülöttek nélkül mégoly kulturált társadalom sem maradhat fenn".⁵

II.

A HÁZASSÁGON KÍVÜL SZÜLETETT GYERMEKEK TÖRTÉNELMI DISZKRIMINÁCIÓJA

1. A házasságon kívüli szülések aránya

A tudományok tapasztalataiból tudjuk, hogy a klasszikus életfordulók (születés, nemi érettség, házasság, szülés, stb.) az egyén életében gyakran járhatnak olyan krízisekkel, amelyek akár több tudományág kutatási témái is lehetnek. E krízisek a szoros értelmében életet teremthetnek, de rongálhatnak, még halált is hozhatnak. A társadalom általános állapotáról tükröt mutathatnak a megteremtett, elpazarolt, tönkrement és a megrövidült életek is. "Már a világra síráskor viseli az újszülött mindazt, amiben önmaga vétlen, de ami teljes hálóba fogja egész életét: már meghatározza az életútját ahogy várják, fogadják, a közvetlen környezet hatása, társadalmi helye, a kor és a rend, amiben született. Kardinalis fordulat az életet akarva

⁵ Kulcsár Kálmán: A népesedés befolyásolásának lehetőségei. Megjelent "A népesedés és népesedéspolitika" c. tanulmánykötetben. Budapest, 1983. 28. p.

vagy akaratlan adó szülőnek: akár vágyott és önkéntes, akár véletlen, sőt gyűlölt és elhárított a szülői szerep.”⁶

Az elmúlt egy-két évtized demográfiai adatait vizsgálva Magyarországon a házasságon kívül született gyermekek száma 10 000 körül mozog évente. Ez olyan szám, amely jelentős társadalmi problémát rejt magában. Hazánkban a házasságon kívül született gyermekek száma általában évente 5 - 6% körül mozgott, majd a '80-as évekre ez a szám 9% körülre emelkedett. De általában is elmondhatjuk, hogy azokban az államokban, ahol a vallás, a hagyományok hatása erősebb (pl. Lengyelország, Olaszország, Japán) a házasságon kívüli születések száma alacsonyabb, mint az olyan államokban, ahol az élettársi kapcsolatok nagy számban vannak jelen (pl. Dánia, Svédország).

A magyarországi szociológiai vizsgálatok is mutatták, hogy a házasságon kívüli szülések emelkedésének egyik legfőbb oka a házasságon kívüli együttélések számának emelkedése. Az ilyen társas kapcsolatban élő nők között a hajadonok 75%-ot, az elváltak 20%-ot, az özvegyek 4%-ot képviseltek 1980-ban.⁷

Az iskolai végzettséget tekintve a házasságon kívül szülés legmagasabb az iskolába nem járt, vagy csak néhány osztályt végzett nők körében. (Ezen belül a cigány lakosság aránya igen magas.) Megfigyelhető azonban, hogy némelyest növekedett azon nők száma is, akik egyetemet vagy főiskolát végeztek.

A házasságon kívül született gyermekek aránya Franciaországban is jelentősen emelkedett. Míg ugyanis 1968-ban a családok mintegy 7%-a élt élettársi kapcsolatban ("union libre"), addig ez a szám 1986-ban már 10% volt. Franciaországban napjainkban minden ötödik gyermek házasságon kívüli kapcsolatból származik.⁸

Svédországban a házasságon kívül született gyermekek száma 1973-ban 28,3%-ot, 1982-ben azonban már 41,9%-ot tett ki.

A Német Szövetségi Köztársaságban 1964-ben 1 065 437 megszületett gyermek közül 53 131 (4,9%) született házasságon kívül. Ugyanezek a számok 1984-ben már 584 157, ebből 52 998 házasságon kívül született (9%). A néhai NDK-ban

⁶ Társadalmi változások - életfordulók. Tanulmányok. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest 1988.

Losonczy Ágnes: Bevezetés. 3. p.

⁷ Kiss Éva: Tudományos konferencia a házasságon kívül szülések demográfiai, társadalmi és egészségügyi összefüggéseiről. Magyar Jog 1982. évi 1. szám, 85. p.

⁸ Ónodi György: Szabad a választás. Heti Világgazdaság, 1988. február 20. 57-58. p.

1962-ben a gyermekek 10%-a, 1982-ben viszont már 29,2%-a született házasságon kívül.⁹

Az Egyesült Államokban 1988-ban a gyermekek 20%-a házasságon kívül született. (Ez az arány négyeknél 40%).

Az Egyesült Államokhoz hasonló számokkal találkozunk Magyarországon is, ahol a házasságon kívüli szülések országos arányát jóval meghaladó, mintegy 32-33%-os a tizenéves korban szült nők aránya. További adalék ehhez, hogy a házas fiatalok anyák esetében is 70%-ot meghaladja azok aránya, akik hajdonként lettek terhesek, majd ezt követően kötöttek házasságot. Jelzi az eltérő társadalmi felfogást, hogy a házasságon kívül szült "leányanyák" 53%-a hazánkban a cigány etnikumhoz tartozik.¹⁰ (Az adatok 1983-ra vonatkoznak.)

A WHO 1995-ös adatai szerint a tinédzser korú lányokat figyelembe véve 1000 ilyen korú lány közül 30 esik teherbe, ezek közül pedig 18 abortál. Tehát világátlag, hogy a tinédzser korú lányok 1,2%-a szül gyermeket.

Tekintettel arra, hogy a házasságon kívül született gyermekek száma a világtendenciát figyelembe véve nem mutat csökkenést (természetesen néhány kivétel akad), mintegy érdekességként megemlíjtük a következő számokat. Az Amerikaközi Gyermekvédelmi Intézet jelentése szerint a törvénytelen gyermekek Latin-Amerikában egy 1961-es vizsgálat szerint komoly problémát jelentettek, egyes területeken a gyermeknépesség 65 - 90%-a törvénytelen volt.¹¹ Szintén 1961-es adatok a következők: A házasságon kívüli születések 40%-ot értek el Peru, Trinidad és Tobago tekintetében, 56,3% volt Venezuelában, 64% El Salvadorban, Hondurasban és a 70%-ot is meghaladta Jamaicában.¹²

A házasságon kívüli szülések statisztikájának példálózó bemutatását követően is csak megerősíthetjük, hogy e kérdés a társadalmi problémák kezelendő gondjainak

⁹ Dieter *Heinrich*: Házassági jog és társadalmi valóság. Wolfram Müller-Freienfels tiszteletére kiadott emlékkönyv. Baden Baden 1986. 287. p.

¹⁰ Lásd: *Pongrácz Tiborné - S. Molnár* Edit: Gyermekvárás serdülőkorban. Társadalmi változások - életfordulók. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 1988. 139-153. p.

¹¹ Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa, UNICEF, "A gyermekek szükségleteinek felülvizsgálata", E/ICEF/410. (1961. május 4.) II. függelék, 5. p.

¹² Vieno *Voitto Saario*: A házasságon kívül született gyermekek hátrányos megkülönböztetése. ENSZ kiadvány, New York, 1967. 24-25. p.

egyike. Hiszen "bármennyire is fejlődik a tudomány, a technika, az informatika, a társadalmi élet legfontosabb tényezője továbbra is az ember marad".¹³

A házasságon kívüli születést gyakorlatilag ab ovo a társadalmilag hátrányos helyzetek közé sorolta a svájci jog is. Ennek jele, hogy egy 1981-es Szövetségi Törvényszéki ítélet meghozataláig a gyámhatóságok minden olyan gyermek számára pártfogót rendeltek, aki nem élt születésekor házasságban. E döntéstől számítottan annyiban lazítottak e merev gyakorlaton, hogy csak azon gyermek számára rendelnek pártfogót, akit természetes apja sem a születés előtt, sem a születésnél nem ismert el a magáénak. A pártfogó feladata kettős: egyrészt közre kell működnie az apai elismerés nélkül született gyermek apjának felkutatásában és az apaság megállapításában, másrészt feladata tanácsokkal ellátni az anyát.¹⁴

2. A házasságon kívüli szüléshez vezető tényezők

Lényegében öt olyan okcsoportot lehet megállapítani, melyek a házasságon kívüli szülések okaiként szerepelhetnek:

- gazdasági,
- szociális,
- jogi,
- történeti,
- demográfiai.

A gazdasági és szociális okokat vizsgálva általánosságban megállapíthatjuk, hogy a házasságon kívüli szülésnél jelentős szerepe van a társadalom szerkezetében és összetételében bekövetkező változásoknak. Itt elsődlegesen a gyors változások jelentenek problémát, amelyek adott esetben beilleszkedési zavarokhoz vezethetnek. Ilyen ok lehet, ha nagyobb tömegeket mintegy gazdasági kényszerrel átültetnek más lakókörnyezetbe (különösen a parasztság városba áramlásáról lehet szó). Idővel változnak a kialakult kulturális minták is. Ilyen változások hatására a társadalmi adaptáció gyakran a már megszokott, hagyományos erkölcsiség elvesztésével is együtt jár. A házasságon kívüli kapcsolat létesítésének okaként szerepel gyakran,

¹³ Szabó A. Ferenc: Népesedés és jövőkutató. Valóság, 1985. évi 2. sz., 47. p.

¹⁴ Katharina Kerr: Ein Erteil bringt Klarheit für unverheiratete Mutter und Paare. Basler Zeitung, 1982. évi 61. sz. (Közli: Jogi tudósító 1982. július, XIII. évf. 13/14. sz., 16-17. p.)

hogy a férj lakóhelyétől távolra jár dolgozni (másik városba), ahol gyakran alakít (alakíthat) ki alkalmi kapcsolatokat egészen a tartós életközösségig, együttélésig. Ugyanígy a házasságon kívüli kapcsolat létesítésének talaja lehet a nők fokozott munkavállalása, amely a feleséget kiszakítja a hagyományos családi közösségből. A házasságon kívüli szülések okaként szerepelhet, ha csökken a népességben a házasságkötési hajlam. Ennek oka lehet pl. a munkanélküliség növekedése, amely arra indíthatja a házassági korban lévő fiatalokat, hogy attól a feltevéstől vezérelve, hogy egy házasság költségeinek kihatásaival nem tudnak megbirkózni, inkább csak alkalmi együttélékre szorítják kapcsolatukat, legfeljebb házasság nélküli társas kapcsolatot alakítanak ki (élettársi együttélés). A házasságon kívüli szülés indokaként szerepelhet, hogy a mai társadalmakban a társadalom már nem viselkedik előítéletekkel a házasságon kívül együttélő személyekkel szemben, ugyanakkor a fiatalok körében a tömegtájékoztatási eszközök hatása, a televízió és a rádió fiatal életkorban felkelti a szex iránti érdeklődést. A társadalmak gazdasági fejlettsége mellett azonban nem hagyható figyelmen kívül azok kulturális fejlettsége sem. Így különös hangsúllyal esik latba a műveletlenség, a szexuális nevelés hiánya, a fogamzásgátló módszerek ismeretlensége.

Svéd és amerikai adatokat szemügyre véve láthatjuk, hogy mindkét országban a '60-as éveket követően igen erős emancipációs megnyilvánulások voltak, a nők helyzete lényegesen változott. Svédországban a nők tömegesen álltak munkába, kiépítették az óvodai hálózatot, elterjedtek a különböző fogamzásgátló szerek és új szexuális morál alakult ki. Jellemző, hogy a hivatalos iratokon is a "házasság/együttélés" kifejezés mint összevont fogalmak szerepelnek ma is. Társadalmilag tehát az együttélés mindkét formája teljes mértékben elfogadottá vált. De az adójogszabályok is inkább a házasság megkötése ellen szólnak, hiszen a gyermekét egyedül nevelő anyát vagy apát jelentős kedvezményekben részesítik.¹⁵ Az Egyesült Államokban pedig a fejlett országok közül egyedül nem létezik a családi pótlék és a gyermekgondozás intézményrendszere. Szociális gondoskodásként a "welfare", azaz a szociális segély segíti a szegénységi szint alatt élőket, ami némi készpénzt és élelmiszerjegyet jelent. Mivel e juttatásokat főként az egyedülálló

¹⁵ Garam Katalin: A reptéri igen. *Heti Világgazdaság*, 1988. február 20. 58-59. p.

anyák kapják, ez önmagában a különélésre ösztönöz.¹⁶ Amerikai szakértők legmegdöbbentőbbnek a házasságon kívüli szülések esetében azt tartják, hogy igen magas a tizenévesek aránya ebben a körben. A fehér tizenévesek között valamennyi szülés 33%-a volt házasságon kívüli, míg a négereknél ez 86%-os. Túl az erkölcsi szokások és szociális helyzetek másságán, megfigyelhető, hogy az idősebb nők ma már gyakran tudatosan vállalják a házasságon kívüli szülést.¹⁷

A házasságon kívüli szülések jogi okainak vizsgálatakor mindenekelőtt azt kell megemlíteni, hogy itt igen nagy szerepe lehet annak, hogy az állam engedi-e a válást, illetve a válás megengedése mellett annak kieszközlése könnyebb vagy nehezebb. Azokban az államokban (Franciaország, Olaszország, Spanyolország), ahol erős az egyházi befolyás és az egyház következetes küzdelmet folytatott a válás megengedése ellen, a törvénymódosítást követően a házasságon kívüli szülések száma lényegesen csökkent. (Olaszországban a válást 1970-ben, Spanyolországban pedig 1981-ben tették törvényileg lehetővé.) A házasságon kívüli nemi kapcsolatok keresésére indíthatja a férfiakat, ha egy esetleges gyermek megszületését követően komolyabb jogi következményekkel nem kell számolniuk. Így e tekintetben szerepet játszik, hogy a jogalkotó megengedi-e és milyen mértékben a házasságon kívül született gyermek apjának kutatását és kényszerrel történő megállapítását, vagy az apaság megállapításának milyen jogi, anyagi konzekvenciái (tartásdíj, öröklési jog) vannak.

A történeti tényezők között elsősorban azt kell kiemelni, ha a társadalom életében olyan mélyreható változások következnek be, amelyek a hagyományos családi szerkezetet szétzúzzák. Egy ENSZ felmérés tapasztalatai szerint ilyennek kell tekinteni például a gyarmatosítást (Jamaica, Mali, Vietnam, Thaiföld, Trinidad és Tobago, Nyugat-Szamoá), valamint a nyomaiban még ma is érezhető hatású rabszolgotartó társadalmak jogi szabályozásait. Ezen országokban a rabszolgaság eltörlését követően a stabil családi egység kialakulása csak lassanként valósulhatott meg. A rabszolgáknak nem volt megengedve a házasságkötés, továbbá a családszerkezet normális formáját sem alakíthatták ki. (Lásd dél-amerikai államok).

¹⁶ Csák Elemér: Vikend-házasságok. *Heti Világgazdaság*, 1988. február 20. 59. p.

¹⁷ A család halála? *Valóság*, 1983. évi 5. sz. 120-122. p.

A demográfiai tényezők közül a házasságon kívüli szülések okaként elsősorban az jöhet számításba, ha egy társadalomban a nők száma lényegesen meghaladja a férfiak számát (Finnország, Nigéria, Spanyolország, Thaiföld, Lengyelország). Ez a helyzet szűkíti a házasságkötési lehetőségeket és növeli a házasságon kívüli szülés lehetőségét. Demográfiai tényezőként említhetjük azonban azt is, ha valamely vidéken magas a vándornépességben a fiatal emberek aránya, így például olyan városokban, ahol katonaság található, vagy bányavidékeken, nagyobb iparvidékeken.¹⁸

A házasságon kívüli szülések okaként szerepel a fiatalkorban létesített nemi kapcsolat is. A biológiai fejlődés akcelerációja következtében a testi fejlődés meggyorsulását eredményezi a korábban létrejövő pubertás is. Korábban jelentkezik ezért a nemi életre való igény is, amely azonban főleg a 18 éven aluli fiatalok esetében azzal társul, hogy e fiatalokban nem alakult ki a biológiai érettséggel párhuzamosan szükséges társadalmi érettség. A Szegedi Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikán az 1961-1980 közötti összes szülést, terhesség-megszakítást felölelő vizsgálat alapján megállapítható volt, hogy az összes 20 év alatti terhesség-megszakítások nagy részét, 93,1%-át 16-18 éves lányok esetében végezték el.¹⁹

Igazolva látszik tehát Herder megállapítása, hogy az élet két zsarnoka "a véletlen és az idő". E kijelentést csak megerősíti a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének 1983 első félévében az ország valamennyi szülészeti intézményére (összesen mintegy 3500 főre) kiterjedő vizsgálata, melynek során minden 18 éven aluli nőt, aki szült vagy terhesség-megszakítása volt, megkérdeztek. Igaz, hogy minden szociológiai vizsgálat és kutatás csak pars pro toto mutatja a jelenséget, de a mintában szereplők nagy száma miatt a vizsgálat megállapításait hitelt érdemlőnek fogadhatjuk el. Míg hazánkban az összes szülések 9%-a házasságon kívüli szülés, addig a 18 éven aluli anyák esetében ez az arány 30-40%. A vizsgálati mintában 2343 serdülőkorú szülést vizsgálva a szülő nők családi állapota a következő volt: házas 59%, élettársi kapcsolatban élt 29%, egyedülálló volt 12%. Figyelemre méltó azonban, hogy az egyedülálló lányok több, mint felének a gyermek születésekor az apával

¹⁸ Vieno *Voitto Saario*: i.m. 29-42. p.

¹⁹ *Farkas Márton*: Terhességmegszakítás és a család. A családfejlődés néhány jellemzője Dél-Magyarországon c. tanulmánykötetben. Szeged, 1982. 22-24. p.

már semmilyen kapcsolata nem volt. Az apák döntő többsége az apaságot nem volt hajlandó elismerni. E számhoz még hozzátehetjük azon élettársi kapcsolatból származó gyermekek számát is, ahol a férfi a részéről már felszámolt élettársi kapcsolatot követően nem volt hajlandó a gyermek apaságát elismerni.

A szociológiai vizsgálat az anyák társadalmi-demográfiai jellemzőit vizsgálva megállapította, hogy:

- a fiatal anyák iskolázottsági szintje mintegy két osztállyal marad el korosztályuk átlagától,
- nagyobb hányaduk nem dolgozik (ami azonban a munkahellyel rendelkezőknél is feltűnő, hogy e fiatal anyák zömmel betanított vagy segédmunkát végeztek),
- kimutatható, hogy biológiailag is éretlenek még a szülésre, hiszen az országos átlaghoz képest ebben a korosztályban a koraszülések aránya hétszer magasabb.

Az általunk vizsgált perek tapasztalataival is harmonizál Kengyel vizsgálatának eredménye. A származási perekben érintettek (kivéve a kiskorú gyermekeket) foglalkozás szerinti megoszlásának aránya a következő képet mutatta (%-ban kifejezve):

	felperes	alperes	együtt
értelmiségi	10	8	9
adminisztratív	-	11	5,5
önálló	10	5	7,5
szakmunkás	20	19	19,5
betanított munkás	40	27	33,5
segédmunkás	10	16	13
mezőgazdasági fizikai	10	14	12

További megállapítása, hogy az egymással szemben álló peres feleket illetően kiemelkedően magas a rétegazonosság az értelmiségieknél, illetve magas a másik póluson elhelyezkedő betanított, segéd- és mezőgazdasági fizikai munkásoknál. Igaz, hogy megállapításait a családjogi perek összevont kategóriájára teszi, de témánk szempontjából is hasznos, hiszen a családjogi kapcsolatok mélyén valahol mindig fellelhető az az emocionális mag, ami a származási pereket is jellemzi.²⁰

²⁰ Kengyel Miklós: A polgári bírászkodás hétköznapijai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 37-55. p.

A szexuális kapcsolat kialakulása (a megismerkedés) tipikus esete a szórakozóhelyen (diszkó) történt megismerkedés. Ritkább a gyermekkori, iskolai, családi, szomszédságbeli ismerkedés, illetve kapcsolat. Városokban gyakoribb az egyszeri, vagy csak rövid ideig tartó kapcsolatból származó terhesség.

Mint történeti "előzményt" említhetjük, hogy az egyébként bigottan vallásos középkorban is találtak olyan alkalmakat és módokat, ahol a középkori megkötöttségek levetkezhettek voltak, sőt ezen alkalmakat még egyházi köntösbe is lehetett öltöztetni. Ilyenek voltak a zarándokutak, ahol a zarándoklat sokszor féktelen kicsapongássá vált, aminek gyakran "természetes következménye" lett a házasságon kívül vagy a házasságban, de nem a férjtől született gyermek. Kempis Tamás szerint "ritkán lesz szent abból, aki gyakran megy zarándokútra". Szinte mindennapi eset volt, hogy a változatosság után epekedő fiatalasszony elhitette férjével: gyermekük azért beteg, mert az asszony még nem váltotta be a gyermekágyban tett zarándoki fogadalmát.²¹

Az egyedülálló anyáknál igen gyakori oka a szülésnek a tudatlanság, a szülők, rokonok haragjától való félelem, szégyenérzet, amely oda vezet, hogy közel egy-negyedük még a terhesség 13-16. hetében sem gondol arra, hogy terhes lehet, mintegy 70%-uk pedig csak a terhesség 12. hete után fordult orvoshoz vagy mondta el terhességét szüleinek. Hasonló tapasztalatok alapján az 1980-ban elfogadott angol oktatásügyi törvény az iskolákban kötelezővé tette a nemi nevelést. A szülőknek azonban megvan a joguk, hogy ellenőrizzék azon tananyagokat, amelyek a szexoktatásra vonatkoznak. Nincs azonban joguk arra, hogy gyermeküket teljes mértékben kivonják az iskolai nemi oktatásból. Ilyen esetben az iskola kötelessége más alternatív tanfolyam szervezése.²²

Bizonyos százalékban tapasztalható volt, hogy a terhesség vállalása tudatos magatartás, taktika volt, ahol a fiatal anya ily módon kívánta kikényszeríteni a házasságot.

A fentebb leírtak hivatva voltak szemléltetni a házasságon kívüli szülések arányát és a szüléshez vezető okokat a világ különböző országaiban, illetve Magyaror-

²¹ Johan Huizinga: A középkor alkonya (Az élet, a gondolkodás és a művészet formái Franciaországban és Németalföldön a XIV. és XV. században) Budapest, 1979. 160-161. p.

²² The Times, 1982. évi 147. szám.

szág tekintetében. Most bemutatjuk egy, a Dél-alföldön 1982-ben végzett szociológiai vizsgálat tényszámait is. E vizsgálat a JATE Filozófiai Tanszékének gondozásában történt (vezetője Horuczi László tanszékvezető volt) és a vizsgálat tapasztalatai 1982-ben kerültek közzétételre.

A felmérés végzői a Dél-alföldön (közelebbről Szeged város és járás területén) az 1970 és '80 közötti házasságon kívüli szülések éves átlagának mintegy 40%-át szerepeltették a megkérdezettek között. A megkérdezettek száma 70 fő volt. A minta reprezentáns volt az anyák korcsoport szerinti megoszlása, társadalmi csoportba tartozása, iskolai végzettsége, családi állapota, szülést megelőző lakókörnyezete tekintetében. A mintában a 19 évesig terjedő korcsoportba tartozott az anyák 40%-a, ezek közül 1 fő gyermekkorú volt. 20-24 éves volt 27%, 25-29 éves 17%, 30-34 éves 9% és 35-39 éves 7%.

A mintában szereplők foglalkozás szerinti megoszlásából megállapítható volt, hogy az alacsonyabb műveltségi szintű nők arányát a minta nagyobb mértékben tükrözte. Ugyanakkor az apaként jelölt férfiak életkora általában 4-5 évvel meghaladta az anyák életkorát. Általában iskolai végzettségük is magasabb volt.

Az anyák családi állapotára jellemző, hogy a szüléskor 87%-uk hajadon, 9%-uk elvált, 4%-uk pedig férjezett volt, de nem férjével élt életközösségben.

Az apaként megjelölt férfiak között igen magas volt a nős férfiak aránya (24 fő). Elgondolkodtató az is, hogy 12 férfi a gyermek fogantatásakor még nőtlen volt, a gyermek születéséig eltelt időben azonban házasságot kötött, de nem a született gyermek édesanyjával.

Arra a kérdésre, hogy a terhességet tudatosan vállalta és akarta-e, a megkérdezett anyák közül 5 fő igennel, 23 fő nemmel nyilatkozott a 19. évüket még be nem töltött anyák közül. 20 és 24 év között e számok 11 - 8, 25 és 29 év között 7 - 5, 30 és 34 év között 5 - 1, 35 és 39 év között 4 - 1. E számsorból kitűnik, hogy a házasságon kívül szült anyák közül azok, akik magasabb életkorban szültek, nagyobb arányban kívánták a terhességet, mint a fiatalabb anyák. (Más kérdés, hogy közülük többen is reménykedtek a házasságnak a gyermek születését megelőzően történő megkötésében.) Szinte kizárólag tudatos szülésről lehet beszélni az értelmiségi foglalkozású anyák esetében.

A megkérdezett 70 fő közül 17 fő alkalmazott valamilyen fogamzásgátló módszert, 53 fő viszont semmilyen módon nem védekezett a nemkívánt terhesség ellen. Arra a kérdésre, hogy miért nem védekeztek, az anyák azt a választ adták, hogy rendszertelen szexuális életet éltek, egészségügyi okokból idegenkedtek a fogamzásgátlástól, a fiatalkorúak esetében viszont megfigyelhető volt e szerek beszerezhetőségének nehézsége, a nem kellő tájékozottság, sokszor a következményekkel szembeni felelőtlenség is.

Azok közül, akik a terhességet nem kívánták, 17 fő (53%) orvoshoz fordult ugyan abortusz végett, de erre a terhesség előrehaladott állapota, illetve egyéb egészségügyi ok miatt nem kerülhetett sor. Tehát e 17 esetben a szülés kifejezett kényszer volt. Ezzel szemben 21 fő esetében a szülés tudatos elhatározás volt.

A minta számsorai azonban azt is mutatják, hogy a születések 76%-ában a gyermek megszülése tudatos elhatározás eredménye volt. Arra nézve, hogy a szülést milyen okok, motívumok váltották ki, lényegében a következő válaszok adódtak (Itt az anyák 1-4 helyig adható válaszokat adtak. Ezért a számok összege meghaladja a 70-et.):

- félelem a művi beavatkozástól: 11
- az abortusz káros következményeitől való félelem lehetősége: 20
- remény, hogy az apa a szülés miatt az anyát elveszi feleségül: 13
- a már fennálló élettársi kapcsolatot kívánta az anya tartóssá tenni a gyermek megszüléseivel: 12
- gyermek utáni vágy: 54
- egyéb ok: 12.

Az életkor szerinti összefüggések alapján kimutatható volt, hogy a gyermek utáni vágy, mint a szülést meghatározó indok különösen a 25 év feletti nők esetében volt meghatározó.

Abban az esetben azonban, ha a szülés indoka a házasság kikényszerítése, illetve az élettárs megtartásának kísérlete volt, kitűnik, hogy a szülés lényegében csak eszköz. A kérdésre adott válaszok között olyan meglepőek is akadtak, mint pl. a férfi iránti bosszúvágy, az anyagi számítás, az egyedüllét feloldásának igénye, a környezet megdöbbenése.

Szembetűnően nagy eltérés mutatkozott a felmérés során a tekintetben, hogy a szülő nő, illetve az apaként megjelölt férfi miként minősítette kettejük kapcsolatát. A kapcsolat jellegét a nők 13%-a esetinek, 77%-a tartósnak, megalapozottnak ítélte meg. (A nők által is esetinek ítélt kapcsolatokra jellemző, hogy a személyes ismeretség általában igen rövid, néha csak néhány órás volt.)

Az apaként megjelölt férfiak 30%-a a kapcsolatot esetinek minősítette és csak 61% nyilatkozott úgy, hogy az anyával való kapcsolata tartós volt, de hozzátették több esetben, hogy e kapcsolat nem volt kizárólagos. Az apák közül ugyanis 60% tartott fenn más nővel is szexuális kapcsolatot. E tény arra utal, hogy az anyával való kapcsolat sokszor csak másodlagos szerepet játszhatott. Ezt erősíti, hogy az apák közül a fogamzás időpontjában 23% nős volt, és ezek többsége házasságát nem is bontotta fel a házasságon kívül született gyermek miatt. A nem nős férfiak további 19%-a a fogamzást követően házasságot kötött, de nem az anyával, hanem más személylyel.

A nőknél is előfordult (bár összehasonlíthatatlanul kisebb százalékban, mint a férfiaknál), hogy a fogamzási időben több személlyel tartottak kapcsolatot.

Az interjúkból megállapítható volt, hogy az apák mintegy 50%-a házassági ígéretet tett vagy utalt a házasság lehetőségére.

A mintában kérdezett anyák 7%-a a szülést követően nem jelölte meg a lehetséges apa személyét. (Ilyen esetre főleg akkor került sor, ha az anya egyébként megfelelő anyagi háttérrel rendelkezett.)

Szignifikáns eltérés mutatkozik abban, hogy a vizsgálat során megkérdezett apák közül csak 20%-uk értékelte úgy, hogy nem akarata ellenére lett apává. Ez a szám különösen akkor tekinthető alacsonynak, ha az anyák közül a terhességet majdnem 46%, a szülést 76% tudatosan akarta. Az apák közül azok nyilatkoztak úgy, hogy nem akaratuk ellenére lettek apák, akik az anyával életközösségben éltek. Figyelemre méltó azonban, hogy a vizsgálat szerint a férfiak 51%-a nem volt tisztában azzal, hogy az anya nem védekezik. Ezek 22%-a úgy vélekedett, hogy a védekezés a nő kötelessége, ezért feltételezte, hogy ha a nő vállalta a nemi viszonyt, akkor nyilvánvaló, hogy védekezik. Nyilatkozataik szerint 29%-ukat az anyák megtévesztették a tekintetben, hogy védekeznek-e vagy sem. Ezen férfiak között tipikusan olyanok voltak, ahol a kapcsolatban a nő a terhességet tudatosan akarta.

Arra a kérdésre, hogy a férfi a szülésig miért nem ismerte el a gyermek apaságát a következő válaszok születtek:

1. A legdöntőbb indok az a kétség volt, hogy a gyermek ténylegesen tőle származik-e vagy sem. A kétely okát 13%-uk abban jelölte meg, hogy az anyát mindössze néhány óráig ismerte és ekkor került sor a nemi kapcsolat létesítésére. De a tartósnak mondott kapcsolatoknál is 40%-ban csak egy alkalommal történt közösülés az apa és az anya között. (E két szám az összes apasági eset 53%-a!)

A kapcsolatok 30%-ánál a terhesség felismerésekor a férfi és nő kapcsolata már nem állott fenn. Erre tekintettel nyilatkozott úgy a férfi, hogy kétségei vannak a leszármazás biológiai valószínűségét illetően, hiszen a kapcsolatukat követő anyai szexuális viselkedésről nem voltak információi. (Egyébként a mintában szereplő nők 4-5%-ának okozott nehézséget az apa megjelölése.)

2. A férfiak az apaság el nem ismerésének okaként második helyen említették azt, hogy a fennálló házasságukat nem akarták felborítani. Igaz ugyan, hogy e házasságok egy részében a kapcsolat férj és feleség között már korábban (a házasságon kívüli szülést megelőzően) megromlott, azonban a házasság tényleges felbontására ennek ellenére nem került sor. Voltak olyan esetek is, ahol a felek ún. "nyitott" házasságban éltek, bár a szabadságot a feleség nem feltétlenül értelmezte úgy, hogy férjének házasságon kívül szülessen gyermeke. Ennek ellenére azt tudomásul vette és nem kérte a házasság felbontását.

3. A férfiak harmadik helyen említették azt a komoly tartási és egyéb vagyoni jogi kötelezettséget, amely az apasággal jár. Ennek időtartama és nagyságrendje is arra sarkallta őket, hogy apaságukat önként ne ismerjék el.

4. A fentiekén túl néhány egyéb, nem jelentős ok megjelölésére is sor került. Mint például a függetlenség megőrzése, a nő iránti ellenszenv, bosszú, sőt néhányan a bírói ítélet ellenére állították, hogy az anyával nem volt nemi kapcsolatuk.

5. Néhány férfi az apaság el nem ismerésének indokaként a gyermek tudatos akarásának hiányát jelölte meg.

A gyermek családi jogállásának rendezésével kapcsolatban a vizsgálat a következőket állapította meg:

- a születések 16%-ában a férfi teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot tett a gyámhatóság előtt (ezek azon 20%-ból kerültek ki, akik úgy nyilatkoztak, hogy nem akaratuk ellenére lettek apává),

- 23%-ban képzelt apa bejegyzésére került sor, aminek oka egyrészt az volt, hogy az anya nem volt hajlandó az apa megjelölésére, másrészt az apaság iránti per nem vezetett eredményre,

- 61%-ban az anya által megjelölt férfi apaságát a bíróság megállapította.²³

És még egy adat: egy 1969-es felmérés szerint az állami gondozásba vett cse-
csemők 55-70%-a nem házasságból született.²⁴

Dolgozatunkban nem kívánjuk közelebbről érinteni azt a kérdést, hogy joga van-e az anyának az abortuszhoz vagy sem, illetve hogy a nem kívánt apaság esetében a férfinak kellene-e jogot adni, hogy követelhesse az abortuszt. Két érdek csap itt össze: a gyermek érdeke, illetve az apa érdeke, hogy csak az általa kívánt gyermeknek váljon apjává. Azonban ma még csak álom sem lehet, hogy a férfiak bele-
szóljanak abba, kívánják-e, hogy az általuk nemzett gyermek világra jöjjön vagy sem. Mint Csiky írja "a szülés az anyaság joga". Ehhez képest csak utalunk arra, hogy véleménye nem feltétlenül uralkodó. Vannak államok, ahol a gyermek apja is szerepet kap a terhesség-megszakításnál. A brazil Btk. 1984. évi előtervezete szerint az eugenikai és kriminológiai indikációk esetében az abortuszhoz szükséges a férj hozzájárulása is. Az USA egyes kórházaiban pedig csak akkor végzik el a terhesség-megszakítást, ha ahhoz az apa is beleegyezését adta.²⁵

A terhesség-megszakítást illetően osztjuk az orvosok azon véleményét, hogy az a lehető legrosszabb megoldás. Ettől azonban a terhesség-megszakítás még létező társadalmi jelenség és probléma. Az európai államok zömében a II. világháború után szabályozásra került a terhesség-megszakítás. Az '50-es, '60-as években a szocialista országok, míg a '70-es, '80-as években főleg a nyugat-európai és észak-

²³ Simon Sándor: A házasságon kívüli szülések jellemzői és okainak strukturális változásai Szegeden és vonzáskörzetében. (A családfejlődés néhány jellemzője Dél-Magyarországon) Szeged, 1982, 81-103. p.

²⁴ Sulyok Katalin: Állami gyerekek. Élet és Irodalom 1969. évi 12. sz.

²⁵ Koch H. G.: Recht und Praxis des Schwangerschaftsabbruchs im internationalen Vergleich. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZstW) 97 (1985/4) 1052-1056. p.

európai országokban, továbbá a dél-európai országokban került sor jogi szabályozásra. Azonban megfigyelhető, hogy az abortusz legalizálása ellenére is általában a terhesség-megszakítások tényleges rátája a korábbiakhoz képest nagy mértékben nem változott. A szabályozási hullámból továbbá az is megállapítható, hogy a terhesség-megszakítás engedélyezésénél a szabályozás előterébe a nő érdekeinek messzemenő elismerése került.²⁶

A terhesség-megszakítás magyarországi szabályozástörténetével elsősorban Jobbágyi Gábor²⁷ foglalkozott, továbbá az Alkotmánybíróság döntését követően²⁸ került sor új törvényi szabályozásra, amely teljes mértékben megfelel az európai trendnek.

A kérdés lényege abban foglalható össze, hogy az abortuszt szabályozó törvények két elvre fűzhetők fel:

- az indikációs szabályozást követő államok törvényei (Németország, Spanyolország, Portugália, Svájc, stb.),
- a határidős szabályozást követő országok (Ausztria, Olaszország, Hollandia, Franciaország, USA, stb.).²⁹

Az egyes országok abortusszal kapcsolatos jogalkotására néhány példa:

Olaszországban 1978 óta a nő köteles felkeresni egy családtanácsadó helyet. Ha az orvos nem tanácsolja, az első 90 napon belül a nő akkor is szabadon dönthet. Pusztán 2 napos gondolkodási időt vetettek a megjelenés és az abortusz közé.

Görögországban 1986 óta az első 12 hétben még tanácsadáson sem kell megjelenni.

Franciaországban 1975 óta az orvosi tanácsadáson meg kell jelenni, de az első 10 hétben a nő szabadon dönt.

Hollandiában és Nagy-Britanniában a nő időkorlát nélkül szabadon dönt, csak orvosi szempontok vannak a végrehajthatóságot illetően.

²⁶ Nagy Ferenc-Siegfried *Lammich*: A terhességmegszakítás és a magzatelhejtés egyes jogi, illetve büntetőjogi kérdései. *Magyar Jog*, 1986. évi 7-8. szám, 633-642. p.

²⁷ *Jobbágyi Gábor*: A méhmagzat életjoga az európai jogállamok jogalkotásában. *Magyar Jog*, 1991. évi 10. szám, 601-608. p.

²⁸ 8/1990. (IV. 23.) AB határozat

²⁹ *Jobbágyi Gábor*: A méhmagzat életjoga az európai jogállamok jogalkotásában. *Magyar Jog*, 1991. évi 10. szám, 601-608. p.

Belgiumban 1990 óta meg kell jelenni tanácsadáson, de az első 12 hétben a nő szabadon dönt.

Az Egyesült Államokban a Legfelsőbb Bíróság 1973. évi Roe v. Wade döntés tette szabaddá az abortuszt. Ezt némelyest szigorította az 1989. évi Webster v. Reproductive Services döntés, amely azzal kapcsolatos, hogy mi tekintendő indokolt abortusznak. E kérdésben az egyes államok gyakorlata erősen eltér. Missouriban, Louisianában pl. csak az anya életének védelme lehet elég indok. A Legfelsőbb Bíróság egyébként támogatóan jóváhagyta azt a két szövetségi törvényt, amelyek előírják, hogy kiskorú nők esetében a szülőket vagy a bíróságot értesíteni kell az elvégzendő abortuszról.³⁰ Egyébként pedig általánosnak tekinthető az a szabály, hogy 3 hónaposnál régebbi terhesség esetén a kórház nem köteles elvégezni az abortuszt.

Mexikóban 1990. októberéig mind a 31 szövetségi államban tiltott volt az abortusz. Ekkor azonban az egyik legszegényebb és legütemesebben népesedő Chiapas államban büntetlenséget biztosítottak az abortusznak. Bízva abban, hogy ezáltal csökken a népszaporulat, illetve eltűnik az illegálisan, kuruzslók által végzett abortusz. A törvénnyel szembeni legnagyobb ellenállást az egyház fejtette ki. Chiapas szövetségi állam fővárosának püspöke (Aguirre Franco) kijelentette: "az abortusz gyilkosság és az is marad".³¹

A terhesség-megszakítások európai statisztikája azt mutatja, hogy az abortusztörvények szigora vagy liberalizmusa gyakorlatilag szignifikánsan nem befolyásolja a ténylegesen elvégzett abortuszok számát. Míg az abortuszt tiltó Spanyolországban az évi 600 ezer szülésre kb. 100-300 ezer illegális abortusz esik, a liberális Hollandiában 100 szülésre csak 8 abortusz.³²

A fogamzásgátlás többféle ismert módszere mellett is vannak azonban olyan személyek, akik (akár egészségügyi, akár vallási vagy más okból) a fogamzásgátlás módszerével élni nem kívánnak. A fogamzás megakadályozásának legdrasztikusabb módszere, de már hazánkban is alkalmazott - a művi meddővé tétel. Erre azonban alkalmazni kell az egészségügyről szóló 1972. évi II. törvény 47. § (1)

³⁰ U.S. News and World Report 1990. szeptember 24. szám.

³¹ Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1991. január 18. sz.

³² l'Unita, 1990. július 4. szám, Frankfurter Rundschau, 1990. szeptember 17. szám.

bekezdését, amely szerint műtétet - az orvostudomány mindenkori állása szerint indokolt esetben, a korszerű orvostudománynak megfelelő módon szabad végezni. Jogszabály meghatározott műtétek végzését megtilthatja vagy külön feltételhez kötheti. A művi meddővé tétel az állampolgár kérelmére jogszabályban meghatározott feltételek szerint - családtervezési céllal is végezhető.

A művi meddővé tételről rendelkező külön jogszabály [12/1987. (VIII. 19.) EüM. rendelet] a művi meddővé tételt olyan műtéti beavatkozásként említi, amely megakadályozza a nemző- illetőleg fogamzóképességet anélkül, hogy az ivarmirigyeket eltávolítaná vagy károsítaná. Olyan beavatkozás, amely csak az érdekelt írásbeli kérelmére végezhető el

- a) családtervezési célból, illetőleg
- b) egészségi (pl. genetikai) indokból.³³

A művi meddővé tétel családtervezési célból csak a Magyarországon állandó jelleggel tartózkodó azon magyar állampolgár nő vagy férfi kérelmére végezhető el, aki

- a) 40. életévét betöltötte, vagy
- b) 35. életévét betöltötte és legalább 3 vér szerinti gyermeke van, vagy
- c) 30. életévét betöltötte és legalább 4 vér szerinti gyermeke van.

(Ha a kérelmező cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes, a kérelemhez csatolni kell hozzátartozója hozzájárulását is.)

A műtét csak a kérelem benyújtását követő három hónap elteltével végezhető el, kivéve, ha a műtét elvégzését valamely szülészeti esemény indokolja. A műtétet végző intézet orvosa köteles a kérelmezőt, illetve ha házasságban él, a házastársát is a műtét elvégzése előtt felvilágosítani a fogamzásgátlás egyéb módszereiről, a műtét jellegéről és annak sok esetben végleges hatásáról és az esetleges szövődményeiről.

Tekintettel arra, hogy a művi meddővé tétel olyan döntése a kérelmezőnek, amely egész életére kiható eredménnyel jár, a miniszteri rendelet lehetővé teszi, hogy a műtét elvégzésére irányuló kérelmet a kérelmező akár szóban is bármikor visszavonhatja.³⁴

³³ 12/1987. (VIII. 19.) EüM. rendelet 1. § (1)-(2) bekezdés.

³⁴ 12/1987. (VIII. 19.) EüM. rendelet 2. § (1)-(3) bekezdése, 3. § (4) bekezdése, 4. §.

Az 1987. szeptember 1-jén hatályba lépett miniszteri rendelet szerint a műtét elvégzésének feltételeit (életkor, meglévő vér szerinti gyermekek száma) a kérelmező személyi igazolványából kell megállapítani. (E rendelkezés az új személyi igazolvány bevezetésével meghaladottá vált. Nyilván egyéb hitelt érdemlő módon kell az adatokat igazolni, tehát személyi igazolvánnyal, illetve születési anyakönyvi kivonattal, házassági anyakönyvi kivonattal.) A műtét csak az orvostudományi egyetemek és az Orvostovábbképző Egyetem szülészeti-nőgyógyászati, illetőleg urológiai klinikájának igazgatója, a regionális központok és az Egészségügyi Minisztérium által kijelölt kórházak szülészeti-nőgyógyászati és urológiai osztálya osztályvezető főorvosának - a műtét elvégezhetőségére vonatkozó - szakmai állásfoglalása alapján végezhető el, kizárólag az említett intézményekben.³⁵

3. A házasságon kívül született gyermekek hátrányos megkülönböztetésének formái a történelem során

Az emberiség történelme gyakorlatilag a házasságon kívül született gyermekek történelme is egyben. E gyermekek születésük okán eleve alacsonyabb kategóriába kerültek azokhoz képest, akik a társadalmilag elismert családminta szerint születtek.

A római birodalom széthullása előtt ismeretlen volt az apaság megállapításának eljárása. A "Patria Potestas"-hoz fűződő jogok és kötelezettségek a törvényes családapát illették. A házasságon kívüli gyermekeket naturales, incestuosi, adurterini, spurii vagy vulgo quaesiti szerint osztották fel és ezeknek különböző jogállásuk volt. Az eredeti szigor azonban a császárok fokozatosan enyhíteni kívánták, így Justinianus a "nati concubinatu" részére tartásdíjat és bizonyos korlátozott öröklési jogot biztosított akkor, ha az apa végrendelet nélkül halt meg, vagy ha nem volt házasságból született közvetlen örökös. De azok a gyermekek, amelyek házasságtörésből vagy vérfertőző kapcsolatból születtek ki voltak zárva mind a tartás, mind az öröklés jogából.

A császárok a törvényesítés változatos formáit is bevezették. Konstantinus bevezette, hogy a szülők utólagos házasságkötéssel törvényesíthették gyermeküket. Justinianus ezt a törvényesítési lehetőséget szinte feltétel nélkül adta meg. A törvé-

³⁵ 12/1987. (VIII. 19.) EüM. rendelet 3. § (1) bekezdés.

nyesítés ex nunc hatályú volt. Amennyiben pedig a szülők utólagos házassága nem volt engedélyezett, úgy Justinianus bevezette a császári leirattal történő törvényesítést.

A római egyház joga (a kánonjog) a törvényesítést csak a szülők utólagos házassága révén ismerte el. A házasságtörő vagy vérfertőző kapcsolatból született gyermekek esetében csak kivételesen lehetett pápai leirattal törvényesíteni a gyermeket, elsősorban is a XVI. sz. végéig, ha e gyermek (már mint férfi) egyházi hivatalba kívánt lépni.

A német jogrendszerben is jelentős hátrányba kerültek jogilag és társadalmilag a házasságon kívül született gyermekek. A szokások és törvények lényegében a kánonjog szabályait követték. Azonban már a XIII. sz.-tól lehetséges volt az utólagos házassággal történő törvényesítés.

A régi angol polgári jog a házasságon kívül született gyermeket filius nullius-nak nevezte (a senki gyermeke), a "fattyú" sem apjához, sem anyjához nem tartozott. A törvényesítésnek egyetlen lehetséges útja volt, ha a parlament különleges törvényt hozott érdekében. Ez rendkívül ritkán került alkalmazásra, leghíresebb esete John of Gaunt gyermekeinek törvényesítése II. Richárd rendelkezése alapján (1377-1399). Egyébként azonban az ilyen gyermeknek nem volt törvényes gyámja, még a tulajdon anyja sem lehetett az. Szülei nem voltak törvényileg kötelezhetőek a gyermek tartására és az sem apjától, sem anyjától nem örökölt. Erzsébet királyné uralkodása alatt azonban 1576-ban törvényt hoztak, amely kötelezte az apát házasságon kívül született gyermekének tartására ha az apa személyazonosságát meg lehetett állapítani. Az Erzsébet korabeli törvényt egy 1926-os törvényesítési törvény fejlesztette tovább, amely a tartási jogon túl a gyermek számára megadta az öröklési jogot is apja után.

Franciaországban a XVIII. sz. filozófiája követelte, hogy a házasságon kívül született gyermekek a házasságbéli gyermekekkel azonos jogállást nyerjenek. Így a forradalom alatt a II. év Brumaire 12-én kelt törvény garantálta e gyermekek számára a házasságból született gyermekekkel azonos jogokat. Az 1804. évi Polgári Törvénykönyv azonban Napoleon azon nézetét tükrözte, amely a társadalom szétrombolhatat-

lan sejtjének a családot tekintette és a házasságon kívül született gyermek számára semmilyen jogot nem biztosított.³⁶

Az apasági keresetet a Code Napoleon 340. cikke tiltotta el ("la recherche de paternité est interdite".)

A porosz Landrecht egyenjogúsította azon gyermekeket, akiknek anyját házassági ígérettel csábították el vagy szemérem elleni bűncselekmény következtében születtek. Még a porosz Landrecht-nél is előremutatóbb volt II. József 1786-ból származó pátense, amely egyenlőnek mondta ki a házasságból és házasságon kívül született gyermekeket ha a szülők között a fogamzás idején nem állt fenn házassági akadály. II. Lipót e szabályon csak annyiban módosított, hogy e gyermekek csak anyjuk után (anyai ágon) örökölhettek. Ugyanakkor lehetővé vált az utólagos házassággal és királyi leirattal való törvényesítés is, kivéve a házasságtörésből származó gyermekek esetét.

Jól illusztrálja a magyar jogi gondolkodásban meglévő patriarchális szemléletet is, mintegy a római jogi patria potestas továbbélését, Verböczy Hármaskönyvének I. rész 7. cím 3. §-ának rendelkezése, mely szerint "az atya a nemző, az anya pedig a nemzés alakját adja meg". (E kitétel vonatkozott, hogy a nemes atyától és nem nemes anyától született fiúkat nemeseknek tekintették, ellenben a nem nemes atyától és nemes anyától származó fiakat nem tekintették nemeseknek.)

A törvénytelen gyermekek hátrányos megkülönböztetésére példa a Hármaskönyv I. rész 17. cím 1. §-ának rendelkezése: "örökösök alatt egyedül a törvényes fiakat értjük, kik az atyai jogokban örökölni szoktak". Annak ellenére, hogy a Corpus Iurisban kimondatott: az apák bűneiért a gyermekek ne lakoljanak ["iniquitatem patris (filius) portare non tenetur".]

A házasságon kívül született (törvénytelen) gyermekkel szembeni jogalkotói szigor mutatja a jobbágyok örökösödéséről szóló 1840. évi VIII. törvénycikkely 2. §-ának rendelkezése is, amely szerint "a jobbágyok minden ősi javaikban, s végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményükben törvényes házasságból származott gyermekei teljesen egyenlő mértékben örökölnek". Tehát a törvénytelen gyermek sem anyja, sem apja után nem örökölhetett. E szigor enyhült 1848 után, amennyiben ha az anya törvényes utód nélkül halt el, örökössé válhatott a törvény-

³⁶ V. V. Saario: i.m. 12-23. p.

telen gyermek is. Apjával szemben azonban legfeljebb tartást igényelhetett, de öröklési joga nem volt.

A törvénytelen gyermek teljes családi jogállást csak úgy nyerhetett, ha

- örökbefogadták,
- a vér szerinti apa és a leányanya házasságot kötött,
- államfői leirat engedélyezte a törvényesítést.

A Horthy-időszak diszkriminációja nyilvánult meg abban, hogy törvényes gyermeknek csak azt a gyermeket vélelmezték, akinek fogantatási ideje a házasságkötést követő időre esett. Amennyiben a fogantatási idő kezdete a házasságkötést megelőző időre esett, úgy a gyermeket törvényes származásúnak csak akkor lehetett tekinteni, ha a házasságkötés idején a férj a nő terhes állapotáról tudott és a házassági életközösséget ennek ellenére fenntartotta és folytatta. Ellenkező esetben, ha a gyermek törvényességének kérdése felmerült, úgy az anyának kellett bizonyítani, hogy a gyermeket a házasságkötés előtti időben a férj nemzette.³⁷

Az Mtj, azaz a magánjogi törvényjavaslat 89. §-ának (4) bekezdése szerint a törvénytelen gyermek és atyja nem rokonok. E megkülönböztetés kimondása mellett a törvényjavaslat a törvénytelen gyermek jogviszonyait a 343-360. §-okban, tehát 18 §-ban tárgyalja végig, melyek közül a státuskérdéseket 4, a tartási kötelezettséget 11, az anya jogállását 2 és az eljárásjogi kérdéseket 2 § tárgyalta.

A magyar jogban a házasságon kívül született gyermek anyja utáni öröklési jogát csak 1906-ban ismerte el a Kúria.³⁸ Az anya családjával való rokonságot pedig 1915-ben mondta ki. Az apával való minden családi kapcsolatot kizárta egészen az 1946. évi XXIX. törvény hatálybalépéséig.

Kivételt képez ez alól a Tanácsköztársaság Forradalmi Kormányzótanácsának VII. számú rendelete, amelynek 1. §-a kimondta, hogy "a Magyarországi Tanácsköztársaság törvénytelen gyermeket nem ismer. Mindazok a jogok és kötelezettségek, amelyek a törvényes házasságból született gyermeket megilletik (névviselés, tartás, stb.), csorbíthatatlanul kiterjed azokra a gyermekekre is, akik házasságon kívül születtek".

³⁷ Magyar kir. Kúria C. 4083/1925. sz. ítéletéből

³⁸ 79. sz. teljes ülési határozat

A gyermek családi jogállásának önkéntes rendezéséről ugyanezen rendelet 2. §-a szerint lehetett intézkedni, "..... ha az atya közhatóság előtt előszóban elismerte az atyaságot, vagy ha erről az elismeréséről okiratot, avagy hitelesített magánokiratot állított ki, az elismerést tartalmazó jegyzőkönyv, vagy okirat alapján az anyakönyvvezető a gyermek születési anyakönyvébe az atya nevét bejegyzzi".

Az atyaság nem önkéntes változatáról is szólt a rendelet 2. §-a, miszerint ".... az anya vagy a gyermek kérelmére a születési anyakönyvbe a gyermek atyjaként be kell jegyezni azt, aki ellen a gyermek javára jogerős bírói ítélet, azért állapított meg tartási kötelezettséget, mert az anyával nemileg érintkezett".

A Kormányzótanács VII. számú rendeletét azonban az 1920. évi I. törvény 9. §-a hatálytalanította és visszaállította a korábbi szabályozást. Így a törvényes és törvénytelen gyermek közti különbségtétel egészen az 1946. évi XXIX. törvény megalkotásáig fennmaradt. A VII. számú rendelet tehát az apaság bírósági megállapítására kerettényállást nem fogalmazott meg, hanem a bírói gyakorlatra bízta annak eldöntését, hogy mely esetekben kerülhet sor az apaság megállapítására. Ilyen tényállásnak értékelték ha a per során bizonyítást nyert, hogy az anya a fogamzási időben nemileg érintkezett az apaként állított férfival.³⁹ Az Igazságügyi Népbiztos 13. számú rendeletének 8. §-a szerint az anyakönyvvezetőnek az ilyen gyermek atyja után az anyánál hivatalból tudakozódnia kellett. Az anya bejelentésére pedig a megjelölt férfit az anyakönyvvezetőnek meg kellett idézni és nyilatkoztatnia kellett, hogy önként elismeri-e a gyermek apaságát. Amennyiben a férfi erre nem volt hajlandó, úgy az anyakönyvvezető figyelmeztette az anyát, hogy az apaság megállapítását a bíróság előtt kérheti. Az Igazságügyi Népbiztos ugyanezen rendeletének 5. §-a szerint azonban az apaság megállapítását követően a gyermek csak az anya engedélyével kerülhetett elhelyezésre az apánál. A gyermek feletti szülői felügyeletet tehát az anya gyakorolta kizárólagosan. Amennyire tehát a korábbi szabályozás egyértelműen apa-párti volt, addig e szabályozásban bizonyos anya-pártiság fedezhető fel.

Az 1946. évi XXIX. számú törvény a házasságon kívül született gyermekek jogi helyzetének rendezését új elvi alapokra helyezte és gyökeres fordulatot hozott jogállásukban. A törvény 1. §-a szerint: "A jelen törvény célja az, hogy az emberi

³⁹ Pap Tibor: A házasságon kívüli leszármazásra vonatkozó jogalkotás fejlődése. Budapest, 1965.

egyenlőség eszméjének szolgálatában a családi jogállás egyenlőségét is a származástól függetlenül az élet minden vonatkozásában minél teljesebben érvényesítse. Ehhez képest a jelen törvény erejénél fogva a törvényes és törvénytelen származás megkülönböztetése megszűnik". A törvény 19. §-a pedig a teljesen egyenlő jogállásnak megfelelően kimondta, hogy "A házasságon kívül született gyermek mind az anyának, mind az atyának, mind pedig ezek rokonainak egyaránt rokona," majd leszögezte, hogy a gyermeket és annak rokonait élők között és halál esetére úgy illetik jogok és úgy terhelik kötelezettségek, mintha a gyermek házasságból született volna.

A házasságból születés által nyert teljes családi jogállás és az apai elismerés által elnyerhető teljes családi jogállás mellett a törvény 9. §-a lehetővé tette az apaság bírósági megállapítását is. "A házasságon kívül született gyermek atyja az, aki a gyermeket teljes hatályú elismerő nyilatkozattal a magáénak ismerte el, vagy akit a bíróság jogerős ítélettel a gyermek atyjának nyilvánított".

Az apasági vélelem keletkezését illetően lényegében ezt a szabályozást találhatunk az 1952. évi IV. törvényben (Csjt) is.

Az 1946. évi XXIX. tv. 43. §-a azonban úgy rendelkezett, hogy a törvény a hatálybalépése előtt szerzett jogokat nem érinti. A törvény 1947. július 1. napján lépett hatályba. A 43. § rendelkezését a már kialakult családi kapcsolatok megszüldítésének szándéka, és az vezette, hogy a családjogi viszonyokat egy bizonyos időpontot megelőzően bolygatni már ne lehessen.

Mintegy négy évtizeddel a törvény hatálybalépését követően konkrét bírósági ügy kapcsán kellett az Alkotmánybíróságnak a tekintetben állásfoglalást hoznia, hogy az 1946. évi XXIX. tv. 43. §-a ellenkezik-e a jelenleg hatályos alkotmány 8., 49., 51. és 52. §-aiban írt rendelkezésekkel, mert az indítványozó szerint a 43. § az 1946. évi XXIX. törvény hatálybalépését követően is fenntartotta a korábbi jogállapotot a korábbi lezárt jogviszonyok tekintetében és megengedte a megkülönböztetést a törvényes és törvénytelen gyermekek között. Az indítványozó szerint e rendelkezés volt az indoka, hogy az alkotmány már korábban hivatkozott §-ai ellenére nem örökölhették, nem szerezhették tulajdont, nem lehetett a törvény előtt egyenlő és nem élvezhette ugyanazokat a jogokat, mint a házasságból született gyermekek. A konkrét esetben az indítványozó, aki 1934-ben született házasságon

kívül és keresetére a Pécsi Felsőbíróóság 1949. június 9-én kelt helybenhagyó ítéletével megállapította S. L. apaságát, majd az indítványozó által 1991-ben édesapjának holtta nyilvánítása iránt kezdeményezett eljárásban a Barcsi Városi Bíróóság megállapította, hogy S. L.-t Auschwitzba deportálták, ahonnan nem tért haza és a bíróság őt végzéssel holtnek nyilvánította. A bíróság a halál napjául 1945. január 15-ét állapította meg.

A már korábban hivatkozott perben az indítványozó annak megállapítását kérte, hogy a vérségi kapcsolatra tekintettel néhai S. L.-nek az örököse és utána örökölni kívánt. A fellebbezések folytán a Legfelsőbb Bíróóság elé került ügyben a bíróság ítéletével az indítványozó (az adott ügy felperese) keresetét elutasította, arra hivatkozással, hogy az öröklés korábbi jogunk szerint is az örökhagyó halálával "ipso jure" bekövetkezett, így a per alperesei még az újabb törvények hatálybalépése előtt és az indítványozó öröklési jogosultságának keletkezését megelőzően, az örökséget megszerezték.

Az Alkotmánybíróóság az indítványt megalapozatlannak találta és a kérelmet elutasította. Álláspontja szerint a jogbiztonság elvéből főszabályként az következik, hogy a már létrejött, illetőleg lezárt jogviszonyokat sem jogszabállyal, sem jogszabály hatályon kívül helyezésével alkotmányosan nem lehet megváltoztatni. [Lásd az Alkotmánybíróóság 11/1992. (III. 5) AB. határozatában kifejtettek is.] Kivétel ezen alapvető elv alól csak akkor engedhető meg, ha azt a jogbiztonsággal konkuráló más alkotmányos elv elkerülhetetlenné teszi, és ezzel nem okoz céljához képest aránytalan sérelmet. Ehhez képest az indítványozó által támadott törvényi rendelkezés is azt az alapvető elvet tartotta szem előtt, hogy a magánjogi jogszabályoknak általában visszaható ereje nincs. A konkrét esetben is az öröklési jogviszonyok a házasságon kívül született gyermektől függetlenül keletkeztek. Ennek folytán tulajdoni és egyéb jogviszonyok jöttek létre, változtak meg, amelyek további jogviszonyok kiindulási alapjává is váltak. E fennálló jogosultságok és lezárt jogviszonyok megkímélése alapvető alkotmányos követelmény, a jogbiztonság lényeges garanciája, így az Alkotmány 2. §-ának (1) bekezdésében deklarált jogállamisággal összhangban áll, mert a jogbiztonság alkotmányos követelménye az alkotmányellenes jogszabály alapján létrejött és lezárt jogviszonyokat is védi. Ellenkező esetben minden jogszabályváltozás a jogviszonyok tömegének a felülvizsgálatával járna.

[10/1992. (II. 25) AB. határozat, ABH 1992, 74.]. Erre figyelemmel a kifogásolt 43. §. összhangban áll a jogbiztonság követelményével - mondta ki az Alkotmánybíróság határozatának indokolásában.⁴⁰ [Az indítvány elbírálását nem akadályozta és a kérdés jogi természetén nem változtatott, hogy az 1946. évi XXIX. törvényt az 1952. évi 23. sz. törvényerejű rendelet (Csjté) 70. §-ának (1) bekezdése hatályon kívül helyezte.]

A házastársi hűséget, amely a leszármazás biztonságát jelentette (értsd alatta a feleség kötelező hűségét), kemény szabályokkal igyekeztek biztosítani Árpád-házi királyaink is. Így Szent László (1077-1095) 1092-ből származtatott törvényében (XIII. tc.) a házasságtörő nőt megölő férj csak enyhe büntetéssel volt sújtható. "Ha ugyanis valaki más férfival fajtalankodó feleségét megöli, a törvény szerint Istennek adjon számot, és ha akarja, más feleséget vehet." Szent László XX. törvénycikke azonban már enyhébb rendelkezést tartalmazott, amennyiben a házasságtörésen ért asszonyt, ha férje bíróság elé állította, az asszonyra vezeklést szabtak ki és azt követően férje, ha akarta, őt visszafogadhatta.

Kálmán király (1095-1114) 1100 körül kiadott LXI. törvénycikke szerint a házasságtörőket a püspök vagy az esperes elé kellett állítani. Abban az esetben pedig, ha az asszony férjétől megszökött, első és második alkalommal vissza kellett adni férjének, harmadik alkalommal pedig, ha nobilis volt vezeklésre ítélték, de férjhez nem mehetett, ha a népből való volt, eladták "a szabadság reménye nélkül". Ha a férj bebizonyította házasságtörő nobilis feleségéről a házasságtörést, az asszonyt vezeklésre ítélték és nem mehetett férjhez, ha nem volt nobilis, az asszonyt eladták "a szabadság reménye nélkül". Ha azonban a házasságtörést nem bizonyította a férj, neki kellett ugyanezen büntetéseket elszenvedni.⁴¹

A középkori német jog viszont még lehetőséget sem nagyon adott a férjnek a megbocsátásra, hiszen előírták, hogy a hűtlen asszonyt a férj ölje meg csábítójával egyetemben (tettenérés esetén).

⁴⁰ Lásd az Alkotmánybíróság 65/1995. (XI. 10.) AB határozatát.

⁴¹ *Závodszky* Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904. 91-112. p.

Az újkori büntető törvények természetesen már mellőzik az ilyen előírásokat, de még a XIX. század végén is találhatunk olyan büntető rendelkezést, amelynek gyökere a férj önbíráskodási jogából eredeztethető: "Ha a férj feleségét házasságtörésen éri a tulajdon lakásában, s őt is, bűntársát is azonnal megöli: tette menthető" (Code Penal 324. §).

A szigorra ma is akad példa. Egy islamabadi bíróság semmisítette meg az alsóbb fokú pakisztáni bíróság ítéletét, amely szerint egy nőt, aki házasságon kívül szült gyermeket, nyilvánosan meg kellett volna korbácsolni. Az iszlám jog szerint ugyanis a házasságtörés vagy a házasság előtti szexuális kapcsolat megkövetéssel büntethető, ha azt 4 tanú bizonyítja.⁴²

A házassági törvény XIX. század végi megjelenése előtt Magyarországon nem volt kötelező a polgári házasság, de a házasság egyházi ceremóniája is, mint kötelező házassági érvényességi kellék csak fokozatosan alakult ki, az Árpád-házi királyok idején és az Anjou-korban még egyáltalán ez sem volt törvényi kötelezettség. Ilyen előírás híján a házasságkötések gyakran világi személyek (mint pl. a bíró) előtt történtek. Igaz ugyan, hogy az egyház által ez "clandestinitas" miatt kárhoztatott volt és a kánonjog szerint e kapcsolatot ágyasságnak tekintették (a jogtörténet e házasságot nevezi ún. clandestin-házasságnak), sőt az is előfordult, hogy pl. nemi erőszak esetében a bíró maga tradálta a lányt a vádlottnak. Ekkor a házasság ex nunc hatállyal jött létre.

Természetesen köttettek házasságok nem is kis számban az egyházi személyek előtt is. De a házasságkötési gyakorlat ilyen visszás állapota mellett a leszármazási viszonyok is rendkívül kuszák voltak. (Ez azonban a korabeli Európa más tájain is így volt.) A bíró által kikényszerített házasságok gyakorlatából megítélésünk szerint két következtetés vonható le. Egyrészt annak a veszélynek az elhárítása, hogy az ily módon (pl. nemi erőszak) más férfi számára "hibássá vált áru" ne szenvedjen jogi és anyagi hátrányt, másrészt a feltételezhetően bekövetkező leszármazásra is bizonyosságot kívántak biztosítani.

A házassági jogban az 1563-ban tartott trienti zsinat XXIV. ülésének határozata teremtette meg a kötelező egyházi házasságkötés intézményét. Előírták, hogy a

⁴² Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1983. 185. sz.

házasságot templomban, kétszeres kihirdetést követően pap és két tanú jelenlétében kell megkötni. A házasságkötést pedig be kellett vezetni a házassági anyakönyvbe. A zsinat határozata azonban Magyarországon csak a XVII. század legvégén, a XVIII. század elején jutott általánosan kötelező erőre (az ok hazánk viharos történelmében keresendő). A határozat azért jelentős, mert Magyarországon a kánonjogot házasságjogi vonatkozásban az állam által recipiált jognak kell tekinteni. Ez a megállapítás még 1848-at követően is igaz, amennyiben katolikus és vegyes házassági ügyekben a szentszékek jogköre csorbitatlanul került át a kialakuló polgári állam jogába is.⁴³

Magyarországon a származás törvényességét tárgyaló perek a XIX. sz. második feléig egyházi bíróságok hatáskörébe tartoztak, ahol a kánonjogot alkalmazták. Mint Frank Ignác írja "a törvényes vagy törvénytelen ágyrú egyházi bírák ítélnék, még pedig az egyházi törvények szerint".⁴⁴ Törvénytelen nemzésről vagy vérbibáról beszéltek akkor, ha a gyermek "törvényes, vagy legalább annak vélt házasságon kívül nemződött". Továbbá "akit férjes asszony, de nem férjétül, szült".⁴⁵

A gyermek házasságból származását (törvényességét) csak a férj illetve azok támadhatták meg, akiknek öröklési jogára a per eredménye befolyással bírt. "Az efféle vádat nem csak az asszony férje teheti, hanem más is, a' kinek haszna-kára benne, p. ok. örökség miatt".⁴⁶ A házasságból születés megdöntésére alapul szolgált a férj olyan tartós távolléte, amely kizárta a nemzést. A feleség magára nézve terhelő vallomása nem szolgált elegendő bizonyítékául a vélelem megdöntésének. "... ilyen mondásnak tellyes bizonyítása kívántatik, mert egyébkint kárhozni senkit sem lehet. Sőt ha az asszony maga ellen vallana, és bűnére megesküdne, az is csak néki magának ártana, nem a' gyermeknek; mert becstelen tanu vallása nem bizonyság. Azért apja a' gyermeknek, a' ki férje az anyának, mind addig míg csak lehet, (pater est, quem nuptiae demonstrant). De a' férj hosszas távul-létében, mikor a' lehetőség is megszűnik, ugyanott szűnik a' törvény oltalma is; mert akkor hiedelem helyébe már tudomány

⁴³ Csizmadia Andor: A házasság a feudális korban s a trienti zsinat rendelkezéseinek végrehajtása Magyarországon. Jogtudományi Közlöny, 1983. évi 3. szám, 174-179. p.

⁴⁴ Frank Ignác: Az osztó igazság törvénye Magyarhonban I. rész Buda, 1845. 161. p.

⁴⁵ Frank Ignác: i.m. 90. § 158. p.

⁴⁶ Frank Ignác: i.m. 90. § 159. p.

lép, (praesumptio cedit veritati)".⁴⁷ Az apaság vélelmét tehát sem a gyermek, sem az anya nem támadhatta meg.

A gyermek családi jogállásával kapcsolatos perek az 1868. évi LIV. törvény értelmében kerültek a polgári bíróságok hatáskörébe. (Ugyanílyen tartalommal rendelkezett az 1877. évi XX. törvény is.) E perekben azonban nem lehetett a házasságon kívül született gyermek apaságát megállapítani, a kereset pusztán a tartásdíj fizetésére irányulhatott.

A házasságon kívül született gyermek apjának bírói úton történő kényszer-megállapítását a korabeli nézetek azért elleneztek, mert a házasságból született gyermek helyzetével történő egyenrangúsításban a monogám házasság elleni támadást, a törvényes gyermek vagyoni érdekeinek lehetséges sérelmét, továbbá a nem férjétől vagy házasságon kívül szülő nő érdemtelen "helyzetbe hozását" vélték felfedezni. Az 1946. évi XXIX. törvény megalkotását megelőzően mindössze Márkus Dezső tartotta megengedhetőnek az apaság bírói megállapítását.

Az apaság bírói megállapítását legkorábban a Skandináv államok illetve Svájc joga tette lehetővé (Svájc 1912. évi Polgári Törvénykönyve, Norvégia 1915, Dánia 1937). Az engedékenység indoka nyilvánvalóan az a liberálisabb közgondolkodás volt, amely ezekben az államokban megnyilvánult, továbbá főleg a Skandináv országokban mindig is nagyobb számban léteztek élettársi együttélések, melyek társadalmi megítélése is lényegesen más volt, mint a konzervatívabb európai államokban.

Nyugat-Európában a '60-as, '70-es években erős jogalkotási hullám zajlott le, melyben a korábbi elzárkózással szemben pozitív változások történtek a házasságon kívül született gyermek jogállásának értékelésében illetve az apaság megállapításának lehetőségeiben. Ausztriában az 1970. október 30-i törvény rendelkezik "a házasságon kívül született gyermek jogállásának új rendjéről".⁴⁸ Franciaországban az 1972. január 3-i 72. számú törvény.⁴⁹ A joggyakorlatban azonban érdekes eltérések jelentkeztek.

⁴⁷ Frank Ignác: i.m. 90. § I. 159. p.

⁴⁸ Bundesgesetz vom 30. 10. 1970 über die Neuordnung der Rechtsstellung des unehelichen Kindes. (BGBl 342/1970. sz.) - (UeKG)

⁴⁹ "Sur la filiation".

Franciaországban az összes születések 8,2%-a, míg Ausztriában 13,8%-a történt házasságon kívül 1973-ban illetve 1974-ben. Ugyanakkor Franciaországban 1973-ban mindössze 309 apaság megállapítása iránti per fejeztek be. Ez az összes házasságon kívül született gyermek 0,33%-át érintette. Ausztriában viszont 1974-ben 1955 apaság megállapítása iránti per volt folyamatban, ebből 1609 esetben állapították meg az alperes apaságát. Ez az összes házasságon kívül született gyermek 12%-át jelentette. Az apasági perek eredménykvótája Franciaországban 75% körül, Ausztriában 80% körül mozog. Feltűnő azonban, hogy Ausztriában az apaság megállapítása iránti per mintegy 25-ször gyakoribb a házasságon kívül született gyermekek tekintetében, mint Franciaországban.⁵⁰ A pergyakoriság ilyen nagymértékű eltéréseinek abban kell az okát keresnünk, hogy Franciaországban lényegesen könnyebb és változatosabb az apai elismerés, mint Ausztriában illetve az apaság megállapítása iránti perek szabályai Franciaországban lényegesen szigorúbbak, mint Ausztriában. Ch. Rose-Kaan tanulmányából megállapítható, hogy e két jogalkotási folyamatban a törvényalkotók a következő elveket követték:

1. A törvényes család védelme külső káros hatásoktól és zavarásoktól.
2. Az egyenlőség elve.

Ezen elvek azonban nem mechanikusan érvényesültek, hiszen a francia törvény 334. § (1) bekezdésének 2. pontja szerint "A házasságon kívül született gyerekeknek általában szüleivel szemben ugyanolyan jogai és kötelességei vannak, mint a házasságból született gyerekek. Belép a szülei családjába".⁵¹

Az egyenlőség jegyében Franciaországban hatályon kívül helyezték azt a rendelkezést, amely különbséget tett "egyszerű" házasságon kívül született gyermek és "házasságtörésből vagy vérfertőzésből származó" gyermekek között.

Az egyenlőség elve alapján Ausztriában az Optk. 155. §-ából hatályon kívül helyezték azt a rendelkezést, hogy "a házasságon kívül született gyermekek nem élveznek azonos jogokat a házasságból születettekkel".⁵²

3. Az igazság alapelve.

⁵⁰ Christine Rose-Kaan: Der Vaterschaftsprozeß in Frankreich und in Österreich. Zeitschrift für Rechtsvergleichung 1981. évi 4. szám, 265. p.

⁵¹ "l'enfant naturel a en général les mêmes devoirs que l'enfant légitime dans ses rapports avec ses père et mère. Il entre dans la famille de son auteur."

⁵² "Die unehelichen Kinder genießen nicht gleiche Rechte mit den ehelichen".

Ez alatt azt értették, hogy a tényleges apa kerüljön jogilag is az apai státuszba. Ezt az elvet azonban nem kívánták mindenáron keresztülvinni, hanem csak akkor, ha az elv érvényesítése nem mond ellent a gyermek érdekének. Akár külön rendelkezéssel is biztosítani igyekeztek, hogy az igazság, ha az nem áll a gyermek érdekében, ne kerüljön napvilágra. Így nem megengedett az apaság megállapítása Franciaországban, ha a leszármazás vérfertőzés következménye. Ausztriában pedig a biológiai igazsággal szemben a szociológiai igazságot érvényesítik, amennyiben ha az apaság megállapítása nem áll a gyermek érdekében, úgy a gyám nem köteles az apaság megállapítását szorgalmazni (Optk. 163. §).

Az NSZK-ban és Angliában 1969-ben engedélyezték az apaság bírói megállapítását.

Belgiumban a polgári és a családi jog is az 1804-es francia polgári törvénykönyv elveire épült, amely az apaság megállapításának bírói útját tiltotta: "La recherche de la paternité est interdite". Lényegében a francia "elismerő-elv" volt érvényben egészen 1987-ig.

A katolikus egyháznak a házasságon kívüli együttélésekkel szembeni mai tartózkodását mutatja a Szentszék által kidolgozott és közzétett Családjogi Charta is, amely előszóából és 12 szakaszból áll és az általános rendelkezéseket követően részletes rendelkezéseket tartalmaz. Így a 3. §-ban a házasságot kötők elidegeníthetetlen jogaként ismerik el, hogy a szülők döntsenek a születések közötti intervallumokról és a gyermekek számáról, azonban az értékek helyes hierarchijára való hivatkozással ellenzi a Charta a fogamzásgátlást, a sterilizációt és az abortuszt. A részletező rendelkezések között az 1. §-ban kimondatott, hogy a házasságot nem kötött párok helyzetét azonban nem szabad a megfelelően megkötött házassággal egyenlően értékelni. E rendelkezést követően azonban a 4. §-ban a Charta kimondja, hogy minden gyermeket - akár házasságban, akár házasságon kívül született - ugyanaz a jog illeti meg a társadalmi védelmet illetően személyiségi fejlődésének teljessége szempontjából.⁵³

A Legfelsőbb Bíróság polgári kollégiumi állásfoglalása is tükrözi, hogy jogszabályaink az élettársi viszonyt nem teszik egyenrangúvá a házassággal. Az élettársi

⁵³ La Carta Dei Diritti Della Famiglia. L'Osservatore Romano, 1983. 272. sz.

viszony családjogi kapcsolatot nem létesít, ahhoz sem házassági vagyoni, sem családjogi tartási, sem örökjogi hatások nem fűződnek.⁵⁴

4. A szülés dicsősége és traumája

Az anya-gyermek-apa kapcsolat olyan társadalmi szerepet jelent és tartalmakat hordoz, amely ugyan a természet ténye által jön létre, de nagyon sok tanulható és tanult elemet is magában rejt. E szerepre föl lehet és általában föl is készülnek a szülők. Már a terhesség ideje alatt olyan érzelmek alakulnak ki a férfiban a magzattal kapcsolatban, amelyek megváltoztatják, vagy legalábbis befolyásolják a környezetével (családjával, rokonságával) kapcsolatos viselkedését, gondolkodásmódját. A mai szülészeti gyakorlat (a férj vagy apa jelenléte a szülésnél) is igazolja azokat, akik szerint a korai szülő-gyermek kapcsolat nem korlátozható pusztán az anya-gyermek érzelmi viszonyra illetve az apa-gyermek gazdasági viszonyra. Nem igaz tehát, hogy a gyermeknek akár csecsemőkorában is az apára pusztán mint gazdasági támaszra van szüksége. E gondolkodásmód akár a szüléset, akár a gyermekvárás történeti tényeivel is igazolható. Korai kultúrákban a gyermekszülés, a gyermek születése az egész törzs, a nagy család eseménye volt, amely a nyilvánosság színe előtt zajlott. E tény által a teljes kis közösség érzelmileg is jobban befogadta a jövevényt, vele szemben a közösség részéről erősebb kötődés alakult ki. Belga-Kongóban például még ma is előfordul, hogy a falu apraja-nagyja körülveszi a vajúdó asszonyt és biztatják, ápolják. Amennyiben azonban a szülő nő jajgat, kiabál, akkor szidják, leköpi, mintegy jelzik, hogy nem méltó az anyaság dicső szerepére. A kereszténység általánossá válásával lett a szülés az anya, illetve a társadalom nő tagjainak kizárólagos tevékenységévé. A szülés, születés a férfiak számára tabutémává vált. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy mindvégig egy bizonyos nyilvánosságot kellett biztosítani a szülészeti eseménynek, hiszen az apajogú utódlás bizonyítása fontos volt.⁵⁵

A házasságon kívüli szülés traumája e viszonyrendszer valamennyi szereplőjét sújtja. Sújtja a gyermeket, mert nem egy harmonikus, teljes család várja érkezését és gondoskodik fejlődéséről a továbbiakban. Sújtja az anyát, mert nem várt, ma

⁵⁴ PK. 83. sz. állásfoglalás

⁵⁵ Czenky Klára: Szülési, születési előkészítési alternatívák. Társadalmi változások - életfordulók. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 1988. 73-101. p.

még a társadalmi megítélésben negatív vélemények célpontjává lesz, továbbá anyagilag is (általában) nehéz helyzetbe kerül. Sújtja az apát, mert számára nem kívánt, rá erőszakkal kényszerített társadalmi viszonyok közé kerül és anyagilag is hátrányosan érinti a gyermek születése.

Eltekintve attól a kis százalékban jelenlévő esettől amikor a gyermek születése tudatos vállalás eredménye és felnevelésének sincsenek anyagi nehézségei, a fentebb említett hátrányos helyzetek kialakulásának vannak olyan tudományosan általánosítható előzményei, amelyekkel feltétlenül érdemes és kötelező a tudománynak foglalkozni. Mindenekelőtt a fiatalok esetében fedezhető fel, hogy e leányanyáknál a családi szocializációban valamilyen hiba, defektus történt. E szempontból azok a családok, amelyekből e leányanyák kikerülnek két részre oszthatók. Az egyik család-típusban már eleve a szokásos és társadalmilag elismert elvárásoktól eltérő értékrend uralkodik, lehetséges, hogy a családban már korábban is volt házasságon kívüli szülés, a családi kapcsolatok lazák, rendezetlenek. A másik család-típusban ugyan még nem volt eddig házasságon kívüli szülés, de a család a maga belső rendezetlenségeivel, diszharmóniájával képtelen védekezni a kívülről jövő hatással szemben. Mindkét család-típusnál felfedezhető általában az alacsony műveltségi szint, a túlzott alkoholizálás, munkanélküliség, az anyagi javak szűkös volta, a szexuális élet rendezetlensége.

A fentebb említett két család-típus esetében azt mondhatjuk, hogy a rendezetlenség a család erkölcsi, strukturális, anyagi helyzetében keresendő. A feladat, hogy lehetőleg egyéni csoport, össztársadalmi szinten zárjuk ki a konfliktushelyzetek kialakulásának lehetőségét, vagy amennyiben e konfliktushelyzet már kialakult, tudjuk azt humánusan kezelni. E területen fontos feladatai lehetnek a szociológia, a pedagógia, a pszichológia és pszichiátria, a kriminológia, az orvostudományok és a jog tudományának is.

A házasságon kívüli kapcsolatból fogant gyermekek kérdéskörének legtragikusabb fordulata ha az anya az újszülött csecsemőt megöli. Ilyen tragikus esettanulmányokat ismertet Cseres Judit, ahol például a 25 éves, férjes, kétgyermekes, tanyán élő és általános iskolát végzett, szakképzetlen anya a nem férjétől származó gyermeket attól való félelmében, hogy férje tudomására jut házasságon kívüli kapcsolata, a szülést követően megölte. Másik esetben a 24 éves, hajadon, egy gyermeket már szült,

közepes ipari városban lakó, szakmunkás képzettséggel rendelkező, de adminisztrátor munkakörben dolgozó nő az elkövető. Tettének elkövetését követően sem nevezte meg a gyermek apját. Terhességét mindvégig titkolta és úgy nyilatkozott, hogy annak előrehaladott volta miatt nem ment el abortuszra. Tervezte, hogy a gyermeket örökbe vagy állami gondozásba adja. A harmadik elkövető 21 éves hajadon, szakközépiskolát végzett, képesített könyvelő, édesanyjával és nővérével lakott háromszobás lakásban. Családi körülményei rendezettek voltak. A csecsemő megölésére érdemleges és értékelhető választ nem tudott adni. A negyedik elkövető 16 éves hajadon, 8 osztályt végzett, szakképzetlen segédmunkás. Szüleivel és bátyjával egy megyeszékhely külterületén lévő házban laktak. Vallomása szerint hallott arról, hogy el lehet vetetni a gyereket, de ennek intézéséről közelebbit nem tudott mondani. Állami gondozásról, leányanyákat segítő otthonokról semmit sem tudott.

A fenti esetek extrém esetek: még a legnehezebb helyzetben szülő anyáknak is elenyésző töredéke pusztítja el, vagy hagyja elpusztulni újszülött gyermekét.⁵⁶

E bűncselekmények aránya az 1950 és 1973 között, illetve az 1981 és 1983-84 évben végzett legfőbb ügyészégi vizsgálatok alapján a befejezett emberölések kb. 15%-a volt. A terhelték igen nagy többsége 20-30 év közötti életkorú nő volt. A mintegy évtizednyi eltéréssel végzett vizsgálatok eredményeiből megállapítható volt, hogy lényegesen emelkedett az elkövetők iskolázottsági szintje. Míg az 50-es, 60-as években az elkövetőknek mintegy fele (közel 40%) nem végezte el az általános iskola 8 osztályát, a középiskolát végzettek aránya is csak 5-6% volt, addig az 1983-84-es vizsgálatok szerint az elkövetők mintegy fele végzett 8 osztályt, 41,6%-uk pedig elvégezte a középiskola valamelyik válfaját.

Mindkét vizsgálat közös megállapítása volt, hogy a családi állapot (hajadon), valamint az újszülött származása (a nem a házasságbeli férjtől való származás) volt a legtöbb bűncselekmény motivációja.

A büntett elkövetését kiváltó okok és körülmények, mint a cselekmények indítékai, a következőképpen csoportosíthatók:

- a társadalmi megbélyegzéssel kapcsolatos szégyenérzet,
- a családi környezet negatív reakciója,

⁵⁶ Cseres Judit: Eltékozolt újszülöttek. Társadalmi változások - életfordulók. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 1988. 182-212. p.

- rendezetlen családi háttér, szociális okok,
- a megszületendő gyermek eltartásának gazdasági nehézségei,
- az egészségügyi felvilágosítás hiányosságai,
- egyéb (különösebben nem jellemző) okok.

Az erkölcsi megőrzéstől való félelem főleg a falun élő és házasságon kívül szülő nők viszonylatában jelentkezett.⁵⁷

5. A gyermekek jogainak biztosítására tett nemzetközi erőfeszítések

A gyermekek jogainak biztosítására tett erőfeszítések előfutárainak tekinthetők azok a deklarációk is, amelyek az emberi jogok biztosítása tárgyában láttak napvilágot. Ilyen nyilatkozatok illetve nemzetközi egyezmények voltak:

1. A francia forradalom Alkotmányozó Gyűlése által elfogadott "Nyilatkozat az Emberi és Polgári jogokról" (Déclaration des Droits de l' Homme et du Citoyen) amely a 17 cikkének egyikében kinyilvánította mindenki törvény előtti egyenlőségét. (1789. augusztus 28.)

2. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése San Franciscoban elfogadott Nyilatkozata (Déclaration Universelle des Droits de l'Homme des Nations Unies). (1948. december 10. 217/III. számú közgyűlési határozat, kihirdetve az 1956. évi I. törvényvel)

3. Az Európa Tanács (Conseil de l'Europe) által elfogadott "Európai Egyezmény az Emberi Jogokról" (Convention Européenne des Droits de l'Homme). (1949)

A szerződő államok egyúttal létrehozták az egyezményben foglaltak ellenőrzésére hivatott és garanciális intézményeket is:

- Emberi Jogok Európai Bizottsága
(Commission Européenne des Droits de l'Homme)
- Emberi Jogok Európai Bírósága
(Cour Européenne des Droits de l'Homme)

⁵⁷ Lékó Eszter: Az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések. Rendészeti Szemle, 1993. évi 5. szám, 30-41. p.

4. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének XXI. ülészaka fogadta el a "Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát". (1966. december 16., kihirdetve az 1976. évi 8. sz. törvényerejű rendelettel)

Eme egyezmények kapcsán írta Zoltán Ödön, hogy "az emberi jogok valójában hosszú időn át kialakult és a kulturáltság, valamint a civilizáltság előrehaladásával egyre általánosabban helyeselt társadalmi, jogi, erkölcsi és vallásos meggyőződések kifejezései".⁵⁸

Mind a házasságon kívül született gyermek, mind e gyermek anyja számára fokozott védelem nyújtását írja elő a New Yorkban 1979. december 18-án elfogadott egyezmény a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról (kihirdetve az 1982. évi 10. számú törvényerejű rendelettel). Az egyezmény az abban Részes Államok kötelességévé teszi minden megfelelő intézkedés meghozatalát annak érdekében, gondoskodjanak arról, hogy a családi nevelés felölelje az anyaság, mint társadalmi feladat megfelelő megértését, valamint annak felismerését, hogy a férfiakat és a nőket közös felelősség terheli gyermekeik felnevelésében és fejlődésük biztosításában, értve ez alatt azt, hogy a gyermekek érdeke minden esetben elsődleges fontosságú szempont (5. cikk b.) pont). A Részes Államok kötelezték magukat a férfiak és nők egyenlőségének alapján, hogy azonos szülői jogokat és kötelezettségeket biztosítsanak gyermekeikkel kapcsolatos ügyekben, függetlenül családi állapotuktól (16. cikk 1. d.) pont).

5. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlése fogadta el "A gyermek jogairól szóló egyezményt". (1989. november 20., kihirdetve az 1991. évi LXIV. törvénnyel) E fontos okmányt a Magyar Köztársaság kormányának képviselője 1990. március 14-én írta alá. Ezt követően az Országgyűlés a 47/1991. (IX. 15) OGY. számú határozatával kötelezte a kormányt, hogy 1991. november 30-ig gondoskodjék az egyezmény rendelkezéseinek megfelelő jogszabályok megalkotásáról, illetve az egyezmény előírásai által érintett jogszabályok módosításáról, illetve tegyen javaslatot erről az Országgyűlésnek.

Az egyezmény minimum szinteket határoz meg. A nemzetközi szervezetnek ugyan nincs lehetősége, hogy az egyezményben foglaltak megsértőivel szemben

⁵⁸ Zoltán Ödön: Az emberi jogok védelméről. Jogtudományi Közlöny, 1990. évi 4. szám, 226-229. p.

szankciókat alkalmazzon, az egyes országoknak azonban az ENSZ illetékes bizottsága előtt igazolniuk kell saját gyakorlatukat az egyezményben foglaltak tekintetében. A megállapodás 54 cikkelyből áll, főbb előírásai:

- a gyermek jogosult szüleivel élni,
- joga van véleményt nyilvánítani bármely ügyben vagy eljárásban, amely sorsát befolyásolja,
- joga van a gondolat, a szólás, a vallás szabadságához,
- joga van a védelemre a visszaélésekkel vagy elhanyagolással szemben,
- joga van az elérhető legmagasabb szintű oktatáshoz,
- tilos a gyermekkel szemben a kínzás, kegyetlen bánásmód, büntetés, különösen a halálbüntetés,
- a gyermeknek joga van a védelemre a hátrányos munkahelyi megkülönböztetéssel szemben.

[Az egyezmény előtt kifejezetten a gyermekjogra vonatkozóan csak két deklaráció látott napvilágot: 1924-ben a gyermekjogok genfi deklarációja és az 1959-es ENSZ közgyűlési deklaráció a gyermekjogokról. A gyermekmunkával kapcsolatban a Nemzetközi Munkaszervezet (ILO) keretében volt néhány megállapodás.] Az 1989-es egyezmény az embert 18 éves koráig tartja gyermeknek. Részletes rendelkezéseiben a gyermeknek az élethez való jogát tartja a legfontosabb gyermekjognak. Deklarálja, hogy a gyermeknek joga van ismerni szüleit, amennyiben ez lehetséges. A megállapodás egész szellemisége azt sugallja és tükrözi, hogy a társadalom természetes alapegysége a család, amely a gyermek egészséges fejlődésének is elsődlegesen képes megteremteni a megfelelő feltételeket. A család szociális és biológiai egység. Az egyezményben foglaltakat ellenőrző bizottság 10 független magánszemélyből álló testület.

Az Egyezmények gyakorlati megvalósítása során kiemelkedő jelentőségűek az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei. Például: a Bíróság a Marckx-ügyben azért marasztalta el Belgiumot egy 1979-ben hozott ítéletében, mert a panaszos anyja és házasságon kívül született lánya között csak akkor keletkezhetett jogi értelemben vett rokoni kapcsolat, ha az anyja elismerte lányának tőle való származását és ezen felül még örökbe is fogadta őt. A belga jog szerint azonban ezzel anyja és lánya között családjogi kapcsolat létesült ugyan, de a gyermek nem került abba a

helyzetbe, hogy anyja rokonságának (felmenőinek) is rokonává lett volna és törvényes öröklésre lett volna jogosult utánuk. A bíróság szerint Belgium megsértette az Egyezmény 8. cikkét (a magán- és családi élet tiszteletben tartása, a családi életbe beavatkozás tilalma), valamint 14. cikkét (a diszkrimináció tilalma), ami a házasságból származó és a házasságon kívül született gyermek között indokolatlan terjedelmű különbségtétellel valósult meg.

Az ítélet hatására a belga parlament egy 1987. március 31-i törvénnyel alapjaiban módosította a leszármazásra vonatkozó jogszabályokat.⁵⁹

A határok átjárhatóságával egyre inkább ki kell alakítani a gyermekjognak nemzetközi összefüggéseire tekintettel is az olyan nemzeti szabályozásokat, amely tekintettel van arra, hogy a gyermek családi jogállása minden államban egy és azonos elismertséggel bírjon. Az első ilyen kérdés a joghatóság kérdése. Az elsődleges elv az a felismerés, amely a szabályozáskor a magyar nemzetközi magánjogi törvényben⁶⁰ is tükröződik, hogy elsődleges a gyermek érdeke. Ez mutatkozik meg abban, hogy a tvr. magyar állampolgár vagy Magyarországon lakó gyermek számára a magyar jog alkalmazását irányozza elő, ha az a gyermekre kedvező. A kedvezmény abban áll, hogy a leszármazásra vonatkozóan nem az apa, hanem a gyermek jogát rendeli alkalmazni minden kérdésben. Ez alól egyetlen kivétel van, ha az elismerés a gyermek megszületése előtt történik, akkor a tvr. szerint az elismerésre az anyának az elismerés idején fennállott személyes jogát kell alkalmazni. Az elismerés akkor érvényes, ha a magyar vagy az elismerés helyén fennálló jogszabályoknak megfelel.

Magyar állampolgárok származási pereiben a magyar bíróság joghatósága kizárólagos.⁶¹ Külföldiek származási perében akkor járhat el a magyar bíróság, ha az egyik fél lakóhelye Magyarországon van.⁶²

Az ilyen ügyekben hozott határozatokat csak a tvr-ben meghatározott esetben kell elismerni.⁶³ Ezen ügyek között a származási perek nincsenek megemlítve.⁶⁴

⁵⁹ lásd: Bán Tamás: Az Európai Emberi Jogi Egyezmény hatásai a nemzeti törvényhozásra. Magyar Jog, 1992. évi 3. szám, 132. p.

⁶⁰ 1979. évi 13. sz. tvr. (NMJT)

⁶¹ NMJT. 55. §.

⁶² NMJT. 58. §.

⁶³ Erre is tekintettel mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy "A Magyar Népköztársaság és az Osztrák Köztársaság között létrejött és az 1967. évi 24. számú tvr-rel kihirdetett nemzetközi

A gyermek jogának előtérbe helyezése mutatkozik meg abban is, hogy a kétoldalú jogsegély-szerződésekben is az alkalmazandó jogot, illetve a joghatóságot a gyermek joga szabja meg. Így például a Magyarország és Kuba közötti jogsegély-szerződés szerint a származás megállapítására, illetőleg az apaság vélelmének megdöntésére annak a szerződő félnek a joga irányadó, amelynek a gyermek születésekor állampolgára volt. A szülők és gyermekek közötti egyéb jogviszonyokra annak a Szerződő Félnek a jogát kell alkalmazni, amelynek a gyermek állampolgára. Az eljárásra azon Szerződő Fél bíróságának van joghatósága, amelynek a gyermek állampolgára vagy amelynek a területén a gyermeknek a kereset benyújtásakor állandó vagy ideiglenes lakóhelye van.⁶⁵

III.

APASÁGI VÉLELEM MAI CSALÁDJOGI RENDSZERÜNKBEN

1. A családi jogállás - a leszármazás

A családhoz tartozás különböző jogokat és kötelezettségeket hordoz magában. Ennek családjogi vonatkozásait átfogóan rendezi a Csjt. mind a házasságból, mind a házasságon kívül született gyermekek esetében.

A származásra a törvény vélelmet állít fel. A Csjt. szabályozása szerint az apasági vélelem egységes, ami azt jelenti, hogy a törvény a vélelem keletkezését tekintve nem tesz különbséget aközött, hogy annak alapja a törvényben szabályozott mely tényállás. Az apasági vélelmek egységességét fejezi ki az a körülmény, hogy bekövetkeztük esetében azokhoz teljesen azonos joghatások fűződnek, továbbá e joghatások visszaható hatályúak, mivel pedig vélelmek, egyben meg is dönthetők.

Az apasági vélelmek a következőképpen csoportosíthatók:

1. Apasági vélelem az anya szülés előtti házassági köteléke alapján.

szerződés nem ad lehetőséget az osztrák ítélet elismerésére." (P. törv. II. 20.342/1980. sz. - BH. 1981. 64.)

⁶⁴ NMJT 42. § (1)-(3) bekezdés, 46. §, 55. § a) pont, 58. § (1) bekezdés, 70. § (2) bekezdés.

Bacsó Jenő: A nemzetközi magánjogi kódex polgári eljárásjogi vonatkozása. Jogtudományi Közlöny, 1980. évi 9. szám, 561-569. p.

⁶⁵ A Magyar Népköztársaság és a Kubai Köztársaság között a polgári, családjogi és bűnügyi jogsegély tárgyában Havannában, az 1981. évi november hó 27. napján aláírt szerződés kihirdetéséről szóló 1984. évi 4. sz. tvr. 31. cikk (1)-(3). bekezdései.

2. Apasági vélelem a házasságon kívül született gyermek vonatkozásában.
 - a. Apasági vélelem teljes hatályú apai elismerés alapján,
 - b. Apasági vélelem az anya utólagos házassága alapján,
 - c. Apasági vélelem az apaság bírói megállapítása alapján.

A gyermek családi jogállásának belső és külső joghatásai vannak. A családi jogállás legfontosabb joghatása, hogy rokonságot hoz létre. Pap Tibor szerint a rokonság nem más, mint a vér szerinti leszármazás tényén, kivételesen közhatósági aktuson alapuló jogi kapcsolat különböző személyek között. E kapcsolatok közül legfontosabb a gyermek-szülő jogviszony. Ez keletkezteti a gyermeknek a névviseléshez való jogát. Megadja a szülők számára a szülői felügyeleti jog körébe tartozó jogosítványokat és kötelezettségeket. Alapja vitás esetben a gyermek elhelyezéséhez való jognak, illetve a gyermekkel való kapcsolattartás jogának. A rokonság az alapja a gyermek tartásához való jognak. A rokonság adott esetben házassági akadályként is szerepelhet.

A külső joghatások között kell megemlíteni az öröklésre vonatkozó jogot. Szerepet kap a rokonság a gondnoksági szabályoknál, a kártérítési járadékra való jogosultságnál is. De a Be-ben vagy a Pp-ben is a hozzátartozói viszony több helyütt szerepet kap (bíró kizárása, tanúvallomás megtagadása). A gyermek családi jogállása az alapja az állampolgárság intézményének is.

Általában azt mondhatjuk, hogy egy családjogi státusz megalapítása minden jogrendszerben bizonyos előfeltételekhez kötött. E kötöttség úgy van megállapítva, hogy érvényesüljön benne az egyén jogi védelme, de senki privát autonómiájának érvényesülése nem szolgálhat mások érdekeinek csorbítására. Másként szólva a privát autonómiának vannak határai.

Amikor a Csjt. egységes apasági vélelmet dolgozott ki, e vélelemrendszerben elsődleges helyen szerepel, hogy a házasságból született gyermek apja a férj. Abban a rendelkezésben azonban, hogy az apasági vélelem megdönthető, felfedezhetjük, hogy a törvényalkotó a közösség által is méltányolhatóan az egyéni érdeket a család egységével szemben is érvényesíthetőnek tartja. Ez összhangban van azzal a '70-es, '80-as években egyre inkább uralomra jutó nemzetközileg is érvényesülő alapelvvel, amely a jogi rendezésnél a gyengébb védelmének elvéből indul ki. Adott

esetben ugyanis a gyermeknek a vér szerinti apja megállapításához fűződő érdeke nagyobb súlyú lehet, mint a származási viszonyoknak ellentmondó, a jogi vélelem által biztosított törvényes származás. Bár a nemzetközi magánjog síkján, de a gyengébb védelmének elve fejeződik ki abban a döntésben is, hogy kétség esetén a gyermek házasságból születettnek vélelmezendő.⁶⁶

2. Az apaság vélelme az anya házassága alapján

A jogrendszerek túlnyomó többségében, így hazánkban is az apasági vélelem alaptényállása a házasság. A Csjt. 35. §-ának (1) bekezdése szerint a gyermek apjának azt kell tekinteni, akivel az anya a fogamzási idő kezdetétől a gyermek születéséig eltelt idő vagy annak legalább egy része alatt házassági kötelékben állt. A házasság érvénytelensége az apaság vélelmét nem érinti. Ugyane § (2) bekezdése szerint a vélelmezett fogamzási idő a gyermek születésének napjától visszafelé számított 182. és 300. nap között eltelt idő, mind a két határnap hozzászámításával. Bizonyítani lehet azonban, hogy a gyermek fogamzása a vélelmezett fogamzási idő előtt vagy után történt. A (3) bekezdés szerint ha a nő házasságának megszűnése után újból házasságot kötött, az újabb házasságának fennállása alatt született gyermeke apjának akkor is az újabb férjet kell tekinteni, ha a korábbi házasság megszűnése és a gyermek születése közt 300 nap nem telt el. Ha azonban ez a vélelem megdől, a gyermek apjának a korábbi férjet kell tekinteni.

A házasságból születés vélelmével kapcsolatban már a római jogászok kimunkálták a fogamzási idő vélelmét. A pontos meghatározást Pulpiánusz adta, "akinek az örökléssel kapcsolatos fejtegetéseiből kitűnik, hogy a házasság megszűnésétől számított tizedik hónap után született gyermek az elhalt vagy elvált férj hagyatékára törvényes öröklés jogcímén igényt nem támaszthat, a száznyolcvankettedik napon született gyermek viszont örökölhet. A fogamzás időpontjára (182-300 nap) vonatkozó vélelem egyébként megcáfolhatatlan (praesumptio iuris et de iure)" - írja Bajory.⁶⁷

Az apaság vélelem jellegéből folyik, illetve e vélelemnek is az alapja az, hogy még a jelenlegi természettudományos ismeretek alapján és technikai felkészültség mel-

⁶⁶ Karlsruhei Tartományi Felső Bíróság, 1983. április 27-i döntvénye, Fam. RZ. 1983. 757.

⁶⁷ Bajory Pál: Bizonyítás a római jogban. Jogtudományi Közlöny, 1987. évi 12. sz., 661. p.

lett is lehetetlen 100%-os biztonsággal megállapítani a leszármazást. Így a vélelem - így a házasságból származásnak is - alapja az a nagyfokú társadalmi valószínűség, hogy a legtöbb gyermek valóban a házasságbeli férjtől származik.⁶⁸

Az apasági vélelem szempontjából a házasságkötés illetve a házasság jogi fennállásának ténye a jelentős. Ezért a vélelem akkor is beáll, ha csak névházasságról van szó. Nincs jelentősége, hogy a felek a házasságkötést követően ténylegesen nem élnek együtt. A Csjt. arra sincs tekintettel, ha az anyának a fogamzási időben férjén kívül más férfival is volt nemi viszonya. (Más kérdés, hogy ilyenkor a férj megtámadhatja az apaság vélelmét.)

A házasságot csak akkor lehet érvénytelennek tekinteni, ha azt a bíróság érvénytelennek nyilvánította. Az ítélet mindenkivel szemben hatályos.⁶⁹

Az érvénytelen házasságtól azonban meg kell különböztetnünk a nem létező házasságot, amely semmilyen jogi hatással nem jár. Nem létező ugyanis a házasság, azaz létre sem jött, ha nem anyakönyvvezető előtt kötötték (pl. csupán egyházi házasságot kötöttek, a házasságkötésnél nem anyakönyvvezető járt el) továbbá, ha a házasságulók legalább egyike nem tett személyesen világos, egyértelmű, feltétel nélküli nyilatkozatot a házasság megkötésére, illetőleg arra, hogy a másik féllel házasságot kíván kötni. Nem létező a házasság akkor is, ha a házassági nyilatkozat erőszak következménye. Ilyen "házasság" esetén a gyermeket nem lehet házasságból születtként anyakönyvezeni.

Ha az anya a gyermek születésekor már nem állt házassági kötelékben, úgy azt a férfit kell apának tekinteni, akivel a fogamzási idő alatt utoljára élt érvényes vagy érvénytelen házasságban.⁷⁰ Amennyiben a gyermek anyja a fogamzási idő kezdetétől a gyermek születéséig eltelt idő alatt több házassági kötelékben állott (a házasság felbontása, a férj halála vagy holtának nyilvánítása miatt), úgy arra a férfira nézve áll be az apasági vélelem, akivel az anya utoljára állott házassági kötelékben.

A férj holtá nyilvánítása esetén, ha az az anya fogamzási idejét megelőző időponttal történik, a gyermeket házasságon kívülinek kell tekinteni.⁷¹ A gyermek tehát holtá nyilvánítás esetében akkor tekintendő házasságból születettnak, ha a

⁶⁸ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. Budapest, 1973. 172. p.

⁶⁹ lásd Csjt. 7-15. §-ok

⁷⁰ 2/1982. (VIII. 14.) MT-TH rendelkezés 44. §.

⁷¹ PK. 97. sz. af.

holtta nyilvánítási eljárásban meghatározott időpontot követő 300 napon belül születik. (A halál napja az eltűnést követő hónap 15. napja.)

Mint korábban már írtuk, a jogrendszerek legtöbbje az apasági vélelem keletkezésének alaphelyzetét a fennálló házasságra telepíti. Ehhez képest azonban találhatunk eltérő rendelkezéseket is. Kubában pl. az 1975. március 8-án kiadott Családjogi Törvénykönyv értelmében törvényes születésűnek tekintik a gyermeket, ha házasságból származik, vagy bíróilag elismert élettársi viszonyban élő szülőktől származik. E vélelem fennáll akkor is, ha a házasság vagy a bíróilag elismert élettársi viszony megszűnését követő 300. napon belül születik a gyermek. A bíróilag elismert élettársi viszony számunkra ismeretlen intézménye a kubai családjognak. Akkor kerülhet rá sor, ha valamely objektív körülmény folytán nincs lehetőség a házasság anyakönyvi bejegyzésére.⁷²

Nincs a házasságból születésnek olyan formálisan körülírt jelentősége a nagy hagyományokkal rendelkező, de rendkívül tagolt népességű és közigazgatási rendszerű Indiában, mint nálunk. Még a mai napig sem jött létre egységes Ptk. vagy családjogi törvény. Mindössze a hindu vallású közösséghez tartozókra nézve érvényesül az 1956. évi házassági, 1956. évi öröklési, az 1956. évi kiskorúsági és gyámsági, valamint az 1956. évi örökbefogadási és tartási törvény. A házasságon kívüli születésnek sincs olyan jelentősége, mint Európában vagy Észak-Amerikában, mert bár a kiskorúak (férfi 18, nő 15 év) házasságkötése tilalmazott, még ma is gyakori a gyermekkorban megkötött házasság. Ma sem kötelező egységesen valamennyi indiai államban a házasságkötés anyakönyvezése. Ahol ezt az egyes államok kötelezővé is tették, a házasságot ténylegesen inkább a több napi házasságkötési ceremóniát tanúsító szomszédok tanúságtétele és az együttélést (az együttélőket pedig házastársaknak tartó és) tanúsító szomszédok vallomása igazolja. Bár az 1940-es évektől Indiában is megjelent a házasság felbontásának jogi lehetősége (addig szent és felbonthatatlan volt a házasság), még ma is 9 bontó okot ismernek a hindu házassági jogban. Ezek egyike a házastársi hűség megsértése, esetleg a házasságon kívüli kapcsolatból származó gyermek születése, de csak akkor, ha a hűtlenség

⁷² *Gendzihadte, E.N.*: Prava i objazannoszty rodityelej v szemejnorn zakonodatjelsztve Kubü. Szovjetszkoe goszudansztvo i pravo, 1981. 10. szám. (Közli: Jogi Tudósító, 1982. február, XIII. évf. 3/4. szám, 18 - 19. p.)

"tartós". Az esetleges házasságon kívüli kapcsolatból származó gyermekszülés önmagában csak arra jogosítja a házastársat, hogy különélés engedélyezése iránti kérelmet indítson.⁷³

A magyar szabályozással szinte teljes hasonlóságot mutat a német jog szabályozása. "Pater est quem nuptiae demonstrant" - azaz a házasságból született gyermek apja a férj. A BGB. 1591. §-a szerint házasságból születettnek kell tekinteni a gyermeket akkor, ha a házasságkötés után a házasság fennállása alatt vagy a házasság felbontását követő 302 napon belül születik. A házasság formális fennállása mellett nincs jelentősége Németországban sem, hogy a gyermek anyja és annak férje ténylegesen életközösségben élnek-e.

Ha külföldi jogrendeket vizsgálunk, találunk azonban olyanokat is, ahol bár nem tekintenek el a "pater est" - szabály mint főszabály alkalmazásától, azonban alkalmazási területében némely vonatkozásokban korlátokat szabtak.

A legszélsőségesebb reformjavaslat a "pater est" - szabály eltörlését indítványozta és Norvégiában látott napvilágot 1977-ben. A javaslatot egy a gyermekjog reformjára alakult bizottság hozta nyilvánosságra. Céljuk a házasságból és a házasságon kívül született gyermekek teljes jogi egyenlősítése volt. A javaslat szerint az apaságot törvényes vélelem nélkül minden gyermeknél egyéni elbírálás szerint kellett volna megállapítani, mégpedig az apa általi elismerés vagy bírósági döntés által. Ez a javaslat azonban nyilvános megbotránkozási hullámot idézett elő.

A kanadai Ontario állam 1977-es gyermekjogi törvénye szerint is a "pater est" - szabályon túl létezik a vélelem ama férfi apaságára is, aki a gyermek anyjával együtt él. Amennyiben azonban a nő házassági köteléke is fennáll, úgy a gyermek származását csak bírói úton lehet megállapítani.⁷⁴

A "pater est" - szabály merev alkalmazásától azonban leginkább Franciaországban tértek el az 1972-es reform alkalmával. A jogalkotási cél nem titkoltnak az volt, hogy az apasági vélelmet a szociológiai realitásokhoz igazítsák. Lényegében az apasági vélelmet csak azokra az esetekre hagyták meg mechanikusan érvényesülni, amikor az anya férjének apasága nem eleve valószínűtlen. A szabályozásban ki-

⁷³ N. A. Krasenyinnyikova: A hindu házassági jog reformja az Indiai Köztársaságban. Vjesztnyik Moszkovszkovo Unyiverszityeta 1980. évi 2. szám. (Ism.: Révai Tibor: Magyar Jog, 1981. évi 3. szám, 273-274. p.)

⁷⁴ Children's Law Reform Act, S.O. 1977. 41. cikkely 8. §

emelt szerepet kapott a gyermek tényleges családi helyzete (possession d'état). A franciák a szabályozással a jogi kötelekek elé helyezték a szociális és pszichológiai szülőséget. Ugyanis ha az anya férje ténylegesen nem kapcsolódik a mindennapokban a gyermekhez, úgy a formálisan (jogilag) fennálló házasság ellenére a "pater est" - szabály nem kerül alkalmazásra. Másként kifejezve: a házasság alatti fogamzás vagy születés az apasági vélelem beállításához a francia jogban is szükséges, de önmagában nem elegendő a gyermeknek házasságból születtkénti vélelmezéséhez. Ugyanis a "pater est" - szabály nem kerül alkalmazásra a következő esetekben:

- Ha a gyermek vélelmezett fogamzási ideje olyan időre esik, amely időben a házások bírói rendelkezés alapján külön éltek (Code Civil 313. cikk 1. §) 1972 előtt ily esetben is érvényesült a férjjel szemben az apasági vélelem, de a férj azt megtámadhatta. Teljesen hasonló rendelkezést tartalmaz az olasz Ptk. is (Codice Civile 232-234. cikkek).

- A francia gyakorlatban igen gyakran előforduló eset, amikor a "pater est" - szabály nem érvényesül, ha a gyermeket a férj nevének megnevezése nélkül anyakönyvezik (Cc.313. cikk 1. §). E megoldásra akkor kerülhet sor, ha az anya a gyermeket nem a férj nevének kívánja anyakönyveztetni. A gyermek ilyenkor az anya saját nevének (férjzett vagy leánykori nevének) kerül anyakönyvezésre vagy a gyermeket a saját nevének és a gyermek valóságos apja nevének anyakönyvezteti. Ebben az esetben a gyermeket házasságon kívül születettnek kell tekinteni. [Cc. 313. cikk 2. § (1) bek.]

Látható azonban, hogy mindkét esetben az anya igen komoly és súlyos jogosítványokat nyer a gyermek családi jogállásának meghatározásában. Annak érdekében, hogy az anya e jogával vissza ne élhessen, a francia jogalkotó a jogilag fennálló házasságra tekintettel a férj számára keresetindítási lehetőséget biztosított apaságának megállapítása iránt, amennyiben bizonyítani tudja, hogy a házastársak tényleges együttélése a törvényes fogamzási idő alatt fennállott, ami a férj apaságát valószínűsíti [Cc. 313. cikk 2. § (2) bek].

Úgy tűnik, a francia jogalkotó lényeges előrelépést tett abban az irányban, hogy a gyermekek családjogi státusza tükrözze a szociológiai realitásokat. A szabályozás gondolatmenete cáfolja azt az indokolást, amely a "pater est" - szabály fenntartása mellett szól, nevezetesen, hogy a szabály elsősorban van hivatva biztosítani a csa-

ládi békét, másodsorban pedig, hogy minden különleges eljárás nélkül a gyermek családjogi státusza rendezést nyer. A családi béke abban az esetben is megrendíthető, ha a nem tőle származó gyermek apaságát a férj megtámadja. De hol beszélhetünk már családi békéről olyan helyzetben, amikor a gyermek születésénél már maga a család sem létezett, mert pl. a házastársak külön éltek.

A francia szabályozás előremutató volta jelenik meg abban is, hogy a valós származási viszonyokat hamarabb tudja utolérni olyan időben és társadalomban, melyben a válási mutatószámok gyorsan nőnek és a különélő házaspárok száma meredeken felé, egyúttal kimutatható, hogy a jogilag még házastárs személyek már más személlyel állnak tényleges kapcsolatban, azaz élettársi kapcsolatot létesítettek.⁷⁵

A fentiekhez hasonlóan már 1984-ben, a Csjt. 1986. évi módosítása előtt javaslat hangzott el arra, hogy meg kellene adni élettársak esetében a gyermek elismerésének lehetőségét akkor is, ha az anya házassága még fennáll.⁷⁶

A Csjt. 43. §-a (1) bekezdésének utolsó fordulatából következően az anya férje tekintendő a gyermek apjának, ha a születés művi megtermékenyítés következménye és ahhoz a férj hozzájárult. Gyakorlatilag a Csjt. megoldásának megfelelően szabályozzák más államok törvényei is a mesterséges megtermékenyítés esetében az apaság megtámadásának tilalmát.

A holland polgári törvénykönyv szerint az apaság megtagadására irányuló keresetet a bíróság elutasítja, ha a férj olyan viselkedéssel értett egyet, amelynek a gyermek fogamzása lehet a következménye. [201. § (1) bek].

A portugál polgári törvénykönyv (1977. november 25-i módosításával) 1839. cikkelyében elrendeli, hogy az a férj, aki egyetértett felesége művi megtermékenyítésével, nem tagadhatja meg az ilyen fogamzásból származó gyermek apaságát.

Szinte szó szerint a portugál szabályozással egyezően rendelkezik a görög polgári törvénykönyv (1329/1983. számú módosítás) az 1471. cikkelyben.

Svédországban a szülőkről, gondozókról és gyermekekről szóló 1139/1984. számú törvény 6. cikkelye szerint ha az anya művi inszeminációját férjének a beleegyezésével, illetve annak a férfinak a beleegyezésével, akivel a házassághoz hasonló vi-

⁷⁵ lásd erről: Ingeborg *Schwenzer*: Ehelichkeitswermtung und Ehelichkeitsanfechtung. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht 1985. 1. sz. 1-3. p.

⁷⁶ Magyar Jogász Szövetség Családjogi Bizottságának 1984. szeptember 25-én tartott üléséről készült feljegyzés.

szonyban él, végezték el, és ha tekintettel minden lehetőségre valószínű, hogy a gyermek művi inszemináció útján fogamzott, az a férfi, aki az ilyen beavatkozáshoz hozzájárult, az így született gyermek apjának tartandó.

Az Amerikai Egyesült Államokban Louisiana állam polgári törvénykönyvének 430/1976. számú módosítása 188. cikkelye (1) bekezdésében úgy rendelkezik, hogy a férj nem tagadhatja meg az apaságát a művi inszeminációból származó gyermek iránt, ha erre a beavatkozásra beleegyezését adta. New York államban pedig a családi viszonyokról szóló törvény módosítása szerint a művi inszeminációból származó gyermek törvényes, ha ezt férjes asszony szülte és a beavatkozást orvosi gyakorlat végzésére feljogosított személy végezte el a férj és a feleség írásbeli beleegyezésével.

Érdekes szabályozást tartalmaz Kanada Yucon területének a gyermekekről szóló törvénye, amely szerint a gyermek apjának a művi úton megtermékenyített nő férje tekintendő, illetve az asszony olyan élettársa, aki együtt élt vele a művi megtermékenyítés idejében és az inszeminációval már előre egyetértett [14. cikkely (2)-(4) bekezdése], sőt apának lehet tekinteni azt a férjet vagy élettársat is, aki ugyan előre nem értett egyet az inszeminációval, de később tartós elhatározást nyilvánított ki az iránt, hogy a gyermeket mint sajátját gondozza [14. cikkely (5) bekezdés].⁷⁷

Teljesen rendhagyónak tűnik az az albán szabályozás, hogy a korábbi férj tekintendő a gyermek apjának akkor is, ha a gyermek a korábbi házasság felbontását követő 300 napon belül születik, de az anya már új házasságban él.

A házasság alapján beálló vélelem szerint a férj a gyermek apja akkor is, ha az anyát előrehaladott terhes állapotban vette el. Sőt, ha a születés a házasság megkötésének napján, de a házasságkötést követően történik, akkor is a házasságbeli férj az apa. Ezzel kapcsolatban a lengyel családjogi törvény 68. §-a eltérő rendelkezést tartalmaz, mivel ha a gyermek a házasság megkötésétől számított 180 nap elteltéig születik, megengedi az apaság megtámadását a férj azon egyszerű jognyilatkozata alapján is, hogy ő nem apja a gyermeknek.

A házasságok jelentős részében komoly probléma a meddőség. Hazánkban jelenleg akkor kerül sor mesterséges megtermékenyítésre, ha a házasságban élő férj-

⁷⁷ Ján Drgonec: A művi megtermékenyítés szabályozása az érvényes jogi szabályozásokban. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 6. szám, 336-337. p.

nek és feleségnek természetes úton nem lehet gyermeke. Ilyenkor az anya megtermékenyítése a férj spermájával, illetőleg donor spermájával történhet. A Csjt. 38. § (1) bekezdése védi a gyermek családi jogállását, a férj apai státusát, és a donort az ellene indítható apaság megállapítása iránti pertől. A Csjt. 43. § (1) bekezdése pedig védi az apasági vélelmet, amennyiben nem engedi meg a férj számára az apaság vélelmének megtámadását, ha a művi megtermékenyítéshez hozzájárult.

A lehetséges bonyodalmakra tekintettel a magyar jogalkotónak is számolnia kell azzal, hogy a Bodnár Zoltán és Bodnár Béla, valamint Hartai⁷⁸ által jelzett problémákra megoldást találjon.

3. Apasági vélelem a házasságon kívül született gyermek vonatkozásában

A Csjt. 36. §-ának rendelkezése szerint: ha az anya a fogamzási idő kezdetétől a gyermek születéséig eltelt idő vagy annak egy része alatt nem állott házassági kötelekben, a gyermek apjának kell tekinteni:

- a) azt a férfit, aki a gyermeket teljes hatályú nyilatkozattal a magáénak ismerte el, vagy
- b) azt, akit a bíróság jogerős ítélettel a gyermek apjának nyilvánított, vagy
- c) a törvényben meghatározott feltételek esetén azt, aki a gyermek születése után az anyával házasságot kötött.

Tekintettel a Csjt. 35. §-ának (1) bekezdésében írtakra, házasságon kívül születettnek csak akkor tekinthető a gyermek, ha annak anyja a gyermek születésétől - a születés napját is beleszámítva - visszafelé számított 300 nap alatt házassági kötelekben nem állott. Házasságon kívül születettnek kell továbbá tekinteni azt a gyermeket is, aki ugyan eredetileg mint házasságból született gyermek lett anyakönyvezve, de a férj vagy olyan más személy, akit egyébként a gyermek apjának kellett tekinteni, a rá vonatkozó apasági vélelmet megdöntötte.

(Csak jelezzük, hogy a Csjt. szerkesztői talán nem helyesen jártak el, amikor a teljes hatályú elismerés a) pontbeli rendelkezését követően nem a c) pontbeli szabályozást hozták a b) pont alatt. Mind szerkezetileg, mind logikailag inkább helyes egymást követően szabályozni a kétféle apai elismerést, mint középük iktatni az

⁷⁸ Hartai László: A művi megtermékenyítéssel összefüggő jogi szabályozásról. Magyar Jog, 1986. évi 10. szám 809-818. p.

apaság bírói úton történő megállapításának lehetőségét. Weiss szerint is helytelen e törvényszerkesztői megoldás.⁷⁹⁾

A. Apasági vélelem teljes hatályú apai elismerés alapján

A teljes hatályú apai elismerés lehetővé tétele azt a célt szolgálja, hogy rendeződjék a gyermek családi jogállása akkor is, ha a gyermek nem házasságból született, a szülei azonban nem köthetnek vagy (akár mindkettejük, akár csak egyikük akaratóból) nem kívánnak egymással házasságot kötni. Ha az elismerő nyilatkozat teljes hatályú, ez az apaságot önmagában megállapítja [Csjt. 37. § (1) bek.].

A Csjt. 37. § (2) bekezdése szerint "az a férfi, akitől a gyermek származik, a fogamzási idő kezdetétől fogva a gyermeket teljes hatályú nyilatkozattal a magáénak ismerheti el, ha

- a) a törvény értelmében nem kell más férfit a gyermek apjának tekinteni és
- b) a gyermek legalább 16 évvel fiatalabb, mint a nyilatkozó".

A Csjt. hivatkozott 37. §-ának (1) és (2) bekezdése között úgy tűnik ellentmondás feszül. Ugyanis az elismerés önmagában megalapozza az apaságot, míg a (2) bekezdés szerint ilyen elismerést az a férfi tehet, akitől a gyermek származik. Ennek ellenére tudott dolog, hogy a gyakorlatban gyakran fordulnak elő szívességi elismerések. Ezek legtipikusabb példája amikor a férfi és az anya között fennálló szerelmi kapcsolat, a férfinak az anya iránti érzelmi motiválják az elismerést. Nem beszélhetünk azonban tényleges ellentmondásról, mert a Csjt. konstrukció arra a feltevésre alapszik, hogy teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot általában az a férfi tesz, aki a gyermeknek biológiailag is apja. Ugyanakkor abból a konstrukcióból, hogy minden apaságkeletkeztető tényállás vélelem szerkezetű, következik, hogy az apaság a teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat esetében is megdönthető.

Az apai elismerő nyilatkozat feltétele, hogy csak olyan gyermekekre nézve tehető, akinél az anyakönyvben az apai jogállás nincs betöltve. Nem akadálya az elismerésnek, ha más férfi ellen apaság megállapítása iránti per van folyamatban (Csiky

⁷⁹ Weiss Emília: A családjogi törvény tervezett módosításához. Jogtudományi Közlöny, 1986. évi 3. szám, 115-125. p.

szerint ilyen esetben az apaság bírósági megállapítása iránt indított per tárgytalanná válik és azt a bíróságnak meg kell szüntetni⁸⁰).

Elismerő nyilatkozat tehető akkor is, ha a származás művi beavatkozás következménye. Az elismerés teljes hatályához szükséges, hogy a gyermek legalább 16 évvel fiatalabb legyen, mint a nyilatkozó. E korkülönbséggel kívánta biztosítani a törvény, hogy az apa és a gyermek között legalább olyan minimálisan megkívánt korkülönbség legyen, amely a látszat szerint sem vonja kétségbe, hogy a gyermek születési irataiban szereplő férfi az ő valódi apja.

Természetesen előfordulhat, hogy az apa a gyermeket oly korban nemzette, amikor még nem töltötte be 16. évét. (Az orvostudomány szerint a nemzés már 14-15 éves korban lehetséges.) Ilyen esetben azonban az elismerés kizártsága miatt csak bírói úton lehetséges az apaság megállapítása.

A Csjt. 37. §-ának (3) bekezdése szerint az elismerő nyilatkozat csak személyesen tehető meg. Ez olyan személyhez fűződő jognyilatkozat, ahol a helyettesítésnek nem lehet helye. Amennyiben az elismerő a 16. évét már betöltötte, de 18. évét még nem, vagy korlátozott cselekvőképességű nagykorú személyről van szó, úgy az elismerő nyilatkozat csak akkor érvényes, ha ahhoz az elismerő törvényes képviselője hozzájárult. Arra az esetre pedig, ha a törvényes képviselő a hozzájárulás megadásában tartósan gátolva van, vagy a hozzájárulást nem adja meg, a hozzájárulást a gyámhatóság pótolhatja.

A nyilatkozat teljes hatályához a Csjt. 37. § (4) bekezdése szerint az is szükséges, hogy a kiskorú gyermek törvényes képviselője vagy ha a gyermek a 14. életévét betöltötte, ő maga is hozzájáruljon. Tekintettel arra, hogy apai elismerő nyilatkozatot akkor is lehet tenni, ha a gyermek már meghalt, a Csjt. úgy rendelkezik, hogy a gyermek halála (vagy az anya halála) esetében, továbbá ha bármelyikük a hozzájáruló nyilatkozat megtételében tartósan gátolva van, a hozzájárulást a gyámhatóság pótolhatja.

A Csjt. 37. §-ának (5) bekezdése szigorúan meghatározza, hogy milyen szervek előtt tehető apai elismerő nyilatkozat. Így az elismerést anyakönyvvezetőnél, bíróságnál, gyámhatóságnál, magyar külképviseleti hatóságnál, vagy közjegyzőnél lehet megtenni. Ugyane bekezdés előírja, hogy a nyilatkozatot jegyzőkönyvbe kell

⁸⁰ A Családjogi Törvény magyarázata I. kötet, Budapest 1988. 468. p.

venni vagy közjegyzői okiratba kell foglalni. (Ugyanezek a szabályok érvényesek a hozzájáruló nyilatkozatokra is.) Csiky kifejti, hogy bár a Csjt. nem írja elő kifejezett érvényességi kellékként az elismerő nyilatkozat jegyzőkönyvezését, azonban azt az elismerés jelentőségére tekintettel ugyancsak érvényességi kelléknek kell tekinteni. Bár hozzáteszi, hogy a jegyzőkönyvbevétel elmulasztása vagy a nem megfelelő formában történt jegyzőkönyvezés a hatóság részéről utólag időhatár nélkül pótolható.⁸¹ Felfogásunk szerint azonban a jegyzőkönyvezés nem tekinthető érvényességi kelléknek. Amennyiben a jogalkotó ezt így kívánta volna, nyilván szerepeltette volna a Csjt. 37. § (2) bekezdésében a teljes hatály feltételei között. Véleményünk szerint az apai elismerés rögzítésének és bizonyításának eszköze a jegyzőkönyv. Ez azonban nem zárja ki, hogy ennek elmulasztása, vagy hibás formában történő rögzítése esetén az elismerő nyilatkozat megtörténtét ne lehetne bizonyítani.

A nyilatkozat időbeli korlátjaként a születéstől visszafelé számított 300. napot kell tekintenünk, mivel a törvényi vélelem alapján ez az a határidő, amelyen belül a fogamzás megtörténhetik.

Mint korábban is írtuk és gyámhatósági ügyintézőktől is ismert, a fiatalok biológiai érése ma már korábbra tehető, mint a 16. életév betöltése. Felmerülhet, nem lenne-e célszerű a törvényi 16 évet leszállítani 15 vagy 14 évre, amely jobban alkalmazkodna a mai realitásokhoz. Olyan perek esetében, amikor a perindításnak pusztán az az indoka, hogy a 16. évét még nem töltötte be az elismerést tenni kívánó férfi, gyakorlatilag a tényállás megnyugtatóan tisztázott, mert a kiskorúak törvényes képviselői is tudomással bírtak a nemi kapcsolatról vagy arról őket a lány teherbe esését követően maguk a kiskorúak tájékoztatták. Másfelől az ilyen tényállás mellett indított apaság megállapítása iránti perekben a bíróságok sem rendelik el a származás megállapításához szükséges szakértői vizsgálatokat, mivel az érintettek által feltárt tényállás alapján erre nincs szükség. Különösen megfontolandó az életkor leszállítása arra tekintettel is, hogy apai elismerő nyilatkozatot már a gyermek fogamzásától kezdődően lehet tenni, és ezt a terhesség orvosi igazolásával kell bizonyítani. Ha e körülmény fennáll, úgy a születendő gyermek az őt elismerő férfi

⁸¹ A Családjogi Törvény magyarázata I. kötet, Budapest 1988. 474. p.

adataival lenne anyakönyvezve és ezzel az előítéletek sokaságától is megszabadulhatna.

Szintén a gyámhatósági gyakorlatból ismert az a probléma, hogy az anya által apaként jelölt férfiakat a jogszabályi előírások szerint a gyámhatóságok felszólítják nyilatkozattételre apaságuk elismerésére és sok férfi nyilatkozik úgy, hogy a gyermek apaságát hajlandó vállalni, ha a szükséges vércsoportvizsgálatot elvégezték és annak eredménye nem lesz kizárt. Célszerű lenne megfontolni, hogy az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló 1957. évi IV. tv. 27. §-ának (2) bekezdésében foglalt az a szabály, hogy "ha az eljáró államigazgatási szervnek a szakkérdés eldöntéséhez szükséges szakértelemmel rendelkező dolgozója nincs, szakértő kirendelése iránt más állami szervet vagy szakértő testületet kell megkeresni", nem szorulna-e olyan értelmű kiegészítésre, aminek következtében lehetővé válna a vércsoportvizsgálat szakértői elrendelése a gyámhatóság részéről. Ezáltal az esetek jelentős hányadában vélelmezhetően nem lenne szükség az apaság megállapítása iránti bírósági eljárásra, amivel csökkenne a bíróságok terheltsége, másrésztől megtakaríthatóvá válna az eseti gondnok, továbbá a tanúk, esetleg más perbeli képviselők költsége is. Amennyiben a szakértői vizsgálatot követően sem születne apai elismerő nyilatkozat, úgy a szakértői vélemény csatolható lenne az eseti gondnok által indított perben.

Egy, a Polgári Jogi Tanszéken készített szakdolgozatból ismeretes az az eset, ami a kiskőrösi járási gyámhatóság és a kiskunhalasi anyakönyvi kerület gyakorlatában fordult elő. Az apa adatai nélkül anyakönyvezett kiskorú apaságát az anya által megjelölt férfi a gyámhatóság előtt elismerte és az anya az elismeréshez hozzájárult. A jegyzőkönyvet a gyámhatóság továbbította az anyakönyvvezetőhöz. Ezt követően azonban az anyakönyvvezető a gyámhatóságot arról értesítette, hogy a jegyzőkönyv kézhezvételét megelőző napon előtte egy másik férfi is elismerte a kiskorú apaságát és az anya ehhez a nyilatkozathoz is hozzájárult. Bár az anyakönyvvezető az apa adatainak bejegyzését illetően némi tanácsalanságot mutatott, azonban a gyámhatósággal történt konzultációt követően a Csjt. 37. § (2) bekezdésének a) pontja alapján azt a férfit jegyezték be apaként, aki időben korábban a gyámhatóság előtt tett elismerő nyilatkozatot. A gyámhatóság olyan tanáccsal látta el a másodikként nyilatkozó férfit, hogy apaságának megállapítása iránt indítson a

bíróság előtt pert. Természetes azonban, hogy a férfi ilyen pert nem indíthat, mivel a kiskorú családi jogállása az apai státus betöltöttsége folytán jogilag rendezettnek tekinthető. Más kérdés, hogy ilyen kuriózumként említhető esetben a családi jogállás békéje a jövőre szólóan is megmarad-e.⁸²

Az apai státus be nem töltöttsége, illetve a házasságon kívüli születés esetében mind Franciaországban, mind Ausztriában lehetőség van az apaság elismerésére. A szabályok nagy mértékben hasonlítanak a Csjt. szabályaihoz. Az elismerés itt is egyoldalú nyilatkozat, amelynek bizonyos formai feltételei vannak és csak bizonyos személyek, szervek előtt tehető. Ezek a szervek Franciaországban: anyakönyvvezető, közjegyző, bíróság. Ausztriában: gyámügyi hivatal, anyakönyvvezető, közjegyző, bíróság, osztrák külképviseleti hatóság. Az elismerés tartalmát illetően azonban lényeges különbség, hogy Franciaországban az elismerő arra nyilatkozik, hogy ő a gyermek apja. Ausztriában nyilatkozik arra, hogy az anyával a törvényben meghatározott időn belül közöszült és (mint elismerő) a gyermek apja akar lenni. Amennyiben Ausztriában az elismerés a közjegyző vagy az anyakönyvvezető előtt történik, úgy az elismerésről készített okiratot nem küldik át a bírósághoz, a gyermeket az elismerésnek megfelelően anyakönyvezik.⁸³ Egyéb esetekben az elismerés erga omnes érvényes, ami azt jelenti, hogy bizonyos érvényességi és tartalmi kellékek be nem tartása esetén a bíróság megállapíthatja mindkét országban (tehát Ausztriában és Franciaországban is) az elismerés hatálytalanságát. Ezek a következők:

- ha a formai előírásokat nem tartották be,
- ha valaki más apaságát már megállapították,
- ha az elismerő nem lehet az apa,
- ha az elismerő az elismerés megtételekor cselekvőképtelen volt,
- ha az elismeréskor akarathiány forgott fenn.

Az elismerés alapján azonban a férfi apaságát csak akkor jegyzik be, ha ahhoz a gyermek és az anya hozzájárul. Hozzájáruló nyilatkozat beszerzésének hiányában az elismerés megtételét követő 6 hónapig hatályos az elismerés. E határidő elteltével az elismerés hatályát veszti. Más oldalról azonban ha e határidő alatt az anya és

⁸² Dr. Lazci Jánosné Juhász Hajnalka: A családi jogállás rendezése. Szakdolgozat, Szeged, 1982. 9. p.

⁸³ Közjegyzőségi Perrendtartás (Notariatsordnung.) 52. és következő §-ok. Továbbá személyi állapotra vonatkozó törvény (PStG) 29. §.

a gyermek felhívás ellenére az elismerés ellen nem tiltakoznak, a 6 hónap elteltével az elismerő férfit a gyermek apjaként bejegyzik, aminek következtében egy 6 hónapon túl indított apaság megállapítási keresetet a bíróság már visszautasít érdemi vizsgálat nélkül.⁸⁴

Belgiumban az apaság elismerése lényegében a francia "elismerő-elv" szerint van szabályozva. Mint fentebb már a francia illetve osztrák szabályozás kapcsán is említettük, az elismerésnél feltételezik, hogy a biológiai apa tett elismerő nyilatkozatot és ha ennek nincs valószínűsége, úgy az elismerést hatálytalannak tekintik.

A magyar jogban amíg a korlátozottan cselekvőképes személy esetében az apai elismerő nyilatkozathoz fiatalos esetében szükséges a szülő mint törvényes képviselő hozzájárulása, nagykorú esetében pedig a törvényes képviselő (gondnok) hozzájárulása, addig e szabályozásból következően a teljesen cselekvőképtelen személy, pl. az elmebeteg, apai elismerést joghatályosan nem tehet. Nyilatkozatának legfeljebb a bizonyításnál lehet jelentősége.⁸⁵ Más a helyzet azokkal, akiknek az apai elismerő nyilatkozat kapcsán nyilatkozniuk kell az elismerés tekintetében. Így ha az anya kiskorú, az ő hozzájárulására - a törvényes képviselőjén kívül - ekkor is szükség van. A hozzájáruló nyilatkozata abban az esetben is felvehető, ha teljesen cselekvőképtelen (pl. elmebeteg). Ilyenkor azonban a leghelyesebb eljárás, ha a gyámhatóság úgy tekinti, hogy nyilatkozatában tartósan gátolva van és az anya nyilatkozatát a gyámhatóság pótolja. A hozzájárulást nem szükséges személyesen megtenni, lehetőség van az írásbeli formában történő hozzájárulásra is.

Szemben azonban pl. az osztrák szabályozással, a magyar Csjt. az anya illetve a törvényes képviselő hozzájáruló nyilatkozatának beszerzésére időhatárt nem szab meg. Ebből azonban tévedés lenne arra következtetni, hogy a nyilatkozatok beszerzésének hiányában valamely függő jogi helyzet alakul ki, amely feloldhatatlan. Célszerű a gyámhatóságnak felszólítani e személyeket és ha nem nyilatkoznak záros határidőn belül, úgy kell tekinteni, hogy a hozzájáruló nyilatkozatot nem adták meg. Ezzel egyezően vélekedik Csiky is.⁸⁶

⁸⁴ Christine Rose-Kaan: i.m.: 270. p.

⁸⁵ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 197-198. p.

⁸⁶ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 202-204. p.

Felmerülhet továbbá, hogy az apai elismerő nyilatkozat, amely csak önkéntesen tehető, később visszavonható-e. Mivel a családi jogállás nem hordozhat magában bizonytalansági tényezőket, úgy véljük, e nyilatkozat visszavonható, de csak addig az időpontig, ameddig az elismeréshez hozzájárulni jogosultak közül bármelyik nem nyilatkozott az apai elismerés elfogadásáról. Az a kérdés, hogy az elismerést követően a férfi a Ptk. szabályai alapján megtámadhatja-e nyilatkozatát, itt nem fog helyt. Ha az elismerés alapján az apaság vélelme beállott az apaságtól csak és kizárólag az apaság vélelmének megdöntése iránti perben szabadulhat a férfi. Az más kérdés, hogy a leszármazás hiányának bizonyításán túl még további lehetőség is rendelkezésére áll, nevezetesen ha bizonyítja, hogy az elismerés nem volt teljes hatályú a feltételek hiánya miatt.

Ellentmondásosnak tűnik a jogi irodalomban (pl. Csjt. Kommentár), hogy apai elismerésre sor kerülhet-e, ha a származás műve beavatkozás következménye. Mivel művi beavatkozással történő megtermékenyítés csak annál a házasságban élő - 45. életévét be nem töltött, teljesen cselekvőképes, Magyarországon állandó jelleggel tartózkodó - nőnél végezhető el, akinek orvosi szakvélemény alapján házasságából természetes úton egészséges gyermeke nagy valószínűséggel nem származhat, ezért a gyermeket eleve házasságból születtként kezelik és a férj nevére anyakönyvezik.

Egészen az 1946-os törvényig érvényben volt a 3154/1916. ME. rendelet, amelynek értelmében ha az apát halála akadályozta meg apai elismerő nyilatkozat tételében, úgy lehetséges volt a járásbíró előtt nem peres eljárásban kérni az elismerés bírói megállapítását. (E jogszabály hatályát az I. világháborút követően a 377/1922. ME. rendelet is fenntartotta.)

B. Apasági vélelem az anya utólagos házasságkötése alapján

Bár a Csjt. az apai elismerést követően a 38. §-ban az apaság bírói megállapításának feltételeit tárgyalja, ezt a sorrendet nem követjük, mivel a törvény szerkezetét itt logikátlanak tartjuk. Így az apai elismerés másik fajtájával, a házasságkötés kapcsán történő elismeréssel foglalkozunk. A Csjt. 39. § (1) bekezdése szerint ha az anya a gyermek születése után házasságot köt, férjét a gyermek apjának kell tekinteni, ha az apai státus nem betöltött, és az apaság megállapítása iránt más férfi

ellen per nincs folyamatban, továbbá e két feltétel együttes megléte mellett a férj a gyermeknél legalább 16 évvel idősebb és a házasságkötést megelőzően az anyakönyvvezető előtt a gyermeket a magáénak ismeri el.

Ugyanezen § (2) bekezdése szerint a férj elismerése csak akkor hatályos, ha ahhoz az anya, a kiskorú törvényes képviselője, továbbá - ha a gyermek a 14. életévét betöltötte - a gyermek is hozzájárult. Ha a gyermek nem él vagy a nyilatkozattételben tartósan gátolva van, a hozzájárulást a gyámhatóság adja meg.

Mint látható, a kétféle apai elismerés között csak annyi a különbség, hogy a házasságkötéshez kapcsolódó elismerésnél feltételként szerepel, hogy más férfi ellen apaság megállapítása iránt per ne legyen folyamatban, továbbá az elismerést csak az anyakönyvvezető előtt lehet megtenni. Weiss Emiliával egyezően vetjük fel, hogy szükséges-e még a Csjt.-ben az apai elismerésre e két tényállást szerepeltetni.⁸⁷ Megítélésünk szerint oly mértékben egyezik az elismerés szabálya, hogy a Csjt. 39. §-ában szabályozott apai elismerést akár hatályon kívül is helyezhetné a jogalkotó. Ugyanakkor érthetetlen az a különböztetés, hogy a Csjt. 43. §-ának (2) bekezdése miért tesz különbséget a kétféle apai elismerés között és miért csak a teljes hatályú apai elismerés esetében engedi meg a vélelem megtámadását azon az alapon is, hogy a nyilatkozatnak a törvényes feltételek hiányában nincs teljes hatálya. Indokolt lenne e szabály kiterjesztése a Csjt. 39. §-ában szabályozott utólagos házasságkötéskor tett apai elismerésre is, illetve ha a 39. § szabályait a törvényalkotó hatályon kívül helyezi, úgy a 43. § (2) bekezdésének szabálya jelenlegi formájában megmaradhat.

Amennyiben vitássá válik, hogy az anya utólagos házasságának hatálya a gyermekre kiterjed-e, ennek megállapítását kérheti a bíróságtól a gyermek, a gyermek anyja vagy az anya férje. Erre nézve a Csjt. határidőt nem szab meg, csakúgy, mint az apasági kereset esetében.

Nem keletkeztet azonban apasági vélelmet, ha az anyával utólagosan házasságot kötő férfi a képzelt apa bejegyzése során hozzájárul ahhoz, hogy a gyermek az ő családi nevét viselje, de a többi adat képzelt legyen.⁸⁸

⁸⁷ Weiss Emília: i.m. 120. p.

⁸⁸ Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20.003/1980. sz.

C. Az apaság vélelme bírói ítélet alapján

A Csjt. 38. § (1) bekezdése szerint ha az apai jogállás betöltetlen az apaságot bírósági úton is meg lehet állapítani. Nincs helye az apaság bírósági úton történő megállapításának, ha a származás művi beavatkozás következménye.

A témával a későbbiekben részletesen foglalkozunk.

IV.

AZ ANYASÁG MEGÁLLAPÍTÁSA

A Csjt. 40. §-a szerint a gyermek illetve ha ő meghalt, úgy leszármazója kérheti, hogy a gyermek anyja az általa megjelölt személy. Kérheti anyaságának megállapítását az is, aki azt állítja, hogy ő a gyermek anyja.

A XIX. századot megelőzően a zárt kisközösségekben mind a szülés, mind a születés a közösség eseménye volt, így az anyaság sem lehetett kétséges. A XIX. századtól terjedt el az intézeti szülés, amely lehetőséget adott a gyermekek elcserélésére (ha csak igen ritka esetben is), továbbá ekkor szaporodtak meg az ún. gyermekítételek is. Az utóbbi esetben lehet beszélni talált gyermekről. Mindkét lehetőséggel számolni kell ma is.

Az anyaság megállapítása gyakorlatilag két tényálláshoz kapcsolódhat. Az egyik, ha az anyai jogállás az anyakönyvben nincs betöltve formailag vagy tartalmilag. Utóbbi esetben arról van szó, hogy formálisan szerepel anya bejegyezve az anyakönyvbe, de az képzelt személy. E két lehetőség a talált gyermek esetéhez fűződik. A feltaláláskor ugyanis a gyermek szülei ismeretlenek, és ekkor a gyámhatóságnak (ha szükséges, a rendőrség bevonásával) vizsgálatot kell indítania a gyermek kilétének megállapítására. Ha ez 30 napon belül nem jár eredménnyel, gyámhatósági határozat alapján képzelt szülőket jegyeznek be az anyakönyvbe. Az anyaság megállapításának másik esetköre, ha a gyermek anyjaként valóságos személy van ugyan bejegyezve, de az nem egyezik meg a biológiai anyával. Mint fentebb írtuk, ennek oka lehet a gyermekek elcserélése, vagy kisebb valószínűséggel a tudatos félrevezetés.

Érdekes esetet ismertet Szigligeti: "A gyermek-elhelyezési perben az elvált felelőség arra is hivatkozott, hogy a házasságukból származott két anyakönyvezett

gyermeknek nem a volt férje a vér szerinti apja, hanem egy másik férfi, akivel szerelmi viszonyt folytatott. A gyámhatóság által kirendelt eseti gondnok a gyermek képviselőjében keresetet indított a férj ellen, az apaság vélelmének megdöntése iránt. A vércsoportvizsgálat azzal a meglepő eredménnyel végződött, hogy a gyermeknek az anyától való származása kizárt. Ennek, és a per egyéb gyanút keltő adatainak elébe tárása után a feleség beismerte, hogy a gyermeket nem ő hozta világra. Elmondta, hogy 1944 tavaszán a bombázások elől Budapestről vidékre ment és a háború végéig ott maradt, férjétől távol. 1945 elején egy ismeretlen külföldi nő, aki tábori kórházban ápolónő volt, szülte a gyermeket és amikor a kórházzal együtt tovább kellett mennie, gyermekét a feleségre bízta. Mivel a házastársaknak nem volt gyermekük, a feleség a gyermeket házasságukból születtként anyakönyveztette".⁸⁹

Az anyaság megállapítása kapcsán az apaság kérdéseit is említi Csiky.⁹⁰ Amennyiben valamely nő anyai jogállása megváltozik annak folytán, hogy egy másik nő sikerrel indított anyaság megállapítása iránti pert, úgy ennek az apasági vélelemre is kisugárzó hatása van. Csiky szerint ebben az esetben az anyakönyvbe bejegyzett anya férjét alperesként célszerű perbevonni és vele szemben a bíróságnak ítéletében meg kell állapítani, hogy ő a gyermeknek nem apja. Ennek indoka, hogy az anyaság nem vélelem-természetű, másrészt a származási perben hozott ítéletnek ex tunc hatálya van. A magunk részéről éppen ez utóbbi miatt nem tudunk egyetérteni Csiky álláspontjával. Tekintettel arra, hogy a hozott ítélet ex tunc hatállyal változtatja meg a gyermek-anyai jogviszonyt, megszűnik az a vélelemkeletkeztető tény (nevezetesen, hogy a korábbi anyával fennállott házasság alapján a férj az apa) aminek alapján a férfi apaságát az anyakönyvbe bejegyezték. Ilyen esetben az ítélet - amely mindenkivel szemben hatályos, kötelezi az anyakönyvvezetőt a helytelen anyakönyvi bejegyzés módosítására. Tehát a volt anya férjét a gyermek születési anyakönyvből egyszerű kiigazítási eljárásban törölni kell.

Az anyaság megállapítását pozitív irányban tartalmazza a Csjt. Nincs azonban rendelkezés a nemleges megállapításról. A bírói gyakorlat - amint azt a Polgári

⁸⁹ *Szigligeti Viktor*: Az anyai származás bírói megállapítása. *Magyar Jog*, 1964. évi 9. szám, 400. p.

⁹⁰ *Csiky Ottó*: A gyermek családi jogállása. 275-281. p.

Perrendtartás kommentárja is tartalmazza - arra hajlik, hogy az argumentum a maiori ad minus elvéből következően lehetséges a nemleges megállapítás iránti kereset is.

Részletesebben nem kívánunk foglalkozni a mesterséges megtermékenyítés (in vitro fertilisatio) és az embrió-visszahelyezés (embryo replacement), továbbá az embrió-átültetés (embryo transfer) ma már orvosilag alkalmazott, azonban a gyakorlatban hazánkban eddig az anyaságot illetően státuszjogi problémát nem okozó eseteivel. Ennek indoka, hogy belátható ideig még a leggyakoribb eset az lesz, amikor a petevezeték-elzáródásból adódó meddőség gyógykezelésére a nő saját petesejtjét termékenyítik meg férje spermiumával in vitro; majd visszahelyezik méhébe, azaz a genetikai, a szülészeti és a jogi anya személye természetesen egybeesik.⁹¹ A "béranyaságról" Törő⁹² úgy nyilatkozik, hogy "az összeegyeztethetetlen lenne az emberi méltósággal, az anyaság fogalmának meggyalázását jelentené".

V.

AZ APAI JOGÁLLÁS BÍRÓI ÚTON TÖRTÉNŐ BETÖLTÉSE, ILLETVE AZ APASÁG BÍRÓI ÚTON TÖRTÉNŐ VITATÁSA

A Csjt. jelenlegi szabályozása szerint a bíróság a gyermek apjának nyilvánítja azt a férfit, aki az anyával a fogamzási időben nemileg érintkezett, és az összes körülmény gondos mérlegelése alapján alaposan következtethető, hogy a gyermek ebből az érintkezésből származik [Csjt. 38. § (2) bek].

Az apaság bírósági megállapítását kérheti "maga az apa, a gyermek, a gyermek halála után leszármazója" [Csjt. 38. § (4) bek]. (Csak jelezzük, hogy a Csjt-nek az a megfogalmazása, hogy az apaság bírósági megállapítását "maga az apa" kérheti, nem pontos és nem helyeselhető. Itt ugyanis éppen az apai jogállás be nem töltöttségéről van szó, és az apaság megállapítását az a férfi kérheti, aki állítja magáról, hogy ő a gyermek apja.)

⁹¹ Bodnár Béla-Bodnár Zoltán: Lehet-e az anya személye kérdéses? Magyar Jog, 1985. évi 12. szám, 1090. s köv. oldalak.

⁹² Törő Károly: Személyiségvédelem a születés előtt. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 3. szám, 124. p.

Az apaság vélelmét meg lehet támadni, ha az, akit a vélelem alapján apának kell tekinteni, a gyermek anyjával a fogamzás idejében nemileg nem érintkezett, vagy a körülmények szerint egyébként lehetetlen, hogy a gyermek tőle származik, illetőleg ha a származás művi beavatkozás következménye, és az anya férje a beavatkozáshoz nem járult hozzá. [Csjt. 43. § (1) bek.]

Ha az apaság vélelme teljes hatályú apai elismerésen alapul, a vélelmet azon az alapon is meg lehet támadni, hogy a nyilatkozatnak a törvényes feltételek hiányában nincs teljes hatálya. [Csjt. 43. § (2) bek.]

A megtámadásra a Csjt. 43. § (3) bekezdése alapján jogosult a gyermek, az, akit a vélelem alapján a gyermek apjának kell tekinteni, a gyermek halála után leszármaozója, ilyenek hiányában az ügyész. Megtámadásra jogosult továbbá az anya volt férje akkor, ha a vélelem az, hogy az anya újabb házasságbeli férje az apa, de ennek a vélelemnek megdőlte esetén a volt férjet kellene apának tekinteni. [Csjt. 43. § (3)-(4) bek.] (Ahogy fentebb jeleztük, itt is helyesebbnek találnánk ha a Csjt. 43. § (3) bekezdésének azon megfogalmazása, hogy az apaság megtámadására jogosult "az, akit a vélelem alapján a gyermek apjának kell tekinteni" helyett a törvény 43. § (3) bekezdésének b) pontja egyszerűen annyit tartalmazna, hogy megtámadásra jogosult az "apa".)

Az apaság bírósági megállapításának Csjt-beli szabályait 1986-ban lényegesen módosította a törvényalkotó. A törvénymódosításig a Csjt-beli szabályozás háromlépcsős volt és lényegében egy feltételezett valószínűségeen alapult. A ma már nem hatályos szabályozás szerint a bíróság a gyermek apjának nyilvánította azt a férfit, aki

a) az anyával a fogamzási időn belül életközösségre utaló körülmények között huzamosabb ideig együtt élt, vagy

b) az anyával a fogamzási időben huzamosabb időn át nemi viszonyt folytatott, vagy

c) az anyával a fogamzási időben nemileg érintkezett és az összes körülmények gondos mérlegelése mellett alaposan következtethető, hogy a gyermek ebből az érintkezésből származik.

Ez a szabályozás olyan részletező volt, amelyre más államok jogában is nehezen lehetett példát találni. A törvényi szabályozások rendszerint csak kerettényállásokat

tartalmaznak és a bírói gyakorlatra bízzák annak eldöntését, hogy milyen tényállás mellett állapítják meg az apaságot.

A fent írt a) és b) pontok esetében a gyermek érdekében abból indult ki a jogalkotó, hogy nagyobb a valószínűsége a leszármazásnak egy huzamosabb nemi kapcsolat esetén, mint akár csak egyetlen eseti nemi érintkezésnél. További feltételezés volt, hogy az élettársi kapcsolat illetve a huzamos nemi viszony esetében az anya csak egy férfival tart fenn nemi kapcsolatot.

Ad a) Ez a tényállás gyakorlatilag az élettársi kapcsolatot jelentette. Igaz, hogy a Csjt. sem korábban, sem most nem részesíti családjogi védelemben az élettársi kapcsolatban élő személyeket, azonban védeni kívánta az ilyen viszonyból származó gyermekeket. Amennyiben bizonyításra került az együttélés, amely a közös lakást, a nemi viszonyt, a közös életvitelt, a közös háztartást feltételezte, úgy a nemi érintkezések számának és gyakoriságának külön bizonyítása nélkül a bíróság - esetleg az anya kifogásolható erkölcsi magatartása, nem teljesen monogám szexuális viselkedése ellenére is - az élettársi közösségben együttélő férfit a gyermek apjának nyilvánította. A Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében mutatott rá arra, hogy a néhány napos vagy hetes együttélést, esetleg az üdüléskor együtt töltött időt nem lehet huzamos együttélésnek tekinteni és az életközösség fogalma alá vonni.

E szabályozás gyakorlatilag teljes mértékben követte a házasságból származó gyermekekre vonatkozó Csjt-beli szabályokat. A férfi csak akkor mentesülhetett az apaság megállapítása alól, ha lehetetlen volt, hogy a gyermek e kapcsolatból származzon. Apasága akkor is megállapítást nyert, ha az anya akár huzamosabb időn át más férfival is nemi viszonyt folytatott, sőt az élettársi együttélés alatt akár több más férfival is volt nemi kapcsolata.

Ad b) A perben a nemi viszony huzamosabb, tartósabb jellegét kellett bizonyítani és azt, hogy ez a vélelmezett fogamzási időre vagy annak legalább egy részére esett. Nem kellett azonban bizonyítani a nemi érintkezések számát, gyakoriságát.

A huzamosabb időn át folytatott nemi viszony fogalmára is több eseti döntésében mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság, és ilyennek tekintette azt, amely viszonylag rövid ideig - akár csak néhány hétig - szoros együttlételet jelentett vagy hosszabb ideig tartott ugyan, de csak heti vagy havi rendszerességgel ismétlődött.

Széles jogirodalmi vita tárgya volt, hogy mi különbség volt az a) és b) pont szabályozási köre között, a helyzet mindkét esetben hasonlított a házassági együttéléshez. Egyetértünk Csiky Ottóval - szemben Bacsó véleményével -, hogy a b) pontban szabályozott esetben hiányzott az a fontos körülmény, hogy a feltételezett szülők közös háztartást vezettek volna, így az anya nemi viselkedése is nehezebben volt megítélhető a törvényalkotó és a férfi részéről. Ezt tükrözte az a bírói gyakorlat is, amely nem tekintette közömbösnek a b) pont esetében az anya erkölcsi, szexuális magatartását. Erre utalt a Legfelsőbb Bíróságnak a 120. sz. Polgári Kollégiumi állásfoglalásában foglalt iránymutatása is, amely szerint "a Csjt. 38. §-a (2) bekezdésének b) pontja csak akkor alkalmazható, ha az anya a fogamzási időben csak egy férfival folytatott huzamosabb időn át nemi viszonyt. Két vagy több férfival folytatott huzamosabb nemi viszony esetében az apaság csak a Csjt. 38. §-a (2) bekezdésének c) pontja alapján állapítható meg, és e jogszabály alapján az eset összes körülményeit vizsgálni kell. Alapos meggyőződés hiányában a kereset elutasításának van helye." Amennyiben azonban a két férfi közül az egyikre nézve kizáró orvosszakértői vélemény keletkezett, a másik férfival szemben az apaság megállapítható volt a b) pont alapján.

Abban az esetben azonban, ha az anyának valamely férfival folytatott huzamosabb nemi viszonya idején csupán egyetlen alkalommal volt más férfival nemi kapcsolata, az apaság b) pont szerinti megállapítása lehetséges volt. Ennek magyarázatát abban találta a bírói gyakorlat, hogy nagyobb a valószínűsége a leszármazásnak huzamosabb nemi kapcsolatból, mint egy egyetlen alkalomra szorított nemi érintkezés kapcsán. Ennek a vélekedésnek több oldalról is lehet cáfolatát adni. Biológiai-
lag ugyanis az egyetlen nemi érintkezés ugyanolyan eséllyel biztosíthatja a fogamzást, mint a huzamos nemi kapcsolat, továbbá éppen fordítottjára fordulhat a valószínűség abban az esetben, amikor akár éveken keresztül fennálló nemi kapcsolat esetében a fogantatás hiánya áll fenn, mert pl. a feleknek valamilyen okból nem lehet közös gyermeke. Az ilyenkor történt más férfival való kapcsolat azonban létrehozhatja a megtermékenyítést.

Bujdosó Györgyi-Kun Tibor is úgy nyilatkoznak, hogy egy nagyon tartós és kizárólagos kapcsolat esetén, melyből nem származik gyermek, majd ezt követően eseti nemi érintkezés után fogamzás áll be, nagyban valószínűsíthető, hogy az apa

nem az élettárs illetve az állandó partner. (Természetesen a védekezés esetétől el kell tekinteni).⁹³

Bujdosó-Kun véleményét támasztja alá az a lefolytatott per is, ahol a férj kérte a házasság felbontását és a házasságból született két kiskorú gyermek nála történő elhelyezését. Az anya ellenezte a gyermekek apánál történő elhelyezését és a tárgyaláson kijelentette, hogy a gyermekek nem a férjétől származnak. Az anya által megjelölt és tanúként idézett férfi elismerte, hogy a perbeli felek tízéves házassága során mintegy 6 éve nemi kapcsolatot tart fenn az anyával és valószínűnek tartja, hogy a 4, illetve kétéves korú gyermekek tőle származnak. Ezt követően a felperes (a férj) keresetét kiterjesztette mindkét gyermek tekintetében az apaság vélelmének megdöntésére. Az elrendelt vércsoportvizsgálat eredménye szerint a férj apasága kizárt volt, míg a tanúként kihallgatott férfi apasága nem kizárt. Ezt követően a bíróság a férj keresetének helyt adva a tanúvallomások és az orvosi szakvélemények alapján az apasági vélelmet megdöntő ítéletet hozott. (Mintegy a per utóéletéhez tartozik, hogy ezt követően a tanúként kihallgatott férfi a gyermekek apaságát elismerte, ami a gyermekek családi jogállásának rendezését jelentette.)⁹⁴

A b) pontra alapított kereset esetében is a perbe fogott férfi csak azzal menekülhetett az apaság megállapítása elől, ha bizonyítást nyert, hogy a körülmények szerint lehetetlen, hogy a gyermek az említett kapcsolatból származott.

Ad c) A Csjt. 1986. évi IV. törvénnyel történt módosítását megelőzően a 38. § (2) bekezdés c) pont lényegében megegyezett a jelenleg hatályos [Csjt. 38. § (2) bekezdés] szabályozással. E szerint az apaság megállapításának két konjunktív feltétele volt és van:

- az anya és az apaként állított férfi között a fogamzási időben nemi érintkezés történt, továbbá

- alaposan következtethető, hogy a gyermek ebből az érintkezésből származik.

A c) pont az apaság megállapításához a valószínűség magas fokát kívánta meg. Gyakorlatilag nem kerülhetett sor az apaság megállapítására, ha a gyermek származása több férfitől is lehetséges volt. Azonban ez alól is lehetségesnek tartottak kivé-

⁹³ Bujdosó Györgyi-Kun Tibor: A valószínűségi vélemény szerepe és értékelhetősége származási perekben. Magyar Jog, 1979. évi 8. szám, 722. p.

⁹⁴ Kiskőrösi Járásbíróság P. 20. 230/1972. sz.

teleket. Csiky szerint lehetséges volt az apaság megállapítása még akkor is, ha pl. a nővel - erőszakkal vagy anélkül - több férfi közösült azonos alkalommal egymást követően, de pl. a négy férfi közül háromtól a gyermek nem származhatott.⁹⁵ Véleményünk szerint azonban Csiky példája nem helytálló, hiszen a gyermek származásának valószínűsége három férfi esetében teljesen kizárt volt, így a valószínűség egyetlen férfira korlátozódott, tehát egymással konkuráló valószínűségek a perben nem voltak. Nem dőlt meg az a tétel, hogy konkuráló valószínűségek esetében a gyermekre nézve az apaság megállapítása általában mellőzésre került.

A Csjt-nek az 1986. évi IV. törvénnyel történt módosítása során az apaság bírósági megállapítása egyetlen tényállásra szorult. Lényegében - apróbb szövegmódosítással - a korábbi Csjt. 38. § (2) bekezdésének c) pontja maradt mint egyetlen törvényi tényállás. A törvénymódosítás indoka elsősorban az volt, hogy az apaság megállapításához szükséges orvostudományi, biológiai vizsgálatok az utóbbi évtizedekben olyan fejlődést mutattak, ami egyre inkább lehetővé teszi, hogy a gyermek valódi vérségi leszármazása legyen kutatható. A törvényhozó nem preferálta azokat az irodalmi álláspontokat, illetve bizonyos külföldi kódexekben fellelhető meggondolásokat, amelyek az apaság bírósági megállapítása egyik feltételeként az apaság vállalásának társadalmi oldalára is hangsúlyt helyeznek. Ez lényegében olyan körülmények figyelembevételét írta elő a bíróság számára, amikor az apaként állított férfi viselkedésében és magatartásában fellelhető az a tudatos cselekvés vagy szándék, hogy a gyermekről gondoskodik vagy gondoskodni óhajt. Az 1986. évi reform egyértelműen az apává válás biológiai elemeire helyezte a hangsúlyt. A legdöntőbb kérdésnek azt tekintette, "hogy a megszületett gyermek mit sem tehet arról, hogy szülei milyen szándékkal léptek egymással kapcsolatba, és minden gyermeknek joga van ahhoz, hogy megtalálhassa azt az apát, akitől valóban vér szerint származik".⁹⁶ A szabályozásnak azonban továbbra is megmaradt a vélelem jellege, annak ellenére, hogy az apaság megállapítása egyre inkább közelít a biológiai bizonyosság felé. A vélelem jelleg mellett szól, hogy az ún. HLA rendszer alkalmazásával a hamisan perbe fogott apák esetében a kombinált kizárási esély 99,9%-ra emelkedett, ami azt jelenti, hogy 1000 biológiai nem apából 999-nek az

⁹⁵ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 238 - 239. p.

⁹⁶ A családjogi törvény magyarázata I. kötet, Budapest 1988. 477. p.

apasága kizárható. Lényegében a 0,1% okán fogalmaz úgy a Csjt., hogy a megállapított nemi érintkezésből való származás "alaposan következtethető", és nem az "abból származik" fordulatot használja.⁹⁷ Így tehát a bírói úton megállapított apaság vélelem jellegének megtartása mellett továbbra is lehetséges az ilyen apaságnak a későbbiekben bírói úton történő megtámadása.

Az 1986. évi Csjt. módosítás logikai eszenciáját a miniszteri indokolás a következők szerint adja: "Arra tekintettel, hogy a vércsoport-vizsgálati eredmények ma még nem minden esetben zárják ki a valós tényeknek megfelelően a gyermeknek az állított férfitől való származását, e sok esetben méltánytalanságot eredményező szabály meghaladottá vált. Ezért a javaslat az apaság megállapításnak egységes feltételeit megállapítva az összes körülmény gondos vizsgálatára és mérlegelésére kötelezi a bíróságot azzal, hogy az apaságot akkor állapítsa meg, ha alaposan következtethető, hogy a gyermek az anya és az állított apa nemi érintkezéséből származik. Nyilvánvaló, hogy az életközösség tényét, illetőleg a huzamos nemi viszonyt a bíróság nyomatékosan veszi majd figyelembe a döntésnél, emellett azonban figyelembe kell vennie az egyéb bizonyított tényeket is".

VI.

KERESÉTINDÍTÁS

A Csjt. 44. § (1) bekezdése szerint az apaság bírósági megállapítását keresettel lehet kérni, s keresettel lehet megtámadni az apaság vélelmét is. A pert a jogosultnak személyesen kell megindítania.

A Csjt. az apaság megállapításának, illetve az apasági vélelem megdöntésének anyagi jogi szabályait tartalmazza, azzal, hogy egyúttal meghatározza a per megindítására jogosult személyi kört is. E rendelkezéseket egészíti ki és teszi teljessé a perindítást illetően a Pp. 295. §-a, amely szerint az apaság megállapítására irányuló keresetet az apa ellen, az apának pedig a gyermek ellen kell megindítania. [Pp. 295. § (1) bek.] Az apaság vélelmének megdöntésére irányuló keresetet a gyermeknek az apa ellen, az apának a gyermek ellen, más jogosultnak (a gyermek halála után a leszármazónak, ilyenek hiányában pedig az ügyésznek) a gyermek és az apa ellen

⁹⁷ A családjogi törvény magyarázata I. kötet, Budapest 1988. 478-480. p.

kell indítania. A keresetet - a gyermek által indított kereset kivételével - az anya ellen is meg kell indítani, kivéve ha ez halála folytán nem lehetséges. Ha a gyermek az anya újabb házasságának fennállása alatt, de az anya korábbi házasságának megszűnésétől számított 300 napon belül született, a keresetet az anya korábbi férje ellen is meg kell indítani. [Pp. 295. § (2) bek.]

Abban az esetben, ha az a személy aki ellen a keresetet meg kellene indítani, nem él, vagy ismeretlen helyen tartózkodik, mind az apaság megállapítása, mind az apaság vélelmének megdöntése iránti keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok (74. §) ellen kell indítani.

Mit mutat a bírósági ügyérkezés statisztikája?

Az összes származás-megállapítási per száma Magyarországon:

	Helyi bíróságon indított	Megyei bíróságon fellebbezett
1993:	2790	242
1994:	2781	243
1995:	2887	206

Látható, hogy az ügyérkezés és a fellebbezés dinamikája három év átlagában nem mutat lényeges eltérést. Ezért csak az 1995-ös ügyérkezésből vonunk le néhány következtetést a statisztika nyelvén.

Az 1995. évi összes ügyérkezés:

182 065	26 138
---------	--------

Ebből származás-megállapítási per %-ban kifejezve:

1,59%	0,79%
-------	-------

A házassági, származás-megállapítási és egyéb személyállapoti perek statisztikája:

Összes ügyérkezés:	46 303	2 311
--------------------	--------	-------

Ebből származás- megállapítási per:	2 887	206
--	-------	-----

A származás-megállapítási perek aránya %-ban kifejezve:

6,24%	8,91%
-------	-------

Az érkezett ügyek fellebbezési aránya:

Összes ügyérkezésből számítva a fellebbezett ügyek arányát:

Magyarország összes:	182 065	26 138	14,36%
Összes családjogi:	46 303	2 311	4,99%
Származás-megállapítási:	2 887	206	7,14%

1. Anyakönyvezés - a gyámhatóság feladata perindítás előtt

A születés regisztrálása anyakönyvezési feladat. Az 1894. évben megjelent XXXI. és XXXIII. törvénycikkeknek (a házassági jogról, illetve az állami anyakönyvekről) nagy jelentőségük volt a magyar polgárosodás fejlődésében. Tisztázták e két területen az állam és egyház szerepét. Az anyakönyvi igazgatásról az 1952. évi IV. törvény (Csjt.) megjelenésével egyidejűleg az 1952. évi 33. sz. tvr., majd a konkrét eljárási szabályokat tartalmazó 38/1963. (XII. 25.) Korm. rendelet és az azt módosító 11/1974. (V. 14) MT sz. rendelet (utóbbi az 1974. évi I. törvény nyomán) szólt.

A Csjt. módosítása és a nemzetközi magánjogi tvr. megjelenését követően az anyakönyvezésről új jogszabályok jelentek meg és a korábbi háromszintű szabályozást kétszintű váltotta fel. A legfontosabb általános szabályokat, az állampolgárok jogait és kötelezettségeit közvetlenül érintő rendelkezéseket az 1982. évi 17. sz. tvr. (At.), a részletező, elsősorban eljárási rendelkezéseket a 2/1982. (VII. 14) MTTH elnöki rendelkezés (Ar.) tartalmazza. E két jogszabály - szemben a korábbi szabályozásokkal - sehol nem ismétli meg más jogszabályok (így pl. a Csjt., Csjté) rendelkezéseit. E két jogszabálynak a gyermek családi jogállásával kapcsolatos anyakönyvvezetői teendői az alábbiakban foglalhatók össze.

Ha az anya házassági kötelékben áll vagy a terhesség legalább egy része alatt házassági kötelékben állott, a Csjt-ben foglalt törvényes vélelem alapján a gyermek apjaként e férfi kerül az anyakönyvbe bejegyzésre. Ezt a vélelmet az anyakönyvvezető a személyi igazolvány bejegyzéseiből, illetve a házassági anyakönyvi kivonat adataiból tekinti bizonyítottnak [At. 8. § (1) bek.]

A születést anyakönyvezés végett az illetékes anyakönyvvezetőnél be kell jelenteni. A bejelentéssel egyidejűleg a bejelentőnek közölni kell mindazokat az adatokat, amelyek az anyakönyv vezetéséhez szükségesek. A születést orvos által kiállított bizonyítvány igazolja. Az intézetben történt születést az intézet vezetője jelenti be. Az intézeten kívüli születést a szülésnél közreműködő orvos. Bejelenthetik továbbá a szülők is. A szülést legkésőbb az azt követő első munkanapon kell bejelenteni. Kivétel ez alól az intézeten kívüli születés, ha annál orvos nem működött közre, a bejelentést 8 napon belül kell megtenni a bejelentésre kötelezett szülőnek. Az anyakönyvvezető a születést a bejelentést követően azonnal anyakönyvezi.

A gyermek anyakönyvezését az esemény (a születés) időpontjától számított legfeljebb 30 napra el lehet halasztani, ha a születés bejelentésekor valamennyi anyakönyvi adat nem áll rendelkezésre és a hiányt előreláthatólag pótolni lehet. Az anyakönyvvezető a hiányzó adatok pótlásáról hivatalból intézkedik, illetőleg a szülőket az adatok pótlására felszólítja. Az 1982. évi rendelkezések az anyakönyvezés elhalasztásának tilalmát a korábbi kettőről háromra emelték és a születés anyakönyvezése az apa adatainak hiánya miatt sem halasztható el. (Nem halasztható el továbbá az anyakönyvezés, ha hiányzik a szülők házassága fennállásának igazolása, illetőleg a gyermek személyi száma.)⁹⁸

A születés az apa adatainak bejegyzése nélkül kerül anyakönyvezésre és az anyakönyvvezető az apa adatait tartalmazó rovatokat üresen hagyja, a bejegyzést pedig aláírással nem zárja le, ha a születés anyakönyvezésekor a gyermek apját nem lehet megállapítani. Az ilyen születésekről az anyakönyvvezető nyilvántartást vezet. A nyilvántartást félévenként ellenőrzi és a hiányzó adatok beszerzésére az anyát vagy az ügyben eljáró gyámhatóságot ismételten felhívja. Ha a hiányzó adatokat a gyermek születésétől számított 3 éven belül nem jegyezte be, megkeresi a gyámhatóságot a képzelt apa adatainak hivatalból történő megállapítására. Amennyiben a gyermek apja megállapításra kerül, a gyermek családi nevét és az apa adatait - a születés időpontjának megfelelően - az üresen hagyott rovatokba egyidejűleg jegyzi be az anyakönyvvezető, majd az alapbejegyzést aláírásával ellátva lezárja.

Az anyakönyvvezető a gyámhatóság által megállapított képzelt szülők adatait jegyzi be, ha a gyermek mindkét szülője ismeretlen (talált gyermek).

⁹⁸ At. 9-12. §.

Képzelt apa bejegyzésére kerül sor a gyámhatóság jogerős határozata alapján, ha a gyermek a harmadik életévét betöltötte és az apa adatait nem állapították meg, vagy a gyámhatóság határozata alapján a gyermek harmadik életévének betöltése előtt is, ha az anya vagy a gyermek törvényes képviselője kéri a képzelt apa adatainak bejegyzését. Ekkor az anya nyilatkozik arról is, hogy a gyermek a képzelt apa vagy az anya családi nevét viseli-e. Amennyiben a képzelt apa adatainak bejegyzésére kérelemre kerül sor, az erről készült jegyzőkönyvet az anyakönyvvezető a gyámhatóságnak megküldi. Csatolja a gyermek születési anyakönyvi bejegyzésének másolatát.⁹⁹

A születést újból kell anyakönyvezni, ha a gyermek családi jogállásában, illetőleg a szülők személyében bekövetkezett változás miatt a születési anyakönyvbe anyakönyvezett szülők adatai megváltoztak.¹⁰⁰ Ilyen újból történő anyakönyvezésre kerülhet sor, ha a bejegyzett apa az apasági vélelmet megdöntötte vagy a vér szerinti apa adatainak törlésére azért került sor, mert a bíróság jogerősen holtnak nyilvánító vagy halál tényét megállapító határozata a halál napját a gyermek vélelmezett fogantatási idejét megelőző időpontban állapította meg. Akkor is újbóli anyakönyvezés történik, ha a képzelt szülő adatait törölni kell és a megállapított vér szerinti szülő adatait kell bejegyezni, mert a bíróság az apaságot jogerős ítéletben állapította meg vagy teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot tettek, illetve az anya újabb házassága folytán a férj a gyermeket a magáénak ismerte el.

Az újból való anyakönyvezéskor a születés időpontjának megfelelő állapot szerint kell az adatokat az anyakönyvbe bejegyezni.¹⁰¹

Amennyiben a vér szerinti szülők adatainak megváltozása következik be, mert a bíróság jogerős határozatával megállapította, hogy a születési anyakönyvbe a gyermek apjaként bejegyzett férfi a gyermeknek nem apja, úgy a gyermek újbóli anyakönyvezésére kerül sor. Amennyiben az újból való anyakönyvezéskor az apaság vélelmének megdöntését követően az új apa adatai már rendelkezésre állnak (pl. teljes hatályú apai elismerés történt), úgy az újbóli anyakönyvezéskor az újabb apa adatait is be kell jegyezni. Így jár el az anyakönyvvezető akkor is, ha a gyer-

⁹⁹ At. 53. §, 55. §, 58. §.

¹⁰⁰ At. 37. §. (2). bek. a) pont.

¹⁰¹ Ar. 77. § d) és g) pont, 78. §. (3). bek.

mek részére képzelt apa adatait jegyezték be, majd később az apa adatai megállapításra kerültek.

Annak biztosítására, hogy a gyámhatóság tudomást szerezzen az olyan gyermekekről, akiknek családi jogállása a születés anyakönyvezésekor nem tisztázott, az anyakönyvvezető a gyámhatóság részére anyakönyvi értesítést állít ki, melyben értesíti, hogy a gyermeket az apa adatai nélkül anyakönyvezték, és feltünteti az anya születési helyét és személyi számát. Az értesítést az anya állandó lakóhelye szerint illetékes gyámhatóságnak hetenként, az anyakönyvezést követő hét első munkanapján küldi meg. Amennyiben pedig az értesítés elküldése után az anyakönyvvezető az apa adatait a születési anyakönyvbe bejegyzi, a bejegyzésről azonnal anyakönyvi értesítést állít ki, azon feltünteti, hogy az apa adatait milyen jogcímen és mely hatóság, milyen számú intézkedése alapján jegyezte be és az értesítést megküldi a gyámhatóságnak.¹⁰²

Bár a jogszabály az anyakönyvi értesítéssel a gyámhatóságot gyakorlatilag naprakész állapotban kívánja biztosítani a gyermek családi jogállásának milyenségét illetően, a gyakorlatban ezzel kapcsolatban mégis többször merül fel probléma. Ennek indoka, hogy a teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot meg lehet tenni az anyakönyvvezető, a bíróság, a gyámhatóság vagy magyar külképviseleti hatóság előtt.¹⁰³

Az anyakönyvvezető és a gyámhatóság hatáskörét vizsgálva különbség, hogy az anyakönyvvezető a törvényes feltételek megléte esetén ezt a nyilatkozatot minden egyéb külön intézkedés nélkül elfogadja, míg a gyámhatóságnak a Gyer. szabályai szerint külön kötelezettségei vannak. Az anyakönyvvezetőnek az apai elismerő nyilatkozat megtétele esetén a Csjt. 37. §-ában foglaltakra és az At. 17. §-ának (3) bekezdésében foglaltakra kell tekintettel lenni.

Apai elismerő nyilatkozatot nem csak a születés helye szerint illetékes anyakönyvvezető előtt, hanem az apa lakóhelye szerint illetékes anyakönyvvezető előtt is lehet tenni (ezt az Ae. általános illetékességi szabályai megengedik). Ha a születés és a nyilatkozat más-más anyakönyvvezető illetékességi területén történik, az elismerésről készült jegyzőkönyv első példányát meg kell küldeni a születés szerint illetékes

¹⁰² Ar. 83. §, 84. § (2) bek., 111. §. (1)-(2). bek.

¹⁰³ Csjt. 37. §. (5). bek

anyakönyvvezetőnek, aki a születést nyilvántartja. Amennyiben az apai elismerésre a születést megelőzően kerül sor, az elismerő nyilatkozatot az anyakönyvvezető az anyának adja át. Ilyenkor az anyakönyvvezető vizsgálja az anya családi állapotát, ha pedig korábban házasságban élt, azt is, hogy nem áll-e fenn a korábbi férj tekintetében az apasági vélelem. Amennyiben az elismerő személy korlátozottan cselekvőképes, az elfogadásnál a Gyer. 172-174. §-a az irányadó. Ha a születendő gyermek anyja még kiskorú, az apai elismerő nyilatkozatot követően a hozzájáruló nyilatkozat megtételéhez a gyámhatóság a méhmagzat számára gondnokot jelöl ki, még akkor is, ha az anya a szüléskor már nagykorú lesz.

Amennyiben a gyermek apját a Csjt. 36. §-ának b) pontja alapján a bíróság állapította meg ítéletileg, úgy a Csjt. 72. § (3) és (4) bekezdésére tekintettel a gyermek nevének megállapítása tekintetében a szülők - mint a gyermek sorsát érintő lényeges kérdés - együttesen jogosultak dönteni a gyermek nevének meghatározásáról. Tekintve, hogy az apaság bírósági megállapításakor a perben az anya nem peres fél és az apai jogállás sincs az ítélet jogerőre emelkedéséig jogerősen betöltve, amennyiben a szülőknek a gyermek neve meghatározása tekintetében vitájuk támad, úgy e vitát az apasági per bírósága nem döntheti el (még akkor sem, ha a férfi a perben teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot tenne), és a névviselés eldöntése tekintetében az újabb hatásköri szabályozás alapján a kérdésben nem a gyámhatóság jogosult dönteni, hanem a döntés a bíróság hatáskörébe tartozik (újabb perben). Mindaddig, amíg az apai jogállás betöltetlen, a gyermek nevét egyedül az anya jogosult meghatározni.

A gyermek utónevének meghatározására teljes mértékben alkalmazandók a fentebb írt szabályok.¹⁰⁴

Ha a gyámhatóságot az anyakönyvvezető értesítette az apa adatai nélkül történt születés anyakönyvezéséről, a gyámhatóságnak 1974. június 1-jét követően hivatalból kötelessége, hogy a családi jogállás rendezésére irányuló eljárást megindítsa.

Amennyiben a családi jogállás rendezése iránt az anya kérelmet terjeszt elő a gyámhatóságon, vagy a gyámhatóság hivatalból intézkedik és az anyát nyilatkozattételre szólítja fel, majd az általa megjelölt férfi ellen az anya az apaságot érvényesíteni kívánja, a gyámhatóság köteles eljárásában mindenekelőtt a gyermek érdekét

¹⁰⁴ At. 27. §., Ar. 47. §.

szem előtt tartani. E rendelkezésnek különösen akkor van jelentősége, ha az apaság vélelmének megdöntéséről van szó, és az anya a házasságbeli férj apaságát kívánja megdönteni, arra hivatkozással, hogy a gyermek vér szerinti apja nem a férje, vagy volt férje és ezáltal egy már stabilizálódott családjogi kapcsolatot kíván felszámolni. Ezért a 19/1990. (V. 14.) SZEM. rendelettel módosított 12/1987. (VI. 29.) MM. rendelet (Gyer.) értelmében a gyámhatóság elutasítja az eseti gondnok kirendelése iránti kérelmet, ha a gondnokrendelést a családi jogállás rendezése iránti per megindítása érdekében kérték, de megítélése szerint a per nem áll a kiskorú érdekében.¹⁰⁵ E rendelkezéssel harmonizál a Csjt. 44. § (4) bekezdése, amely szerint a gyámhatóság a perindításhoz csak akkor járulhat hozzá, ha a származás kiderítése és a családi jogállás rendezése a kiskorú érdekében áll. (Megjegyezzük, hogy gyámhatósági ügyintézők e rendelkezést nem szívesen, és gyakorlatilag nem is alkalmazzák, hiszen az anya a perindítás mellett kardoskodik, adott esetben a gyermek állított vér szerinti apja is úgy nyilatkozik, hogy hajlandó apai elismerő nyilatkozatot tenni, a gyámhatósági ügyintéző pedig nem kívánja vállalni a bírói szerepet. Inkább utat enged a peres eljárásnak, azzal, hogy az orvosszakértői vélemény perdőntő lesz a családi jogállást illetően.)

Ha az anya és az apa között a gyermek elhelyezése a vitás (amely legtöbbször a házasság felbontása iránti perben kerül terítékre), a gyámhatóság a perindításhoz csak kivételesen indokolt esetben járulhat hozzá.

Ritkábban előforduló eset, hogy a gyermek megszületése előtt az anya terhessége idején már nyilatkoztatja a gyámhatóság az általa megidézett férfit, hogy apaságát hajlandó-e elismerni. Rendszerint a férfi a terhesség alatt, de a szülést követően is tagadja az anyával folytatott tartós nemi kapcsolatot vagy eseti nemi érintkezést. Ilyenkor a gyámhatóság kérdést intéz a férfihez, tud-e megjelölni olyan más férfit, akinek az anyával nemi kapcsolata lehetett.

Gyakori indoka a gyámhatóság előtt tett férfiúi elhárító nyilatkozatnak, hogy a baráti társaság vagy a szülők, rokonok befolyásolják az apaként megjelölt férfit és emiatt nem hajlandó apai elismerő nyilatkozatot tenni. Szinte általános kifogásként azt hozzák fel, hogy megítélésük szerint az anyának más férfival is volt nemi kapcsolata, így a biológiai leszármazásban bizonytalanok. A férfiak kisebb hányada

¹⁰⁵ Gyer. 51. §. (3). bek., 168. § (1) bekezdés

megjegyzí, amennyiben az orvosszakértői vélemény rá nézve nem lesz kizáró, úgy hajlandó lesz elismerni a gyermek apaságát.

Amennyire egyetértünk azzal, hogy az apaság megállapítása minél inkább feleljen meg a biológiai bizonyosságnak és leszármazásnak, úgy e tétel alkalmazhatóságát nem minden esetben tartjuk szükségesnek és szerencsésnek az apaság vélelmének megdöntése iránti eljárások kezdeményezése tekintetében. Az utóbbi esetben már kialakult családjogi kapcsolatokat nem szerencsés adott esetben a vélelmezett apa (tipikusan a férj) határozott tiltakozása ellenére, mintegy az anya érzelmi hullámzásai áldozatául vetni. Erre is figyelemmel helyeseljük a Csjt. 44. §-ának (4) bekezdése rendelkezéseit. E szabálynak véleményünkkel ellentétes, helytelen értelmezésére szolgáltatott példát az eseti gondnok abban a perben, ahol a tényállás szerint az anya és az apa 1980. július 26-án kötöttek házasságot. Az alperes 1982. február 24-én bevonult sorkatonai szolgálatra. Az anya ebben az időben ismerkedett meg a perbeli tanúval, akivel nemi kapcsolatot létesített. A felperes 1984. január 24-én született. Vélelmezett fogantatási ideje 1983. március 31-1983. július 27-ig terjed. Az alperes sorkatonai szolgálatát 1983. augusztusáig töltötte, de ezidőben is együtt élt az anyával, mert minden eltávozáskor hazament és nemi életet éltek. A gyámhatóság az anyát meghallgatta, aki állította, hogy a kiskorú felperes nem az alperestől származik, hanem a tanútól, aki a gyámhatósági meghallgatásán előadta, hogy a kiskorút gyermekeként kívánja elismerni és az anyával - a házasság felbontását követően - házasságot kíván kötni. Az alperes a gyámhatósági meghallgatáson - az anya és a tanú ismert kapcsolatára tekintettel - elképzelhetőnek tartotta, hogy a kiskorú felperes nem tőle származik. A gyámhatóság ezt követően rendelt a kiskorú felperes részére eseti gondnokot, aki a keresetet megindította. A bíróság a perben meghallgatta a feleket, az anyát és a tanúként szereplő férfit. Előadásaik megegyeztek a gyámhatóságon tett nyilatkozataikkal. Ezt követően a bíróság elrendelte az orvosszakértői bizonyítást. Ezen azonban az érintettek nem jelentek meg, mert az anya és az alperes közös beadványban (1985. április 30-án) kérték az eljárás megszüntetését ("abbahagyását"), arra hivatkozással, hogy időközben egymással kibékültek és már várják újabb gyermekük megszületését, így szeretnék elkerülni azt, hogy a két gyermek más-más vezetéknevet viseljen. Utaltak arra, hogy a tetemes összegű szakértői díj előlegezése is meghaladja anyagi teherbíró képességüket.

Az eseti gondnok azonban mindezek ellenére fenntartotta a keresetet. A bíróság eltekintett a szakértői bizonyítástól és elutasította a kk. felperes keresetét. Az ítélet fellebbezés hiányában jogerőre emelkedett. A legfőbb ügyész törvényességi óvását követően a Legfelsőbb Bíróság az ítéletet hatályon kívül helyezte és a bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára kötelezte. Határozatában utalt arra, hogy az orvosszakértői vizsgálat mellőzésére az adott esetben sem kerülhetett volna sor. A megismételt eljárásban még az elsőfokú ítélet hozatalát megelőzően megszületett az anya és az alperes második gyermeke és közös háztartásban élnek.

Véleményünk szerint a Legfelsőbb Bíróság és az eseti gondnok is egy helytelen szemlélet túlhajtásának áldozatai voltak és az elsőfokú bíróság az emberileg leginkább helyeselhető álláspontra helyezkedett és hozta meg az elutasító ítéletét, arra tekintettel, hogy az eseti gondnok a keresettől nem állt el. Perjogilag ugyanis nem volt módja arra, hogy a per megszüntetésével a helyreállt családi kapcsolatot ne háborgassa, a biológiai bizonyosság megszerzése pedig ilyen esetben teljesen felesleges és nyilvánvalóan ellenkezik a gyermek érdekeivel.

A történet azonban rávilágít az ilyen perek valódi hátterére és az eljárásjogi szabályozás fogyatékoságaira is. A pillanatnyi helyzetben ugyanis emberileg a legmegfelelőbb megoldás a per megszüntetése lett volna. A körülmények lényeges változása (pl. a házasság felbontása) esetén lehetőségük lett volna az érintetteknek újabb perben az apaság vitatására.¹⁰⁶

A gyámhatósági eljárás mintegy perszűrő szerepének előfutárát felfedezhetjük - mint történelmi érdekességet - a zürichi kantonális jogszolgáltatásban már az 1800-as években is. Itt a per megindítása előtt a házasságon kívül teherbe esett nőnek kötelezően a lelkészi hivatalhoz kellett fordulnia. A lelkész a felperest (az anyát) figyelmeztette, kioktatta és részletesen meghallgatta a gyermek apjának kilétéről és a terhesség közelebbi körülményeiről. Ezt követően négy szemközti beszélgetést folytatott az állítólagos teherbejöttével és megpróbálta arra indítani, hogy ismerje el apaságát. Az eljárás az 1804-es házassági törvény 148. és 152. §-án alapult.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20. 754/1986. sz.

¹⁰⁷ Robert Hauser: A zürichi házassági bontó- és apaságmegállapítási per fejlődése. Cyril Hegnauer tiszteletére, 65. születésnapja alkalmából kiadott Emlékkönyv. Verlag Stämpfli und CIE AG., Bern, 1982. 143. p.

Ezt az eljárást a zürichi kantonban az 1874-es jogszolgáltatási törvény hatálybalépéséig folytatták, amikor a "vallási bíraskodás utolsó maradványát" véglegesen megszüntették és a megfelelő hatáskört átruházták a békebíróra.¹⁰⁸

A gyámhatóságok leterheltsége és jelenlegi gyakorlata ugyan ellentmond annak az elképzelésünknek, hogy abban az esetben, ha az apaként megjelölt férfin van hajlandóság az apaság elismerésére, de kétségeit az orvosszakértői vélemény eredményével kívánja eloszlatni, a jelenlegi "ügy-orientált" gyámhatóság helyett tevékenykedő, "család-orientált", szakmailag tagolt, profibb családgondozói szervezet létrehozásával talán lehetővé válna, hogy már a közigazgatási eljárásban sor kerüljön a szakértői vélemény beszerzésére. Erre ugyanis az Áe lehetőséget ad. Más kérdés, hogy ennek költségeit a férfinak kellene viselni, ami viszont számára azzal a kockázattal jár, hogy apaságának kizártsága esetén az anyától nem remélheti kiadásának megtérülését. A gyámhatósági ügyintézők azonban arra hajlanak, hogy az anya indítványa alapján szinte automatikusan kirendelik az eseti gondnokot és hozzájárulnak a perindításhoz. Kívánatos lenne e gyakorlat megváltoztatása.¹⁰⁹

A hatályos svájci gyermekjog és a svájci Ptk. 309. §-a úgy rendelkezik, hogy a házasságon kívül született leányanya gyermeke részére a gyámhatóság köteles pártfogót rendelni. A pártfogó feladata, hogy gondoskodjon a gyermek apja megállapításáról, továbbá szükség esetén segítse és lássa el tanácsokkal a gyermek anyját. Az utóbbi feladatával kapcsolatban Svájcban komoly vita robbant ki, mivel több kantonban akkor is pártfogót rendeltek az anya mellé, ha az élettársi kapcsolatban élt gyermeke apjával, sőt akkor is, ha e férfi apai elismerő nyilatkozatot tett. A kérdést az 1981. szeptember 24-én kelt lausanne-i szövetségi törvényszéki ítélet oldotta meg, amely kimondta, hogy nem kell pártfogót rendelni a gyermek számára, ha az apa a gyermeket a magáénak elismerte. Ily módon a kirendelt pártfogó szinte egyedüli feladatává gyakorlatilag az apa személyének megtalálásában való közreműködés lett.¹¹⁰

2. Kereset az apaság megállapítása iránt

¹⁰⁸ Robert Hauser: i.m.: 145. p.

¹⁰⁹ 1957. évi IV. törvény 26. § (1) bekezdés, 32. § (1) bekezdés.

¹¹⁰ Katharina Kerr: Ein Urteil brinkt Klarheit für unverheiratete Mutter und Paare. Basler Zeitung, 1982. évi 61. szám.

A Csjt. 38. § (1) bekezdése alapján, abban az esetben, ha a gyermek apja nem került megállapításra, az apaságot bírósági úton lehet megállapítani. Keresetindításra jogosult a gyermek, halála után leszármazója, az a férfi, aki állítja magáról, hogy ő a gyermek apja [a Csjt. 38. § (4) bekezdése megfogalmazásában "az apa"].

Az apaság megállapítása iránti kereset előterjesztésének alapvető előfeltétele, hogy az apai jogállás betöltetlen legyen. Adott esetben ez vitás lehet, így a Legfelsőbb Bíróság konkrét ügyekben felmerült esetekben az alábbi iránymutató állásfoglalásokat hozta:

- Amennyiben az anya férjét a gyermek fogamzási idejét megelőző időponttal holtak nyilváníják, úgy a gyermeket házasságon kívül születettnek kell tekinteni és ennek következtében az apaság bírói megállapítása iránt más férfi ellen per indítható (PK. 97. sz. áf.).

- Amennyiben az anyakönyvi bejegyzés téves, mert a házasságbeli férj már a gyermek vélelmezett fogamzási idejét megelőzően meghalt, úgy a téves bejegyzés az apaság megállapítása iránti per megindítását nem akadályozza (P. törv. II. 20. 881/1971. sz. BH 1972/9. sz.).

- Abban az esetben, ha a gyermek apjának - a születési anyakönyvi bejegyzés ellenére - az anya házassága alapján más személyt kell tekinteni, akkor az apaság megállapítása iránti per megindításának nincsen helye, a keresetlevelet a Pp. 130. §-a alapján el kell utasítani és az eseti gondnokot arra kell felhívni, hogy kérje az államigazgatási hatóságnál az anyakönyv kijavítását. Amennyiben a hatóság a kijavítás iránti kérelemnek nem tette eleget, úgy e határozat bírósági felülvizsgálata iránt kell közigazgatási pert indítani (P. törv. II. 20. 635/1980. sz.).

- A Csjt. 54. §-a alapján az örökbefogadás hatálytalanná válik, ha az örökbefogadót az apasági vélelmek bármelyike alapján a gyermek vér szerinti apjának kell tekinteni. Ebből következik, hogy az örökbefogadás tartama alatt is helye van az örökbefogadó szülővel szemben az apaság megállapítása iránti kereset megindításának. (További következmény, hogy a folyamatban lévő apaság megállapítása iránti per sem szüntethető meg azon az alapon, hogy a gyermeket más férfi már örökbefogadta.) (LB Pf. III. 21. 396/1960. sz. BH 1960/11. sz. 2764. sz.).

Az örökbefogadás tartama alatt indított apaság megállapítása iránti kereset indítására csak akkor van lehetőség, ha az örökbefogadást megelőzően sem volt betöltve az apai jogállás.

Weiss Emília nem tartja szerencsésnek az örökbefogadás alatt megengedett apasági keresetet.

Csiky problémát lát olyan esetekben az apaság megállapítása körül, amikor a valódi apa azért nem juthat, nem képes az apai jogállás betöltésére, mert az apai státus már betöltött házasság, apai elismerés vagy utólagos házasságkötés folytán, de a vélelmezett apa az apai vélelmet, aminek reális alapja - a vérségi leszármazás - nincs, megdönteni nem kívánja. Problematikus, hogy ilyen esetben nem kellene-e a valódi apának jogot biztosítani arra, hogy a tőle való vérségi leszármazás alapján a gyermek anyakönyvében is mint apa szerepeljen. Csiky azonban úgy foglal állást, hogy a gyermek érdekében erre ne kerülhessen sor.¹¹¹ Lényegében ilyen tartalommal foglalt állást a német alkotmánybíróság is.

Nem találunk a Pp-ben illetve a Csjt-ben rendelkezést arra az esetre, hogy egy folyamatban lévő apaság megállapítása iránti per tartama alatt indítható-e más férfi ellen apaság megállapítása iránti per. A Pp. 130. § (1) bekezdés d) pontja ugyanis a perfüggőséget csak az ugyanazon felek közötti viszonyban rendezi. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a perindítás egy más férfi ellen elméletileg nem tilalmazott. (Az más kérdés, hogy a gyámhatóság vélhetően nem jogosítja fel az eseti gondnokot egy másik férfi elleni per megindítására is.) Természetes, hogy ha az elméleti lehetőség realizálódik, úgy segítségünkre siet a Pp. 153. § (1) bekezdése, amely szerint ha a per eldöntése gyermek családi jogállásának bírói megállapításától függ és ez iránt per van folyamatban, a tárgyalást annak jogerős eldöntéséig fel kell függeszteni. A megoldás ugyan kicsit erőszakoltnak tűnik, de gyakorlati alkalmazhatóságát kivitelezhetőnek tartjuk.

A Csjt. szűken vonja meg azt a személyi kört, akik az apai jogállással összefüggő vitákban peres felekként szerepelhetnek. E jogvitákból rendszerint kizárja az anyát, mint peres felet. Egyedül az apaság vélelmének megdöntése iránti perben szerepelhet az anya alperesként ha a pert nem a gyermek indította. Egyéb esetek-

¹¹¹ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 286. p.

ben az anya számára a Pp. beavatkozási jogállást enged. Amennyiben az anya e jogával élni nem kíván, úgy őt a perben tanúként kell kihallgatni. Csiky is megjegyzi, hogy ez a megoldás a közfelfogásba nem ment át, mert nem egyszer az anya akar bírósági felfogadás alkalmával apasági pert indítani.¹¹² Ő azonban úgy véli, hogy a Pp. illetve a Csjt. megoldásai megfelelőek, mert azok nem hátrányosak az anyára sem. Ugyanis a jogvita valódi mozgatója ebben a megoldásban is az anya lesz. Tanúként történő kihallgatásának pedig az egyszerű perbeli fél előadásánál is nagyobb lesz a jelentősége, továbbá az anya által mozgatott igény nyomban jogi képviselőre talál a gyámhatóság által kirendelt eseti gondnok személyében.

A lengyel Csjt. (69. §) feljogosítja az anyát saját személyében perindításra, a román Csjt. (59. §) pedig az anya számára képviseleti jogot engedélyez. Ebben az esetben a fél a gyermek, az anya pedig mint törvényes képviselő jár el.

A román Csjt. direkt rendelkezést nem tartalmaz arra nézve, hogy a keresetet ki ellen kell megindítani. Egyéb összefüggésekből következtethető, hogy azt azon férfi ellen kell megindítani, aki a gyermek anyjával a törvényes fogamzási időn belül nemi kapcsolatban lévén, a gyermek állítólagos apja. E fogalmazásra tekintettel több román szerző úgy véli, hogy a keresetet csak egyetlen férfi ellen lehet benyújtani, aki vélelmezhetően a gyermek apja. Az ellentétes felfogás szerint azonban lehetséges az alperesi többség, mert a per menetében kerül bizonyításra, - ha az anya több férfival tartott nemi kapcsolatot - ki a gyermek tényleges apja. Ez csak a bizonyítékok alapján dönthető el.¹¹³

A jugoszláv Csjt. értelmében az apaság megállapítása iránti keresetet benyújthatja az a férfi, aki magát apának tartja, a gyermek kiskorúsága idején a szülői jogokat gyakorló anya a saját nevében, amennyiben a gyermek születésétől számított egy éven belül az anya az eljárást nem indította meg, a gyermek nevében pert indíthat a gyámsági és gondnoksági szerv. Keresetet indíthat a gyermek 25 éves koráig. Amennyiben a keresetet a gyámsági és gondnoksági szerv indítja a gyermek nevé-

¹¹² Található azonban erre példa a bírósági gyakorlatban is. A Legfelsőbb Bíróság helyezte hatályon kívül azt a jogerős ítéletet, amelyet az anya által - apaság vélelmének megtámadása iránt - indított perben hozott az elsőfokú bíróság. (P. törv. II. 20.038/1980. sz.)

¹¹³ Alexandru *Bacaci*: Aspecte noi sau controversate ale stabilitii paternității prin notarire judecătoreasca. Revista Româna, 1988/6. 20. p.

ben, úgy a gyermek részére pervezető gondnokot jelölnek ki. A gyámsági szerv azonban nem indíthat eljárást, ha az anya ezt ellenzi.¹¹⁴

A magyar gyakorlattól eltérően az osztrák jog szerint a gyermek több férfit is perelhet az apaság megállapítása iránt abban az esetben, ha az anya a fogantatási időben több férfival is közösült és nem tudja, hogy ki a gyermek legvalószínűbb apja.¹¹⁵

Nem tudjuk osztani azt a véleményt (Csiky), amely az anya apaság megállapítása iránti kereseti jogát azzal utasítja el, hogy a gyámhatóság által kirendelt eseti gondnok útján történő kereset-előterjesztés biztosítja a gyermek számára a szakképzett jogi képviselőt. Amennyiben az anya perindításra jogosult lenne, úgy ő is meghatalmazhatna ügyvédet, avagy ennek hiányában - tekintettel a származás-megállapítási perek tárgyi költségmentes voltára - a bíróság számára adott a pártfogó ügyvéd kirendelésének lehetősége.

A Csjt. szabályozása, illetve a Pp. 295. §-ának (1) és (2) bekezdése azt mutatja, hogy a magyar jogalkotás a származási jogvitát erőteljesen a gyermek igényének fogja fel. Csiky¹¹⁶ véleménye szerint ez helyeselhető is, hiszen itt mutatkozik meg leginkább a közérdek. Megítélésünk szerint azonban a családi jogállás rendezése nem csak a gyermek érdeke, illetve semmivel sem inkább érdeke a gyermeknek, mint szüleinek.

Franciaországban keresetet nyújthat be az anya is, az USA-ban pedig a keresetindításra jogosultak köre a legváltozatosabb módon van szabályozva, de ezek között sok esetben jelen van az anya keresetindítási joga is.¹¹⁷

Az anya perbeli pozícióját illetően látunk a Pp-ben következetlenséget. Míg az anya az apaság megállapítása iránti perben félként nem szerepelhet, addig az apaság vélelmének megdöntése iránti perben - ha azt nem a gyermek indítja - alperes lehet. Véleményünk szerint az anyának a két perben a gyermek-apa reláció eldöntéséhez ugyanolyan súlyú érdeke fűződik.

¹¹⁴ Jugoszlávia Házasságról és a családi viszonyokról szóló 1980. július 7-i törvénye. 98. §., 99. §.

¹¹⁵ UeKG. V. cikkely 1. §

¹¹⁶ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 324. p.

¹¹⁷ Ingeborg Schwenzler: Ehelichkeitsvermutung und Ehelichkeitsanfechtung. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht. 1985, Heft 1. 4. p.

Cserba a polgári eljárásjogi alapelvekkel ellentétesnek tartja, hogy az apasági perekben nem megengedett az alperesi pertársaság, illetve hogy a nyilvánvalóan érdekelt anya a perben tanúként vehet részt.¹¹⁸ Amikor az apasági perekben az anya kitüntetett helyzetéről és elsőrendű perbeli érdekelttségéről (leginkább anyagi érdekelttségéről) beszélünk, tesszük ezt annak okán, hogy mind az anyagi jogi, mind az eljárási jogi szabályozást olyan irányba tereljük, amely az anya perbeli érdekének, helyzetének az egyéb perbeli érdekelttek érdekeinek, helyzetének összevetésén alapul. A jogalkalmazói gyakorlat áttekintése is elsősorban azt igazolta, hogy az anyák "apa iránti vágya" elsősorban akkor éled fel, amikor szembe kell nézniük a gyermek felnevelésének várható és jelenbeli terheivel.

A keresetindításra rendelkezésre álló határidőt az anyagi jog (Csjt.) szabályozza. A törvény azonban csak az apasági vélelem megdöntésére ír elő 1 éves határidőt, a családi jogállás rendezésével kapcsolatban induló minden egyéb jogvitára nézve nincs határidő megállapítva.

Svájcban az apaság megállapítása iránti kereset a gyermek születésétől számított 1 éven belül nyújtható be.¹¹⁹

Bulgáriában a személyi jogról és a családról szóló 1968. 03. 22-i törvény értelmében az apaság megállapítását keresettel kérheti az anya, a gyermek, illetve az a férfi, aki állítja, hogy ő a gyermek apja. Az anya és a gyermek a keresetet a születéstől számított 3 éven belül nyújthatja be, továbbá a gyermek keresetet indíthat a nagykorúságától számított 3 éven belül is. A férfi a születéstől számított 6 hónapon belül indíthat keresetet. (Bolgár Csjt. 39. §.) A román Csjt. az apaság megállapítását a gyermek születésétől számított 1 éves határidőhöz köti, amely határidő azonban, ha az anya az apával együtt élt vagy az apa a gyermek tartásáról gondoskodott, e körülmények megszakadásától számítandó.¹²⁰

Lengyelországban az 1964. 02. 25-i családjogi és gyámügyi törvény értelmében az apaság megállapítása iránt az anya illetve a gyermek, valamint az államügyész indíthat keresetet. Amennyiben azonban a gyermek elérte nagykorúságát, az anya

¹¹⁸ Cserba Lajos: Gondolatok a polgári per megindításának előkészítéséhez. Magyar Jog, 1992. évi 5. szám, 298. p.

¹¹⁹ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása 107-109. p.

¹²⁰ A Demokratikus Osztrák Jogászok Szövetségének Közleményei, 1974. december. Ismerteti: Magyar Jog, 1975. évi 9. szám, 547-548. p.

keresetindítási joga megszűnik. Ha a perlendő férfi meghalt, a keresetet a gyámbíróság által kirendelt gondnok ellen kell megindítani. Az apaság megállapítása iránti keresetet Lengyelországban az ügyész a feltételezett apa ellen, illetve ha ez nem él, a kirendelt ügygondnok ellen indítja. (Az ügyésznek a keresetlevélben meg kell jelölni azt a gyermeket, akinek érdekében a keresetet indította.)

E szabályozás érdekessége, hogy az apaság megállapítása iránt indított perben (ügyészi kereset esetén) a gyermek peres félként nem szerepel.¹²¹

Finnországban a már többször novellizált 1948. 08. 20-i törvény (a házasságon kívül született gyermekek jogi helyzetének rendezéséről) szerint az apaság megállapítása iránt a gyermek gyámja (aki általában az anya), illetve az árvaszéki előadó indíthat keresetet.

Franciaországban az 1804. évi Code Civil rendelkezik a kérdéstről. A sok módosítást megélt törvénynek a családi jogállás rendezésével kapcsolatos rendelkezései alapvetően az elismerési elven alapszanak. Az apaság bírósági megállapítását is csak az 1912. 11.16-i módosítást követően lehet kérni. A törvény korlátozott apaságkutatói lehetősége után az 1972. évi szabályozás nyitotta meg az apaság bírósági úton történő megállapításának szélesebb lehetőségét. (Egyébként a Code Civil családjogi és egyéb előírásai ott is irányadókká váltak, ahová soha nem jutott el francia katonák. Így Közép- és Dél-Amerikában is.) Az apaság megállapítása iránti kereset lehetősége tételesen meghatározott és a keresetindítás öt esetben megengedett. Kizárt a kereset benyújtása, ha a gyermek nemzése a férj vagy feleség házasságtörésének eredménye, illetve a nemi kapcsolatot vérfertőzés jellemezte. E két esetben csak a tartásdíj-megállapítása iránt lehet perelni. A keresetet az anya illetve a gyermek gyámja nyújthatja be, a gyermek születését követő 1 éven belül. A gyermek pedig nagykorúsága elérésétől számított 1 éven belül perelhet.

Olaszországban a családjogi kérdéseket az 1942. évi polgári törvénykönyv (Codice Civile 270., 273., 278. cikkelyek) tartalmazza, amely igen erősen tükrözi a Code Civil hatását. Az apaság megállapítása iránti keresetet benyújthatja az anya (a születéstől számított 2 éven belül), illetve a gyermek, nagykorúságától számított 2 éven belül. Ha a gyermek még nem nagykorú, de 16. évét már betöltötte, a kereset benyújtásához szükséges az anya hozzájárulása is. A gyermek halála esetén annak

¹²¹ Lengyel Pp. 454. cikk 1. § - 3. §

gyermekei perelhetnek. A keresetet az apaként állított férfi ellen, illetve annak halála esetében örökösei ellen kell benyújtani. A kereset csak akkor nyújtható be, ha a) az apaság megállapítását büntető vagy polgári bírósági ítélettel, vagy egyéb írásbeli dokumentumokkal kívánják bizonyítani, b) ha a férfi az anyával a fogantatási időben kétséget kizáróan nemi kapcsolatot tartott, c) ha a nemzés elrablás vagy erőszak következménye, d) ha a gyermek olyan közösségben élt, amely őt a férfi gyermekének tekintette és annak elfogadta (pl. a gyermek a férfi vezetéknevét viseli, a férfival egy háztartásban él). Kizárt azonban a keresetindítás, ha a származás vérfertőzés vagy házasságtörés eredménye. (270.-278. cikkelyek)¹²²

Franciaországban a keresetet két éven belül kell megindítani. A határidő elmulasztása jogvesztéssel jár. A határidő kezdete a gyermek születési időpontja, illetve a gyermekre a nagykorúságának elérése. Abban az esetben azonban, ha a szülők között élettársi kapcsolat (concubinage) áll fenn, a határidő csak az élettársi kapcsolat megszüntetésével veszi kezdetét. Ha pedig a férfi hozzájárult a gyermek tartásához, akkor, amikor már semmit nem teljesít.

Ausztriában a perindításra nincs megállapítva határidő.¹²³

Németországban az 1969. augusztus 19-i törvény értelmében az apaság megállapítására sor kerülhet elismerés illetve bírói ítélet alapján is (BGB. 1600. §). E § rendelkezései szerint, ha az apaság nem lett rendezve utólagos házasságkötés vagy apai elismerés által, úgy az apaság megállapítása iránt mind a gyermek, mind a vér szerinti apa keresetet indíthat. (A német törvények szerint az apaság megállapítása iránti keresetet a gyermek nevében az anya nyújthatja be.¹²⁴) A törvény szerint annak a férfinak az apaságát kell megállapítani, aki a gyermeket nemzette. Azaz azt kell vélelmezni, hogy az a férfi a gyermek apja, aki az anyával a fogantatási időben nemileg érintkezett, kivéve ha az eset körülményeinek értékelése alapján ez ellen nyomatékos kételyek merülnek fel.

¹²² Vilém *Másilko-Stanislav Vanecek*: *Urcovan oteostvi v evropskich pravnych radech*. Prága, 1969. 87-136. p.

¹²³ Ch. *Rose-Kaan*: i.m. 285-286. p.

¹²⁴ Karin *Nehlsen-v. Stryk*: *Probleme des Scheinvaterregresses*. FamRZ, 1988, 3. szám, 236. p.

A jugoszláv Csjt. értelmében a gyámsági és gondnoksági szerv a származás-megállapítási perben részt vehet és ott olyan tényekre is utalhat, amelyekre a felek nem hivatkoztak.¹²⁵

Az orosz-szovjet családi jog alapján a bíróság az apaságot az adott felek vonatkozásában csak akkor állapíthatja meg, ha a következő feltételek egyike fennáll:

- az alperes és a gyermek anyja a gyermek születése előtt közös háztartásban együtt éltek,
- az alperes és az anya a gyermeket közösen nevelték és tartották,
- olyan bizonyítékok vannak, amelyek kellően alátámasztják, hogy az alperes elismerte az apaságot.

Ilyen szabályozás mellett azonban a bíróság nem állapítja meg az alperes apaságát abban az esetben, ha pl. az anya és a férfi szabadságukat együtt töltötték, több ízben volt nemi kapcsolatuk és a kirendelt orvosszakértő véleménye szerint az apaság valószínű, de a tényleges törvényi feltételek előbb írt egyike sem valósult meg.¹²⁶

Érdekes megoldása a jugoszláv jognak (illetve az utódállamok jogának), hogy amennyiben a születendő gyermek apjának halála miatt maradt el a házasságkötés az apa és az anya között, úgy a bíróság az anya kérelmére peren kívüli eljárásban megállapíthatja, hogy a gyermek házasságból született és ezáltal az elhunyt férfival szembeni apasági vélelem beáll.

A Pp. 295. § (3) bekezdése szerint ha az apa, illetőleg a korábbi férj vagy az a személy, aki ellen a keresetet meg kellene indítani, nem él, vagy ismeretlen helyen tartózkodik, az (1) bekezdés, illetőleg a (2) bekezdés esetében a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok (74. §) ellen kell indítani.¹²⁷ A § hivatkozott (1) illetve (2) bekezdése az apaság megállapítása illetőleg az apaság vélelmének megdöntésére irányuló keresetekről szól. E jogszabályi rendelkezéssel kapcsolatban a Kommen-

¹²⁵ Jugoszláv Csjt. 375. § (3) bekezdés.

¹²⁶ N. *Nyikolszkaja*: Szakértői bizonyítás az apaság megállapítása iránti perekben. Magyar Jog, 1973. évi 3. szám, 179. p.

¹²⁷ "A bíróság ezt az eljárásjogi rendelkezést sértette meg akkor, amikor az eljárást az elhunyt személy, mint alperes elleni perként folytatta le és az ügygondnokot nem alperesként vonta perbe, hanem Herczeg János törvényes képviselőjeként rendelte ki. A gyámhatóságot az ügygondnok kirendeléséről nem tájékoztatta, és elmulasztotta az egyébként ismert egyenesági rokonok értesítését a perbe való beavatkozás lehetőségéről is." (Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20.842/1990. sz.)

tár¹²⁸ azt az értelmezést adja, hogy az anya tekintetében az ügygondnok perbevonására vonatkozó szabályok nem minden esetben irányadók. Ha ugyanis az anya olyan félként vesz részt a perben, akit a Pp. külön rendelkezései szerint az alperes mellett kell perbevonni (apaság vélelmének megdöntésére irányuló perben, továbbá a negatív megállapítási per bizonyos eseteiben) az anya halála vagy ismeretlen helyen tartózkodása esetében nem kell ügygondnokot rendelni, hanem a pert nélküle kell lefolytatni.¹²⁹ Úgy véljük, hogy ez a jogszabály helytelen értelmezését jelenti. A Pp. 295. § (2) bekezdése csak az anya halála esetében rendelkezik úgy, hogy e tény okán ellene a keresetet nem kell megindítani. Mivel a (2) bekezdés mind a fél halála, mind ismeretlen helyen tartózkodása esetére az ügygondnok elleni keresetindításról rendelkezik, úgy véljük, helyes álláspont szerint csak akkor nem kell a keresetet az ügygondnok ellen megindítani, ha az anya meghalt. Amennyiben az anya ismeretlen helyen tartózkodik, a (3) bekezdés alapján a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen meg kell indítani. Más kérdés, hogy indokolt-e a törvénynek ez a rendelkezése, amely az ismeretlen helyen tartózkodó fél perlésére vonatkozik. Szerencsésebb lenne, ha a keresetet az ismeretlen helyen tartózkodó fél ellen kellene indítani és a bíróság a Pp. 74. §-ának általános rendelkezése alapján az ismeretlen helyen tartózkodó félnek (meghatalmazottja hiányában) ügygondnokot rendelne. Ebben az esetben ugyanis a fél részére a keresetlevelet hirdetmény útján kellene kézbesíteni (az ügygondnok részére történő egyidejű kézbesítés mellett) és a félnek nagyobb lehetősége lenne arra, hogy az ő érdekeit alapjaiban érintő perről tudomást szerezzen. A jelenlegi szabályozás szerint ugyanis, ha ismeretlen helyen tartózkodik, a hirdetményi kézbesítés hiányában a per az ő tudta nélkül folyik le, úgy, hogy esélye sincs az érdekeit érintő perről való tudomásszerzésre.

A Pp. 295. § (2) bekezdésének második mondata szerint, ha a gyermek az anya újabb házasságának fennállása alatt, de az anya korábbi házasságának megszűnésétől számított 300 napon belül született, a keresetet az anya korábbi férje ellen is meg kell indítani. E rendelkezésben azonban alperesként olyan személyek szerepelnek pertársakként (a későbbi és korábbi férj), akiknek érdekei egymással ellenkeznek. A korábbi férjnek ugyanis az az érdeke, hogy a későbbi férj apasága ne dőljön

¹²⁸ A Polgári Perrendtartás magyarázata. II. kötet, Budapest, 1975.

¹²⁹ A Polgári Perrendtartás Magyarázata II. kötet, Budapest, 1975. 1387. p.

meg, hiszen akkor az ő perbeli pozíciója ebben az összefüggésben, a győztes lesz. Ez a rendelkezés magában hordja azt, hogy a korábbi férj úgy védekezik az ellene szóló vélelem alapján, hogy olyan apaságot kíván elhárítani ami vele szemben még nem is állt be. Ebből a rendelkezésből arra a következtetésre juthatunk, hogy az apaság megállapítása iránti perben sem lehet védeni azt az álláspontot, hogy a gyermek - amennyiben az anya bizonytalan, hogy a szóba jöhető férfiak közül valójában kitől is származik a kk. felperes - csak egy alperes ellen indíthatja meg a keresetet. Az apaság megállapítása iránti perben lehetővé tett alperesi pertársaság ugyanúgy az élet gyakorlatias felfogását tükrözné, mint az apaság vélelmének megtámadása iránti perben - a fentiekben már felvázolt - ismertett alperesi pertársaság megengedése.

A Pp. 295. §-ának (3) bekezdése szerint az ismeretlen helyen tartózkodó személy esetében a pert az ügygondnok ellen kell megindítani, illetve ugyanígy kell eljárni, ha ez a személy már nem él. Nem szól azonban a törvény arról, hogy mi történjék, ha a per alperese az eljárás folyamán hal meg, illetve válik ismeretlen helyen tartózkodó személlyé. Simor erre az esetre úgy vélekedik, hogy a Pp. 295. §. (3) bekezdésének rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni és ilyenkor sem lehet a bíróságnak ügygondnokot kirendelni és hirdetményi idézést (kézbesítést) elrendelni.¹³⁰ Ezt a véleményt csak részben tudjuk osztani. Arra az esetre ugyanis, ha az alperes a per során meghal, egyetértünk Simorral, hogy a státusperekben a jogutódlás kizártsága folytán nincs helye a per örökösök általi továbbvitelének. Ilyenkor a bíróságnak a pert meg kell szüntetni. Természetesen lehetőség van arra, hogy az alperes halálának bejelentésével egyidejűleg a felperes bejelentse, hogy a pert a bíróság által kirendelendő ügygondnok ellen kívánja tovább folytatni. (A bíróság az elhunyt alperes tekintetében permegszüntető végzést hoz.) Arra az esetre azonban, ha az alperes tartózkodási helye a per során válik ismeretlenné, nem látjuk indokát, hogy a bíróság a pert megszüntesse. Egyrészt mert a Pp. 289. §-ának az a rendelkezése, amely szerint a bontóperben valamelyik fél halála esetében a pert meg kell szüntetni, a Pp. 293. §-ának (1) bekezdése szerint származási perekben

¹³⁰ Csiky Ottó-Simor Antal: Az apasági és származás-megállapítás iránti egyéb perek. Budapest, 1961. 103. p.

nem alkalmazható, de láttuk, hogy a jogutódlás kizártsága folytán mégis a per megszüntetésre kerül. Az ismeretlen tartózkodási hely tekintetében azonban külön rendelkezést nem tartalmaz a Pp. XV. fejezete. Nem is lenne célszerű nem alkalmazni a Pp. 74. §-át, amely szerint az ismeretlen helyen tartózkodó félnek meghatalmazott hiányában a bíróság ügygondnokot rendel. Tehát amennyiben a fél tartózkodási helye a per során válik ismeretlenné, úgy a korábbi meghatalmazott a pert továbbviheti, ilyenek hiányában pedig lehetőséget látunk a Pp. 74. §-a alapján az ügygondnok kirendelésére. Az alperesnek még eltűnése előtt volt alkalma megismerni a követelést, és az ügygondnok kirendelése, illetve - a véleményünk szerint alkalmazható - hirdetményi kézbesítés is lehetőséget ad arra, hogy érdekei a perben legalább oly mértékben érvényesítésre kerüljenek, mint ha vele szemben a pert a bíróság megszüntette volna és az ítéletet egy külön perben, szintén a bíróság által kirendelt ügygondnok alperessége mellett - hozta volna meg.

Némileg következetlenül a Pp. 295. § (4) bekezdése tartalmazza a határidővel összefüggésben azt a lehetőséget, hogy az apaság megállapítása iránt a keresetet már a gyermek születése előtt is meg lehet indítani (de ítélet csak a gyermek megszületése után hozható). E lehetőség a méhmagzat jogképessége elismerésének következménye, a homogén szabályozás miatt azonban célszerűnek tűnne, ha az erre vonatkozó szabály is a Csjt-ben kerülne elhelyezésre.

3. Kereset az apaság vélelmének megtámadása iránt

Az 1946. évi XXIX. törvény hatályba lépéséig törvényes házasságból születettnek számított a gyermek, ha a házasságkötés időpontját követően 6 hónapon túl illetve a házasság megszűnésétől számított 10 hónapon belül a feleségtől született. Az apa a vélelmet a polgári jog általános elévülési határidő-számítása szerint támadhatta meg, mivel családjogi határidő előírva nem volt. Így a megtámadási határidő a gyermek tőle való származásának lehetetlenségéről történt tudomásszerzéstől számított 3 hónapos határidőt jelentette.

E szabálytól eltérően sajátos megtámadási esetet képezett az, ha a vélelmezett fogantatási idő a házastársak "ágytól-asztaltól" való elválasztásának vagy egyébként ténylegesen bizonyított különélésük idejére esett. Ilyenkor a joggyakorlat a házass-

társak nemi érintkezését a házasság formai fennállása ellenére is kizártnak tartotta, így a férj keresete esetén az anyának illetve a gyermeknek kellett bizonyítani, hogy a nemi érintkezés megtörtént. Ezt az elvet követte az Mtj 189. §-a is.¹³¹ Az Mtj az apaság véelmét a gyermek számára is megengedte megtámadni (181. §), azonban e szabály a joggyakorlatban soha nem érvényesült.

Tekintettel arra, hogy az apaság valamennyi keletkeztető tényállás mellett vélelem-szerkezetű, így annak megtámadására is lehetőség van a Csjt. 43. § (1) bekezdésének alapján:

- ha az, akit a vélelem alapján apának kell tekinteni, a gyermek anyjával a fogamzás idejében nemileg nem érintkezett, vagy
- a körülmények szerint egyébként lehetetlen, hogy a gyermek tőle származik, illetőleg
- ha a származás művi beavatkozás következménye, és az anya férje a beavatkozáshoz nem járult hozzá.

(Ugyanezen § (2) bekezdése alapján ha az apaság véelme teljes hatályú apai elismerésen alapul, a vélelmet azon az alapon is meg lehet támadni, hogy a nyilatkozatnak a törvényes feltételek hiányában nincs teljes hatálya.)

Annak bizonyítása, hogy az anya és az apa között a vélelmezett fogantatási időben nemi érintkezés nem történt, két esetben lehet sikeres:

- fizikai távolság,
- érzelmi távolság.

A nemi érintkezést kizáró fizikai távolság, azt jelenti, hogy az anya és az apa a vélelmezett fogantatási időben olyan fizikai, földrajzi távolságban volt egymástól, hogy egymással nem is találkozhattak. Ez tipikusan földrajzi távolságot jelent. Ennek példaszerű eseteit Csiky Ottó a külföldi tartózkodásban, a hadifogság, a külföldi tanulmányút vagy hosszabb tartamú kiküldetésben jelöli meg. (Ide sorolja a disszidálást is, amely azonban időközben már jogilag is meghaladottá vált.) Nem zárja ki a nemi érintkezést általában, ha a felek lakóhelye belföldön volt és a korábbi esetek egyike sem forgott fenn. Ez akkor is így értékelendő Csiky szerint, ha a férfi és nő akár több száz kilométeres távolságban is lakott egymástól.

¹³¹ Részletesebben lásd: Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 13-102. p.

A fizikai távolság másnemű esete az, ha az anya és az apa tartózkodási helye földrajzilag ugyan nem esett egymástól távolra, de olyan egyéb körülmény forgott fenn, amely a találkozásukat (így a nemi érintkezés megtörténtének lehetőségét is) gyakorlatilag kizárta. Csiky ilyen esetként említi a börtönbüntetést, a zárt gyógyintézeti kezelést. Teszi ezt azzal a megszorítással, hogy e körülmények sem alkalmassak önmagukban a teljes kizárásra, szükséges vizsgálni, hogy az anyának és az apának mindezek ellenére volt-e lehetősége a találkozásra, illetve ennek keretében a nemi érintkezésre. (Pl. ha az anya meglátogatta az apát). A katonai szolgálatot általában nem vonja ezen esetkörbe.¹³²

A nemi érintkezést kizáró érzelmi távolság esete lehet, ha bizonyítható, hogy a fogantatási időben az anya és az apa még nem is ismerték egymást.

A kereset alapja két tényen alapulhat:

1. az apasági vélelem megdöntése a leszármazás lehetetlensége miatt,
2. az apasági vélelem megdöntése alaki okokból, amikor a származás biológiai valódisága vagy valótlansága nem kerül vizsgálatra.

Keresetet indíthat a gyermek, az apa, a gyermek halála után leszármazója, ilyenek hiányában az ügyész [Csjt. 43. § (3) bek.]. A volt férj akkor is perelhet, ha az újabb házasságbeli férj apaságának megdőlte esetén őt kellene apának tekinteni [Csjt. 43. § (4) bek.], azaz, ha a gyermek a házasság megszűnését követő 300 napon belül született.

A volt férj vélelem-megtámadási jogának speciális esetét szabályozza a Csjt. 43. §-ának (4) bekezdése. Egyetértünk Simorral abban, hogy ez a per lényegében nem is az apasági vélelem megdöntésére irányul, hiszen a volt férjre nézve ez a vélelem még nem is állott be, itt inkább negatív megállapítási perről van szó és a keresetnek helyt adó ítélet azzal a joghatással jár, hogy ha később az újabb férj apasága megdőlné, a volt férjre nézve az apasági vélelem nem áll be a korábbi perben hozott ítélet konstitutív hatálya folytán.¹³³ Véleményünk szerint a volt férj számára elégséges biztosíték lenne, ha az újabb férj apaságának megdőlte esetén a feléledő apasági vélelem időpontjától számítottnan a volt férj számára megnyílna a perindítás lehető-

¹³² Csiky-Simor: i.m. 68. p.

¹³³ Csiky-Simor: i.m. 98. p.

sége. Egyébként is jogi képtelenségnek tartjuk az apaság vélelmét megdönteni mindaddig, amíg a vélelem az újabb férjjel szemben fennáll. E szabályozás ellenkezik a Csjt. egész vélelmi rendszerével. Természetes, hogy az ilyen perben hozott ítélet csak megállapító ítélet, és nem konstitutív. Kérdéses azonban, hogy miként kezelhető az a helyzet, ha a jelenlegi szabályozás talaján a volt férj által indított perben arra derülne fény, hogy a gyermek tőle származik. Az még a legkönnyebben megoldható, hogy a bíróság a volt férj keresetét elutasítja, azonban implicite ez magában hordozza azt a tényt, hogy a gyermeknek van egy biológiai apja (a volt férj) és van egy jogi apja (az újabb házasságbeli férj), ami semmi módon nem nevezhető a családi jogállás megnyugtató rendezésének.

A lengyel Csjt. szerint az apaság vélelme akkor dönthető meg, ha a leszármazás lehetetlen (ugyanígy rendelkezik a román Csjt. is), a bolgár Csjt. szerint pedig akkor, ha a gyermek "nem foganhatott" az apától. A lengyel Csjt. szerint lehetséges az apaság megdöntése azon az alapon is, hogy más férfi apasága valószínűbb, mint a vélelmezett apáé.¹³⁴ Romániában az apaság vélelmét a férj (és csak ő) megdöntheti azon az alapon, hogy a feleségnek házasságon kívüli nemi kapcsolata volt, és a tőle való származás kizártságát orvosszakértői véleménnyel bizonyítja. A pert a férj halála esetén folytathatják az ő örökösei. E pertől eltérően van szabályozva az un. kontestáció - a házasságból való leszármazás vitatása -, amelyet bármely érdekelt fél (a férj, a feleség, a gyermek) megindíthat és a kontestáló megdöntheti az apasági vélelmet azon az alapon, hogy pl. a szülők sohasem voltak házasok.¹³⁵ Dániában az 1960. 05. 18-i családjogi törvény 57-58. §-ai értelmében megdönthető a házassági eredet, ha az anya a fogamzás időszakában több férfival tartott fenn nemi kapcsolatot, vagy a fogamzás időszakában férjétől különváltan élt.

A tartalmi valótlanosság vizsgálata nélküli apasági vélelmet keletkeztető tényállás - teljes hatályú apai elismerés, illetve az anya utólagos házasságakor tett elismerés a férj részéről - megtámadási lehetőségében úgy látjuk, a Csjt. szabályozása változtatásra szorulna. A két megtámadási lehetőség esetén ugyanis a megtámadási határidők különböznek, holott tartalmilag lényegében azonos elismerésről van szó. Míg

¹³⁴ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 282-285. p.

¹³⁵ Filipescum Ion P. - Calmuschi Otília: Raporturile juridice diltre parinti si copii. Bukarest, 1985. 222. p.

a teljes hatályú apai elismerés rövid megtámadási határidőt (1 év) tartalmaz, addig az utólagos házasságkötés esetében a megtámadásnak nincs határideje. Csiky Ottóval egyezően mi is úgy véljük, hogy az utólagos házasságkötés esetében is a megtámadást célszerű lenne időhatárhoz kötni és azt az érvénytelenség okáról való tudomásszerzéstől kellene számítani. Ezzel megszüntetnénk a családjogban szokatlan és nem kívánatos függő helyzet elhúzódását.

Abból az alapelvből kiindulva, hogy a Csjt. egységes apasági vélelemmel operál, valamennyi apaságot keletkeztető törvényi tényállás esetén lehetséges utóbb keresetet indítani az apaság megdöntése iránt. Ez abban az esetben is igaz, ha a férfi apaságát bírói ítélet állapította meg. Sőt ebben az esetben a férfi - figyelembe véve a perindítási egy éves határidőt - választhat aközött, hogy pert indít (határidőben) az apasági vélelem megtámadása iránt vagy az említett határidőt követően, de akár a határidő letelte előtt is, perújítási kérelemmel él. Ezt a lehetőséget sem a Pp., sem más jogszabály nem zárja ki.¹³⁶ Amennyiben azonban már a perújítási határidő is eltelt, úgy csak a Csjt. 43. § (6) bekezdésén alapuló ügyészi keresetindításról lehet szó.

Mint arról a későbbiekben lesz szó, az apaság kizárásának százalékos esélyei a tudomány fejlődésével egyre inkább a 100% felé közelítenek. Ezzel kapcsolatban Tímár László egy tudományos konferencián 1981-ben kifejtette, hogy a kezdetekhez képest, amikor a kizárási esély pusztán 8%-os volt, majd ez fokozatosan növekedett (Tímár akkor 78%-ot említett), a maga részéről indokoltnak látná, hogy azok a férfiak, akiknek apasága a perben nem került kizárásra és a bíróság ítéletében megállapította a férfi apaságát, a bíróságtól a fejlettebb orvosszakértői vizsgálatok elvégzését és kizáró vércsoport-vizsgálati eredmény esetén az apaság vélelmének megdöntése iránti per megindításának lehetőségét megkaphassák. Véleményünk szerint az apasági tényállások egységes vélelemjellegeből következik, hogy egy magánúton beszerzett kizáró orvosszakértői véleményre alapozva a bírósági ítélet által apává lett férfi a Pp. szabályai szerint ma is indíthat az apaság vélelmének megdöntése iránt pert.

Abban az esetben, ha az apasági vélelem teljes hatályú apai elismerő nyilatkozaton alapszik és a gyermek a 14. életévét betöltötte, szükséges, hogy az elismeréshez

¹³⁶ Csiky-Simor: i.m. 66. p.

a gyermek is hozzájáruljon. Ebből kiindulva azonban nem lehet arra következtetni, hogy az ilyen hozzájárulást tett gyermek a későbbiekben az apaság véelmét ne támadhatná meg. Nem lehet ilyen következtetésre jutni abból a tényből sem, hogy a Legfelsőbb Bíróság 272. sz. polgári kollégiumi állásfoglalása hatályon kívül helyezte 1987-ben a PK. 99. sz. állásfoglalást. A 99. sz. állásfoglalás hiányában is a módosított PK. 100. sz. állásfoglalás alapján, analógia útján következtethető, hogy a gyermek is megtámadhatja az apaság véelmét, hiszen az apaság véelmét szíveségből elismerő férfi is megtámadhatja az apaságot a Csjt. 43. §-a alapján.

A Csjt. jelenlegi szabályozása szerint a 43. § (1) bekezdése alapján mesterséges megtermékenyítés (művi beavatkozás) esetében a férj nem támadhatja meg az apaságot, ha a beavatkozáshoz hozzájárult. Ezzel ellentétesen nyilatkozik Bodnár Zoltán, aki szerint ugyan a mesterséges megtermékenyítéshez történő hozzájárulás esetén az a vélelem állítandó fel, hogy a férj az apa, ez a vélelem azonban megítélése szerint legyen megtámadható, de a férfit a gyermektartás alól nem lehet mentesíteni.¹³⁷

Megítélésünk szerint Bodnár Zoltán e vélekedése mögött az a megfontolás alapszik, hogy mindenkinek joga van biológiai leszármazását kideríteni, de senkinek nincs joga arra, hogy a beleegyezésével életre hívott életet a későbbiekben mint gyermeket nélkülözésnek tegye ki. Véleményével azonban nem érthetünk egyet. Míg ugyanis más esetekben megvan a gyermek lehetősége, hogy biológiai apját a fennálló apasági vélelem megdöntését követően megtalálja, ebben az esetben ilyen lehetősége nincs. Őt ebbe a helyzetbe hozni nem lehet. A férfi a beleegyezéssel az apaságot is vállalta.

Németországban a Szövetségi Alkotmánybíróság 1989. január 31-i határozatában mindenki alkotmányban gyökerező jogaként ismerte el a saját származás ismeretéhez való jogot. Alkotmányellenesnek minősítette a gyermeknek az apaság véelme megtámadási jogának azt a szűkre szorítását, amelyet a BGB. 1596. §-a tartalmazott a gyermek keresetindítási jogára nézve. Az említett § szerint a gyermek csak a szülők házasságának felbontása esetében, illetve apja (a férj) olyan komoly

¹³⁷ Szamel Katalin: *Bodnár Zoltán: "A mesterséges úton történő megtermékenyítés etikai és jogi alapkérdései"* c. kandidátusi értekezésének vitájáról. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 4. szám 237. p.

megtévelyedése és súlyos örökletes megbetegedése miatt támadhatja meg törvényességét, amelyek a megtámadást erkölcsileg indokoltá teszik. Azonban az alkotmányellenesség kimondásával egyidejűleg a német Szövetségi Alkotmánybíróság azt is kimondta, hogy a gyermeknek a megtámadási joga nem lehet korlátlan, hiszen a szociális család békességének és a házasságnak a fenntartása feltétlen alkotmányos cél.¹³⁸

Feudális jogunkban ilyen keresetet a férj indíthatott, ha hosszas távolléte következtében lehetetlen volt a tőle való származás. [E per csak a peres felek viszonyában volt hatályos és a perrendtartásnak az általános szabályai szerint bonyolódott. De kívülálló harmadik személy is pert indíthatott, ha ahhoz vagyoni érdeke fűződött (pl. öröklés), a férj halála után.] Egyébként a magyar jog mindig következetes volt a tekintetben, hogy míg a férj apasága megdőntve nincs, más férfi ellen apasági pert indítani nem lehetett. Az 1911:I. tcz. lényegében a kialakult jogszokásnak megfelelően szabályozta a peres felek személyi körét. Felperes mindig csak a férj lehetett, alperes a gyermek. Ha a gyermek anyja élt, úgy ellene is meg kellett indítani a keresetet.

Csiky megemlíti azt a dán családjogi megoldást, amikor a dán jog eltekint a határidőtől, ha a perben az apai jogállás más személlyel nyomban be is tölthető. Ezt a megoldást a magyar jogban sem tartaná elképzelhetetlennek, de bizonyos garanciális szabály beiktatását látná szükségesnek. Így az elismerő férfi apasága nem pusztán az elismerés alapján nyerne megállapítást, hanem a biológiai leszármazás valódiságán kellene, hogy alapuljon. Ezt a megszorítást azért tenné, hogy az elismerő férfi a későbbiekben - mintegy az apaságtól korábban már megszabadult férfival összejátszva - ne tudjon a saját apaságától könnyedén megszabadulni, ha az elismerésnek nem volt vérségi alapja.¹³⁹

Az apasági vélelem megtámadása esetében a bíróság a határidő számítása szempontjából lényeges tudomásszerzés időpontját hivatalból köteles vizsgálni és ezt az

¹³⁸ lásd: *Dagmar Coester-Waltjen*: A mesterséges szaporodás polgári jogi aspektusai. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht, 1992. április (Ism.: Ujlaki László, Magyar Jog, 1992. évi 9. szám 562. p.)

¹³⁹ *Csiky Ottó*: A gyermek családi jogállása. 309. p.

időpontot a felperesnek bizonyítania kell.¹⁴⁰ Igaz azonban az is, hogy a bírói gyakorlat e szabályozás merevségét gyakorta enyhíti. A férj egyszerű gyanúját, féltékenykedését nem tekinti olyan ténynek, amely a megtámadás alapjául szolgáló tényként lenne értékelhető. Az ilyen megoldással szemben más külföldi jogok azt az objektivebb megoldást választják, hogy a megtámadást egy fix határidőhöz kötik.

A jugoszláv Csjt. értelmében az apaság vélelmének megdöntése iránt pert indíthat a házasságból származás megdöntése iránt a férj a valós állapot tudomására jutásától számított hat hónapon belül, de legfeljebb a gyermek születésétől számított tíz éven belül. E határidő jogvesztő.¹⁴¹ A gyermek halála után azonban nincs helye apasági per indításának.¹⁴²

A volt Jugoszlávia szövetségi államaiban, illetve a létrejött utódállamokban, az egyes államok némileg eltérően szabályozták a kérdést. Így Horvátországban az apaság vélelmét a férj támadhatja meg, a megtámadás okáról való tudomásszerzéstől számított 6 hónapon belül, de maximum a gyermek 10. életévének betöltéséig. Bosznia-Hercegovinában a szubjektív megtámadási határidő ugyanígy 6 hónap, az objektív azonban csak 5 év. (lásd: Horvátország tekintetében a házasságról szóló 1978. március 10-i törvény 133. cikk (2) bek, Bosznia-Hercegovina tekintetében a családról szóló 1979. május 29-i törvény 133. cikk. (2) bek.)¹⁴³

Lengyelországban az apaság vélelmének megdöntése iránt keresetet nyújthat be a gyermek, a férj és az anya. A keresetindítási határidő a gyermek születéséről szerzett értesüléstől számított 6 hónap. A gyermek azonban keresetet indíthat

¹⁴⁰ Fővárosi Bíróság 54. Pf. 25.184/1977. sz., valamint Legfelsőbb Bíróság Pfv. II. 21.277/1995. sz. - BH. 1996. 535. " A törvény értelmében a felperesnek a nagykorúsága elérésétől, illetve a vélelem megdöntésének okáról történt értesülésétől számított egy év állt rendelkezésére az apaság vélelmének megdöntése iránti per megindítására. Tekintettel arra, hogy a felperes a nagykorúságát 1967. június 24-én, huszonhat évvel a perindítást megelőzően érte el, csak az utóbbi rendelkezés alkalmazása jöhetett szóba. Ehhez a Pp. 164. §-a alapján a felperesnek kétséget kizáró módon bizonyítania kellett volna, hogy a megtámadás okáról (nevezetesen, hogy annak apasága, akivel anyja a fogamzási időben házassági kötelékben élt, kétséges) a kereset benyújtását megelőző egy éven belül szerzett tudomást. Ezt azonban a felperes nem bizonyította."

¹⁴¹ Jugoszlávia Házasságról és a családi viszonyokról szóló 1980. július 7-i törvénye. (Csjt.), 110. §.

¹⁴² Jugoszláv Csjt. 112. §.

¹⁴³ Ján *Drgonec*: A művi megtermékenyítés szabályozása az érvényes jogi szabályozásokban. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 6. szám, 337. p.

nagykorúságának elérésétől számított 3 éven belül is. Keresetet indíthat továbbá az államügyész is.

Németországban (BGB 1594. §) a keresetet benyújthatja a férj, a férj szülei, a gyermek. A keresetet a férj ellen, ha ő a felperes, neki a gyermek ellen kell indítani.¹⁴⁴

A BGB 1594. §-a szerint az apaságot a férj azon körülményekről való értesülésétől számított két éven belül támadhatja meg, amelyek alapján számára apasága kétségesé vált. (Az 1969-es "házasságon kívüli-törvény" alapján e megtámadás elméletileg határidőtlené vált, mivel a törvénymódosítással megszüntették a korábbi határidőt, amely a megtámadás lehetőségét a gyermek tíz éves korának eléréséig tartotta fenn.)

A megtámadás alapjául szolgáló tény megítélése tekintetében helyesnek tartjuk Csiky gondolatmenetét, miszerint "A vércsoportvizsgálat csak eredményében tény, elrendelése tekintetében pedig bizonyíték, a sorrend nem cserélhető fel, a megtámadás határidejét nem nyújthatja meg az, ha a már megindított perben kéri a férfi a vércsoportvizsgálat elrendelését. Ha a kórházban is tudomása volt olyan tényről, amely alapján kételkednie kellett a gyermek tőle való származásában, a határidőt attól az időponttól kell számítani".¹⁴⁵

A volt férjjel szembeni apasági vélelem megdöntésénél a megtámadási határidőt attól az időponttól kell számítani, amikor a második férfitől történt származás vélelmének megdöntéséről a volt férj tudomást szerzett.

Az alsóbbfokú bíróságok gyakorlatát vizsgálva az egyéves megtámadási határidő tekintetében inkább liberális gyakorlatot tapasztaltunk, semmint a jogszabályi egyéves határidő szigorú betartását. Annak ellenére látjuk így a helyzetet, hogy a Legfelsőbb Bíróság PK. 102. sz. állásfoglalásában úgy foglalt állást, hogy a Csjt. 43. § (5) bekezdésében meghatározott 1 évi megtámadási határidő a gyermek családi állását védő szigorú határidő. Ezt a határidőt tágítani nem lehet.

¹⁴⁴ Vilém *Másilko-Stanislav Vanecek*: i.m.: 89-93. p., 123-124. p., 131-136. p.

¹⁴⁵ *Csiky Ottó*: A gyermek családi jogállása. 312. p.

Ha az apasági vélelem apai elismerésen alapszik (akár teljes hatályú elismerésről, akár az utólagos házasságkötéskor tett elismerő nyilatkozatról van szó) a keresetet az elismeréstől számított egy éven belül kell benyújtani az elismerő nyilatkozatot tett férfinak.

A "szívességből" apává lett férfi esetében ha a körülmények változása folytán, pl. a házasság megromlik, kérdéses, hogy az egyébkénti megtámadásra rendelkezésre álló határidő lejártát követően hogyan szabadulhat a már nem kívánatos apaság illetve annak jogkövetkezményei alól. Nizsalovszky Endre a Code Civilnek azt a megoldását helyesli, amely az ún. szívességi elismerés esetén az elismerő részére a megtámadást időbeli korlát nélkül megengedi. Praktikusként tartja abból a szempontból is, hogy így az anya - mint az elismerő férfi felesége - fokozott gonddal vigyáz a házasság harmóniájára. Ezzel szemben Csiky helyteleníti ezt a megoldást, hiszen az az elismerő férfi részére szinte jogkövetkezmények nélkül biztosítja az erkölcstelen magatartás lehetőségét.¹⁴⁶

A Csjt. 43. §-ának az 1992. évi XVI. számú törvénnyel módosított (5) bekezdésének rendelkezése szerint az apaság vélelmét

- a gyermek a nagykorúsága elérése utáni egy évig,
- a többi jogosult pedig a gyermek születéséről szerzett értesülése időpontjától számított

egy év alatt támadhatja meg. Az a jogosult, aki a megtámadás alapjául szolgáló tényről a reá nézve megállapított határidő kezdete után értesült, az értesüléstől számított egy év alatt támadhatja meg az apaság vélelmét.

- Ugyanezen § (6) bekezdése szerint ha az, akit a vélelem alapján a gyermek apjának kell tekinteni, a határidő eltelte folytán megtámadásra már nem jogosult, az apaságot érdekében az ügyész támadhatja meg. Megtámadásnak azonban csak a vélelmezett apa életében van helye.

E rendelkezések tehát lényegében négy megtámadási határidőt tartalmaznak:

- 1.) a gyermek születésétől számított egy év,
- 2.) a gyermek születéséről szerzett értesüléstől számított egy év,

¹⁴⁶ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 316-317. p.

- 3.) a megtámadás alapjául szolgáló tényről való tudomásszerzéstől számított egy év ,
- 4.) a fenti megtámadási határidők leteltét követően az ügyészi keresetindítási jog az apa haláláig.

Látható, hogy a fenti négy időkeret közül a 2.) és 3.) pontban említett értesülési és tudomásszerzési időpont tekintetében merülhet fel csak bizonytalanság.

(Az 1946. évi XXIX. tv. 5. §-ának (4) bekezdése az akadályozó körülmények közé sorolta a jogszolgáltatás szünetelését és az idegen világrészen való tartózkodást. A Csjt. 43. §-ának (5) bekezdése azonban sem ezeket, sem az előhatalmat vagy más elháríthatatlan akadályt, esetleg a jogosult cselekvőképtelenségét nem sorolja azon esetek közé, amelyek megengednék a határidő tágítását.)

Bár a Csjt. 43. §-ának (5) bekezdése elég pongyolán fogalmaz, a bírói gyakorlat egyértelműen úgy értelmezi a bekezdés első és második mondatát, hogy a gyermek a nagykorúsága elérésétől számított egy éven belül minden további nélkül megtámadhatja az apaságot, illetve ezt megelőzően kiskorúsága idején is, de akkor a gyámhatóság által kirendelt eseti gondnok útján. Ezzel szemben a bekezdés második mondata a gyermekre is vonatkozik ("az a jogosult"), abban az esetben, ha a nagykorúsága elérésétől számított egy éven túl értesül a megtámadás alapjául szolgáló tényről.

A gyermek születéséről szerzett értesülés időpontja tekintetében nem elégséges a valószínűsítés, azt bizonyítani kell. Az értesülés időpontja általában nem egyezik meg azzal az időponttal, amikor a vélelmezett apa az anyakönyvi állapotot megismerte. Ellenkező esetben azonban, ha a megtámadásra jogosult ismerte azt az anyakönyvi állapotot, ahol apaként nem ő volt bejegyezve, majd ezt az állapotot utólagosan anyakönyvi bejegyzéssel helyesbítették, a határidő akkor kezdődik, amikor a megtámadásra jogosult a helyesbített anyakönyvi bejegyzésről értesült. Eddig az időpontig ugyanis ő jóhiszeműen lehetett abban a tudatban, hogy a gyermeknek jogilag nem ő az apja.

A Csjt. 43. §-ának (4) bekezdése szerint az anya volt férje akkor is jogosult a megtámadásra, ha a vélelem az, hogy az anya újabb házasságbeli férje az apa, de ennek a vélelemnek megdőlte esetén a volt férjet kellene apának tekinteni. E rendelkezés helyes értelme az, hogy a volt férj az apaságot a gyermek születéséről

szerzett értesülését követő egy éven belül akkor is megtámadhatja, ha az anyakönyvbe az új férj van apaként bejegyezve, továbbá akkor is, ha az új férjet apaként bejegyezték ugyan, de annak apasága már megdőlt. Az új férjjel szembeni apasági vélelem a volt férj megtámadási jogát illetően indifferens. A (4) bekezdés rendelkezése a volt férj számára adja meg azt a lehetőséget, hogy a gyermek születését követően rövid időn belül elháríthassa magától egy fenyegető apasági vélelem beálltát. Amennyiben megtámadásra csak akkor lenne joga, ha az új férjjel szembeni apasági vélelem megdőlt és ezáltal e vélelem visszazáll a volt férjre, lényegében nem lenne szükség a (4) bekezdésben foglalt rendelkezésre, hiszen elegendő lenne a Csjt. 43 § (5) bekezdésének rendelkezése. Ilyen értelmezésre ad lehetőséget a (4) bekezdés azon kitétele, hogy "a vélelemnek megdőlte esetén a volt férjet kellene apának tekinteni".

A fentiekben 1-4. pontban felsorolt megtámadási határidők gyakorlatilag egymást kiegészítő határidőkként szerepelnek. Ez különösen így értelmezendő abban az esetben, ha az apa a keresetet az apaságot kizáró vércsoport-vizsgálati eredményre alapítja. Ugyanis ha már a gyermek születését követő egy éven belül az apa biztos lehetett abban, hogy a gyermek nem tőle származik, mert a fogantatási időben kétséget kizáróan nem érintkezhetett az anyával, a határidő lejártát követően beszerzett kizáró vércsoport-vizsgálati eredményre hivatkozva sem indíthat sikerrel pert. Abban az esetben azonban, ha a vélelmezett fogantatási időben az anya és az apa között nemi érintkezés történt és az apa lehetett abban a feltevésben, hogy a gyermek származhat tőle, úgy a születéstől számított egy évet követően beszerzett kizáró vércsoport-vizsgálati eredmény olyan, a fenti 3.) pontban említett ténynek tekintendő, amelyre alapozottan a vércsoport-vizsgálati eredmény keletkezését követő egy éven belül az apa sikerrel indíthat pert. A sikeres perlést (perindítást) az a körülmény sem zárhatja ki, hogy a kizáró vércsoport-vizsgálati eredményt megelőzően az apa már korábban is gyanakodott, az anyával kapcsolatban akár konkrét tudomása is lehetett arról, hogy annak a fogantatási időben más férfival is volt nemi kapcsolata. Azonban a kizáró eredményű vércsoport-vizsgálati véleménynek már a perindítást megelőzően az apa rendelkezésére kell állni. Nem lehetséges a jogvesztő határidő tágítása azáltal, hogy egy, esetlegesen a perben beszerzett vércsoportvizsgálat kizáró eredménye nyitja meg mintegy utólagosan a keresetindítási jogosultsá-

got.¹⁴⁷ Abban az esetben azonban, ha az apa a perindítást megelőző egy éven belül jutott abba a helyzetbe, hogy tudomást szerzett az anya mással folytatott nemi viszonyáról, de az anya a vérvizsgálat elvégzését az apa javaslatára nem engedte meg, úgy az apa sikerrel nyújthat be keresetet és abban indítványozhatja a vércsoportvizsgálat elvégzését. Bizonyítási indítványát ugyanis az alapozza meg, hogy a perindításra okot adó tény ez esetben nem a kizáró vércsoport-vizsgálati eredmény, hanem az az értesülés, hogy az anya mással is érintkezett.

Nem tudunk egyetérteni Csiky azon véleményével, mely szerint abban az esetben ha az apa a megtámadási határidőn belül azért nem élt keresettel, mert ellene a gyermek már pert indított az apasági vélelem megdöntése iránt, majd a per során a gyermek a keresetétől elállott és a bíróság a pert megszüntette, az apa nyilatkozhatik úgy az elállás bejelentésekor, hogy a pert folytatni kívánja és nem tekinthető olyannak, mint aki a részére megállapított megtámadási határidőt elmulasztotta. Ugyanakkor ha a per jogerős megszüntetését követően akár csak egy hét múlva indítana az apa pert, Csiky szerint a jogvesztő határidőt már elmulasztotta.¹⁴⁸ Megítélésünk szerint a Csjt. valamennyi jogosultra személyre szabottan állapítja meg a megtámadási határidőt, és a bírói gyakorlat szigorú jogértelmezése is csak arra vezethet, hogy az elállást követően tett bejelentését mint új kereseti kérelmet a vonatkozó keresetindítási határidő mérlegelésével kell a bíróságnak vizsgálni.

A Csjt. 43. §. (3) bekezdésének c) pontja alapján az apaság vélelmének megdöntése iránt keresetet indíthat az ügyész is, amennyiben ugyanezen § (6) bekezdése szerint az a férfi, akit a vélelem alapján a gyermek apjának kell tekinteni, a határidő eltelte folytán megtámadásra már nem jogosult. (Ilyen megtámadásnak azonban csak a vélelmezett apa életében van helye.)

Az általunk folytatott bírósági esettanulmányok kapcsán ilyen ügyészi keresetindítással nem találkoztunk, de annak gyakorlati lehetőségét nem zárhatjuk ki. Azonban a tényleges keresetindítás rendkívül ritka. Erre utalnak azok a tények is, hogy pl. egy 1967-68-ban tartott ügyészségi vizsgálat adatai szerint az ügyészségek az ügyészségi statisztikai adatszolgáltatás (amely szerint személyállapotra vonatko-

¹⁴⁷ Csiky-Simor: i.m. 76. p.

¹⁴⁸ Csiky-Simor: i.m. 80-81. p.

zó perek: az apaság véelmének megdöntése, az apaság megállapítása iránti, az örökbefogadás felbontása, a szülői felügyelet megszüntetése, a gondnokság alá helyezés és annak megszüntetése, valamint a gyermek-elhelyezési per) szerint még a legaktívabb időszakban sem haladta meg az ügyészségi tevékenység (keresetindítás, de inkább perbeli fellépés) az összügyészi peres tevékenység 5,5%-át és ez az arány leginkább 2-3% körül mozgott. Az 1970 óta bekövetkezett változások oda vezettek, hogy az ügyészségek a polgári peres tevékenységet amennyire csak lehetséges, inkább visszaszorították.¹⁴⁹ Az Alkotmánybíróságnak az ügyész perbeli helyzetével kapcsolatos határozatát követő jogirodalmi és jogéleti viharok közepette fejtette ki véleményét Sallós István, mint felelős ügyészségi vezető és statisztikailag igazolta, hogy míg a '60-as években a fentebb jelzett százaléknak megfelelően az ügyészi keresetek száma 2000 feletti volt, addig ez a szám a '80-as évekre mintegy 200-ra csökkent. A már hatályon kívül helyezett Pp. 2/A §-a alapján indított keresetek száma évente nem érte el a tízet. Az ügyészségek gyakorlatilag a német jog szabályozását követték amikor a csak néhány státus-perben megengedett ügyészi szerepvállalásnak megfelelően, igen kivételes esetekben indítottak polgári peres eljárást. E perek zöme a gondnokság alá helyezéssel volt kapcsolatos. Helyesnek tartotta a Csjt. szabályozását, hogy továbbra is érintetlen maradjon az ügyész keresetindítási joga az apaság véelmének megtámadása iránti perekben. Ugyanezt a gondolatot fejtette ki korábban Drávainé Benkő Margit is, utalva arra az általánosnak tekinthető ügyészi vélekedésre, hogy közérdek a gyermek családi jogállásának rendezettsége, anyagi és erkölcsi nevelésének biztosítása, ugyanakkor a gyermekvédelemre hivatkozással sem terhelhető senki alaptalanul tartásdíj-fizetési, illetve egyéb - a családi kapcsolaton alapuló - kötelezettséggel.¹⁵⁰

A keresetindítás alapos megfontolása és ügyészi előkészítése körében rendelkezik úgy a legfőbb ügyész polgári jogi alaputasítása, hogy keresetindítás előtt az ügyész gyűjtse össze a bizonyítékokat és azokat ellenőrizze. Hallgassa meg az anyagi jogosultat, az alperesként perbe vonandó személyt, továbbá amennyiben lehetséges, szerezzon be okiratot, szakértői véleményt és tájékozódjon arról, hogy a

¹⁴⁹ Drávainé Benkő Margit: Az ügyész szerepe a családjogi perekben. *Ügyészségi Értesítő*, 1971. évi 2. szám, 3. p.

¹⁵⁰ Drávainé Benkő Margit: i. m. 2. p.

tanúk milyen tényeket bizonyíthatnak. Az alaputasítás egyben figyelmeztet is, hogy ez az előkészítő eljárás azonban nem jelenthet bizonyítási eljárást a bíróság helyett, ezért tanúkihallgatásra az előkészítés során nem kerülhet sor. A keresetindítás célszerű előkészítésével kapcsolatos költséget pedig az ügyész a keresetében érvényesítse.¹⁵¹

A Csongrád Megyei Főügyészség indított keresetet abban a perben, ahol a vélelmezett apára nézve fennállt megtámadási határidő korábban már letelt. A tényállás szerint az anya még a házasság jogi fennállása alatt más férfival létesített élettársi kapcsolatot és a férj kérte az ügyészségi keresetindítást, mert a gyermek 1981. április 9-én született, de feleségével az életközösség csak 1982. májusában szakadt meg. Mindaddig a férj bízott a házasság tartósságában. (Az ügyészi alapos keresetindítás előtti előkészítő munka eredménye volt, hogy a perben elrendelt vércsoportvizsgálat a férjjel szemben az apaságot az AB0, MN, Gc csoport-rendszer alapján kizárta, míg a tanúval szemben elrendelt vizsgálat és a biostatistikai szakvélemény szerint az Essen-Möller- féle értékelés végösszege 7,784, amely a Hummel-féle táblázat szerint 99,4%-os értéket jelentett és a tanú apasága e szerint igen nagy fokban valószínű volt.) A bíróság ítéletében megállapította, hogy a férj a gyermek apja nem lehet.¹⁵²

Az ügyész számára a Csjt. 43. § (6) bekezdésében biztosított keresetindítási joggal kapcsolatban felmerült, hogy a bíróságnak fennáll-e a lehetősége annak mérlegelésére a perben, hogy az ügyészi keresetindítás indokolt volt-e. Konkrét perben a másodfokú bíróság úgy mérlegelt, hogy a kereset elbírálásakor, a méltánylandó érdek megítélésénél nem csak az apa érdekeit, hanem az apaság vélelméhez fűződő gyermeki érdeket is nyomatékosan figyelembe kell venni. Erre tekintettel az ügyész keresetét a bíróság elutasította. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a Csjt. 43. § (6) bekezdésén alapuló ügyészi keresetindítás esetében a bíróságnak nincs lehetősége a keresetindítás jogosságát felülvizsgálni, a bíróságnak csak a Csjt. 43. §

¹⁵¹ 4/1973. (ÜK. 3.) Legfőbb Ügyészi utasítás 13. §. (1). bek., illetve hatályon kívül helyezése folytán az ügyészi magánjogi tevékenységről szóló 7/1996. (ÜK. 7.) LÜ utasítás 12. § (1) bekezdés.

¹⁵² Szegedi Városi Bíróság P. 21327/1983. sz.

(1)-(2) bekezdésében írt megtámadási okok fennállását és a megtámadásra nyitva álló határidő betartását (hogy az az apa életében indult-e) kell és lehet vizsgálnia.¹⁵³ Megjegyezzük, hogy a másodfokú bíróság ítéletében jelentkező elvi meggondolás nem vetendő el teljes mértékben, hiszen ha a bíróságnak ilyen jogköre egyáltalán nincs, úgy gyakorlatilag az ügyész a bíró szerepkörébe kerülhet a perindítás előtt. Tény azonban az is, hogy amikor az anya utólagos házasságára tekintettel történik a férj részéről az apai elismerés, a házasság megromlását követően súlyos méltánytalansághoz vezethet, ha továbbra is fennmarad az apa-gyermek kapcsolat. Ennek viszont az vethető ellen, hogy nem szükséges a házasulandó férfi részéről minden meggondoltságot nélkülözően az apaság elismerése. Amennyiben ez utóbbi tételt kívánjuk erősíteni, indokolt lehet az ügyészi keresetek a legszűkebb körre szorítása vagy a bíróság részére megadni a keresetindítás indokoltságának vizsgálatát is.

A polgári democráciákban az ügyész polgári perbeli részvétele szűk körű és általában a személyállapoti perekben való részvételre korlátozódik.

A francia jogban az ügyész elsősorban a gondnokság alá helyezési perekben szerepel, egyéb személyállapottal kapcsolatos perekben - így a származási perekben is - részvételi lehetősége az indítványtétel útján való eljárás (voie de requisition), ami azonban nem jelenti azt, hogy az ügyész eljárásjogilag a peres fél helyzetébe kerülne, sőt formálisan nem is vesz részt az eljárásban, csak indítványokat terjeszthet elő. Az ügyészi tudomásszerzést a francia Pp. 83. §-a teszi lehetővé, amely előírja a személyállapottal kapcsolatos perekről történő értesítést a bíróság részéről. [Ha azonban az értesítés elmarad, az olyan súlyos eljárási szabálysértésnek minősül, ami az eljárás semmisségét eredményezheti (semmisségi ok)].¹⁵⁴

Az ügyész Ausztriában is részt vehet a perben, ha azt a közérdek vagy a gyermek érdeke megkívánja. Bizonyítási indítványt tehet.¹⁵⁵

Az ügygondnok ellen a keresetet akkor kell megindítani, ha az eljárásban a fél részvétele nem biztosítható (meghalt, ismeretlen helyen tartózkodik). Ebből következik, hogy a fél és az ügygondnok egyidejű részvétele a perben nem lehetséges,

¹⁵³ Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20606/1985. sz.

¹⁵⁴ Szilbereky Jenő: Az ügyész a polgári eljárásban. Budapest, 1961. 174. p. és köv. oldalak

¹⁵⁵ A családi jog módosításáról szóló 1943. február 6-i törvény (Verordnung über die Angleichung familienrechtlicher Vorschriften vom 6. 2. 1943, DRGBI. 1943. I. S 80) 3. cikk 6. § (1) bek. 4. pont

ezért ha az ismeretlen helyen tartózkodó fél lakhelye vagy tartózkodási helye ismeretessé válik, a bíróságnak az ügygondnokot a perből el kell engedni és a pert az előbb említett személlyel szemben kell folytatni.¹⁵⁶ A bíróság illetékességével probléma nem lehet, hiszen származás-megállapítási perekben kizárólagos illetékességi szabály nem érvényesül és az ismeretlen helyen tartózkodás miatt a pert az általános illetékességi szabályok szerint (kisegítő illetékesség) a felperes lakhelye szerinti bíróságon kellett megindítani.¹⁵⁷

Nem tudunk egyetérteni Hartainak azzal a véleményével, hogy "Nincs pertársaság az apaság vélelmének megdöntése iránti perben, ha az ügyész a Csjt. 43. §-ának (6) bekezdése alapján a határidő eltelte után a vélelmezett apa érdekében indít pert. Ilyen esetben csak az ügyész a peres fél, az apa nem."¹⁵⁸ Véleményünk szerint az ügyésznek a keresetet a gyermek, az anya és az apa ellen is meg kell indítani a Pp. 295. § (2) bekezdése alapján, továbbá azért, mert az apa perbenállása nélkül az ítélet jogereje rá nem hatna ki. Ennek nem mond ellent a Csjt. 45. §-ának az a rendelkezése, hogy a családi jogállás megállapítása iránt indított perben hozott ítélet mindenkivel szemben hatályos. Rendkívül gyakori eset volt, hogy a házassági bontóperben az anya azzal kívánta megakadályozni a kiskorú gyermeknek az apánál történő elhelyezését, hogy vitássá tette az apaságot és a gyámhatóságnál eljárva kieszközölte, hogy gyámhatósági kirendelésre az eseti gondnok kezdeményezzen pert az apaság megdöntésére.¹⁵⁹ E visszas helyzetet szüntette meg a törvényalkotó, amikor a Csjt. 44. § (4) bekezdésének módosításával csak arra az esetre jogosította fel a gyámhatóságot a perindításhoz való hozzájárulásra, ha az kifejezetten a gyermek érdekét szolgálja. ("Ha az anya és a vélelmezett apa között a gyermek elhelyezése vitás, a gyámhatóság a hozzájárulást csak kivételesen indokolt esetben adhatja meg.") Ezzel meghiúsult az anyának az a szándéka, hogy az apaság megdöntése révén a vélelmezett apát még a kapcsolattartásból is kizárja.¹⁶⁰

¹⁵⁶ lásd: Legfelsőbb Bíróság P. törv. I. 20.430/1971. sz.

¹⁵⁷ lásd: Legfelsőbb Bíróság Pk. IV. 20.982/1974. sz.

¹⁵⁸ *Hartai László-Bujdosó Györgyi: Apasági és más, a gyermek családi jogállását érintő perek. Módszertani Útmutató, Budapest, 1983. 12. p.*

¹⁵⁹ A legnagyobb vihart kavart "Jánosi kontra Jánosi" ügyet ismertette a sajtó is. Lásd: *Kovács Judit: Különös válóper. Magyar Nemzet, 1989. július 20.*

¹⁶⁰ 1992. évi XVI. törvény 2. §.

4. A keresetek összekapcsolása

A Pp. 293. § (1) bekezdésének rendelkezése alapján az apasági perekben is alkalmazandó a Pp. 282. §-a, amely szerint a házassági per bírósága előtt a keresettel csak az ugyanarra a házasságra vonatkozó más érvénytelenítési vagy bontókeresetet, továbbá a házaspár gyermekeinek származására, elhelyezésére és tartására vonatkozó keresetet, valamint a házassági vagyoni jogi keresetet lehet összekapcsolni. A német ZPO is tilalmazza az apasági perben a tárgyi keresethalmazatot és a viszontkeresetet.¹⁶¹

Tekintettel arra, hogy az apasági perekben az anyagi jog illetve a Pp. 295. §-a kifejezetten megjelöli az egyes perbeli pozíciókban álló személyeket, házassági bontóperben akkor lehetséges a bontókeresettel összekapcsolni az apasági keresetet, ha a bontókeresetet a férj indítja, majd a per során (vagy a bontókeresettel egyidőben a keresetlevélben) kereset-kiterjesztés folytán kéri a házassági életközösség alatt született gyermekre vonatkozó apasági vélelem megdöntését. Így történt ez abban az esetben is, amikor a férj mintegy tízévi házasság után kérte a házasság felbontását, mivel az anya az életközösséget megszakította és néhány hónappal a keresetlevél benyújtását megelőzően más férfival élettársi kapcsolatot létesített. A férj kérte közös kiskorú gyermekük nála történő elhelyezését is. A per során az anya olyan kijelentést tett mások előtt (bírószálon kívül), hogy nem érti az apa ragaszkodását, mert a gyermek nem is tőle származik. E kijelentésről értesülve az apa a gyermek-elhelyezés iránti kereseti kérelmétől elállt, azonban keresetét kiterjesztette az apaság vélelmének megdöntése iránt. Az ezt követően tartott tárgyaláson az anya tagadta, hogy ilyen tartalmú kijelentést tett volna. A bíróság elrendelte az orvosszakértői vizsgálatot, melyet a SOTE Igazságügyi Orvostani Intézete végzett el és megállapították, hogy a felperes apasága kizárt. A perbe vont II. rendű alperes (a kiskorú gyermek) képviselője ellenőrző szakvélemény beszerzését kérte, melyet a bíróság elrendelt, arra tekintettel, hogy a házaspár a fogamzási időben házastársi életközösségben éltek. Az ismételt vércsoportvizsgálatot a POTE Igazságügyi Orvostani Intézete végezte el és az eredmény itt is kizárt lett. A kizárás az Rh-hr rendszer vizsgálati eredménye alapján történt. E rendszer vizsgálati eredménye pedig teljes bizonyossággal zárja ki az apaságot. Egyébként a beszerzett antropológiai

¹⁶¹ ZPO 640 c. §

vélemény szerint is a felperes apasága csak "lehetséges, de nem valószínű". Az orvosszakértői véleményekre tekintettel a bíróság ítéletében elrendelte az apa adatainak törlését az anyakönyvből, s a későbbiek során a gyermek részére képzelt apa adatait kellett megállapítani.¹⁶²

Az apaság vélelmének megtámadása iránti keresettel nincs lehetőség más kereset összekapcsolására. Nincs tehát lehetőség arra, hogy az apaság vélelmének megdöntése iránt indított perben az apa a gyermektartásdíj megszüntetése iránti keresetet is érvényesítse, továbbá az apaság megállapítása iránti perben nem lehetséges a gyermek elhelyezése felől dönteni (az apaság vélelmének megtámadása iránti perben logikailag kizárt, hogy a megdöntésre irányuló keresettel az elhelyezésre irányuló kereset összekapcsolható legyen). Végül teljes egyetértés mutatkozik a tekintetben, hogy nem lehetséges az apaság megállapítása és az apasági vélelem megdöntése iránti keresetek összekapcsolása. Így foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság is.¹⁶³

Azzal összefüggésben, hogy a Pp. nem engedi meg az apaság vélelmének megdöntésével egyidejűleg más férfi apaságának megállapítását, ellentétes nézetek láttak nyilvánosságot. Így Rády Géza úgy véli, hogy e megoldással akár kettős apaság is keletkezhetne, amennyiben az elsőfokú ítéletet követő fellebbezési eljárásban a vélelem megdöntése iránti keresetet a bíróság elutasítaná. A Legfelsőbb Bíróság pedig kollégiumi állásfoglalásában fejtette ki, hogy nem helyeselhető, ha az apasági vélelem megdöntése iránti perben olyan személy venne részt, akinek érdekei a vélelem megdöntése iránti kereset elutasítása mellett szólnak. E vélekedésekkel szemben Nizsalovszky Endre kifejezetten helyeselné, ha megengedetté válna a két kereset egyidejű, egy perbeni érvényesítése. Sőt ennek megengedése esetén az apasági vélelem megtámadásának lehetőségét határidőtlenné is tenné, azzal a megszigorítással, hogy a második férfi apasága a perben valóban megállapítható lenne. Lényegében Nizsalovszky véleményét osztja Csiky is, amikor kifejti, hogy a második férfi perbenállása az apasági vélelem megdöntése szempontjából még akkor sem rossz, ha e férfi érdeke valóban az lenne, hogy utána vele szemben ne keletkezzen apaság. Véleménye szerint körültekintő bizonyítás mellett olyan apasági vélelem keletkezhetne az ítélet alapján, amely a gyermek fogantatása körüli bizonytalansá-

¹⁶² Kiskőrösi Járásbíróság P. III. 20. 877/1972. sz.

¹⁶³ PK. 179. sz. állásfoglalás

got leginkább eloszlatná. (Csiky egyébként hajlik arra is, hogy a második férfi alpereskénti perbenállásának meg nem engedése esetére legalább beavatkozási szerepet engedjen e férfi számára a Pp.)¹⁶⁴ Az utóbbi megoldást nem helyeseljük, mivel a beavatkozóra az ítélet nem tartalmazhatna olyan rendelkezést, hogy ő az apa, így nem érnék el azt a kívánatos célt, hogy a gyermek családi jogállása egy per keretében rendeződjék.

Az apaság vélelmének megdöntése és az apaság megállapítása iránti keresetnek egy perben történő elbírálásával kapcsolatban Rády Géza azon aggálya, hogy adott esetben a részleges jogerő kapcsán kettős apaság keletkezhetne, a jelenleg hatályos eljárásjogi szabályozás alapján alapos és támadhatatlan érv. Ugyanakkor - mint Csiky is megjegyzi - ez csak törvényszerkesztési kérdés. Ha a részleges jogerőt a törvény kizárná, úgy Rády Géza ellenvetése nem lenne helytálló. Egyébként a két kereset együtt-tárgyalása abból az elvből kiindulva is helyes lenne, hogy a családjogi vitákat komplex módon kívánatos megoldani. A családjogi jogvita komplex megoldására pedig legekleatásabb példaként felemlíthetjük a Csjt. 18. §-ának (2) bekezdésében szabályozottakat a házasság egyező akaratnyilvánítással történő felbontása esetén.

Előfordulhat, hogy az apa akkor szerez tudomást a megtámadás alapjául szolgáló tényről, illetve az apaság megdöntése iránt a gyermek indít pert nagykorúsága elérését követően, amikor az apa gazdaságában, vállalkozásában a gyermek a tartás értékét meghaladó munkát végzett már és ezáltal az apa vagyonában lényeges vagyonszaporulat keletkezett. Más oldalról előfordulhat, hogy a tartás értékét meghaladóan a gyermek szüleitől olyan vagyonjuttatásban részesült és olyan vagyonnal rendelkezik, amely a szokásos tartás mértékét meghaladja. Ilyen esetekre felmerülhet, hogy az apaság vélelmének megtámadása iránti perben pro és kontra az apa illetve a gyermek a másik féllel szemben az általa nyújtott és a másik félnél megjelent vagyonszaporulat ellenében fellephet-e valamilyen megtérítési igénnyel. Jelenleg ilyen kereset illetve viszontkereset indítására sem az anyagi jog, sem a Pp. nem ad lehetőséget, holott a helyzet lényegében megegyezik az örökbefogadás felbontása iránti pereknél fennálló helyzettel, amely perekben viszont a Legfelsőbb Bíróság 101. számú polgári kollégiumi állásfoglalása értelmében ha az örökbefogadást a

¹⁶⁴ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 349 - 350. p.

felek kölcsönös kérelmére a gyámhatóság (Csjt. 56. §) vagy valamelyik fél keresetére a bíróság ítélettel felbontja (Csjt. 57. §), a felek közötti családi kapcsolat a vele járó jogokkal együtt megszűnik. Ilyen esetben az örökbefogadó javára huzamosabb időn át végzett olyan munkáért, amely különben ellenszolgáltatás nélkül maradna, az örökbefogadott a vagyoni szaporulatból megfelelő részesedést, vagyoni szaporulat hiányában pedig az eset körülményei által indokolt méltányos díjazást követelhet. Az ilyen igény az örökbefogadás felbontása iránt folyó perben kereset (viszontkereset) útján érvényesíthető.

Felmerülhet továbbá, hogy abban az esetben, ha a férj apaságát megdöntik és a gyermek családi jogállása más férfi apai elismerése vagy bírói ítélet által rendezve lesz, nem kellene-e utat nyitni a tartást esetleg éveken keresztül nyújtó férj és volt apa számára a vér szerinti apával szemben, hiszen a korábbi vélelmezett apa lényegében más kötelezettségét teljesítette. A megtérítési igénnyel nem ért egyet Nizsalovszky Endre, ugyanakkor Pap Tibor és Csiky Ottó bizonyos (de nem polgári jogi alapú) megtérítésre lehetőséget lát.¹⁶⁵ E korlátozott igénynek a Csjt. rendelkezései közé felvételével egyetértünk.

A házasság érvénytelenségének megállapítása iránti vagy a házassági bontóperben az is felmerülhet, hogy az utólagos házasságkötéskor a gyermekre nézve beállt-e az apasági vélelem. A pozitív megállapítási per tárgya, hogy az anya utólagos házasságkötésének hatálya a gyermekre is kiterjed. A negatív megállapítási perben a vita tárgya, hogy a gyermekre nem terjed ki az utólagos házasságkötés hatálya. Ha a Csjt. 39. § (1) bekezdés a) - c) pontjaiban foglalt feltételek fennállta esetén az anyakönyvben nem történt meg a férj apaságának bejegyzése, úgy ezt az anyakönyvi igazgatási eljárás keretében kell pótolni. Ilyenformán lehetséges, hogy a bejegyzés megtagadását követően az e tárgyban hozott határozat bírósági felülvizsgálatára kerül sor, ahol a keresetet a közigazgatási hatóság ellen kell megindítani. Abban az esetben viszont, ha az anyakönyvi bejegyzés megtagadása miatt nem került a férj a gyermek apjaként anyakönyvezésre, úgy nem az apaság megállapítása iránti keresetnek van helye, hanem a már említett pozitív megállapítási keresetnek.

¹⁶⁵ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása az újabb hazai jogfejlődés tükrében. Jogtudományi Közlöny, 1980. évi 7. szám, 410. p.

A negatív megállapítási perben azonban a bíróság azt állapítja meg, hogy az utólagos házasságkötés hatálya a gyermekre a Csjt. 39. §-ának (1) bekezdés a) - c) pontjaiban foglalt feltételek hiányában nem állott be. Ebből az is következik, hogy ilyen tényállás mellett nincs helye a Csjt. 43. § (1) bekezdése szerinti apaság vélelmének megtámadása iránti per indításának, hiszen arra csak akkor kerülhet sor, ha az apasági vélelem már beállott. Ha az apaság vélelme a törvényi előfeltételek hiányában be sem állott, akkor ennek megállapítására irányuló pernek van helye és nem lehetséges az apaság vélelmének megdöntése iránti perindítás.¹⁶⁶

(Csak megjegyezzük, hogy az utólagos házasságkötés hatályával kapcsolatban indított pozitív illetve negatív megállapítási perek esetében sem a Csjt., sem más jogszabály a perindításra külön határidőt nem állapít meg, így e perek határidő nélkül bármikor megindíthatók az arra jogosultak által.)

Amennyiben azonban a keresetek elutasításra kerülnek, úgy az apaság megállapítása illetve annak tagadása tekintetében az ítéletek nem jelentenek *res iudicata*t arra nézve, hogy később nem lenne indítható külön per az apaság megállapítása vagy az apaság vélelmének megtámadása iránt. Így véleményünk megegyezik Csiky álláspontjával, miszerint nincs törvényi akadálya annak, hogy a pozitív megállapítási kereseti kérelem mellett másodlagos kereseti kérelemként a felperes kérje az apaság bírói megállapítását. A negatív megállapítási kereset mellett pedig másodlagos kereseti kérelemként kérheti a felperes az apaság vélelmének megdöntését. (Mindkét esetben feltétel azonban, hogy a felperes a másodlagos kereseti kérelem előterjesztésére is jogosult legyen.)¹⁶⁷

A keresetek így felfogott összekapcsolhatósága folytán tehát a Pp. 282. §-ának rendelkezését alkalmazva sor kerülhet a házassági bontókereset ill. érvénytelenítési kereset és a negatív megállapítási kereset, valamint a pozitív megállapítási kereset és az apaság vélelmének megállapítása ill. a negatív megállapítási kereset és az apaság vélelmének megdöntése iránti kereset egy perben történő összekapcsolására.

A Pp. 296. §-a szerint az apaság megállapítására irányuló kereset - annak bírósága előtt - összekapcsolható a gyermek tartására irányuló keresettel is, illetőleg az

¹⁶⁶ Csiky-Simor: i.m. 55. p.

¹⁶⁷ Csiky-Simor: i.m. 57. p.

apaság megállapítása iránt az elsőfokú bíróság előtt folyamatban levő perben a gyermek tartására irányuló kereseti kérelem utóbb is előterjeszhető.

A legtipikusabb keresetkapcsolási eset. A gyakorlatban azonban vitás volt, hogy a gyámhatóság által kirendelt eseti gondnok, amennyiben a kirendelés nem tartalmaz külön felhatalmazást a tartási igény érvényesítésére, jogosult-e az apaság megállapítása iránti perben tartási igény érvényesítésére. A Legfelsőbb Bíróság kollégiumi állásfoglalása mondotta ki, hogy az apaság megállapítása iránti per indítására adott gyámhatósági kirendelés magában foglalja a perben előterjeszhető egyéb igényekre, így a gyermektartásdíj érvényesítésére vonatkozó kirendelést is.¹⁶⁸

Nem lehetséges az apaság megállapítása iránti kereset összekapcsolása a gyermek elhelyezésére irányuló keresettel. Ennek indoka, hogy a származás tisztázása előfeltétele annak, hogy kit illet a szülői felügyelet a gyermek felett. Ameddig ez jogerős ítélettel eldöntve nincsen, az elhelyezés kérdésében nem lehet határozni.¹⁶⁹ Megjegyezzük, hogy a tartási igény esetében is hasonló azonban a helyzet, hiszen a gyermek tartására is csak az a férfi köteles, aki a gyermek apjának tekintendő. Tehát a fenti logikával élve, ameddig az apasága megállapítva nincsen jogerős ítélettel, addig tartási kötelezettsége sem merülhet fel, és így ez irányban ő nem lenne perelhető.

Érdekes - ám részünkről nem helyeselt - álláspontot foglal el Simor¹⁷⁰ abban a kérdésben, hogy a gyermektartási perben ha az alperesi férfi azzal védekezik, hogy ő a gyermeknek nem apja, a bíróság akkor jár el helyesen, ha az alperesnek ezt a nyilatkozatát nem viszontkeresetként jegyzőkönyvezi, hanem külön keresetként, és ennek nyomán az előtte folyamatba helyezett apaság vélelmének megdöntése iránti pert egyesíti a gyermektartásdíj iránti perrel és az apaság vélelmének megdöntése iránti keresetet, mint kvázi előkérdést elbírálván dönt az apaság kérdésében és ezt követően foglal állást a tartásdíjról. A kérdést a Legfelsőbb Bíróság PK. 99. sz. állásfoglalása akként döntötte el, hogy a feleség által a férj ellen indított gyermektartási perben az alperes nem hivatkozhatik kifogásként arra, hogy a gyermek nem tőle származik, mert a Csjt. 35. § (1) bekezdésében írt törvényi vélelem megdönté-

¹⁶⁸ PK. 218. sz. állásfoglalás

¹⁶⁹ Csiky-Simor: i.m. 123. p.

¹⁷⁰ Csiky-Simor: i.m. 124. p.

sére alkalmas egyetlen mód az apaság vélelmének megdöntése iránt indított per. Az alperes apának tehát külön pert kell indítani az apaság megdöntése iránt. Ezt követően a tartási per bírósága köteles a pert felfüggeszteni és ha szükséges, a gyermek részére ideiglenes intézkedéssel kell tartásdíjat megállapítani. [Pp. 153. § (1) és (3) bekezdés.]

Természetesen lehetséges, hogy az apasági perben több gyermek pereljen egy férfit apaságának megállapítása iránt, illetve egy férfi kérje az apasági vélelem megdöntését több gyermek vonatkozásában.¹⁷¹ Szükséges azonban, hogy a gyermekek anyja mindkét esetben ugyanaz a személy legyen.

A bírói gyakorlatban fordult elő, hogy a kiskorú felperes érdekében pert indító eseti gondnok az apaság megállapításán túl keresetében kérte az anya részére kelengyeköltség és anyatartásdíj megfizetését is. A bíróság az R. 4. §-a értelmében, amely szerint ha a gyermek szülei nem élnek együtt, az apa, amennyiben azt a társadalombiztosítás nem fedezi, köteles megtéríteni az anyának a szüléssel járó költségeket, valamint a szülés előtti 4 hétre és a szülést követő 16 hétre szükséges tartást. A megyei bíróság az anyatartásdíj iránti követelést azzal utasította el, hogy az anya munkaviszonya folytán szükséges tartása a társadalombiztosítás keretében biztosított. A "kelengye-költség" címén pedig az alperes csak akkor marasztalható, ha a szülési segélyként felvett összeg az anya költségeit teljes egészében nem fedezné.¹⁷² Véleményünk szerint helytelenül járt el mindkét fokú bíróság, mert az apasági keresettel az anya igénye (aki nem is volt peres fél!) nem kapcsolható össze, ezért e vonatkozásban a bíróságnak a pert meg kellett volna szüntetni és az anyát új perre kellett volna utasítani.

A Csjt. 69/D. § (2) bekezdése szerint ha a gyermek szülei nem élnek együtt, az apa - amennyiben azt a társadalombiztosítás nem fedezi - köteles megtéríteni az anyának a szüléssel járó költségeket, valamint a külön jogszabályban meghatározott időre szükséges tartást. E követelések az anyát - amennyiben azt a társadalombiztosítás is megtérítené - akkor is megilletik, ha a gyermek halva született.

¹⁷¹ Csiky-Simor: i.m. 126. p.

¹⁷² P. törv. II. 20665/1979. sz.

A végrehajtás tárgyában kiadott igazságügyminiszteri rendelet szerint pedig a szüléssel kapcsolatos indokolt költségeket az anya a szüléstől számított egy év alatt a felmerült kiadások igazolása nélkül is követelheti.¹⁷³

A törvényi szövegezésből következik, hogy a szüléssel kapcsolatos költségek megtérítését az anya jogosult követelni. Így, mivel az apaság megállapítása iránti perben felperesként a gyermek szerepel, perjogilag kizárt, hogy az ilyen apasági perben sor kerüljön az anyát megillető szülési költség illetve tartás összegének megítélésére. Abban az esetben azonban, ha az apaság megállapítása iránti pert a férfi indítja a gyermek és az anya ellen, az anyának lehetősége van igényét viszontkeresettel érvényesíteni.

Régi jogunkban is lehetőség volt arra, hogy a házassági perben (házasság felbontása vagy házasság érvénytelenítése iránti per) a keresettel össze lehessen kapcsolni a gyermek törvénytelen származása iránti keresetet. Ekkor a gyermeket - az árvaszéki ügyész által képviselve - alperesként perbe kellett vonni.¹⁷⁴

5. Elállás a keresettől

A származási perekben is irányadó a XV. fejezetnek a házassági perekre írt 284. § (2) bekezdése, amely szerint a felperes házassági perben keresetétől az eljárás bármely szakában az alperes hozzájárulása nélkül is elállhat. Ha a felperes a keresetétől az első fokú eljárás befejezése után, de még az ítélet jogerőre emelkedése előtt áll el, az ítéletet az iratoknak a fellebbezés folytán való felterjesztése előtt az első fokú, egyébként a másodfokú bíróság helyezi hatályon kívül.

Kérdés, hogy a hatályon kívül helyező határozat ítélet vagy végzés kell, hogy legyen. Erre nézve ugyanis a Pp. ehelyütt nem ad eligazítást. Molnár János azon a véleményen van, hogy helyesebb az ítéleti határozat-forma, mivel a Pp. az ítéletnek (az igazolási kérelem esetétől eltekintve) végzéssel való hatályon kívül helyezésére csak a Pp. 251. és 252. §-ai esetében ad lehetőséget.¹⁷⁵ Nem tudunk azonban egyetérteni Molnárral, mivel a Pp. 251. § (1) bekezdése szerint ha a másodfokú

¹⁷³ 4/1987. (VI. 14.) IM. rendelet 18. §.

¹⁷⁴ Magyar kir. Kúria C. 2071/1899. sz.

¹⁷⁵ Molnár János: Mikor helyezheti hatályon kívül az elsőfokú bíróság saját ítéletét? Magyar Jog, 1964. évi 2. sz. 81-85. p.

bíróság a pert a 157. § értelmében szünteti meg, az elsőfokú bíróság ítéletét végzéssel teljes egészében vagy abban a részében, amelyre a megszüntetés oka fennáll, hatályon kívül helyezi. Apasági perekben a 284. § (2) bekezdése esetén is a felperesi elállást követő permegszüntetésről van szó. A Pp. 239. §-a szerint ha a XII. fejezet másként nem rendelkezik, a törvény második részének az első fokú eljárásra vonatkozó rendelkezéseit a másodfokú eljárásban is megfelelően alkalmazni kell. Kizáró rendelkezés hiányában ily módon alkalmazandó a 157. § e) pontja, amely szerint ha a felperes a keresetétől elállott, a bíróság a pert megszünteti. A 284. § (2) bekezdése tehát lényegében két rendelkezést tartalmaz. Egyrészt, hogy az általános szabályoktól eltérően a felperes a keresetétől alperesi hozzájárulás nélkül bármikor elállhat, másrészt technikai szabályként mondja ki, hogy az eljárás két külön fázisában melyik bíróság jogosult (kötelezett) a permegszüntető határozat (felfogásunk szerint végzés) meghozatalára.

Vitatott, hogy a gyámhatóság által kirendelt eseti gondnok a keresettől önállóan vagy csak a gyámhatóság engedélyével állhat el. Ugyanis a Pp. 293. §-a alapján apasági perekben is alkalmazásra kerül a Pp. 284. § (2) bekezdése, amely szerint a felperes házassági perben (az utaló szabály folytán apasági perben is) keresetétől az eljárás bármely szakában az alperes hozzájárulása nélkül is elállhat. Bacsó Jenő szerint az eseti gondnok csak a gyámhatóság engedélyével jogosult erre.¹⁷⁶ Bacsó véleményét a Ptké. 45. §-ából és ennek alapján a Csjt. 104. §-ának értelmezéséből vezeti le. Csiky is egyetért Bacsó véleményével, abból kiindulva, hogy az elállás ilyen szabályozása jól fejezi ki az anyagi jognak a családi jogállás létesítésére irányuló akarati oldala jelentőségét.

A fentiekkel ellentétben Simor szerint az eseti gondnok a meghatalmazott jogkörével jár el és megszorító rendelkezés hiányában az elálláshoz nem szükséges a gyámhatóság engedélye. A magunk részéről Simor véleményéhez csatlakozunk, azzal, hogy az eseti gondnok ha nem is meghatalmazottként, hanem törvényes képviselőként jár el, véleményünk szerint is szükségtelen a gyámhatóság hozzájárulása. A gyámhatósági kirendelés ugyanis a per vitelére, a perben szükséges eljárási cselekmények megtételére szól, melyek közé vitán felül besorolható a keresettől történő elállás is. Más kérdés, hogy az eseti gondnoknak a gyámhatósági kirendelés

¹⁷⁶ A Polgári Perrendtartás magyarázata. Budapest, 1967. 1038. p.

szerint a megtett cselekményekről kötelessége a kirendelő hatóság részére beszámolni és cselekményeit indokolni.

Amennyiben az apaság vélelmének megdöntése iránti perben a felperes (a vélelmezett apa) keresetétől csak a perbevont anyával szemben áll el, úgy eltérően Simor álláspontjától¹⁷⁷ úgy véljük, ha a felperes tájékoztatást követően is fenntartja álláspontját, a pert a Pp. 157. § a) pontja alapján - figyelemmel a Pp. 130. § (1) bekezdésének g) pontjára - meg kell szüntetni. Ettől eltérően Simor azt fejt ki, hogy ilyen esetben figyelmen kívül kell hagynia a bíróságnak a felperesi elállást és a pert tovább kell folytatni az anya és a gyermek ellen, hiszen ítélet csak mindkettőjük perbenállása esetén lehetséges.

6. A keresetlevél

Az apaság megállapítása iránti keresetet gyakorlatilag a kirendelt eseti gondnok útján a gyermek indítja meg, rendkívül kivételes, hogy a pert a nagykorú gyermek indítja önállóan. A keresetlevelek fogyatékoságairól szólva inkább az apaság vélelmének megdöntése iránti keresetekről lehet szólni, ahol a keresetlevelet a gyermek apja nyújtja be.

A keresetlevél fogyatékoságai között említhető, hogy a kereseti tényállás hiányos, valótlan elemekkel van átszóve. E hiányosság származhat abból, hogy az ügyvédhez forduló fél nem tárja fel teljességében a tényállást, illetve mint egy szakmai vita keretében Hegyháti Sándor említette, a bírósági panasznapokon, fogalmazók által jegyzőkönyvezett kereseteknél előfordul a tapasztalatlanságból származó hiba is. Javasolta, hogy bonyolultabb esetben a fogalmazó hívja fel a panasznapon megjelent fél figyelmét, forduljon ügyvédhez a keresetlevél elkészítése érdekében. (A megoldás ugyan tetszetősnek tűnik, azonban ezt a véleményt nem tudjuk osztani. Ha a Pp. biztosítja a fél számára, hogy a perben személyesen járjon el, és panasznapon megjelenve előadhassa keresetét, a bíróság nem háríthatja el a törvényi kötelezettségét azon az alapon, hogy a bírósági dolgozó nem kellően felkészült. Ha Hegyhátinak igaza van, úgy panasznapon nem a fogalmazókat kell a panaszírodába ültetni, hanem a megfelelő színvonalú keresetlevél elkészítésére alkalmas bírósági titkárokat vagy fiatalabb bírákat.) Hegyháti másik lehetőségként említette, hogy

¹⁷⁷ Csiky-Simor: i.m. 164. p.

bonyolultabb esetekben a fogalmazók csak rövid jegyzőkönyvet vegyenek fel és a végleges keresetlevelet a tárgyaló bíró "készítse el" az első tárgyaláson. (Ezt az elképzelést még annyira sem tudjuk támogatni, mint az előzőt, hiszen az ilyen megoldás intézményesítené a hosszabb pertartamot.)¹⁷⁸

A Pp. 295. § (3) bekezdése szerinti keresetindítás esetében (az, aki ellen a keresetet meg kellene indítani, nem él vagy ismeretlen helyen tartózkodik) a perbe vonandó eltűnt személy halála illetve életben léte nem vélelmezendő, hanem a halált halotti anyakönyvi kivonattal, illetve holtak nyilvánító vagy a halál tényét megállapító bírósági határozattal kell bizonyítani. Ellenkező esetben csak mint ismeretlen helyen tartózkodó személyre nézve alkalmazható a törvényi rendelkezés és indítható a kereset ügygondnok ellen.

A keresetlevél megvizsgálása körében a bíróságnak a Pp. 130. § (1) bekezdés d) pontja alapján el kell utasítani a keresetlevelet végzéssel idézés kibocsátása nélkül, ha a kereset tárgyában már jogerős ítéletet hoztak (*res iudicata*). E törvényhely azonban csak akkor alkalmazható, ha az ítélt dologhoz szükséges félazonosság, tényazonosság és jogazonosság fennáll. E tekintetben jelenlegi bírói gyakorlatunk is szigorú és lényegesen eltér a Plósz-féle 1911. évi I. törvény jogalkalmazói gyakorlatától, mely szerint a gyermek törvényességének megtámadása iránti perben *res iudicata*t képezett a házasságot a Házassági Törvény 54. § e) pontja alapján érvénytelenítő ítéletnek a nemző személyére vonatkozó döntése.

VII.

A TÁRGYALÁS

1. A keresetlevél megvizsgálása

A bíróságnak sorrendben először vizsgálnia kell, hogy van-e a perre hatásköre és illetékessége. Ennek hiányában a Pp. 129. §-a szerinti áttételnek van helye.

A hatáskör és illetékesség megléte esetében vizsgálandó, hogy a keresetet a törvényben arra jogosított fél nyújtotta-e be és alperesként a törvényben megjelölt személyt (személyeket) vonták-e perbe. Ha a felperes kiskorú, vizsgálandó, hogy

¹⁷⁸ *Imreh Katalin: Vita a polgári eljárás során gyakran előforduló hibákról és azok okairól. Magyar Jog, 1964. évi 11. sz. 521-523. p.*

az eseti gondnok indította-e a pert és a szükséges gyámhatósági kirendelés megvan-e.

A tárgyalás előkészítése körében figyelemmel kell lennie a bíróságnak a Pp. 124. §. (2) bekezdésének b) pontjára is, amely szerint az apaság és a származás megállapítására irányuló egyéb perekben, ha az alperes, az anya vagy a gyermek lakóhelye (tartózkodási helye) ismeretlen, megkeresheti a rendőrséget a lakóhely (tartózkodási hely) felkutatására [96. §. (4) bek.].

Amennyiben a keresetlevél vagy annak mellékletei hiányosak, sor kerülhet a Pp. 95. §-a szerinti hiánypótlásra is. Természetes, amennyiben a hiány nem pótolható (pl. a felperesnek nincs aktorátusa), úgy a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítására (Pp. 130. §.) kerülhet sor.

A Pp. 297. §-a szerint a tárgyalás kitűzéséről a keresetlevél egy példányának megküldésével az anyát akkor is értesíteni kell, ha nem peres fél; az értesítésben az anyát figyelmeztetni kell beavatkozási jogára (294. §.). Célszerű azonban az anyát egyúttal tanúként is megidézni, számolva arra az esetre - ami a gyakorlatban szinte 100%-ban érvényesül -, hogy beavatkozási jogával nem kíván élni. Ebben az esetben ugyanis az anya tanúkénti meghallgatásának már az első tárgyaláson sem lesz akadály.

A Pp. 293. §. (1) bekezdése alapján az apasági perekben is alkalmazandó a Pp. 283. §. (3) bekezdése. Jogszabály-értelmezéssel azonban arra a következtetésre kell jutni, hogy a Pp. 283. §. (3) bekezdésének rendelkezése, mint a házassági perek közötti speciális rendelkezés az apasági perekben nem kerülhet alkalmazásra. A Pp. 293. § (1) bekezdése ugyanis úgy szól, hogy az apasági perekre a XV. fejezet rendelkezéseit - már amelyeket a 293. §. (1) bekezdése nem zár ki - "megfelelően" kell alkalmazni. E megfogalmazásból arra következtethetünk, hogy a házassági perek között is különös szabályként szereplő 283. §. (3) bekezdése az apasági perekben nem kerülhet alkalmazásra és így az apasági per megindításáról a keresetlevél egy példányának megküldésével nem kell az ügyészt értesíteni.

Pergátló körülményként kell a bírónak vizsgálni, hogy a gyermek apasága nem állapítható-e meg az apasági vélelmek valamelyike alapján (Csjt. 35., 37., 39. §-ai). Nincs-e szó esetleg téves anyakönyvi bejegyzésről vagy az anya a terhesség ideje alatt nem élt-e házassági kötelékben. Az anyakönyvi bejegyzés ugyanis nem konsti-

tutív, hanem deklaratív hatályú. A közokirati bejegyzés hitelesen tanúsít, de eme közokirattal szemben is lehetséges ellenbizonyítás. Igaz azonban az is, hogy a téves anyakönyvi bejegyzés ellenére lehetséges az apaság megállapítása iránti per lefolytatása és nincs szükség előtte az anyakönyv kiigazítása iránti eljárásra.

Az előkérdésekkel kapcsolatban Csiky úgy nyilatkozik, hogy amennyiben a gyermek apja megállapítható a Csjt. 35., 37., 39. §-ai alapján, úgy a keresetet mint alaptalant el kell utasítani.¹⁷⁹

Ha a keresetlevelet a gyámhatóság által kirendelt eseti gondnok nyújtja be, csatolni kell a kirendelő határozatot is.

A keresetlevélhez csatolni kell a gyermek születését bizonyító anyakönyvi kivonatot. A születés ténye és annak ideje csupán a hiteles anyakönyvi kivonattal történhet. Amennyiben az anyakönyvi kivonat téves adatot tartalmaz, úgy annak megváltoztatását anyakönyvi kiigazítási eljárásban kell kezdeményezni. Csak kivételesen tudjuk elképzelni, hogy a születés ideje más módon kerüljön bizonyításra. Ilyen eset lehet, ha az anyakönyv elveszett, megsemmisült vagy annak hiányos vezetését bizonyították.

A származás-megállapítási perek sikerének is egyik záloga a megfelelő tárgyalás-előkészítés. Kun azokat az intézkedéseket, illetve eljárási cselekményeket, amelyeket az előkészítés során célszerű, illetve kötelező megtenni, az alábbiakban foglalja össze:

- "a. az aktorátus (keresetindítási jogosultság) és a keresetindítási határidő vizsgálata;
- b. a keresetlevélnek a származási perekben előírt többletkellékekre is kiterjedő vizsgálata;
- c. a perben nem álló anya értesítése és figyelmeztetése beavatkozási lehetőségére;
- d. szükség esetén ügygondnok kirendelése, valamint a gyámhatóság értesítése a kirendelésről;

¹⁷⁹ "Nyilvánvaló, hogy ha az apaság bírói úton való megállapítására más személy apasága vélelmének fennállása miatt nincs jogi lehetőség, úgy az erre irányuló kereset idő előtti, s mint ilyen, a Pp. 130. § (1) bek. f) pontja alapján bírálendő el." (Legfelsőbb Bíróság P. törv. III. 20.358/1966. sz.)

- e. az egyenesági rokonok tájékoztatása beavatkozási jogukról, ha ügygondnok jár el;
- f. előzetes bizonyítás lefolytatása;
- g. a lakóhely felkutatásának elrendelése."¹⁸⁰

Ad a) A felperesi keresetindítási jogosultságot (aktorátust) a Csjt. mind az apaság megállapítása, mind az apaság vélelmének megtámadása iránti perben taxative szabályozza. Ehhez képest azon személyeket, akik ellen a pert meg kell indítani (és akiknek a pert indítani kell) a Pp. szabályozza. Mielőtt a bíróság az aktorátus vizsgálatába kezdene, célszerű, ha előkérdésként az apaság megállapítása iránti perben megvizsgálja, hogy az apai státus betöltött-e vagy sem. Mint Nizsalovszky írja, "A jog kizárja, hogy akár az apa, akár az anya jogállásában több személy szerepeljen, mégpedig olyan messzemenően, hogy a halállal megüresedett hely sem tölthető be mással. A látszólagos alanycsere tehát - ha a szülői jogállás a jog szempontjából be van töltve - csak két lépcsőben történhet: először meg kell állapítani, hogy a szülői jogállás betöltője nem szülő, és őt ebből a pozícióból el kell távolítani; csak ezután következhetik be más személynek a szülői jogállásba helyezése."¹⁸¹ Amennyiben a bíró a keresetlevél és mellékletei megvizsgálása során (tipikusan a becsatolt anyakönyvi kivonatból) észleli, hogy az apai jogállás betöltött, úgy ez olyan perakadály, amely a keresetet a tárgyalásra alkalmatlanná teszi. Ennek nyilvánvaló jogkövetkezménye kell legyen a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítása, egyben célszerű, ha a végzésben a bíróság tájékoztatja a felperest, hogy az apaság-megállapítási per megindítására csak akkor kerülhet sor, ha előbb az apaság vélelmét az anyakönyvbe apaként bejegyzett férfival szemben megdöntötték. Abban a kérdésben, hogy az elutasításra a Pp. mely §-a alapján kerüljön sor, Kun nem foglal egyértelműen állást. Véleménye még leginkább ahhoz áll legközelebb, hogy ilyenkor a felperesi kereset nyilvánvalóan alaptalan. Ezt az álláspontját csak annyiban látja gyöngítve, hogy a Pp. ma már hatályon kívül helyezett 283. §-ának (4) bekezdés utolsó mondata kizárja a nyilvánvaló alaptalanság címén történő keresetlevél-elutasítást. Másik két lehetőségként említi a felperesi aktorátus hiányát illetve, hogy

¹⁸⁰ Kun Tibor: Keresetindítás és tárgyaláselőkészítés származási perekben. Acta. Tomus XXIII. Budapest, 1980. 249-250. p.

¹⁸¹ Nizsalovszky Endre: A család jogi rendjének alapjai. Budapest, 1963. 281. p.

a felperes követelése idő előtti. Véleményünk szerint ebben az esetben a keresetlevelet a Pp. 130. § (1) bekezdés f) pontja alapján kell idézés kibocsátása nélkül elutasítani, mert a felperes keresete annak hiányában, hogy az anyakönyvbe bejegyzett férfi apasága megdőntve nincs, és apaság megállapítása iránti kereset csak akkor indítható, ha az apai jogállás üres, nyilvánvalóan idő előtti. Sem a felperesnek, sem bárki másnak e per lefolytatását megelőzően nem nyílt meg a joga arra, hogy az apaság megállapítása iránt pert indítson.

Az apaság vélelmének megtámadása iránti perben Kun először a keresetindítási határidő vizsgálatát tartja fontosnak. Véleményünk szerint először azt kell tisztázni a bírónak, hogy a felperesi aktorátus megvan-e, majd ennek igenlő eldöntése után kerülhet sor arra, hogy most már in concreto a felperes tekintetében a keresetindítási határidő nem járt-e le. Kun nem ért egyet azzal a jogirodalmi és jogalkalmazói állásponttal, hogy az egy éves határidő ún. szigorú határidő, amelynek tágítására sem a feleknek, sem a bíróságnak nincs lehetősége, még akkor sem, ha egyébként rendelkezésre áll egy abszolút bizonyító erővel bíró kizáró szakértői vélemény. A nem megengedett és megengedett határidő-túllépés között Kun különböztet, "Amikor a felperes határidőn túl olyan reményben indít keresetet, hogy lehetséges a kizáró vérvizsgálati eredmény, vagy pedig, amikor éppen ilyen eredmény létrejöttére alapítja keresetét. Ez utóbbinál a keresetlevelet határidőn belül benyújtottnak kell tekinteni, ha a felperes a kizáró eredmény tudomására jutásától számított egy éven belül terjeszti azt elő."¹⁸² Mint látható, Kun úgy cáfol, hogy közben erősít. Ha ugyanis a felperes a megtámadás alapjául szolgáló tényről (a szakértői véleményben foglalt megállapításról) tudomást szerzett és ezt követő egy éven belül nyújtja be a keresetet, úgy az minden tekintetben megfelel a Csjt. által számára megszabott keresetindítási határidőnek. Amennyiben ilyen szakvélemény nem áll rendelkezésére, pusztán bízik abban, hogy a per során majd keletkezik ilyen szakvélemény, illetve abban lesz az apaságát kizáró megállapítás, úgy nincs olyan tény, amiről megállapítható, hogy a megtámadás alapjául szolgálna és az egy éves határidőt innen kellene számítani. Utóbbi esetben tehát a bíróság helyesen teszi, ha a Pp. 130. § (1) bekezdés h) pontja alapján a keresetlevelet elutasítja, mert a felperes a jogszabályban

¹⁸² Kun Tibor: Keresetindítás és tárgyaláselőkészítés származási perekben. Acta. Budapest, 1980. 252. p.

megállapított keresetindítási határidőt elmulasztotta. Kérdésként vetődhet fel, hogy van-e helye a határidő elmulasztása kapcsán igazolási kérelemnek. Véleményünk szerint a Csjt-ben megállapított egy éves határidő anyagi jogi határidő, amelynek elmulasztása esetén igazolásnak helye nincs.

[Csak megjegyzésként hozzuk fel, hogy a keresetindítási határidő általunk történő ilyen szigorú felfogása mellett sem veszti el véglegesen a keresetindítási lehetőséget az a személy, aki pl. az apaságot csak szívességből vállalta teljes hatályú apai elismerő nyilatkozattal vagy nyilatkozott így az anya utólagos házasságkötésekor az anyakönyvvezető előtt, hiszen a Csjt. 43. § (6) bekezdését alkalmazva kérheti az ügyésztől a kereset megindítását. Az más kérdés, hogy az ügyész itt gyakorlatilag a bíró szerepébe lett előretolva, hiszen neki keresetindítási kötelezettsége nincs, és ha úgy dönt, hogy nem indít keresetet, a határidőt elmulasztott fél számára más megtámadási lehetőség már valóban nem áll rendelkezésre.]

Ad b) A tárgyalás előkészítése során a keresetlevél alaki és tartalmi kellékeinek vizsgálatánál a bíróságnak meg kell vizsgálni, hogy a keresetlevél megfelel-e a vele szemben támasztott követelményeknek. Különös figyelemmel kell lennie a felperesnek arra az 1995-ös módosítást követően a Pp-be került rendelkezésre, hogy a keresetlevélhez csatolni kell azt az okiratot, illetve annak másolatát (kivonatát), amelynek tartalmára a felperes bizonyítékként hivatkozik (pl. a kizáró vércsoportvizsgálati szakértői véleményt).¹⁸³

Az általános követelményeken túl különös rendelkezést tartalmaz a Pp. 283. §-a, amelyet származási perekben is alkalmazni kell. Eszerint elő kell adni a házasság megkötésére és a házasságból származott, életben lévő gyermekek születésére vonatkozó adatokat, valamint a szükséghez képest azokat az adatokat is, amelyekből a keresetindításra való jogosultság megállapítható. Nyilvánvaló, hogy a házasság megkötésére és a házasságból származott, életben lévő gyermekek adataira csak akkor lehet szükség, ha a házasságból származás vélelmét kívánják megdönteni. Az apaság megállapítása iránti perben erre nincs szükség, továbbá értelmetlen is lenne, hiszen a vita tárgya éppen a házasságon kívül született gyermek apaságának kérdése. Mindkét perben igazolni kell azonban a keresetindításra való jogosultságot.

¹⁸³ lásd: Pp. 121. § (1)-(2) bekezdései.

Mind a Pp. 121. § (2) bekezdése, mind a 283. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a keresetlevélben előadott adatokat igazoló okiratokat mellékelni kell, kivéve, ha az adatok személyi igazolvánnyal igazolhatók; erre azonban a keresetlevélben utalni kell. Megjegyezzük, hogy a Pp. eme rendelkezése némi anakronizmust mutat, hiszen az új személyi igazolvány bevezetésével a személyi igazolványból sem a családi állapot, sem a házastárs neve, sem a gyermekek adatai nem állapíthatók meg.

Amennyiben a pert a kiskorú gyermek indítja, úgy szükséges az eseti gondnokot kirendelő gyámhatósági határozatnak a keresetlevélhez történő mellékletkénti csatolása. Ha a keresetet az elhalt gyermek leszármazói indítják, csatolniuk kell azon okiratokat, amelyekből megállapítható a leszármazói kapcsolat, illetve a "gyermek" halála. Tehát a születési, illetve halotti anyakönyvi kivonatokat.

A keresetindítási határidő lejártá esetében csatolandók azok az iratok, amelyek bizonyítják, hogy a jogosult a megtámadás alapjául szolgáló tényről csak a határidő kezdete után értesült. Kun e tekintetben megelégszik a valószínűsítéssel.¹⁸⁴ Úgy véljük, hogy a keresetindítási határidő záros volta miatt itt nem elegendő a valószínűsítés, azt a félnek bizonyítania kell.

Kun abban az esetben, ha a keresetet a Pp. 295. § (3) bekezdése alapján ügygondnok ellen kell megindítani, a keresetlevél kötelező kellékeként említi annak bejelentését, hogy egyenesági rokonok vannak-e és közölni kell azok adatait is. Megítélésünk szerint ilyen esetben az egyenesági rokonok bejelentése a Pp. 295. § (3) bekezdése szerint a felperes részére nem előírt törvényi kötelezettség. Ezen az alapon tehát nincs helye a keresetlevél hiánypótlásra történő visszaadásának.¹⁸⁵ Életszerű azonban, hogy a felperes e személyek adatait (ha általa ismertek) a keresetindításkor jelentse be. Ezt megteheti a keresetlevélben és más iratban is. Amennyiben viszont ezt a felperes nem teszi meg, úgy a bíróságnak kell felhívni, hogy előkészítő iratban jelentse be e személyek nevét és adatait.

Abban a ritkán előforduló esetben, ha a keresetindításra a gyermek megszületése előtt kerül sor, szakorvosi igazolást kell csatolni az anya terhességéről.

¹⁸⁴ Kun Tibor: Keresetindítás és tárgyaláselőkészítés származási perekben. Acta. Budapest, 1980. 254. p.

¹⁸⁵ Pp. 95. § (1) bekezdés.

Már a keresetlevél megvizsgálásakor figyelemmel kell lennie a bíróságnak a Pp. 279. § (3) bekezdésben foglalt arra a szabályra is, ha a perbeli képviselőre szóló meghatalmazást nem ügyvédi iroda vagy ügyvéd részére adták, úgy az aláírt illetve kézjeggyel ellátott meghatalmazáson a fél aláírását, illetőleg kézjegyét közjegyző által hitelesíttetni kell.

Ad c) Kun a tárgyalás-előkészítés fontos mozzanataként említi, hogy a bíróságnak figyelmeztetni kell az anyát beavatkozási jogára, illetve arra, ha e jogával élni nem kíván, őt a bíróság tanúként idézi és fogja a perben meghallgatni. E lehetőség az apaság megállapítása iránti perben mindig fennáll, az apaság vélelmének megdöntése iránti perben pedig akkor, ha a kiskorú gyermek a felperes. (Megjegyezzük, a gyakorlat inkább az, hogy az anyát, ha nem peres fél, a bíróság az első tárgyalásra tanúként idézi és a tárgyalás megkezdésekor figyelmezteti, beavatkozási jogával kíván-e élni.)¹⁸⁶

Kun helyteleníti azt a bírói gyakorlatot, ha a beavatkozási jogával élő anyát a bíróság a perben tanúként hallgatja meg. Érvelése szerint "a beavatkozás intézménye, illetve a beavatkozási státusból folyó jogosítványok nem egyeztethetők össze a tanúktól elvárt érdektelenséggel".¹⁸⁷ Bár véleményével annyiban egyetértünk, hogy a beavatkozót a fél meghallgatására vonatkozó szabályok szerint kell nyilatkoztatni, annyiban azonban nem osztjuk álláspontját, hogy a tanú általában érdektelen személyként szerepelne a perben. Ha ezt a tételt az általános szabályok szerint folyó polgári perekben elfogadhatónak is véljük, éppen a származási illetve személyállapotú perek körében jelzi a Pp., hogy a családi élet legbensőbb dolgai tekintetében a legközvetlenebb hozzátartozók sem tagadhatják meg a tanúvallomást, bár érdektelenségüket feltételezni és állítani nyilvánvalóan nem lenne helyes. Attól, hogy a tanú a per kimenetelében érdekelt, még tehet vallomást, pusztán vallomását ezen érdektségére tekintettel kell a bíróságnak mérlegelnie.

Ad d) Amennyiben a Pp. 295. § (3) bekezdése szerint a keresetet olyan személy (az apa illetve a korábbi férj) ellen kellene indítani, aki nem él vagy ismeretlen he-

¹⁸⁶ Pp. 297. §.

¹⁸⁷ Kun Tibor: Keresetindítás és tárgyalás-előkészítés származási perekben. Acta. Budapest, 1980. 255. p.

lyen tartózkodik, a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen kell megindítani, és a bíróságnak az ügygondnok kirendeléséről a gyámhatóságot értesíteni kell, amennyiben pedig már a keresetlevélben közölte a felperes, vagy a bíróság intézkedésére előkészítő iratban a bíróság elé tárta az ismert helyen tartózkodó egyenesági rokonok adatait, úgy a bíróságnak értesíteni kell ezen egyenesági rokonokat is a beavatkozás lehetőségéről.

E jogszabályi rendelkezés téves értelmezését tapasztaltuk olyan esetekben, amikor a bíróság a kereset címzettjét helytelenül megjelölő ("néhai XY alperes") felperesi óhajnak megfelelően kirendelte az ügygondnokot, azonban nem alperesként, hanem az elhunyt alperes képviselőjeként szerepeltette a perben.¹⁸⁸

Mivel az apaság megállapítása iránti keresetek csak kivételként származnak nem kiskorú felperesektől, az eseti gondnok a keresetlevélhez általában csatolni szokta a megelőző gyámhatósági eljárás iratait. Így az anya illetve a perbevont férfi gyámhatóság előtt tett nyilatkozatát, esetleges tanúk meghallgatásáról készült jegyzőkönyvet. Amennyiben az eseti gondnok ezen iratokat nem csatolná, úgy a bíróságnak az előkészítés során kell intézkednie azok beszerzéséről.

Intézkedhetik továbbá a bíróság a terhesség-történetre adatokat szolgáltató terhesgondozói adatok, szülészeti kórlap beszerzéséről is.

Ad f) A tárgyalás előkészítésének fázisában lehetőség van előzetes bizonyításnak a Pp. 207. §-ában meghatározott előfeltételek hiányában is.¹⁸⁹ Amint azt Kun helyesen állapítja meg, az előzetes bizonyításra az apasági perekben nem a bizonyítás későbbi lefolytatásának várható nehézségei miatt van inkább lehetőség, hanem inkább perkímélő szerepet tölthet be. Az előzetes bizonyítás során az apaságot kizáró orvosszakértői bizonyításnak olyan abszolút ereje van általában, hogy az a felperest a keresettől történő elállásra sarkallja. Helyesen állapítja meg Kun azt is, hogy ilyen előzetes bizonyítás keretében történő orvosszakértői vizsgálat lefolytatására azonban csak akkor kerüljön sor, ha a felperes az előzetes bizonyítás e formáját kéri és az ahhoz szükséges költségeket előlegezi. (Megjegyezzük, az előzetes bizonyítás keretében történő orvosszakértői vizsgálat elrendelésére előlegzés hiányában is lá-

¹⁸⁸ lásd pl.: Hódmezővásárhelyi Városi Bíróság P. 20.561/1990. sz., P. 20.252/1995. sz.

¹⁸⁹ Pp. 301. §.

tunk lehetőséget, ha a felperes már a keresetlevélben kéri a személyes költségmentesség engedélyezését.)

Ad g) A származási perek mindegyikében lehetőség van a tárgyalás előkészítése fázisában a lakhelyfelkutatásra. Erre ad lehetőséget a Pp. 124. § (2) bekezdésének b) pontja, akkor, ha az alperes, az anya vagy a gyermek lakóhelye (tartózkodási helye) ismeretlen. A lakhelyfelkutatásra a bíróságnak a rendőrséget kell megkeresni.

2. Hatáskör, illetékesség

Az apasági perek fórumrendszerének történeti alakulásában a középkorban a gyermekek jogi helyzetét is egyházi bíróságok döntötték el. "... a törvényes vagy törvénytelen ágyrú egyházi bírák ítélnék, még pedig az egyházi törvények szerint". (Frank Ignác)

Felemás helyzet állott elő Magyarországon a protestáns egyházak megjelenésével. Ekkortól ugyanis a katolikusok ügyeiben az egyházi bíróságok, míg a protestánsok ügyeiben már világi bíróságok ítéleztek a születés törvényessége fölött. A megfigyelhető polgárosodást mutatja, hogy a XIX. század 70-es éveitől bármely hitfelekezethez tartozó felekről legyen is szó, a születés törvényességének kérdésében való döntés, illetve az atyasági keresethez kapcsolt gyermektartás kérdésében a hatáskör a polgári bíróságokat illette. Az eljárás a sommás eljárás szabályai szerint folyt le. (1868: LIV. tcz. 93. §., 1881: LIX. tcz. 13. §.)

Az 1911: I. tcz. Tizenkettedik címében csak a gyermek törvényességének megtámadása iránti perek eljárási szabályait tartalmazta. A hatásköri szabályok között a törvénytelen gyermek tartásával kapcsolatos perekről emlékezik meg az 1. §. (1) bekezdés 2. i. pontja, amennyiben "a házasságon kívüli nemzéstől származó követelések iránt indított perek, ideértve a törvénytelen gyermek tartása iránt indított pereket is" a járásbíróság hatáskörébe tartoztak. (A járásbíróság egyesbíróként, a törvényszék pedig három bíróból álló tanácsban járt el.) Ez a szabályozás megfelel az 1881: LIX. tcz. 13. §-a és az 1893: XVIII. tcz. 1. §-a korábbi rendelkezéseinek. Mivel az 1911: I. tcz. 2. §. (1) bekezdése értelmében a törvényszék hatáskörébe tartoztak mindazok a perek, amelyek a járásbíróság hatáskörébe utasítva nem lettek, így a gyermek törvényességének megtámadása iránti perek is a törvényszék

előtt kerültek elbírálásra. Ezzel állt összhangban az Rpp. 696. §-ának (1) bekezdése alapján alkalmazandó Rpp. 642. §. (1) bekezdése, amely szerint a házassági perekben (ebből következően a gyermek törvényességének megtámadása iránti perekben is - Sz. I.) a törvényszéki eljárásra megállapított szabályok alkalmazandók.

A Pp. 23. §-a határozta meg, hogy a megyei bíróság hatáskörébe tartoztak a személyállapotú perek, az apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek kivételével.¹⁹⁰ Mivel az illetékességre a Pp. külön szabályt nem tartalmazott, ezért az apasági pereket az alperes lakóhelye szerinti járásbíróság volt hivatott elsőfokon elbírálni.

A Pp. eredeti hatásköri és illetékességi szabályain az I. Ppn. nem módosított, pusztán a személyállapotra vonatkozó perek közé sorolta az örökbefogadás felbontására irányuló pereket is.

A II. Ppn. 7. §-a módosította a Pp. hatásköri szabályait, így a módosítást követően a Pp. 22. §. (2) bekezdése szerint a személyállapotra vonatkozó perek - ideértve az örökbefogadás felbontására vonatkozó pereket is - a megyei bíróság székhelyén levő járásbíróság (Budapesten a Pesti Központi Kerületi Bíróság) hatáskörébe kerültek. E pongyolának nevezhető törvényi fogalmazás lényegében tartalmazta a hatásköri és illetékességi szabályt is. Az apasági perek tehát járásbírósági hatáskörbe kerültek, de elbírálásukra a törvény a székhelyi bíróságokat mint kizárólagos illetékességű bíróságokat jelölte ki.

A Pp-t módosító 1961. évi 14. sz. tvr. hatályon kívül helyezte a székhelyi járásbíróságok kizárólagos illetékességére vonatkozó szabályt, így valamennyi apasági és származás megállapítása iránti egyéb perben egységesen a járásbíróságok jártak el az általános illetékességi szabályok szerint. E szabály jelenleg is hatályos, tehát a származási perekben hatáskörrel a helyi bíróságok bírnak, az illetékesség pedig a Pp. általános illetékességi szabályai szerint van megállapítva. Erre tekintettel tipikus esetben nem a gyermek, hanem az alperesként perbevont vélelmezett apa (apaság megtámadása), illetve az apaként állított férfi (apaság megállapítása) lakóhelye szerinti bíróság előtt folyik a per. Ugyanakkor azok az események (udvarlás, nemi érintkezés, stb.) amelyek a perben vitások, legtöbbször az anya lakóhelyén vagy

¹⁹⁰ Pp. 23. §. a).

annak közelében történtek és a gyermek lakhelye tipikusan megegyezik az anya lakhelyével. Ezért célszerű lenne annak megfontolása, hogy nem kellene-e a tartási perek mintájára a gyermeket az apasági perekben is kedvező helyzetbe hozni azáltal, hogy vagylagos illetékességi okként szóba jöhetne a gyermek lakóhelye.

A lengyel Pp. az általános illetékességen túl vagylagos illetékességi okként engedí az apaság megállapítása iránti perben érvényesíteni a jogosult lakóhelye szerinti illetékességi okokat.¹⁹¹

Ausztriában a Polgári Perrendtartás 1983. évi módosítását megelőzően már a házassági törvény 1978-as módosítása során megváltoztatásra került a bírósági szervezet. Meghatározott járásbíróknál családjogi osztályokat (familienrechtliche Abteilungen) állítottak fel, amelyek 1980-ban kezdték meg működésüket. Lényegében e munka folytatása volt az osztrák igazságszolgáltatási törvény (Jurisdictionsnorm) hatásköri és illetékességi szabályainak megváltoztatása, amely a családjogi vitákra új bírósági hatásköröket és illetékességi okokat állapított meg. Ezekről azonban Kengyel úgy nyilatkozik, hogy a szabályozást inkább bonyolultabbá tették, mintsem annak egyszerűsítését eredményezték volna.¹⁹² Az osztrák jogalkotók azonban úgy vélték, hogy ez a forma nem vált be, mert bonyolította az illetékességi szabályozást - bár az 1983. évi Polgári Perrendtartási Novella valamennyi házassági és házasságszerű vitát e családjogi kollégiumok illetékességébe utalta -, ezért egy 1985. évi törvénnyel a családjogi kollégiumokat, mint önálló ítélkező testületeket, megszüntették. E kollégiumok illetékessége átszállt 1987. január 1-től valamennyi járásbírószágra egységesen. Ezzel az osztrákok az illetékességi szétforgácsolódást is megszüntették.¹⁹³

Az apaság megállapítása iránti keresetet a gyermek szokásos tartózkodási helye, ennek hiányában az alperes szokásos tartózkodási helye szerinti bíróságon kell megindítani. Az apaság vélelmének megtámadása iránti keresetet annak a személy-

¹⁹¹ lásd: lengyel Pp. (A polgári eljárásról szóló 1964. november 17-én kelt 296. számú törvény, Dziennik Ustaw 1964. évi 43. szám) Első rész, első könyv, I. cím, I. alcím, 2. fejezet 1. §, továbbá ugyanezen fejezet 2. §.

¹⁹² Kengyel Miklós: Reformtörekvések és kodifikáció az osztrák polgári igazságszolgáltatásban (1978-1983). Janus Pannonius Tudományegyetem Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből. XVI. különyomat. Pécs, 1985. 147-148. p.

¹⁹³ lásd: H. W. Fasching: Az osztrák polgári eljárási reform tapasztalatai. Magyar Jog, 1987. évi, 5. szám, 449-450. p.

nek szokásos tartózkodási helye szerinti bíróságon kell benyújtani "akinek apasága vélelmezhető". Mindkét perben illetékességi ok hiányában a bécsi városi bíróság illetékes.¹⁹⁴

A Német Szövetségi Köztársaságban a családi bíróságokat (Familien-gerichte) a házassági és a családi jog reformjáról szóló törvény alapján állították fel.¹⁹⁵ Nem külön bíróságként, hanem a járásbíróság ezen ügyszakra szakosodott ügyosztálya-ként (Abteilung) lett megszervezve. E bíróságok hatáskörébe az ún. családi ügyek (Familiensachen) tartoznak, melyek a következők:

- házassági perek,
- a házasságból született gyermek felett a szülői felügyelet szabályozására irányuló eljárás, amennyiben ez a BGB előírásai szerint a családi bíróság feladata,
- a szülői felügyeletre nem jogosult szülőnek a gyermekkel való személyes érintkezésének szabályozása,
- a gyermeknek a másik szülő részére való kiadása,
- azok a perek, amelyek a házasságból született gyermekkel szemben fennálló törvényes tartási kötelezettségre vonatkoznak,
- a házasságon alapuló tartási kötelezettségre vonatkozó perek,
- a nyugellátási igények (várományok) rendezésére irányuló eljárások,
- a házassági vagyonjogból származó igényeket érvényesítő perek, akkor is, ha az eljárásban harmadik személyek vesznek részt.¹⁹⁶

Mint látható tehát, nem tartoznak a családi bíróság hatáskörébe a származással kapcsolatos apasági perek, továbbá a házasságon kívül született gyermek tartásával és a szülési költségek megtérítésével kapcsolatos perek. Ezek az ügyek az általános hatáskörű járásbíróságok elé tartoznak.

Az illetékességi okok hasonlóan vannak meghatározva, mint Ausztriában. (A gyermek lakóhelye, tartózkodási helye, ennek hiányában az alperes férfi lakhelye, tartózkodási helye. Illetékességi ok hiányában a schönbergi járásbíróság Berlinben.)¹⁹⁷

¹⁹⁴ Jurisdictionsnorm 76. § (1) bek., 76 a. § (1) bekezdés.

¹⁹⁵ erstes Gesetz zur Reform des Ehe und Familienrechts vom 14.6.1976., BGBl IS. 1421.

¹⁹⁶ Bajory Pál: Családi bírászkodás a Német Szövetségi Köztársaságban. Állam és Igazgatás. 1985. évi 11. sz. 1029. p.

¹⁹⁷ ZPO 641 a. §

Az első családjogi bíróság az USA Ohio államában Cincinnati városában alakult 1914-ben. Franciaországban egy 1963-as igazságügyminiszteri körlevél alapján hoztak létre Bordeaux-ban, majd 1965-ben Lille-ben a helyi bíróság külön osztályaként ilyen bíróságot. Ezt követően került sor a többi helyi bíróságon is ilyen családjogi ügyosztályok felállítására.

Párizsban 1969-ben hívták életre a családjogi bíróságot. A bordeaux-i, lille-i és párizsi családjogi csoportok létrehozásához a gondolatot Japánból importálták, ahol 1947-ben alkották meg a bíróságokon a családjogi csoportokat.

A francia családjogi csoport (Chambre de la famille) hatáskörébe a polgári jogi tárgyú perek közül bizonyos bontóperes kérdések, valamint a gyermek elhelyezése, láthatása, tartása, örökbefogadás és a szülői felügyelettel kapcsolatos kérdések tartoznak. Mint látható, nem tartozik a családjogi bíróságok (csoportok) elé a származás-megállapítási kérdések eldöntése.

Angliában a családjogi bíróság gondolatát elvetették.

Japánban a családjogi bíraskodásnak ma már mintegy négy évtizedes hagyománya van.

Lengyelországban 1974-ben alakították a katowice-i és lodz-i járásbíróságokon családjogi osztályokat. Majd 1978-ban 97 körzeti bíróságon alakították ki a családjogi bíróságokat. Ezek azonban nem jelentenek külön bíróságot, hanem az adott bíróság ügyosztályaként működnek. Egy 1977. december 28-i igazságügyminiszteri rendelet határozta meg a családjogi bíróság hatáskörébe tartozó ügyeket. Ide tartoznak a házassági bontóperek, tartásdíj ügyek, apaság megállapítása, a házastársi vagyonszövetség megszüntetése. Nem peres ügyekként tartoznak a családi bíróság hatáskörébe a fizetés kifizetésének a házastárs kezeihez történő elrendelése, gyám- vagy gondnokrendelés nagykorú személy részére, hozzájárulás házasságkötéshez férfi fiatal kora esetén és végül a kiskorúak gyámügyei.

Mint a felsorolásból látható, az igazságügyminiszteri rendelet 19. §-a nem sorolja a családi bíróság hatáskörébe az apaság megtámadása iránti pereket. E perekben a polgári eljárásról szóló törvény 17. cikk 1. pontja értelmében a vajdasági bíróságok járnak el elsőfokon (gyermek származásának tagadása, a gyermek elismerésének hatálytalanítása). A származással kapcsolatos perek hatásköri szabályozásának ilyen kettéválasztását nem tartjuk helyes megoldásnak.

Bár Lengyelországban a családjogi bíraskodáshoz nagy reményeket fűztek, mára lényegében elmondható, hogy e kísérlet már megbukott, és nem hallatszanak olyan hangok, mint az az elképzelés, amely szerint a családjogi bíróságok számára külön családjogi eljárási törvényt kellene hozni.¹⁹⁸

Valamennyi fentebb említett országban (Japán, Franciaország, NSZK, Lengyelország) a családjogi vagy családügyi bíraskodás jellemzője, hogy ott nem csak polgári és családjogi tárgyú perek folynak, hanem büntető tárgyú perek is, amennyiben azok a családdal illetve a család fiatalos tagjaival kapcsolatosak.¹⁹⁹

A jugoszláv polgári eljárási törvény²⁰⁰ a származás-megállapítási perekre külön szabályokat nem tartalmaz. A származás-megállapítási perekre vonatkozó illetékeségi szabályt a Szerbia bíróságairól szóló 1991. július 31-i törvény tartalmazza, amely szerint elsőfokon a községi bíróságok hatáskörébe tartoznak e perek, fellebezési bíróságként az ún. kerületi bíróságok járnak el.²⁰¹

Nem kifejezetten a hatáskör témája, ám mégis érintjük. Az ítélező bíróság összetételében helyesnek tartjuk, ha az tanácsban jár el, ugyanakkor nem kívánnánk meg azt, hogy az ülnököket ne "elvi általánosságban" válasszák, hanem meghatározott kvóta szerint szakfeladatokra.²⁰² Gáspárdy a családjogi ügyekre a kollégiumok szerinti bontáson túl még külön "specialista" ülnököket is szerepeltetne. Megítélésünk szerint a Pp-ben említett családjogi tárgyú perek nem igényelnek a bíróság részéről olyan külön szakértelmet, amit a bíróság ne szerezhethetne be a szakértőktől. A népi ülnökök feladata e perekben valóban az élettapasztalat és a többen többet látnak elv érvényre juttatása. (Annak azonban nem lennének ellenzői, ha a "népi" megjelölés ma már kissé meghaladottnak tűnő és ideologikus kiemelését törölnénk a Pp-ből. Úgy véljük, a népi ülnök megnevezést az idő meghaladta, elegendőnek tartanánk a "bíróági ülnök" megjelölést használni.)

¹⁹⁸ lásd: Jan *Mojak*: A családjogi bíraskodás Lengyelországban. Magyar Jog, 1981. évi 11. szám, 1029-1034. p.

Jerzy *Bafia*: A lengyel családügyi bíróságok - elképzelések és célok. Magyar Jog, 1980. évi 5. szám, 434-441. p.

¹⁹⁹ Rév Erika: A francia családjogi gyakorlatról. Jogtudományi Közlöny, 1981. évi 2. szám, 143-145. p.

²⁰⁰ *Zakon v parničnom postupku* (Službeni glasnik Savezne republike Jugoslavije 4/1977.)

²⁰¹ Szerbia bíróságairól szóló 1991. július 31-i törvény 12. § (2) bekezdés v) pont, 14. §.

²⁰² Gáspárdy László: Gondolatok az új Pp. koncepciójához. Magyar Jog, 1983. évi 6. szám, 542. p.

A Pp. 263. § (1) bekezdése értelmében a perújítási kérelmet a perben eljáró elsőfokú bíróságnál kell írásban benyújtani. E szabály azt jelenti, hogy az alapperben eljáró elsőfokú bíróság illetékessége a perújítási eljárásban kizárólagos.

Farkas József szerint indokolt lenne mindenképpen az ún. központi járásbíróóságok (értsd alatta: székhelyi bíróságok) illetékessége alá vonni a személyállapotú pereket, amelyekben szakosított tanácsok járnának el. Ezáltal e perek nagyobb jelentőséget kapnának és egységesebb bírói gyakorlat alakulhatna ki.²⁰³

Gátos György egy előadmányában már 1984-ben úgy írt, hogy indokolt lenne a családjogi ítélkezésben a megyei bíróságokon családjogi kollégiumok megszervezése. Azzal indokol, hogy míg a bíróságokon van gazdasági kollégium, ami egy-két főből áll és felügyel saját magára és a megyeszékhely helyi bíróságának egy bírójára, addig a polgári perek több, mint 60%-át kitevő családjogi perekben ítélkező bírák önálló kollégiumba nem szerveződhetnek.²⁰⁴

Az IM családjogi kodifikációs bizottsága már 1984-ben, Farkas pedig 1985-ben javasolta, hogy a megyeszékhely helyi bírósága családjogi perekben kizárólagos illetékességű elsőfokú bíróság legyen. E bíróságon bírósági elnökhelyettes vezetése alatt családjogi csoport működjön. Ez biztosítaná a helyes munkamegosztást, munkaszervezést, a továbbképzést, a szakértői testülettel, gyámhatóságokkal való megfelelő kapcsolatot, az azonos jogelvek érvényesülését.²⁰⁵

3. A perbeli képviselet

A Csjt. 44. § (1) bekezdése szerint az apaság megállapítását keresettel lehet kérni és keresettel lehet megtámadni az apaság vélelmét is. A pert a jogosultnak személyesen kell megindítania. Ugyanezen § (2) bekezdése arra az esetre szólóan rendelkezik, ha a fél korlátozottan cselekvőképes. Ebben az esetben ő a törvényes

²⁰³ Gátos György: A polgári eljárásjog újraszabályozása. Magyar Jog, 1983. évi 11. szám, 1016. p.

²⁰⁴ Gátos György írásban elkészített hozzászólása az 1984. szeptember 25-én megtartott minisztériumi családjogi kodifikációs bizottsági vitaülés írásos előterjesztéséhez. Kelt: 1984. október 2.

²⁰⁵ A Családjogi Törvény módosításának koncepciója (a Családjogi Kodifikációs Munkabizottság előterjesztése). Igazságügyi Minisztérium, 1984. V. rész.
Farkas József: A különleges eljárások a polgári eljárásjog újraszabályozásának tükrében. Magyar Jog, 1985. évi 2. szám, 112. p.

képviselője hozzájárulásával indíthat pert. Ha a törvényes képviselő a hozzájárulás megadásában tartósan gátolva van, vagy a hozzájárulást nem adja meg, azt a gyámhatóság hozzájárulása pótolja. A (3) bekezdés pedig a cselekvőképtelen fél esetére úgy rendelkezik, hogy a cselekvőképtelen jogosult helyett - a gyámhatóság hozzájárulásával - a törvényes képviselő léphet fel.

A nagykorú, de gondnokság alá helyezett korlátozottan cselekvőképés vagy cselekvőképtelen személy esetét kivéve az apasági perekben félként főleg kiskorú személy (gyermek) szerepel. A gyermek törvényes képviselője tipikus esetben a szülő. A törvényes képviselőnek a Csjt. 44. §. (2)-(3) bekezdéseiben említett jogosultságait azonban a származási perek esetén a szülő a Csjt. 87. §. (1) bekezdésének azon rendelkezése szerint, hogy a szülő nem képviselheti gyermekét olyan ügyben, amelynek tárgya a gyermek családi jogállásának megállapítása, a törvényes képviselet csak a gyámhatóság által kirendelt eseti gondnok útján valósítható meg. Amennyiben tehát a gyermek cselekvőképtelen, a gyámhatóság részére kirendeli az eseti gondnokot, egyben felhívja a kereset megindítására. E két intézkedés gyakorlatilag egy határozatba foglaltan jelenik meg. A Csjt. 44. §. (3) bekezdéséből az következik, hogy ebben az esetben a keresetet az eseti gondnok indítja meg és a hozzájárulást a gyámhatóság adja. Ezzel szemben ha a gyermek korlátozottan cselekvőképés, megvalósul a Csjt. 44. §. (1) bekezdése szerinti rendelkezés, hogy a pert személyesen kell megindítani, de törvényes képviselője hozzájárulásával [Csjt. 44. §. (2) bekezdés]. Tehát a gyámhatóság által kirendelt eseti gondnok ekkor nem a saját személyében indítja a pert, hanem a perindító fél a korlátozottan cselekvőképés gyermek, de az eseti gondnok, mint törvényes képviselő hozzájárulását igazolnia kell.

A gyámügyi eljárást szabályozó 955-84/1954. OM. sz. miniszteri utasítás 66. §. (3) bekezdése szerint a keresetindításhoz szükséges hozzájárulás megadása végett az eseti gondnok kirendelését az anya, a korlátozottan cselekvőképés kiskorú gyermek és a gyermek törvényes képviselője kérhette. A jelenleg hatályos 12/1987. (VI. 29.) MM. sz. rendelet ilyen kifejezett rendelkezést nem tartalmaz, de 51. §-ának (1) bekezdése szerint a gondnok kirendelésére és működésére a 49-50. §. rendelkezéseit kell alkalmazni. E szabályok megfelelő alkalmazásával az eseti gondnok kirendelése történhet a fent említettek kérelmére, avagy hivatalból is. A hivatalbóli ki-

rendelés alapja azonban gyakorlatilag nem csak a legközelebbi hozzátartozók (mint bejelentésre kötelezettek) kérelme lehet, hanem e bejelentést bármely állampolgár megteheti. A gyakorlatban ilyen bejelentésre a nagyszülők vagy a testvérek, más távolabbi rokonok részéről kerülhet sor. (Természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy a családi jogállás rendezetlensége esetén az anyakönyvvezetőnek törvényi kötelessége a gyámhatóság értesítése.)

A gyámhatóságnak az eseti gondnok kirendelése előtt megfelelő módon tájékozódnia kell. Meg kell hallgatnia a feleket, esetleg az anya részéről bemutatott okiratok tartalmát fel kell tárnia, hivatalból is tudakozódnia kell, hogy döntése megalapozott lehessen. Álláspontunk szerint előfordulhat, hogy a gyermek vérfertőzés vagy erőszakos közönség (bűncselekmény) "eredménye" és ilyenkor nem áll a gyermek érdekében származásának valódi felfedése. De akkor sem indokolt az eseti gondnok kirendelése, ha az anya állítása oly mértékben megalapozatlan, hogy a pertől eredmény nem várható. Bár a Gyer. az eredménytelen perlés kilátására tiltó szabályt nem tartalmaz.

A perbeli képviselő igen fontos kérdés abból a szempontból, hogy a jogban járatlan, illetve a bírósági eljárás szabályait nem ismerő felek egyenjogúsága a per során mindvégig biztosított legyen. Amennyiben a perbeli felek valamelyike jogilag képzett képviselővel jár el a perben, úgy vele szemben peres ellenfele előnytelen helyzetben van, hiszen az egyes perjogi szabályokat nem ismeri, pertechnikai kérdésekben nem igazodik el. Az egyenlő fegyverzet biztosításának két módját lehetséges választani: az egyik, amire az 1952. évi III. törvény kísérletet tett, hogy a kötelező ügyvédi képviselő szabályának eltörlésével egyidejűleg a bíróságot kötelezte, hogy a jogi képviselő nélkül eljáró fél számára mind az eljárási jog, mind az anyagi jog szabályait illetően tájékoztatást nyújtson. A másik lehetőség, hogy a perrend bizonyos ügyekben vagy ügyszakokban, illetve bizonyos szintű bíróságok előtti eljárásban a jogi képviselő (tipikusan ügyvéd) perbeli közreműködését a fél számára kötelezővé teszi. Ezzel összefüggésben utalhatunk az 1983. évi osztrák perrendi reformra, ahol a felek egyenjogúsága elvének új felfogásában felmerült az ügyvédkényszer eltörlésének a kérdése. [Ausztriában a járásbíróság előtti eljárásban nincs ügyvédkényszer (így a származás-megállapítási perekben sem), más - magasabb - bíróság előtt azonban a fél köteles ügyvéd igénybevételel eljárni.] A gon-

dolat pártfogói hivatkoztak arra, hogy - az akkori - szocialista országokban és más európai országokban (skandináv államok, Benelux államok) sincs ügyvédkényszer. Érvelésüket arra alapozták, hogy az ügyvédkényszer perrendi kimondása nélkül is Ausztriában az ügyvédi képviselet aránya eléri a 90%-ot.²⁰⁶

A kötelező jogi képviselet finomított bevezetését írta le Farkas arra az esetre, ha az eljáró bíróság megállapítása szerint a fél nem képes saját ügyének megfelelő vitelére. Ekkor a bírónak kötelessége lenne felhívni a felet, hogy méltányos határidőn belül gondoskodjék jogi képviseltről. Úgy véli, ez elkülönített szabályozást igényelne, mert a Pp. 3. § (1) bekezdése szerinti tájékoztatási kötelezettségben is benne van a lehetőség, hogy a fél figyelmét a bíró felhívja a jogi képviselő választására, ha azt célszerűnek látná a bíróság. A Farkas által írt esetben viszont a döntő nem a célszerűség, hanem az ügy vitelére történő képtelenség lenne.²⁰⁷ Másutt megemlíti, hogy megszűntek azok a szociális indokok, amelyek miatt a Pp. 1952-ben ezt az intézményt törölte. (Megemlíti, hogy vannak szegény rétegek - idős nyugdíjasok, sokgyerekesek -, ezek azonban nagymértékű perlési kedvezményeket kaphatnak, melyek között szerepel a pártfogó ügyvéd kirendelésére való jogosultság is.)²⁰⁸

A kötelező jogi képviselet bevezetésének irányába tett lépésnek volt tekinthető az Igazságügyi Minisztérium által 1988-ban készített törvényjavaslat tervezete is, amely a kötelező jogi képviseletet abban az esetben rendelte volna, ha "a törvény vagy a bíróság rendelkezése alapján a felet csak jogi képviselő képviselheti". Ilyen, a törvény (Pp.) által írt kötelező jogi képviselet esete lett volna

- ha a fél jogi személy,
- ha a per elsőfokon a megyei bíróság hatáskörébe tartozik,
- a Legfelsőbb Bíróság előtti eljárásban.

A bíróság pedig akkor kötelezhette volna a feleket (határidő kifizésével) jogi képviselő meghatalmazására, ha "az ügy ténybeli vagy jogi bonyolultságára tekintettel" azt szükségesnek ítélte. A helyi bíróság végzése ellen halasztó hatályú fellebbezés-

²⁰⁶ Kengyel Miklós: Reformtörekvések és kodifikáció 159. p.

²⁰⁷ Farkas József: Az eljárásjog néhány alapvető elve és a polgári eljárásjog átfogó újraszabályozása. Jogtudományi Közlöny, 1985. évi 10. szám, 564. p.

²⁰⁸ Farkas József: A polgári eljárás átfogó újraszabályozása. Magyar Jogász Szövetség, Kézirat, dátum nélkül, 11. p.

nek lett volna helye. Ha a kötelező jogi képviselő esetén a felperes a bírói felhívásnak nem tett volna eleget, a bíróság az alperes kérelmére permegszüntető végzést hozott volna. Ha a felhívással érintett alperesnél állt volna elő a mulasztás, úgy vele szemben a bíróságnak a mulasztás jogkövetkezményeit kellett volna alkalmazni.

Arra az esetre, ha a kötelező jogi képviselő esetén a fél jövedelme és vagyoni viszonyai nem engedték volna meg a jogi képviselő választását, a költségmentesség szabályai szerint a bíróság a fél részére hivatalból pártfogó jogi képviselőt rendelt volna.²⁰⁹

Tekintettel arra, hogy a tárgyalás folyamán a percselekmények sorrendjét és ritmikáját a bíróság szabja meg, a perek gyorsabb befejezésének lehetőségét Cserba a perindítás előkészítésének hathatósabb megkövetelésében látja. Egyik ilyen lehetőségként említi az ügyvédkényszer - bár nem teljes körű - bevezetését. Mivel azonban az ügyvédkényszer kétségkívül költségnövekedést írna elő a perekben, a személyállapoti perek közül pusztán a származás-megállapítási perekben irányozza ezt elő, azon indokból, hogy ha a felperes képviselőt ügygondnokként ügyvéd látja el, az arányosság és az egyensúly érdekében célszerű lenne a jogi képviselő az alperes számára is.²¹⁰

4. A tárgyalás

A. A tárgyalás vezetése

A Pp. IX. fejezetének 133. és 134. §-ai tartalmazzak rendelkezést a tárgyalás vezetésére és a rendfenntartásra. A törvény általánosságban úgy fogalmaz, hogy a tárgyalást az elnök vezeti. Ő szabja meg az eljárási cselekmények sorrendjét, ügyel arra, hogy a tárgyalás a szükséges mederben maradjon és az ügyre nem tartozó kérdésekre ne terjedjen ki. Feladata a tárgyalás rendjéről való gondoskodás is.²¹¹

A bíró alakját és funkcióját a tárgyalás során általában, így a származás-megállapítási perekben konkrétan is úgy jellemezhetnénk, hogy "dominus" a perbeli eljárási jogviszonyban, ugyanakkor "pater" abban az érdekvitában, amelyet tevékenysége során az ítéletben meghatározottan el kell végeznie. A bíró pozícióját

²⁰⁹ Polgári peres eljárás. Törvényjavaslat I., Budapest, 1988. november, 61. §., 33-33/a. p.

²¹⁰ Cserba Lajos: Gondolatok a polgári per megindításának előkészítéséhez. Magyar Jog, 1992. évi 5. szám, 295-298. p.

²¹¹ Pp. 133. § (1) bekezdés, Pp. 134. § (1) bekezdés.

azért értékeljük így, mert az eljárás során ő a legérdektelenebb. Tudatában van a közérdek követelményeinek, egyben a törvény akaratának képviselője és egyúttal az eljárási jogviszonyok alanya is. Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy ő az a személy, aki a perbeli sajátos érdekek versengésében kívülállóként fogható fel.²¹²

Többen vélekednek úgy, hogy apasági perben a legcélszerűbb eljárás az, ha a bíróság az első adandó alkalommal, azaz már az első tárgyaláson elrendeli az orvosszakértői vizsgálatot és csak a nem kizáró eredmény birtokában folytatja le az egyéb bizonyítást. Hartai úgy véli, hogy ennek vannak veszélyei. Egyrészt, mert a bírót teljesen kiszolgáltatja a szakértőnek, másrészt a bíró eleshet olyan bizonyítékoktól, amely az idő múlásával veszít erejéből. Például a tanúvallomásoknál az idő múlása kifejezetten a pontos tartalmú vallomások ellen hat. A tanú esetleg már nem is emlékszik arra, hogy mikor látta az anyát és a perbe vont férfit bizalmas kettesben, vagy ha látta is, nem emlékszik, hogy ez milyen napon, milyen időpontban volt. Mi is azt tartjuk helyesnek, ha a bíróság már az első tárgyaláson meghallgatja az anyát és a perbe vont férfit, ha módja volt oda tanút idézni, akkor őt is, ha pedig elrendeli az orvosszakértői bizonyítást, úgy a szakvélemény beérkezéséig eltelt időben lehetősége van az egyéb bizonyítási eszközök beszerzésére, tanúvallomások meghallgatására.²¹³

A szocialista perjogi irodalom soha meg nem valósult kívánsága volt, hogy az osztott tárgyalás elvének elvetése nyomán az egységes tárgyalás rendszerében a bíróság a tárgyalást úgy készítse elő, hogy az első tárgyaláson nyomban érdemben döntsön. Ezzel tehát összhangban van a Pp. 141. § (1) bekezdésének jelenlegi megfogalmazása, amely szerint ha a bíróság a pert nem szünteti meg, az ügyet érdemben tárgyalja, s ha a tényállás már az első tárgyaláson kideríthető, nyomban érdemben határoz. Bírósági tapasztalataink mondatják velünk, hogy az apaság vélelmének megdöntése iránti perben gyakori, hogy a bíróság egyetlen tárgyaláson képes érdemi határozat hozatalára. Az apaság megállapítása iránti perben azonban erre szinte kivételszerűen sem találtunk példát. Elfogadva azt a bírói körökben álta-

²¹² Erre nézve lásd Franco Antonio *Cusimano*: Il problema della giustizia nel rapporto processuale. Padova, Cedam, 1958. 299. p.

²¹³ Hartai László: A származás-megállapítás iránti perekben alkalmazott szakértői vizsgálatok értékeléséről. Magyar Jog, 1979. évi 6. szám, 536. p.

lános nézetet, hogy a pervezetés elsősorban módszer kérdése és nem jogszabályi rendelkezések által meghatározott, mégis igazat adunk Magyary Gézának, aki a hatékony perről 1939-ben a következőket írta: "Sok százados tapasztalat meggyőzött arról, hogy a per célszerű és gyors lebonyolításának biztosítása a legfontosabb törvényhozási feladatok közé tartozik. Ennek elérésére két eszköz kínálkozik: az egyik a per menetének megfelelő tagozása, hogy így a perbeli cselekmények helyes logikai sorrendje és az elbírálást megkönnyítő sorrendje biztosítva legyen, a másik, bizonyos perbeli cselekmények megfelelő összpontosítása".²¹⁴ Ehhez képest egyetértünk Csernokkal, aki szerint az 1952. évi III. törvény (Pp.) megalkotásakor a jogalkotók a barokk palota cikornyás és dagályos díszítőelemeinek eltávolításával a tárgyalás-szerkezetet úgy bontották meg, hogy az a fentebb írt kívánalomnak nem tehetett és a jelenlegi szabályozással sem tehet eleget.²¹⁵ Véleményünk abban is egyezik, hogy a tárgyalás előkészítésének kulcsa az alperes ellenkérelmének ismerete. A másik kulcskérdés a felek személyes meghallgatása. Mi sem értünk egyet azzal a felfogással, hogy erre a tárgyalás előkészítése során kerüljön sor. A fél személyes meghallgatásának helye az első tárgyaláson van. E meghallgatás pedig csak az együttes jelenlétben való meghallgatás lehet. Ez áll összhangban a kontradiktórius eljárás elvével.

Amennyiben a jogalkotás magáévá tenné bizonyos körben az ügyvédkényszer bevezetését, úgy az alperes - akinek jogi képviselővel kellene eljárni - a jogszabály erejével lehetne kényszerítve, hogy a keresetre, annak kézhezvételét követően meghatározott időn belül írásban nyilatkozzék. Mind az írásbeli ellenkérelem, mind a felek első tárgyaláson történő személyes meghallgatása azzal járna, hogy nyomban a tárgyalás kezdetén tisztázva lennének azok a kérdések, amelyek vitások és a továbbiakban bizonyításra szorulnak, illetve e körből kiszorulnának azok a tények, amelyek a felek között nem képezik vita tárgyát. Egyetértünk Csernokkal, hogy "az egész tárgyalási szerkezetet felül kell vizsgálni és a kiváló bírák jelenlegi jó pervezetési gyakorlatát a jogszabály továbbfejlesztésével szükséges elősegíteni".²¹⁶

²¹⁴ Magyary Géza-Nizsalovszky Endre: Magyar polgári perjog. Budapest, 1939. 266. p.

²¹⁵ Csernok Gyula: Pervezetés a polgári perben, de lege lata és de lege ferenda. Magyar Jog, 1986. évi 7-8. szám, 622. p.

²¹⁶ Csernok Gyula: Pervezetés a polgári perben, de lege lata és de lege ferenda. Magyar Jog, 1986. évi 7-8. szám, 627. p.

Amint azt Simor²¹⁷ írja, a tárgyalás előkészítése során már célszerű a gyermek születési idejét a keresetlevél első oldalára feljegyezni és ez alá írni a fogantatási időnaptárból könnyen megállapítható vélelmezett fogantatási időt. A bíróságok ezt a technikai kérdést valóban úgy kezelik, hogy ha nem is a keresetlevél első oldalára, de az iratok között mindig szembetűnő helyen találhatóan rögzítik a vélelmezett fogantatási időt. Ez biztosítja azt, hogy a bíró mindig szem előtt tarthassa azt az időszakot, amelyben a fogamzás a legvalószínűbb volt, mert a vércsoportvizsgálaton kívül minden egyéb perbeli bizonyítás gyakorlatilag ezen időpontra van kihegyezve. Mutatja, hogy adott hónap adott napján született gyermek tekintetében a vélelmezett fogantatási idő 300. és 182. napja (külön oszlopban a rendes évben, illetve a szökőévben), valamint a fogantatás legvalószínűbbnek tartott 280. napja, mely adott napra esik.

A Pp. jelenlegi formájában az apasági perekben nem rendeli alkalmazni a Pp. 285. §-át, amely a házassági perekben az (1) bekezdésében a felek személyes meghallgatását kötelezővé teszi. A Pp. eredeti szövegezésében ez még így szerepelt, az 1972. évi 26. tvr. módosítását követően azonban a kötelező meghallgatás, mint előírás az apasági perek szabályanyagából kikerült. Ennek nyilvánvaló indoka volt, hogy a kiskorú felperes vagy alperes gyermek személyes meghallgatása lehetetlen volt. Ugyanakkor a Pp. más eszközökkel iparkodik a felek személyes részvételét biztosítani a perben. A Pp. 288. §. (1) bekezdésének előírása szerint ugyanis ha a felperes mulasztja el a tárgyalást, a bíróság a pert megszünteti, kivéve ha az ügyész a felperes, mert ilyenkor hivatalból új hatámapot tűz ki. (Megjegyezzük, hogy az ügyész ilyen privilegizált helyzetével nem értünk egyet.) Amennyiben azonban az alperes mulasztja el akár az első, akár a folytatólagos tárgyalást, a mulasztás következményei nem alkalmazhatók. E rendelkezés azonban csak az olyan következmények kizárására irányul, mint pl. a bírósági meghagyás, de nem teszi lehetetlenné, hogy a bíróság az alperest személyes megjelenésre idézze, és amennyiben ennek ő nem tett eleget, úgy alkalmazza a Pp. 185. §-ában írt rendelkezéseket, azaz kötelezze a meg nem jelenésével okozott költségek megtérítésére, pénzbírsággal sújtsa és végső esetben elrendelhesse karhatalmi elővezetését is.

²¹⁷ Csiky-Simor: i.m. 127. p.

A Pp. 288. §. (1) bekezdése mindössze a külföldi lakóhellyel rendelkező felperesnek biztosítja, hogy kérhesse a tárgyalásnak távollétében történő megtartását.

Amennyiben a fél a tárgyalást elmulasztja, nincs attól elzárva, hogy a Pp. általános szabályai szerint igazolási kérelmet nyújthasson be (Pp. 107. §.).

A tárgyalás megnyitását és a megidézettek számbavételét követően a felperes keresetének előterjesztése következik. Ezt követően célszerű, ha a bíróság a megidézett és megjelent anyát nyilatkoztatja, hogy kíván-e élni beavatkozási jogával. Amennyiben az anya beavatkozni kíván, úgy nyilatkozatát jegyzőkönyvbe kell foglalni és a beavatkozást végzéssel meg kell engednie a bíróságnak. A végzés azonban nem fellebbezhető, egyrészt mert az anya számára a beavatkozás joga feltétel nélküli, másrészt a beavatkozást megengedő végzés a Pp. 56. § (3) bekezdése alapján nem fellebbezhető. Amennyiben az anya beavatkozási jogával nem kíván élni, úgy ezt jegyzőkönyvbe kell foglalni.

Helyes pervezetés mellett az anya nyilatkozatát követően az apaság megállapítása iránti perben jegyzőkönyvileg rögzítetten is fel kell hívni a tárgyaláson jelenlévő alperest, hogy a Pp. 298. § (1) bekezdése alapján lehetősége van teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat tételére. Ennek jelentőségéről és következményeiről a bíróságnak az alperest a jegyzőkönyvben is feltüntetett módon tájékoztatnia kell. Amennyiben az alperes az elismerő nyilatkozatot megteszi, ezt külön jegyzőkönyvbe kell foglalni és az alperesnek alá kell írni. Az apát fel kell hívni a Csjt. 37. § (2) bekezdés b) pontjában írt korkülönbség igazolására. Ennek legegyszerűbb módja, hogy a bíróság az alperes személyi igazolványából megállapítja korát és azt összeveti a gyermek születési anyakönyvi kivonatában szereplő születési időponttal. Ezt követően, ha jelen vannak a nyilatkozattételre jogosultak, nyilatkoztatni kell az elismeréssel kapcsolatos hozzájárulásukról az anyát, a gyermeket (amennyiben a 14. életévét betöltötte), valamint a kiskorú gyermek törvényes képviselőjét. Ha az elismeréshez hozzájárulnak, e nyilatkozatukat is külön jegyzőkönyvbe kell foglalni. A jegyzőkönyvnek tartalmaznia kell, hogy e személyeket is tájékoztatta a bíróság nyilatkozatuk jelentőségéről és jogkövetkezményeiről. Amennyiben a nyilatkozattételre jogosultak valamelyike a tárgyaláson nincs jelen, úgy őket megfelelő határidő kitűzésével fel kell hívni, hogy hozzájáruló nyilatkozatukat a megszabott alakban a bíróságon mutassák be, vagy mondják jegyzőkönyvbe. E felhívást végzésbe kell

foglalni. A "megszabott alak" a közokirati vagy a teljes bizonyító erejű magánokirati formát jelenti.

Amennyiben a gyermek vagy az anya nem él vagy nyilatkozatukban tartósan gátolva vannak, az elismeréshez szükséges hozzájárulást a gyámhatóság adja meg. Ez esetben a bíróságnak a gyámhatóságot kell hivatalból megkeresni a nyilatkozat megtételére.

A Pp. arra az esetre rendelkezik a 298. § (6) bekezdésében, ha az elismerésről felvett jegyzőkönyv és a hozzájáruló okiratok a bíróság rendelkezésére állnak. Ekkor a per tárgyalásának egyidejű felfüggesztése mellett át kell tenni az iratokat az illetékes anyakönyvvezetőhöz. Amennyiben az alperes apakénti anyakönyvi bejegyzése megtörténik, a bíróságnak a pert - a gyámhatóság értesítését követően - meg kell szüntetni. Amennyiben az apakénti bejegyzés bármely okból nem történik meg, úgy a bíróságnak a per felfüggesztését meg kell szüntetni és a tárgyalást folytatni kell.

Meg kell jegyezni, hogy a bíróságok a tárgyaláson nem kifejezetten erőltetik az apai elismerő nyilatkozat tárgyaláson történő megtételét, aminek indoka abban keresendő, hogy ezt követően saját maguk számára teremtenek - a bírák által feleslegesnek vélt - többletadminisztrációs munkát. Inkább az a gyakorlat, hogy amennyiben az alperesben hajlamot látnak az elismerésre, felhívják a feleket, hogy keressék fel a gyámhatóságot, ahol az elismerő nyilatkozat megtétele megtörténhet.

Ha az alperes teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot nem tesz, a bíróságnak célszerű a tárgyalást az anya - tipikusan tanúkénti - meghallgatásával folytatni. [E meghallgatás a Pp. 299. § (2) bekezdése értelmében csak akkor mellőzhető, ha az anya cselekvőképtelen, vagy kihallgatásának más elháríthatatlan akadály (pl. az idézhetőség hiánya van.)

(Csak megjegyezzük, hogy az apai elismerő nyilatkozatok minimális számára tekintettel talán nem is célszerű a Pp. 298. §-ának az apai elismerésre vonatkozó ilyen terjedős és részletező szabályozását a Pp-ben hagyni.)

Az anya a perben akár félként, akár beavatkozóként vagy tanúként vesz részt, mindenképpen olyan adatokat tud szolgáltatni a gyermek fogantatási körülményeiről, amelyek az anya szavahihetősége esetében más módon csak a legtrikáiban szerezhetők be. "Figyelmeztetni kell az igazmondás kötelezettségére, arra is utalva,

hogy az ő vallomásának és szavahihetőségének a perben különös jelentősége van, előadásának változtatgatása a gyermek terhére is eshet a bizonyítékok mérlegelésénél. meghallgatása minden körülményre kiterjedő legyen (megismerkedéstől kezdve térjen ki a kapcsolat minden részletére, nemi kapcsolat kialakulására). Különösen fontos a vélelmezett fogantatási időben fennállott kapcsolat jellege és tartama. Huzamos nemi viszony volt-e, esetleg egyszeri nemi érintkezés. Meg kell kérdezni azt is, hogy a gyermek fogamzása előtti utolsó havi vérzés után még kivel, vagy kikkel volt nemi kapcsolata. Az anya már gyakran terhesgondozás idején, de legkésőbb szüléskor nyilatkozik az apa kilétéről. Ezért azt is ki kell deríteni, hogy hol részesült gondozásban és hol szült. Tisztázni kell, hogy az alperessel közölte-e terhességét és erre az alperes miként nyilatkozott. Fel kell szólítani az anyát, hogy az alperes által írt leveleket bocsássa a bíróság rendelkezésére és minden egyéb tárgyi bizonyítékot jelöljön meg. Nevezze meg a tanúkat is. A meghallgatás ne legyen intim részletekben feleslegesen turkáló, sértő, de ha az anya olyan testi jegyre, jellegzetességre tud hivatkozni, amelyeket csak az ismerhet, aki szoros kapcsolatba került a másikkal, ezt jegyzőkönyvezni kell".²¹⁸

Az anya ilyen részletekre történő aprólékos meghallgatása lehet a bíróság kezében az a pervezetési fonal, amelynek mentén a felek viszonya a fogamzási időben történő nemi érintkezés körülményeire nézve a bizonyítási eljárás során feltárható. Az apaság megállapításának ugyanis a Csjt. 38. § (2) bekezdésében írt azon feltétel, hogy a közösülés a fogamzási időben történt és alaposan következtethető, hogy a gyermek ebből az érintkezésből származott, csak alapos bizonyítás útján lehetséges.

Az anya meghallgatását követően kerülhet sor az alperesként perbe fogott férfi meghallgatására. Célszerű először azon adatok megállapítása, amelyek az esetleges apakénti anyakönyvezéshez szükségesek. Ezt követően célirányosan meg kell hallgatni a férfit mindazon körülményekre, amelyeket az anya korábban tett vallomásában már említett. Amennyiben kettejük előadásában lényeges ellentmondás tapasztalható, lehetséges a szembesítésük is.

²¹⁸ *Hartai László-Bujdosó Györgyi: Apasági és más, a gyermek családi jogállását érintő perek.* Budapest, 1983. 43. p.

Az eltérések lesznek azok a pontok, amelyek a per során a későbbiekben a leginkább bizonyításra szoruló tényeket jelentik majd és a később megállapítottak az anya illetve az alperesi előadás valódiságát illetve az anya vagy az alperes szavahihetőségét támaszthatják alá.

Az anya és az alperesi férfi meghallgatását követően kerülhet sor az egyéb bizonyításra. Ebben a körben azonban ki kell emelni a Pp. módosított 286. §-ának (1) bekezdését, amely szerint a bíróság az általa szükségesnek talált bizonyítást hivatalból is elrendelheti. E perekben található nyomatékos közérdek miatt a Pp. legutóbbi módosításában foglalt azon elvet, amely szerint az officialitást a polgári perekben vissza kell szorítani, a jogalkotó indokoltan törte át. A gyermek érdeke megkívánja, hogy az eseti gondnok esetleges helytelen perbeli taktikája ne vezethessen a gyermek érdekét csorbító ítélet meghozatalához. De szükség lehet az officialitásra más okból is.²¹⁹

A perbeli bizonyítást illetően lényeges módosítást hozott a Pp-t módosító 1995. évi LX. törvény, amely módosította a Pp. 286. § (1) bekezdését. Kiiktatta a házassági perek - és ezáltal az apasági perek - szabályai közül azt a rendelkezést, amely a jogról való lemondásnak, az elismerésnek és a beismerésnek, illetőleg mindkét fél egyező vagy az egyik fél - ellenfél által kétségbe nem vont - előadásának a hatályát tiltotta a házassági, illetve ennek következtében az apasági perekben. Még Simor²²⁰ is úgy írt, hogy törvénytelen az apaság vélelmének megdöntése iránti perben az a bírósági gyakorlat, ahol a bíróság a tényállást az anya és az alperes, apa egyező előadása alapján állapította meg és ennek alapján ítéletében megállapította, hogy a kiskorú felperesnek az alperes nem apja. A VI. Ppn. módosító rendelkezése azonban teljes összhangot mutatott az általunk vizsgált bírósági gyakorlattal, ahol a bíróságok mellőzték a vércsoportvizsgálat elrendelését abban az esetben, ha az anya és

²¹⁹ "A tényállás felderítéséhez a vércsoportvizsgálat elrendelése is hozzátartozik. A vércsoport vizsgálatok elrendelésének esetenként hivatalból is kötelező voltára figyelemmel nincs jogi jelentősége annak, hogy adott esetben a 15 éves alperes és jogban járatlan, falusi életkörülmények között élő, özvegy édesanyja ezek mellőzését kérte. Ugyanis az ügy elbírálásánál nem hagyható figyelmen kívül, hogy az anya és az alperes is kiskorú, s a nemi kapcsolat kezdetekor még 14 évesek sem voltak. Az alperes a kiskorú megszületésekor 15. életévét még nem töltötte be, sőt még a járásbírói tárgyalás időpontjában sem volt 15 éves. Az ilyen korú alperesnek arra vonatkozó nyilatkozata, hogy az általa korábban kért vércsoportvizsgálat lefolytatásától eltekint, joghatályosnak nem tekinthető, mert annak jelentőségét felfogni sem képes." (Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20.027/1970. sz.)

²²⁰ Csiky-Simor: i.m. 138-139. p.

az alperesi férfi egyező előadást tettek arra nézve, hogy a vélelmezett fogantatási időben nemileg nem közösültek, ugyanakkor a perben tanúként kihallgatott másik férfi - rendszerint az anya élettársa - úgy nyilatkozott, és leggyakrabban a gyámhatóság előtt felvett jegyzőkönyv is ezt bizonyította, hogy az apaság vélelmének megdöntése esetére hajlandó a gyermek tekintetében teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot tenni. Simorral ellentétben ezt a gyakorlatot, így a jogszabályváltozást is helyeseljük. A módosítás nyomán ugyanis a bíróságot a tilalom nem köti és a Pp. 163. § (2) bekezdésének alkalmazására apasági perekben is lehetőség nyílik.

E szabályozás nem kívánja meg azt a törvény betűjéhez mereven ragaszkodó bírói gyakorlatot, hogy a felek egyező előadása ellenére is a perben leggyakrabban szereplő közvetlen rokonok, illetve a baráti kör tagjai tanúkénti kihallgatása során a feleknek legbensőbb személyes ügyeiket kelljen feltárni mások előtt akkor is, ha egyébként közöttük a tényállás tekintetében vita nincs.

Természetes azonban, hogy amennyiben a felek előadása nem teljes egészében egyező, illetve ha nincs olyan férfi, aki az apaságot teljes hatályú nyilatkozattal elismerné, legcélszerűbb és a törvényességnek és megalapozottságnak is az felel meg, ha a bíróság elrendeli az érdekelték vércsoportvizsgálatát.

A Franz Klein alkotta 1895. évi Osztrák Polgári Perrendtartás (öZPO) hasonlóan korának egyik legmodernebb és Plósz Sándor alkotta Magyar Polgári Perrendtartáshoz (1911. évi I. törvény) a tárgyalási elvet illetően a tényállás felderítésében a vizsgálati elv korlátozott alkalmazhatóságát adta a bíró kezébe. Annak ellenére azonban, hogy ez egy jól kiegyensúlyozott és a tényállás-megállapítás lehetőségét illetően dogmatikailag tiszta megoldást tartalmazott, Kengyel az alábbiakat írja "A szabályozás dogmatikai tisztasága ellenére a gyakorlatban mégsem valósítható meg minden esetben az összhang a Richteramt és a Parteieninitiative között: a bírák többnyire passzívok és elzárkóznak a kezdeményezéstől, míg a felek képviselői túlzottan aktívok és szívesen tartják a kezükben a tényállás megállapításának az irányítását".²²¹ Ezt a rendszert azonban az 1983-as novellával annyiban finomították Ausztriában is, hogy megszüntették a felek kihallgatásának szubszidiárius jellegét, ami azt jelentette, hogy az öZPO 371. §-a a felek kihallgatását csak akkor tette lehetővé, ha a bizonyítás sem a felek indítványára nem vezetett eredményre, sem

²²¹ Kengyel Miklós: Reformtörekvések és kodifikáció 155. p.

annak hivatalbóli elrendelése nem vezetett eredményre. A felek meghallgatásának már a tárgyalás kezdetén történő lehetővé tétele pozitívan befolyásolta a perek elhúzódásának megakadályozását, valamint elősegítette az igazság kiderítését is.

A peres felek és a bíróság perbeli aktivitásának arányairól Szilbereky úgy vélekedik, hogy nem a Pp. szabályanyagában van a hiba, hanem az arányok eltolódásában. Tanulmányában úgy véli, hogy a Pp. 3. §-ában az általános kitanítási elv megfelelően van szabályozva, azonban a bírói alkalmazás ezt az elvet túlhajtja. Ugyanígy vélekedik az officialitásról, a bíróság hivatalból teendő eljárási cselekményeiről is.²²²

A Pp-reform kapcsán Farkas a 80-as évek közepén már úgy írt, hogy a rendelkezési elv hangsúlyozása mellett a feleknek nagyobb mozgási szabadságot biztosítana a perben, de ezzel együtt aktív részvételi kötelezettséget is előírta a számukra. "Háttérbe szorítanám a hivatalbóliságot".²²³

Amennyiben az apaság megállapítása iránti perben az alperes azzal védekezik, hogy az anyának a fogamzási időben más férfival illetve férfiakkal is volt kapcsolata (e védekezés tipikusnak mondható), úgy az alperest kell kötelezni e férfiak nevének és idézhetőségi címének bejelentésére.

Ha az apaság vélelmének megdöntése iránti perben a felperes hivatkozik erre, úgy a bizonyítási indítványt a fentiek szerint neki kell megtenni.

Amennyiben a bíróság a feleket, az anyát illetve a megjelölt tanúkat meghallgatta, úgy a szükségessé váló orvosszakértői bizonyítás elrendelése következhet. Természetesen erre akkor kerül sor az apaság megállapítása iránti perben illetve az apaság vélelmének megdöntése iránti perben, ha nem kerül egyértelmű bizonyításra, hogy a felek között a fogantatási időben nem történt nemi érintkezés. Amennyiben a nemi érintkezés hiánya megnyugtatóan bizonyított, nincs szükség az orvosszakértői vizsgálat elrendelésére.²²⁴

²²² Szilbereky Jenő: Megjegyzések egy készülő törvénytervezet előkészítéséhez (A polgári eljárás újraszabályozása). Magyar Jog, 1984. évi 4. szám, 298. p.

²²³ Farkas József: A polgári eljárás átfogó újraszabályozása. Kézirat. Magyar Jogász Szövetség, dátum nélkül, 8. p.

²²⁴ "Amennyiben a gyermek vélelmezett fogantatásának időszakára eső nemi kapcsolatot valószínűsítő peradatok állnak rendelkezésre, nem elégséges a nemi kapcsolat tényét tagadó alperesi védekezés az objektív bizonyítékokat szolgáltató orvosszakértői vizsgálatok elrendelésének a mellőzéséhez. Ennek indokoltsága ugyanis csak akkor állapítható meg, ha az anya részéről állított, de az alperes részéről tagadott nemi kapcsolat létrejöttének a lehetetlensége egyértelmű. Ilyen esetben a nemi kapcsolat kizártságának bizonyítottsága teszi szükségtelemmé a származá-

Az apasággal kapcsolatos perek szintén neuralgikus pontja, ha a felek a tárgyalást elmulasztják és ezáltal a per befejezését késleltetik. Amennyiben a tárgyalásmulasztás lehetséges eseteit megvizsgáljuk és figyelmünket a tárgyalásmulasztás jogkövetkezményeire vetjük, azt tapasztaljuk, hogy mindkét fajta per esetében a mulasztás és annak jogkövetkezményei két esetkörösre bonthatók. Az első esetkör, amennyiben a tárgyalást a kiskorú felperes eseti gondnoka mulasztja el. Ebben az esetben alkalmazásra kerül a Pp. 299. § (3) bekezdése, amely szerint a bíróság köteles felhívni a gyámhatóságot a szükséges intézkedések megtételére, esetleg új eseti gondnok kirendelésére. Nincs azonban helye a pernek a Pp. 157. §. d) pontja alapján történő megszüntetésének, még akkor sem, ha a per megszüntetését az alperes a Pp. 159. § (1) bekezdése alapján kéri.

A tárgyalásmulasztás másik esetköre, amennyiben a tárgyalást bármely más felperes mulasztja el. Ebben az esetben a kedvezményezett ügyészi szabályt kivéve a felperesi tárgyalásmulasztás jogkövetkezménye a Pp. 288. § (1) bekezdésében írt kötelező permegszüntetés. "A felperes mulasztása esetében a bíróság a pert megszünteti," E szabály irányadó a felperesi mulasztásnak akár az első, akár a folytatólagos tárgyaláson történt megvalósulása esetében is.

Mivel az alperesi mulasztásra nézve a Pp. 288. § (1) bekezdése kimondja, hogy akár első, akár folytatólagos tárgyaláson történik, a mulasztás következményei nem alkalmazhatók, de facto csak az a rendelkezés jöhet szóba, hogy a bíróság az alperest a Pp. 299. § (1) bekezdése alapján személyes megjelenésre idézi és ha ennek sem tesz eleget, vele szemben alkalmazza a Pp. 185. §-ában írt jogkövetkezményeket (pénzbírság, költségben marasztalás, elővezetés).

Bár megjegyezzük, hogy a Pp. 293. § (1) bekezdése a házassági perek szabályai közül nem zárja ki a Pp. 288. § (3) bekezdésének alkalmazását az apasági perek-

si perekben egyébként elengedhetetlen orvosszakértői bizonyítást, az ellenérdekű felek egymással ellentétes vallomásaiban tapasztalható ellentmondások okából azonban nem lehet eltekinteni a megalapozott eldöntéshez szükséges élettani vizsgálatok elvégzésétől. Ezek a vizsgálatok ugyanis támogató bizonyítékot jelenthetnek valamelyik fél tényállítása vonatkozásában." (Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20.305/1992. sz.)

De más körülmények is a szakértő kirendelése ellen szólhatnak.

"Éppen ezért a bíróság a feleknek a vércsoportvizsgálat és az antropológiai vizsgálat elrendelésére irányuló kérelmét csak akkor utasíthatja el, ha más rendelkezésre álló peradattól, pl. abból, hogy az anya a vélelmezett fogamzási időben már előrehaladott terhes állapotban volt, vagy az apa nemzőképtelen volt és így tovább, arra lehet következtetni, hogy a gyermeknek az apaként megjelölt férfitől való származása egyébként lehetetlen." (P. törv. II. 20.838/1967. sz.)

ben, így szóba kerülhet a Pp. 137. § (1) bekezdésének c) és d) pontja, mint szünetelési ok. [Az említett Pp. 137. § (1) bekezdés a) pont alkalmazása szóba sem kerülhet, mivel azt a házassági perek szabályai között is mint speciális rendelkezést a Pp. csak a házassági bontóperekben engedi alkalmazni.] Ha azonban megvizsgáljuk a Pp. 137. § (1) bekezdésének c) pontját, úgy látható, hogy ott a szünetelési jogkövetkezmény csak a felperes nem idézhetőségének esetére vonatkozik, így az áltunk említett alperesi mulasztási körben e pont alkalmazása fogalmilag kizárt. Lehetséges azonban a Pp. 137. § (1) bekezdés d) pontjának alkalmazása, amely szerint akkor is szünetel az eljárás, ha hirdetményi idézésnek volna helye, és a fél (esetünkben a felperes) ezt nem kéri.

Ez utóbbi esetben a bíróság akkor jár el megfelelően, ha a Pp. 74. §-a alapján az ismeretlen helyen tartózkodó alperes részére (meghatalmazottjának hiányában) ügygondnokot rendel, és a Pp. 295. § (3) bekezdésének megfelelő alkalmazásával értesíti az egyenesági rokonokat, hogy a perbe beavatkozóként bármelyik félhez csatlakozhatnak. Megítélésünk szerint ekkor ugyanaz a helyzet áll elő, mint amikor a perindításkor az alperes már ismeretlen helyen tartózkodik.

A polgári perekben hozott határozatok megalapozottságának vizsgálatáról, különös tekintettel a bírák pervezetési tevékenységéről és a bizonyítási eljárás lefolytatásáról az Igazságügyi Minisztérium Bírósági Főosztálya által az 1980. II. félévben indult, és azt követően jogerősen befejezett perekre kiterjedő vizsgálat tapasztalatait az összegző jelentés az alábbiak szerint tartalmazta.

Gyakori perbeli magatartásként értékelte a jelentés, hogy az apaság megállapítása iránti perekben az alperesek minden lehetőséget megragadtak tagadásuk alátámasztására, így sokszor még a bizonyítékok koholásától sem riadtak vissza.

A bíróságnak arra a perjogi kötelezettségére tekintettel, hogy azok a tényállást a lehető legbiztosabban kötelesek a törvényi előírás szerint meghatározni, a felek gyakran visszaélnék perbeli jogaikkal és a bizonyítási eljárás alakulásához igazodva jelentettek be újabb és újabb bizonyítási indítványokat. A bíróságok pedig az előbb említett kötelezettségük folytán többnyire helyt is adtak ezeknek az indítványoknak. A bírósági pervezetés hibájaként rótták fel a jelentés, hogy abban az esetben, ha az alperes a kiskorú felperes anyjának más férfival tartott kapcsolatára is hivatkozott, a bíróságok a vércsoportvizsgálatot az alperes indítványára gyakran olyan

harmadik személyekkel szemben is elrendelték, akikkel szemben a nemi kapcsolat tényére nézve a szükséges bizonyítást még nem is folytatták le.

Tapasztalható volt a bírói pervezetés ellenkező előjelű mulasztása is. A tényállástól függően szükséges lett volna ugyan a perben nem álló férfival szemben is a vércsoportvizsgálat elvégeztetése, de a bíróságok azt több esetben nem rendelték el. Ilyenként említi a jelentés azt az esetet, amikor az anya a vélelmezett fogamzás időtartama alatt élettársi kapcsolatban élt, de az apaság megállapítása iránti pert nem az élettárs, hanem egy másik férfi ellen indították meg és az élettárssal kapcsolatban nem rendelték el a vércsoportvizsgálatot. Különösen indokolt lett volna azokban az esetekben is elrendelni a vércsoportvizsgálatot a tanúval szemben, amikor az apaság vélelmének megdöntése iránti perben az anya a fogamzási időszakban a férjével és más férfival is nemi kapcsolatot tartott fenn. Ilyen esetekben azonban a bíróságok sokszor megelégedtek az apa (mint alperes), az anya és legtöbbször a tanúként kihallgatott harmadik személy egybehangzó előadásával. Volt azonban arra is példa, hogy a bíróság az apaság vélelmét egyedül az anya egyedülálló vallomása alapján döntötte meg, nem tartván szükségesnek még az akkori élettársának tanúkénti kihallgatását sem. (A pertörténet érdekessége, hogy az ugyanerre a gyermekre vonatkozó későbbi apaság megállapítása iránti perben az alperesként perbe vont élettárs erőteljesen védekezett az apaság megállapítása ellen.)

Más típusú pervezetési fogyatékoság, hogy a bíróságok az orvosszakértői vizsgálatokat sokszor még a nemi érintkezés tényének valószínűsítését megelőzően már elrendelik.

A szakértői vizsgálatokkal kapcsolatos hiba, hogy a bíróságok sok esetben a kizáró szakvélemény alapján további vizsgálódás nélkül elutasították az apaság megállapítása iránti keresetet, anélkül, hogy az Igazságügyi Orvostani Intézet 3. számú módszertani levelében foglaltak szerint elrendelték volna a vizsgálat megismétlését.

A pervezetés hiányossága, hogy a bíróság nem ellenőrizte, az orvosszakértői vizsgálat a vérvételi jegyzőkönyvből megállapíthatóan szabályosan történt-e.

Pervezetési fogyatékoság, hogy a bíróságok igen sok esetben a nem kizáró vércsoport-vizsgálati véleményt követően nem rendelték el az antropológiai vizsgálá-

tot. (Megemlítjük, hogy talán éppen e jelentés következtében a mai gyakorlatban viszont a bíróságok mintha túlzott mértékben is ragaszkodnának az antropológiai vizsgálat elrendeléséhez. Ez azért róható fel hibaként, mert az antropológiai vizsgálat hosszadalmas és e perek elhúzódásának egyik meghatározó tényezője.)

A vizsgálat a perek elhúzódásának gyakori okaként jelölte meg, hogy a felek az elsőfokú eljárást az apasági perekben is csak "első félidőnek" tekintették és a jelenlegi revíziós-kasszációs rendszerben tudatosan és előre megfontoltan a másodfokú eljárásra tartalékolták bizonyítási indítványaik egy részét.

A tárgyalásvezetés körében említjük az 1995. évi LX. törvény 9. §-ának azt a módosítását, amely egyszerűsítette a bírósági iratok kézbesítését és lehetőséget adott arra, hogy a per befejezését (sőt megindítását) hátráltató alperesek ne tudjanak élni a bírósági iratok (keresetlevél, tárgyalási idézés) át nem vételének eszközével. A Pp. 99. § (2) bekezdése szerint az a vélelem, hogy a kézbesítés második megkísérlésének napját követő ötödik munkanapon kézbesítettnek kell tekinteni, ha a kézbesítés azért volt eredménytelen, mert a címzett az iratot nem vette át vagy az átvételt megtagadta. Ha keresetlevelet kézbesítenek ily módon, a bíróság a vélelem beálltáról értesíti az alperest és tájékoztatja, hogy a keresetlevelet a bírósági irodában is átveheti, továbbá, hogy a perindítás hatályai mely napon álltak be [Pp. 99. § (3) bek., 128. §.] Természetesen a jóhiszemű félnek lehetősége van arra, hogy mulasztását az igazolás általános szabályai szerint kimentse, amennyiben az iratot azért nem vette át (és érkezett vissza "nem kereste" jelzéssel), mert pl. külföldön tartózkodott.

Az 1995. évi LX. törvény 10. §-ában foglaltak hatékony eszközt adtak a bíróság kezébe a pert elhúzni szándékozó alperesekkel szemben. Egyrészt mert a feleknek (így az alperesnek is) tényállításaikat, nyilatkozataikat és bizonyítékaikat - a per állása szerint - a gondos és az eljárást elősegítő pervitelnek megfelelő időben kell előadni, illetve előterjeszteni [Pp. 141. § (2) bek.], másrészt ha a felek bármelyike a fentebbi kötelezettsége ellenére tényállításai, nyilatkozatai, bizonyítékai előterjesztésével késlekedik és e kötelezettségének felhívás ellenére nem tesz eleget, ezen eljárási cselekmények bevárása nélkül határozatot hozhat a bíróság. [Pp. 141. § (6) bek.] Megakadályozható tehát a bizonyítási eljárás elhúzódása és a bíróságnak az apasági perben pusztán azt kell szem előtt tartani, hogy a gyermek valódi családi

jogállásának megállapítása nem csak a felek magánérdeke, de ahhoz közérdek is fűződik. Helyes tehát ilyenkor a szakértői vizsgálat elrendelése és az alperes mulasztását úgy értékelni, hogy a nemi érintkezésre vonatkozó felperesi állítást, illetve az apaság vélelmének megtámadása iránti perben éppen annak hiányát, az alperesnek nem sikerült cáfolni.

Amint azonban a törvénytervezet miniszteri indokolása is tartalmazza, nem alkalmazható ez a lehetőség, ha az előterjesztés késedelme azért nem okozhatja az eljárás késedelmes befejezését, mert az ellenfél előterjesztésére is várni kell.

Az eredményes pervezetés javítását szolgálta az 1995. évi LX. törvény 18. §-ának az a rendelkezése, amely az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 9. számú módszertani levelében már megfogalmazott szakértői magatartási szabályt mintegy törvényi erőre emelve a szakértő kötelességévé tette (és anyagi következményekkel fenyegeti), hogy a szakvélemény elkészítésének előrelátható késedelméről a bíróságot tájékoztassa [Pp. 185. § (1) bekezdés c) pont]. Ily módon remélhető, hogy főleg az antropológiai vizsgálatok elkészítésének időszerűsége javulni fog. A szakértő késztetve lesz arra, hogy az intézet értesítésére meg nem jelenő érdekeltekkel szemben a bíróság részére történő bejelentésben kezdeményezze az érdekeltek megjelenésre "serkentését". (Sajnálatos azonban, hogy az elővezetetés lehetősége még a bíróságnak sem áll rendelkezésére. A pénzbírság pedig az anyagilag rendezetlen körülmények között élő és - ne szégyelljük kimondani - szegély felekkel szemben amúgy is eredménytelen, hiszen annak behajtására gyakorlatilag nincs mód.)

A hatékony tárgyalás és perkoncentráció megvalósítása érdekében Szilberekly Jenő attól sem idegenkedett, hogy a jogi képvisellel rendelkező félnél a kellékhianyos kereset, elsősorban a bizonyítékok megjelölésének hiánya esetén kötelező bírságot kerüljön bevezetésre, amelyet az előkészítés során kellene kiszabni. A feleknek pedig joguk lenne az előkészítés hiányára hivatkozni.²²⁵

²²⁵ Szilberekly Jenő: Megjegyzések egy készülő törvénytervezet előkészítéséhez (A polgári eljárás újraszabályozása). Magyar Jog, 1984. évi 4. szám, 297. p.

Nem szorosan véve a származási perek szabályai közé tartozik, de nem hallgathatjuk el azt, hogy - Gáspárdy Lászlóval²²⁶ egyetértve - a peralapításnál meglévő konstrukciós szabály, amely szerint az alperes legkésőbb az első tárgyaláson köteles a keresetre nyilatkozni²²⁷, mindenféleképpen az eljárás befejezésének késleltetése irányában hat. Gáspárdy szerint ez az időbeli ütemezés még nyugati összehasonlításban is engedékeny. Felhossa az angol-amerikai perjog "appearance" és az olasz munkaügyi eljárásjog "costituzione del convenuto" intézményét. Kívánatosnak tartaná, ha az alperes a keresetlevél kézhezvételétől számított 15 napon belül írásban nyilatkozna a keresetlevélre. Nyilatkozata tartalmazhatna beismerést, elismerést, érdemi ellenkérelmet, perjogi és anyagi jogi kifogásokat, viszontkeresetet, megfelelő tényállításokat és ezek bizonyítékainak megjelölését.

A sikeres tárgyalást Szítás a peranyag-szolgáltatás szempontjából vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy olyan ösztönzők kidolgozása és az eljárásjogi szabályozásba építése szükséges, amely a felet jóhiszemű perbeli eljárásra aktivizálja. Az ösztönzők között elsődlegesnek az anyagi ösztönzőket tartja. Más oldalról viszont úgy szól, hogy "legyen az igazságszolgáltatás hozzáférhető a jogos igényt érvényesítő vagy az eljárásban jogosan, jóhiszeműen védekező fél számára, de legyen elviselhetetlenül terhes a jogtalanul perlekedő, a rosszhiszeműen védekező fél számára".²²⁸ A jelenlegi helyzet hibájának tartja, hogy a pernyertes fél akkor is teljes perköltséghez jut, ha a peranyagot egészben vagy részben helyette a bírói officialitás szolgáltatta. Úgy látja, ha a bíróság végez percselekményt a felróhatóan eljárási cselekményt nem végző fél helyett, a bíróság számára legyen kötelező a fél bírságolása. E véleményével nem értünk egyet. A bírságolást arra az esetre tartjuk fenn, amikor a fél aktívan cselekszik és e magatartásával hátráltatja a per befejezését vagy próbálja gátolni az igazság kiderítését. Amennyiben a fél mulaszt, úgy annak nem bírsággkövetkezménye kell, hogy legyen, hanem az érdemi döntésre lehet kihatása, vagy az érdemi döntés kapcsán - egyetértve Szitással - a perköltségviselés telepítésével értékelheti a bíróság a fél perbeli rosszhiszemű magatartását.

²²⁶ Gáspárdy László: A Polgári Perrendtartás átfogó újraszabályozása és a pertartam-rövidítés néhány lehetősége. Magyar Jog, 1984. évi 1. szám, 60. p.

²²⁷ Pp. 139. § (1) bekezdés

²²⁸ Szítás Benedek: A perjogi önállóság, aktivitás, együttműködés és felelősség néhány kérdése. Magyar Jog. 1983. évi 8. szám, 728. p.

Amennyiben a fél peranyag-szolgáltatási kötelezettségének nem tesz eleget, azzal pernyertességét kockáztatja. Lényegében Szitás is eltér korábbi álláspontjától akkor, amikor úgy ír, hogy a perbeli hazugság pénzbírsággal, a perelhúzás illetékbírsággal, a perbeli együttműködési kötelezettség megsértése a perköltség szankciós telepítésével torlandó meg.²²⁹ Egyetértünk Szitással, amikor a jóhiszemű perbeli eljárás egymást követő fokozataiként az igazmondást, a perelhúzási tilalmat, végül az együttműködési kötelezettséget említi. "Az, hogy az igazság színe előtt nem szabad hazudni, kézenfekvő, de az igazat megvallva is el lehet a pert húzni, hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy a fél mikor, a per mely szakában mondja ki az igazságot. ... az együttműködés több, mint a perelhúzástól való tartózkodás. Amíg az előző pozitív, az utóbbi negatív megközelítése a perceselexmények teljesítése mikéntjének."²³⁰ Gondoljunk csak azokra a perbeli tanúvallomásokra, melyekben az anyák a tárgyalás folyamán, az egymást követő tárgyalásokon mintegy a körülmények kényszerétől szorítva "vallották ki" - korábbi egyértelmű tagadásukkal szemben -, hogy az alperesen kívül még más férfival vagy férfiakkal is volt a fogantatási időben kapcsolatuk. Igaz ugyan, hogy az anya az apaság megállapítása iránti perben nem peres fél, azonban a gyámhatósági kirendelésben foglaltan is köteles az eseti gondnokkal együttműködni, neki a teljes tényállást feltárni, az eseti gondnok pedig mintegy áttételesen köteles a bíróság tudomására hozni az általa megismert tényeket. Amennyiben az eseti gondnok, aki a tényállást ki mástól ismerhetné mint magától az anyától, mint az ügy közvetlen, első "bírája" a pernyerés érdekében kifejezetten tényeket hallgat el a bíróság előtt, úgy véljük, mindazok a korábban felemlített anyagi természetű perjogi szankciók, amelyeket Szitás is írt, őt váratlanul nem érinthetik. Perbeli ellenfele pedig nem érezheti, hogy a rosszhiszemű eljárás a bíróság előtt megtorlatlan marad.

A Pp. 182. § (1) bekezdése szerint a bíróság utasíthatja a szakértőt, hogy véleményét írásban terjessze a bíróság elé. Az írásbeli szakvélemény bemutatásáról pedig a feleket a bíróságnak értesítenie kell. Ugyanezen § (2) bekezdése szerint a szakértőhöz a véleményre vonatkozólag ennek előterjesztése után kérdéseket lehet

²²⁹ Szitás Benedek: A perjogi önállóság, aktivitás, együttműködés és felelősség néhány kérdése. Magyar Jog, 1983. évi 8. szám, 729. p.

²³⁰ Szitás Benedek: A perjogi önállóság, aktivitás, együttműködés és felelősség néhány kérdése. Magyar Jog, 1983. évi 8. szám, 731. p.

intézni. A két rendelkezés összevetéséből az következik, hogy a szakértői vélemény megérkezéséről a felek csak a bírósági rendelkezést követően értesülnek, ami feltétlenül a per elhúzódásával jár. Kívánatos lenne, hogy a szakértő a véleményt a felek részére is közvetlenül küldje meg. Ilyen rendelkezés mellett jogszabályi kötelezettségként lenne elvárható a felektől, hogy a szakvéleményre vonatkozó észrevételeiket és kérdéseiket írásban juttassák el a bírósághoz. Ennek ismeretében dönthetne a bíróság, hogy a szakértőt a tárgyalásra megidézi-e vagy sem. Ily módon gyakorlatilag megspórolható lenne egy tárgyalás elhalasztása illetve az elhalasztott tárgyalás költségei.

A bíróságok gyakorlatában ritkán találkozni a Pp. 284. §. (1) bekezdésében foglalt szabály alkalmazásával, amely szerint a bíróság a feleket köteles figyelmeztetni, hogy a per tárgyalásáról és a határozat kihirdetéséről a felek (akár egyikük) kérelmére a nyilvánosságot a 7. §-ban foglalt feltételek nélkül is ki lehet zárni. A figyelmeztetés elmaradására általában azért kerül sor, mert még az apasági perek sem tartoznak az ún. nézett perek (tárgyalások) közé. Megítélésünk szerint a szabály alkalmazására akkor van szükség, ha a tárgyaláson hallgatóság is jelen kíván lenni. Itt ugyanis a magánélet olyan zárt szféráinak feltárására kerül sor, amely nyomatékos magánérdeket jelent, így amennyiben a fél kéri, a Pp. megengedő fogalmazásával ellentétben a bíróság köteles a nyilvánosságot a tárgyalásról és az ítélet kihirdetéséről kizárni. A Pp. 7. §. (2) bekezdése a végzés indokolási kötelezettségét írja elő. Ezzel szemben a Pp. 284. §. (1) bekezdése alapján történő kizárás esetében a végzés indokolásában elégséges arra utalni, hogy a felperes vagy az alperes illetve a felek közösen kérték a nyilvánosság kizárását. A kérelem önmagában elégséges indok a nyilvánosság kizárására.

E határozat ellen fellebbezésnek helye nincs [Pp. 233. §. (3) bek. b) pont].

A törvény komoly hatalmat ad a tárgyalást vezető bíró kezébe. Az ő emberi tartásán, intelligenciáján, élettapasztalatán, rátermettségén és szakmai tudásán múlik, hogy a felek milyen képet alakítanak ki az igazságszolgáltatás szervéről, továbbá áttételesen a bíró személyiségén átszűrve, hogyan vélekednek magáról a jogról. Apasági perekben a bírói pervezetés legnagyobb hibája lehet, ha a bíró valamelyik fél irányában elfogult. Tudjuk, hogy a jogalkalmazással szemben általános köve-

telmény az elfogulatlanság, pártatlanság. Számtalan oka lehet azonban annak, hogy a bíró akár önmaga előtt is felismerhetetlen módon, de beleesik a rejtett elfogultság csapdájába.²³¹ Eme rejtett elfogultságnak többféle oka lehet:

- előítélet,
- szimpátia - antipátia,
- a tárgyalás folyamán kialakuló antipátia, amelynek magyarázata a fél és a bíró egymás iránt keletkezett ellenérzésében található.

Az előítélet vagy antipátia leginkább abban nyilvánulhat meg, ha a bíró a féllel, ügyvédjével vagy a tanúval, szakértővel szemben akár önérzetet is sértő hangot használ, vele szemben indulatos, esetleg folyamatosan a bírságolás lehetőségével fenyegeti. A tárgyalás folyamán kialakuló ellenszenv egyik lehetséges oka, ha a bíró nem kellően készült fel a tárgyalásra és a hiányos peranyagismeretét a fél észleli, esetleg ezt tudomására is hozza és a bíró a féllel szemben indulatossá válik, vele szemben elfogult lesz.

A rejtett elfogultság a későbbiekben megnyilvánulhat egyoldalú bizonyítás-felvételben, elszűrt döntésben vagy éppen a körülményeskedésben. Mindezek olyan pervezetési hibák, amelyek gátjaivá lehetnek az igazságos ítéletnek.

B. Egyéb perjogi kérdések

Az eljárás félbeszakadása akkor lehetséges, ha a perben olyan személy szerepel, akinek halála esetén a Csjt. 38. § (4) bekezdése vagy 43. § (3) bekezdés c) pontja alapján lehetséges más perindításra jogosult perbelépése [Pp. 64. § (3) bekezdés].

Amennyiben a per során az anya hal meg, úgy a félbeszakadás megállapításának helye nincs, mert az ő bármelyik pozíciójában perbeli jogutódlás nem lehetséges és halála esetén őt egyébként sem kellene perelni vagy ügygondnokkal "pótolni" [Pp. 295. § (2) bekezdés]. Úgy tűnik, joghézag mutatkozik a Pp. szabályai között, abban az esetben, ha az apaság megállapítása iránti perben az alperes meghal. Ebben az esetben ugyanis az eljárás félbeszakad. A lehetséges megoldások közé tartozik, ha a bíróság ügygondnokot rendel ki. Ez azonban erőszakolt megoldásnak tűnik.

²³¹ Ormay Gábor: Néhány gondolat az ún. egyéb okból eredhető - bírókkal kapcsolatos elfogultság kérdéséről polgári jogviszonyok körében. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 4. sz., 224. p.

A perképességnek nem csupán a kereset indításakor, hanem a per egész időtartama alatt fenn kell állnia. Amennyiben a per során a peres fél a cselekvőképességét elveszti (gondnokság alá helyezik), úgy az eljárás félbeszakadására vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.²³²

A Pp. 154. § (1) bekezdése szerint a bíróság felfüggesztheti a pert, ha a felet katonai szolgálatra hívják be. Ez a felfüggesztési ok azonban csak a szoros értelmezés szerinti felperes vagy alperes katonai behívására szolgál. Arra nincs lehetőség, hogy a tanú katonai szolgálatra történt behívása miatt a tárgyalás felfüggesztésre kerüljön. Ilyenkor a tanút előljárója útján a bíróságnak meg kell idézni a tárgyalásra. A tárgyalás felfüggesztésére kerülhet sor, amennyiben a perben az apaság megállapítása iránti kereset nyomán az alperesi férfi apai elismerő nyilatkozatot tesz.

Abban az esetben, ha a tárgyaláson a kiskorú felperes eseti gondnoka nem jelenik meg²³³, a per megszüntetésének nincs helye, a bíróság pedig felhívja a gyámhatóságot a szükséges intézkedések megtételére illetőleg új eseti gondnok kirendelésére. Felmerült az a kérdés, amennyiben az eseti gondnok a feladatát nem megfelelő színvonalon látja el, jogában áll-e a bíróságnak erre a gyámhatóság figyelmét felhívni. Megítélésünk szerint a bíróságnak a figyelemfelhívásra lehetősége van az eseti gondnok tárgyaláson történő figyelmeztetésével, esetleges bírságolásával, azonban az ügyfélegyenlőség elvét szem előtt tartva és vigyázva a pártatlanságba vetett közbizalom megőrzésére, nem lenne szerencsés, ha a bíróság külön a gyámhatóság részére szóló értesítésben adna nyomatékot e vélekedésének. Egyebekben is a Pp. előbb hivatkozott rendelkezése csak arra az esetre engedi meg a gyámhatóság értesítését, ha az eseti gondnok a tárgyalást elmulasztja. A Pp. 288. §. (1) bekezdésének a per megszüntetésére vonatkozó rendelkezése olyan kötelező előírás, amelytől a bíróság még méltányosságból sem tekinthet el, ha a felperes a tárgyalást elmulasztja, kivéve az eseti gondnok mulasztását.

Amennyiben a per szünetelés folytán megszűnik, vagy a felperes a keresetétől eláll és a bíróság a pert megszünteti, ez nem zárja ki, hogy a későbbiekben új keresetet indíthasson a felperes.

²³² Pp. 111. § (2) bekezdés.

²³³ Pp. 299. § (3) bekezdés.

VIII.

AZ ELJÁRÁS KÖLTSÉGTÉNYEZŐIRŐL

Amennyiben az apaság megállapítása iránti perben az alperes a tárgyalás megnyitását követően a kereseti előadás után nyomban apai elismerő nyilatkozatot tesz, akkor sem mentesülhet az addig felmerült költségek viselése alól. Az alperes a perre ilyenkor is okot adott. Ennek indoka, hogy az apaság megállapítása iránti per megindítását megelőzően a gyámhatóság felhívja az alperest illetve az apaként megjelölt személyt, hogy nyilatkozzon és tegyen apai elismerő nyilatkozatot. Perindításra pedig csak akkor kerül sor, ha a férfi az elismerő nyilatkozatot nem teszi meg. Amennyiben az elismerésre a perben kerül sor, úgy a perköltségben való marasztalás a permegszüntető végzésben történik. Véleményünk szerint még akkor sem alkalmazható a Pp. 80. § (1) bekezdése szabálya, ha az alperest a gyámhatóság nem hívta fel az apaság elismerésére. Az említett törvényhely szerint az alperes akkor mentesül a perköltség viselése alól, ha a perre okot nem adott és a követelést az első tárgyaláson azonnal elismeri. Az alperes azonban ilyen esetben is okot adott a perre, hiszen már a gyermek megszületését követően lehetősége lett volna minden külön felhívás nélkül rendezni a gyermek családi jogállását.²³⁴

Elméletileg vitatott, hogy mi történjék abban az esetben, ha az apaság vélelmének megdöntése iránti perben az alperes a keresettel szemben nem védekezik és azt elismeri. Amennyiben a pert a kiskorú gyermek indítja, úgy Simor²³⁵ álláspontja szerint a perköltséget a Pp. 78. § (1) bekezdése alapján az apának kell viselni, mert a családi jogállás rendezése csak perben történhet és e rendezés neki is érdekében áll (tartásdíjtól és más kötelezettségektől szabadulhat). Nem tért azonban ki arra az esetre, ha a pert a vélelmezett apa indítja a kiskorú gyermek és az anya ellen. Megítélésünk szerint abban az esetben, ha a kereseti követeléssel szemben az alperes nem védekezik (legyen szó akár apaság megállapítása, akár apaság vélelmének megdöntése iránti perről), a perköltség viselése a költségek arányos telepítésének

²³⁴ PK. 157. sz. áf.

²³⁵ Csiky-Simor: i.m. 168. p.

elve alapján lehetséges. Így rendelkezik a Polgári Perrendtartás is, amikor a Pp. 293. § (1) bekezdése nem zárja ki a Pp. 290. § (4) bekezdésének alkalmazását, amely szerint a bíróság a perköltség viseléséről a pernyertességtől függetlenül az összes körülmények mérlegelése alapján határoz.

A polgári eljárásjogok általában a perköltség viselésénél nem engednek különösebb mérlegelési jogot a bíróság számára. E fő szabály alól azonban szinte valamennyi perrendtartás tesz kivételt. Így az 1877. január 30-i német ZPO az apasági perekben lehetővé teszi a bíróság számára, hogy egészben vagy részben az ellenfélre rója a költségeket, ha különleges okokból ez felel meg a méltányosságnak.²³⁶ A német perrendtartás e rendelkezés alkalmazásánál elsősorban a perviteli jóhiszeműség (Treu und Glauben), azaz a bona fides szerint ítél.

Az 1947. december 4-i svájci Szövetségi Polgári Perrendtartásban található olyan rendelkezés, amely szerint a bíró a tanúdíjat méltányos mérlegeléssel állapítja meg.²³⁷ Ugyanezen törvény szerint a szakértők tiszteletdíjának megállapítása is szabad mérlegelés alapján történik.²³⁸ Figyelemre méltó az osztrák Pp-nek az a rendelkezése, hogy a szakértői díj előlegezésére vonatkozó határozatokat a felek perorvoslattal megtámadhatják. A szakértői vélemény benyújtását követően a bíróság a szakértői díj és költségjegyzék alapján végzésben megállapítja a szakértői díjat és költséget és ezt a jogszabályban megjelölt számlára kell haladéktalanul átutalni. Felülvizsgálati vélemény esetében a bíróságnak ugyanígy kell eljárnia. Az apaság vélelmének megtámadása iránti perben a bíróság által a kiskorú gyermek alperes részére kirendelt ügygondnok díjának előlegezésére a felperest nem lehet kötelezni.²³⁹

Az apasági és a származás megállapítása iránti perben a feleket jövedelmi és vagyoni viszonyaikra tekintet nélkül költségmentesség (tárgyi költségmentesség) illeti meg. E mentesség azonban nem mentesíti a bizonyító felet a vértulajdonosság-vizsgálat és a származás megállapításához szükséges más orvosszakértői (élettani)

²³⁶ ZPO 93/d. §.

²³⁷ Svájci Szövetségi Polgári Perrendtartás 48. §.

²³⁸ Svájci Szövetségi Polgári Perrendtartás 61. §.

²³⁹ Pp. 84. § (2) bek., továbbá Legfelsőbb Bíróság P. törv. 20.679/1980. sz. - BH. 1981. 19.

vizsgálat - antropológiai, HLA- és kromoszóma-vizsgálat, stb. - költségeinek előlegezése és megfizetése alól.²⁴⁰

A jelenlegi költségviselési problémák egyik lehetséges megoldására tesz javaslatot Lantos.²⁴¹ Véleménye szerint a személyi és tárgyi illetékfeljegyzési jogot meg kellene szüntetni, illetve össze kellene vonni a személyi és tárgyi költségmentességgel. Ez azt jelentené, hogy indokolt esetben minden költséget az állam előlegezne. Így megoldásában csak a következő négy kategória lenne:

1. Személyes költségmentesség, amely csak állampolgárt illetne, és minden költséget magában foglalna.
2. Tárgyi költségmentesség, amely megegyezik a jelenlegi szabályozással.
3. Személyes "költségfeljegyzési jog", amely csak állampolgárt illetne meg és minden költséget az állam előlegezne, a pervesztes azonban viselné az előlegezett költségeket.
4. Tárgyi "költségfeljegyzési jog", amelynél az állam előlegezné az összes költséget és a pervesztes viselné az előlegezett költségeket.

A magunk részéről e megoldást azért pártolnánk, mert ezáltal ab ovo megtérülne a szakértői intézetek költsége, és mint azt sok esetben, annak behajtásáról nem magának a szakértői intézetnek kellene gondoskodni, ami a sikertelen behajtási eseteket figyelembe véve gyakorlatilag azt jelenti, hogy mások perében a költségeket a szakértői intézet előlegezi. (Figyelemmel arra, hogy az állami költségvetési ellátmányuk a tényleges költségeiket csak kisebb részben fedezi.)

Figyelemmel arra is, hogy a tárgyi költségmentesség jelenlegi szabályai szerint e költségkedvezményi fajta a feleket nem mentesíti a vértulajdonság-vizsgálat és más orvosszakértői (antropológiai) vizsgálat költségeinek előlegezése és viselése alól, a fenti felfogásban megoldhatóvá válna, hogy a valóban rászorult fél helyett a költségelőlegezés biztosan megtörténne az állam részéről, az intézet hozzájutna a költségeihez, másrészt a csak költségfeljegyzési kedvezményben részesült fél köteles lenne az ellenfél valamennyi költségének megtérítésére és a bizonyítási költségek viselésére is.

²⁴⁰ 6/1986. (VI. 26.) IM rendelet 2. § (1) bekezdés a) pont, 3. § (2) bekezdés.

²⁴¹ Lantos János: Javaslatok a Pp. reformjához. Magyar Jog, 1984. évi 2. szám, 150-152. p.

E szabályozásban akár felfedezhetjük azt a közérdek-motiváltságot is, amelyre az irodalom és a bírói ítélkezés is hivatkozni szokott (a gyermek érdekei), amely azonban a bírói officialitáson túl egyéb eljárási szabályokban (különösen, amelynek anyagi vonzata is van) nem mutatkozik meg.

A költségmentesség az abban részesített felet mentesíti a bizonyítási eljárással kapcsolatos költségek előlegezése alól is. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a személyes költségmentességben részesített fél mulasztása esetében a feleslegesen okozott költségek megtérítésére sem kötelezhető. Amennyiben mulasztása megállapítható, úgy a bíróság a Pp. 77. §-a alapján nyomban kötelezheti a költségek megfizetésére. Lehetőséget látunk azonban arra is, hogy a bíróság - éppen a sorozatos mulasztás megakadályozása végett - a Pp. 76. § (1) bekezdése alapján kötelezze a felet a költségek fedezésére előreláthatóan szükséges összegnek a bíróságnál történő előzetes letételére, amire a § "más körülmények ezt indokoltá teszik" fogalmazása nyújt lehetőséget.

A Pp. 89. § (1) bekezdése értelmében a külföldi felperes a perrel felmerülő költségek fedezése céljából az alperes kívánságára biztosítékot köteles adni. Következik azonban a rendelkezésből, hogy magyar állampolgár felperes akkor sem kötelezhető a biztosíték letételére, ha állandó lakhelye külföldön van.

IX.

AZ ÍTÉLET

Az apaság megállapítása iránti perben hozott ítélet rendelkező részének azt kell tartalmazni, hogy a bíróság kit nyilvánít a gyermek apjának (név, a gyermek születésekor állapotnak megfelelő lakhely, foglalkozás, személyi igazolvány száma, anyja neve, születési helye, ideje). Az adatokra az anyakönyvezés miatt van szükség. Helytelen az a bírói gyakorlat, amelyben a rendelkező rész úgy szól, hogy a bíróság megállapítja, hogy X gyermeknek Y alperes az apja. A Csjt. 38. § (2) bekezdése ugyanis nem azt tartalmazza, hogy a bíróság megállapítja, hogy ki a gyermek apja, hanem "a bíróság a gyermek apjának nyilvánítja" fordulatot használja a törvény.

Simor²⁴² még olyan megállapítást tesz, hogy a származás megállapítása iránti perben az elsőfokú bíróság ítéletét a Pp. 293. §-ának (1) bekezdése és 290. §-ának (3) bekezdése értelmében az ügyéssel akkor is közölni kell, ha a perben nem vett részt és az ügyész az ítélet ellen ilyenkor is fellebbezéssel élhet. A Pp. 1995. évi módosítását követően e megállapítás nem fog helyt, mivel a Pp. 293. § (1) bekezdése alapján a származás-megállapítási perben a jelenleg hatályos Pp. 290. § (5) bekezdése, amely az ítéletnek az ügyéssel történő kézbesítésére vonatkozik, nem kerülhet alkalmazásra. Meg kell jegyeznünk, hogy e rendelkezés időszerű és helyénvaló volt. Az ügyészségek ugyanis a kézbesített ítéletek alapján nem éltek fellebbezési jogukkal, a rendelkezés merő formalizmus és a magánszférába történő túlzott állami beavatkozás egyik megnyilvánulása volt.

Az anyának - ha a perben beavatkozóként nem vesz részt - az ítéletet külön kézbesíteni nem kell, így rá nézve külön fellebbezési határidő sincs.

A származás-megállapítási perben hozott ítélet *ex tunc* hatályú.

Bacsó Jenő szerint a Pp. 290. § (1) bekezdése alapján lehetséges, hogy az apasági vélelem megdöntését kimondó ítéletben a bíróság rendelkezék a gyermek elhelyezése felől. Ezzel ellentétes álláspontot foglal el Simor és Csiky.²⁴³ A kérdésben Csiky és Simor a szülői felügyeleti joggal operál. A Pp. 296. §-a a keresetek összekapcsolhatósága tekintetében csak az apaság megállapítása iránti keresettel engedi meg a tartásra irányuló kereset összekapcsolását. Ebből a *contrario* következik, hogy az apaság megállapítására irányuló keresettel a gyermek elhelyezése iránti kereset nem kapcsolható össze, hiszen az elhelyezési igény alapja csak a jogerős bírói ítéletben foglalt apasági vélelem beállta lesz. Amennyiben pedig e vélelmet megdöntik, úgy az elhelyezés iránti igény is az apaságot megdöntő ítélet jogerőre emelkedésével veszti létalapját. Ellenkező esetben előfordulhatna, hogy az elsőfokú ítéletet az apa csak az apaság vélelmének kérdésében támadja fellebbezéssel, míg az elhelyezést nem. Esetleges eltérő másodfokú ítélet esetében a kereset-elutasítás azt eredményezheti, hogy az elsőfokú ítéletnek fellebbezéssel nem támadott része (a gyermek elhelyezése) már részjogerőre emelkedett, azon az alapon, hogy az alperes a gyermeknek nem apja és így a gyermek nála történő elhelyezésé-

²⁴² Csiky-Simor: i.m. 173. p.

²⁴³ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 348. p.

re sem tarthat igényt. Az apaság megdöntése kérdésében hozott másodfokú elutasító ítélet azonban azt jelenti, hogy e jogerős ítéleti rendelkezésnek a továbbiakban nincs jogalapja. Természetesen a részjogerő törvényi kizárásával a probléma megoldódna.

Ellentétben Csiky véleményével, aki szerint a származási perben hozott ítéletet az anyakönyvvezetőnek mindig meg kell küldeni, véleményünk szerint a jogerős ítéletet csak abban az esetben kell az anyakönyvvezető részére kézbesíteni, ha az a korábbi családi jogállásban változást eredményez. Így az elutasító ítéletet nem kell az anyakönyvvezető részére kézbesíteni. (Csak megemlítjük, hogy a 306/1956. (IK.. 6.) IM I/3. számú közlemény tartalmazta, hogy a származási perekben mit kell az anyakönyvvezető tájékoztatása végett a bírósági ítéletnek tartalmaznia.)

Amennyiben az ítélet a gyermek családi jogállásában változást eredményez, a bíróság az ítélet jogerőre emelkedését külön végzéssel is megállapíthatja.²⁴⁴

Az apaság vélelmének megdöntése iránti perben, ha a bíróság az apaság vélelmét megtámadó keresetnek helyt ad, indokolt esetben - kérelemre - a gyermeket feljogosíthatja családi nevének további viselésére.²⁴⁵ Ez a rendelkezés kifejezetten a gyermek érdekeinek szem előtt tartásával született, mivel a gyermek nevének változtatása esetlegesen hátrányosan hathat ki a gyermek személyiségfejlődésére, mivel utalhat arra a körülményre, hogy a gyermek származása körül jogvita volt, amely jogvitáról nem minden esetben szerencsés, ha a környezet tud. Amennyiben az alperes illetve a vélelmezett apa tiltakozik az ellen, hogy apaságának megdöntését követően is a gyermek az ő családi nevét viselje, a bíróságnak a szembenálló érdekek gondos mérlegelése alapján kell döntenie a kérdésben. Régebbi jogunk erre nem adott lehetőséget. Amennyiben a törvénytelen származást az ítélet megállapította, a gyermeket a törvényes apa nevének viselésétől eltiltani sem kellett, mert törvényi rendelkezésnél fogva a törvénytelen származású gyermek bírói határozat nélkül is csupán az anyja családi nevét viselhette.²⁴⁶

Az ítélet indokolásából ki kell tűnnie, hogy a bíróság a felek által felhozott valamennyi bizonyítékot vizsgálat és mérlegelés tárgyává tette. A mérlegelési szabad-

²⁴⁴ 123/1973. (IK 1974.) IM számú utasítás (BÜSZ) 13. § (5) bekezdés.

²⁴⁵ Csjt. 43. § (7) bekezdés.

²⁴⁶ Magyar Kir. Kúria C. 2848/1914. sz.

ság egyedüli korlátja, hogy a bíróságnak a meggyőződését kialakító okokat az ítélet indokolásában elő kell adni és ebből az előadásból is ki kell tűnni, hogy az összes perbeli adatokra tekintettel volt az ítéleti tényállás kialakításakor.²⁴⁷

Bár ritkán, de előfordul, hogy a bíróság az ítélet indokolásában a saját tudomására hivatkozik. E pongyola kifejezés alatt csak a bíróság hivatalos tudomása, illetve a köztudomás érthető. Kívánatos azonban az ilyen pontatlan fogalmazás elkerülése.

Hibás bírói indokolás, amikor az apasági perben nemcsak a perbevont férfival szemben folytatják le a vércsoportvizsgálatot, hanem a tanúként idézett férfival szemben is és a bíróság az ítélet indokolásában olyan megállapítást tesz, hogy a kiskorú gyermek a perbevont férfitől nem származhatik, mert a vércsoportvizsgálat megállapítása alapján a gyermek apja a tanúként idézett személy. Ilyen rendelkezést illetve megállapítást az ítélet indokolása nem tartalmazhat. Mindössze arra terjeszkehetnek ki, hogy a perbevont férfi a gyermeknek az orvosszakértői vizsgálat szerint nem apja. A tanú apaságának kérdése egy másik per tárgya lehet.

A Csjt. 1986. évi módosítását megelőzően írta Weiss, hogy olyan szabályozás, amely az apaság megállapításához az apaság teljes bizonyosságát kívánná meg, "ma még korai volna". Utalt arra, hogy a szakértők is csak "a származás nagyfokú valószínűségéről", vagy esetleg "az apaság gyakorlatilag bizonyított voltáról" mernek nyilatkozni. Ugyanakkor a valósághűbb ítélkezés felé történő elmozdulásnak tartaná, ha az apasági vélelem megdöntésének szabályaiban is érvényesülne ez az elv és lehetségesnek látná az anya férjére vonatkozó apasági vélelem megdöntésének megkönnyítését is, akkor, ha ennek az apasági vélelemnek a megdöntése az útja annak, hogy a gyermek a vér szerinti apja, rendszerint az anya élettársa gyermekévé válhasson teljes hatályú apai elismerés nyomán.²⁴⁸ Gondolatmenetét egyébként igazolják azok a perek, amelyekben a periratok szerint az anya élettársa mind a

²⁴⁷ Az indokolásból kitűnően volt megállapítható a Legfelsőbb Bíróság helytelen álláspontja a következő esetben: "az apaság megállapítására csak akkor kerülhet sor, ha a körültekintően lefolytatott bizonyítási eljárás során feltárt adatok alátámasztják a perbevont férfitől való származás tényét. Ugyanakkor az apaság megállapítása iránti kereseti kérelem elutasításának is a származás lehetetlenségét kizáró bizonyítottságon kell alapulnia. Az ilyen jellegű perekben a bíróságnak hivatalból is messzemenően törekednie kell a tényállás teljes feltárására az igazság kiderítése érdekében." (P. törv. II. 21.117/1991. sz.)

²⁴⁸ Weiss Emília: A családjogi törvény tervezett módosításához. Jogtudományi Közlöny, 1986. évi 3. szám, 124-125. p.

gyámhatóságon, mind a tárgyaláson kijelentette, hogy szándékában áll a gyermek teljes hatályú apai elismerése, a bíróság pedig a férj mint alperes, valamint az anya mint tanú egyező előadása alapján állapította meg a tényállást és a szakértői bizonyítás elrendelésének mellőzésével hozta meg a keresetek megfelelő ítéletet.²⁴⁹

Az ítélet indokolásában foglalt olyan kijelentés, hogy a bíróság a tényállást a felvett bizonyítás alapján tisztázottnak találta, olyan általános kijelentés, amely az indokolás célzatának, hogy az meggyőző erejű legyen, nem felel meg.

Az olyan ítéletszerkesztés, amely az anyakönyvi bejegyzéshez szükséges valamennyi adatot az ítélet rendelkező részében nem tartalmazza, nem megfelelő. Az sem elégséges, ha ezen adatokat a bíróság az indokolásban sorakoztatja fel, mert véleményünk szerint az ítélet jogereje és ehhez kapcsolódóan a végrehajthatóság az ítélet rendelkező részében foglaltakhoz kapcsolódik.

Az ítélet rendelkező részébe nem kell belefoglalni, hogy a kiskorú alperes nem a felperestől származik (az apaság vélelmének megtámadása iránti perben). Ezt az indokolásban kell kifejtetni.

A megalapozott ítélethozatal érdekében javasolta Berndt 1984-ben, hogy a Pp. 218. § (1) bekezdésében foglalt az a lehetőség, hogy különösen bonyolult ügy esetében a bíróság az ítélet kihirdetését nyolc napra elhalaszthatja, kerüljön megváltoztatásra és az elhalasztás lehetősége húsz napon kerüljön megállapításra. Mint írja, a jelenlegi nyolc naphól kettő munkaszüneti nap, általában két napon tárgyal a bíró és vidéki bíróságokon egy panasznapot is tart. Így az ítélet elkészítésére három napja marad. A bírói terhelés mellett így az ítéletet általában csak "kötetlen munkaidőben" tudja elkészíteni.²⁵⁰

Javaslatát megfontolásra érdemesnek találjuk. Ugyanis származási perben a felek ügyüket teljes mértékben ismerik, tudják. Más ügy a képet nem zavarja. A bírónak azonban (általában több tíz) folyamatban lévő ügy mellett illetve között kell, hogy a felek egyetlen ügyét a "felek által felrajzolt képből" ügy rajzolja meg, hogy abból hiteleset alkosson. Ha valóban bonyolult ügyről van szó, ahol szinte előre borítékolhatóan fellebbezés is várható, a bíró az elhalasztott ítélethirdetésig meglévő időben esetleg szakirodalmat kell, hogy tanulmányozzon, szükséges, hogy másik bíró-

²⁴⁹ lásd: Hódmezővásárhelyi Városi Bíróság ítélezési gyakorlata.

²⁵⁰ Berndt Kornél: A Pp. tervezett reformja elé. Magyar Jog, 1984. évi 2. szám, 150. p.

társával, a szakértővel konzultáljon, továbbá meg kell hoznia a megalapozott ítéletet. Ilyenformán mindezek elvégzéséhez a már említett három nap semmi módon nem lehet elegendő. Célszerűbb lenne e határidőt húsz napban megállapítani, de csak a valóban bonyolult ügyekben kerülhetne erre sor, és csak ellenőrzött módon.

X.

PERORVOSLATOK

Nem tudunk egyetérteni Hartaival²⁵¹, hogy az anyának, ha az elsőfokú ítélet hozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig a perbe nem avatkozott be - amennyiben nem peres fél - lehetősége van az ítélet ellen fellebbezni, mert az anya beavatkozási joga addig áll fenn, ameddig az ítélet jogerőre emelkedésével a per le nem zárul. Mint írja, fellebbezése, ha addig nem is lépett fel beavatkozóként, őt beavatkozóvá teszi. Véleményünk szerint az anyára a beavatkozás általános szabályai (Pp. 54-57. §-ai) vonatkoznak, azzal az eltéréssel, hogy a Pp. 294. §-a folytán az ő beavatkozási joga feltétlen. Ha tehát beavatkozását az elsőfokú ítélet hozatalát megelőző tárgyalás berekesztését [Pp. 54. § (1) bek.] nem jelentette be, részére az ítéletet kézbesíteni nem kell, neki fellebbezési joga nincs.

Az 1995. évi LX. törvény remélhetően az apasági perekben is gátat vetett annak a rosszhiszemű perféli magatartásnak, amely a bizonyítási indítványok másodfokú eljárásra tartalékolását jelentette. Ha a fél a Pp. módosított 141. § (6) bekezdésének alkalmazása következtében nem hozhatta fel (késedelmesen!) bizonyítékait, úgy a másodfokú bíróságnak lehetősége van az ilyen bizonyítási indítvány elutasítására és adott esetben ez a fél részéről azonos lehet a pervesztéssel. Amint azonban arra a törvényjavaslat miniszteri indokolása is utal, a törvény nem veszi el a lehetőséget a jóhiszeműen eljáró fellebbező féltől, hogy újabb tényeket, bizonyítási indítványokat terjesszen elő akár a fellebbezésben, akár a fellebbezési eljárás során, ha azokat az elsőfokú eljárás során még nem állt módjában előterjeszteni (pl. később jutott bir-

²⁵¹ *Hartai László-Bujdosó Györgyi: Apasági és más, a gyermek családi jogállását érintő perek.* Budapest, 1983. 110. p.

tokába az okirat, szerzett tudomást a tanú lakcíméről, olyan betegségéről, amely a fogamzási időben nemzöképtelenné tette, stb.).²⁵²

A perek gyorsítása érdekében Berndt bizonyos pereknél azt javasolja, hogy a fellebbezési határidő nyolc napra legyen korlátozott. Ilyenként említi (1984-ben) a tízezer forint értékben aluli pereket, a törvényen alapuló tartási pereket, vagyonszövetség megszüntetését nem tartalmazó házassági bontópereket, valamint a származás megállapítása iránti pereket.²⁵³ Mi nem osztjuk e véleményét. A fellebbezés ugyanis olyan eljárási cselekmény, amelyet alaposan meg kell fontolni, a fellebbezés nem lehet elnagyolt. Amennyiben a perek gyorsításáról van szó, úgy azt inkább az elsőfokú eljárás olyan szabályozásával kell elérni, amely az itt javasolt felszabadítandó hét nap akár többszörösének megtakarítására is vezethet. Egy megfelelően lefolytatott elsőfokú eljárásban hozott ítélet megváltoztatását fellebbezés útján lehetőleg minél nehezebben lehessen elérni. Ha pedig ez így történne, a megalapozott ítélet csak kellően átgondolt, megalapozott fellebbezés útján kerülhetne megváltoztatásra.

Permegszüntetésre a fellebbezési eljárásban is lehetőség van, ha az apaság megállapítása iránti perben az alperes ez időben tesz teljes hatályú apai elismerő nyilatkozatot vagy a felek közösen kérik a per megszüntetését, illetve a felperes a keresetétől eláll.

Az apaság vélelmét megdöntő ítélet elleni perújítás kizártságáról a Pp. 293. § (2) bekezdése rendelkezik. A per fő tárgya tekintetében kizárt a perújítás, ha az apaság vélelmének megdöntését követően a gyermeket valamely személy teljes hatályú apai elismeréssel a magáénak ismerte el, vagy az apaságot jogerős bírói ítélet állapította meg, illetőleg a gyermek anyjának utólagos házasságkötése folytán az anya férjét kell a gyermek apjának tekinteni. Gyakorlatilag ugyanilyen rendelkezést tartalmazott a törvényességi óvásra nézve is a Pp. és jelenleg a felülvizsgálati eljárást is ugyanilyen tényállás mellett zárja ki a Pp. 271. § (1) bekezdésének d) pontja.

Perújítási joga a perbe beavatkozó anyának is van, de a perújítási eljárásban beavatkozni már nem lehet.

²⁵² Pp. 235. § (1) bekezdés.

²⁵³ Berndt Kornél: A Pp. tervezett reformja elé. Magyar Jog, 1984. évi 2. szám, 149. p.

Kérdéses, hogy olyan személy élhet-e perújítással, aki az alapperben félként nem vett részt, de egyébként a Csjt. az ő számára a perindítást lehetővé tenné. Csiky véleménye szerint ez megengedhető. Megítélésünk szerint a Pp. 261. §-ának (2) bekezdése csak az ügyészre vonatkozóan tartalmaz külön rendelkezést arra az esetre, ha az eljárásban nem vett részt. E rendelkezésből a *contrario* következik, hogy az alapperi feleken és beavatkozón kívül más - a per megindítására egyébként jogosult - személy perújítási kérelemmel nem élhet.

A Pp. 1995-ös módosítása szüntette meg azt a helyzetet, hogy a fél akkor is élhetett perújítással, ha az alapperben akár rosszhiszeműen is, de nem hozta fel azt a tényt, bizonyítékot, amelyre hivatkozással sikerrel kérelmezhetette a perújítást. A Pp. hatályos szövege szerint a fél ilyen perújítási kérelemmel csak akkor élhet, ha a felhozott tényt, bizonyítékot vagy határozatot a korábbi eljárás során hibáján kívül nem érvényesíthette.²⁵⁴ Azonban a perújítás alapjául felhozhatók azok a tények, amelyeket a fél az alapperben felhozott ugyan, de elkésetten és emiatt azt a bíróság nem vette figyelembe.

Új szakértői vélemény perújítás alapjául szolgálhat, ha a vélemény azt tartalmazza, hogy az alapperbeli szakértő tévedett, vagy olyan új tudományos felismerésen alapul, amit az alapperbeli szakértő még nem ismerhetett.

Ha az apasági perben a korábbi ítélet azon alapult, hogy az orvosszakértői vélemény szerint a leszámazás nem kizárt, a perújítási kérelem alapjaként szolgáló olyan újabb szakértői vélemény, amely nem tartalmazza, hogy a férfi apasága kizárt, véleményünk szerint alkalmatlan arra, hogy a perújító fél számára kedvező határozatot eredményezzen és így a perújítási kérelmet el kell utasítani.²⁵⁵

A perújítási eljárásban a perújító félnek kell mindazt bizonyítani, amelytől kedvezőbb ítéleti döntést vár.

A perújítási határidő elmulasztásának igazolására nem szolgálhat, hogy a fél korábban sikertelen perújítási kérelmet nyújtott be, valamint kiskorú esetében az újabb eseti gondnok kirendelése iránti gyámhatósági eljárás, vagy az a körülmény, hogy a perújító fél az újabb tényről tudó tanú lakhelyének felkutatásához a megengedettnél hosszabb időt vett igénybe. A perújítási határidő ugyanis perjogi záros határidő. Az

²⁵⁴ Pp. 260. § (2) bekezdés.

²⁵⁵ Pp. 266. § (1) bekezdés.

öt éves objektív határidő perjogi jogvesztéssel jár. Ugyanakkor a perújítással élő kiskorú a cselekvőképtelensége folytán mindaddig, amíg részére a gyámhatóság eseti gondnokot nem rendel ki, a perújítási ok érvényesítésében akadályozottnak tekintendő.

Ausztriában a felülvizsgálati eljárás szorosan a perértékhez van kötve. Ugyanakkor házassági és származási perben a felülvizsgálati kérelem benyújtásának lehetősége nincs korlátozva.²⁵⁶

XI.

BIZONYÍTÁSI KÉRDÉSEK

1. A felek előadása

A felek előadása mint bizonyíték a perjogi irodalom mindmáig vitatott kérdései közé tartozott és tartozik. Már a római jogban találunk példát erre. Így volt ezzel Gellius bíró is, aki bizonytalanságát feloldandó, egy Favorinus nevű filozófushoz fordult, aki M. Catora hivatkozott és a bíróval azt közölte, "ha a perben olyan vitás tényről van szó, amely sem tanúkkal, sem írással nem bizonyítható, akkor a bírónak azt kell vizsgálnia, hogy melyik fél a becsületesebb és annak kell igazat adni. Ha pedig mindketten egyformán becsületesek vagy egyaránt rossz hírben állanak, akkor az alperes javára kell döntenet." ²⁵⁷ Az idézetből látható, hogy a klasszikus korban a fél előadása önmagában is bizonyítékul szolgálhatott a bírói szabad mérlegelés alapján, feltéve, ha a vallomás valóságáról a bíró meg volt győződve.

A modern polgári eljárásjogi irodalomban általában nem vitatott, hogy a felek előadása nem szerepel a bizonyítási eszközök sorában. Így tekinti ezt az angol bizonyítási jog is. Az angol bizonyítási jog a beismerésnek minősülő tényállítást úgy tekinti, amely kizárja a ténnyel kapcsolatos vitát. Az angol per bizonyítási rendszeréből folyik, hogy az ellentétes és bizonyítandó tényállítások a master előtti előkészítő eljárásra tartoznak. A fél által új tény állítására a tárgyaláson úgy kerülhet sor, ha a felet mint tanút hallgatják ki. Ebben az esetben azonban előadása nem mint a

²⁵⁶ H. W. Fasching: Az osztrák polgári eljárási reform tapasztalatai. Magyar Jog, 1987. évi 5. szám, 453. p.

²⁵⁷ Bajory Pál: Bizonyítás a római jogban. Jogtudományi Közöny, 1987. évi 12. sz., 662. p.

fél előadása fog szerepelni, hanem arra minden tekintetben a tanúvallomás szabályai vonatkoznak. Az angol szabályozásban akár szimpatikus practicizmust is feltehetünk, hiszen indokoltnak látszik, hogy a fél a perben a hamis tényállítással legalább olyan kockázatot vállaljon, mint a tanú, aki ha hamis vallomást tesz, büntetőjogi következményekre számíthat, pedig ő a perben közvetlenül nem is érintett.

Rendkívüli fontosságot tulajdonít e kérdésnek Gáspárdy is. Úgy véli, bár merően alkalmazhatónak nem tartja, hogy "a feleket az első tárgyalás élén kívánatos saját személyükben meghallgatni."²⁵⁸

A Pp. szabályai szerint a felek személyes meghallgatása csak a személyállapotú perekben kötelező. [Pp. 284. §. (3) bekezdés] E szabályt egészíti ki a Pp. 299. § (2) bekezdése, annak érdekében, hogy az ügyben köznapi értelemben érdekelteként ("félként") szereplő anya, aki a perjogi szabályok szerint azonban tipikusan nem fél az apaság megállapítása iránti perben, beavatkozóként vagy tanúként minden körülmények között meghallgatásra kerüljön. A személyes meghallgatás előnye, hogy számos ténybeli vitapont kiküszöbölődhetik, ezáltal az eljárás gyorsul. A személyes meghallgatásnak lélektani hatása is van. Bár véleményünk szerint is a fél előadása bizonyítékként általában nem értékelhető, azonban a bírói gyakorlat a nemi érintkezések megtörténének bizonyítására az anya előadását, amennyiben az hitelt érdemlőnek minősül, az apaság vélelmének megtámadása iránti perben bizonyítékként elfogadja vagy más közvetett bizonyítékokkal alátámasztja.²⁵⁹

A Pp. 299. § (2) bekezdéséből következően az anyát mindig meg kell hallgatni, kivéve, ha cselekvőképtelen vagy kihallgatásának más elháríthatatlan akadálya van.²⁶⁰

Nem lehet azonban ilyen akadály önmagában az, ha az anya néma.²⁶¹

²⁵⁸ Gáspárdy László: A polgári per idődimenziója. Budapest, 1989. 29. p.

²⁵⁹ lásd Bajory Pál: A felek személyes meghallgatásának jelentősége a polgári perben. Magyar Jog, 1958. évi 7. szám, 210. p.

²⁶⁰ Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 21.141/1975. sz.

²⁶¹ "Elsődlegesen megvizsgálandó lett volna a kiskorú felperes anyjának elmebeli állapota. Az adott esetben ugyanis nem mellőzhető ideg- és elmeszakértői vizsgálat elrendelése annak megállapítása céljából, hogy a kiskorú anyja milyen értelmi fokon van, és hogy ún. halló-némaságára is figyelemmel milyen fogalomalkotási vagy társítási képességekkel rendelkezik. Az anyának a közösülések időpontjára tett előadása ugyanis lehet téves, illetőleg közösülés más időpontban is történhetett s erről az anya eddig nem nyilatkozott vagy időérzék hiányában azt megjelölni nem tudta vagy nem is tudja. Az anyának az esetleges időbeli tévedése azonban - ami szellemi fogyatékossgával is lehet összefüggésben - hátrányára semmiképpen nem szolgálhat." (P. törv. II. 20.316/1968.)

Mint Eörsi Gyula írja, "a jogi felelősség a társadalmi felelősség különöse".²⁶² A polgári perben is érvényesülnie kell a felelősség szabályainak. Természetes, hogy a polgári eljárásjogi felelősség más, mint az egyéb jogági felelősségek. Arra tekintettel azonban, hogy a polgári per jól körülhatárolt eljárási cselekmények zárt rendszerre, abban az esetben, ha valamely, az eljárásban résztvevő személy a felelősség ellenére cselekményét nem az eljárási rend szabályai szerint végzi, megbomolhat ennek az eljárásnak a zárt egysége. Olyan diszharmóniát eredményezhet, amely végeredményben a Pp. 1. §-ában foglalt cél - az igazság kiderítése - megghiúsítását eredményezheti. Erről a felelősségről írja Novák István, hogy a felelősségi szerkezet "szükségképpen bizonyos egyensúlyt tételez fel a felelősség egész konstrukciójában. Ez azt jelenti, hogy ha a felelősségi tényezők a polgári perben szabályosan működnek, akkor a felelősség mindig olyan tartalommal és ott jelentkezik, ahol az a polgári per eljárásjogi szabályai szerint szükségképpen fel kell, hogy lépjen. Ámde ezt az egyensúlyi állapotot megzavarhatják bizonyos torzulások, amelyek a per szerkezetében és ehhez képest a felelősség rendszerében is felléphetnek. Ilyen torzulás legfőképpen az, midőn az eljárásjogi felelősséget a fél a másik félre, a perben szereplő más személyre, a felek a bíróságra, vagy pedig a bíróság a felekre, illetve ezek egyikére igyekszik áthárítani. Ilyenkor az egyensúly-bomlást jelentő torzulások végső soron a konkrét perben is elérendő igazság kiderítését akadályozzák, vagy - jobb esetben - részleges igazság kialakítására alkalmasak csupán."²⁶³

Számunkra nyilvánvaló, amikor az anya a polgári perben valótlan előadást tesz, úgy megsérti az eljárásjogi rendet, amennyiben pedig a bíróság magatartását nem szankcionálja, ezáltal felborul az egész per felelősségi szerkezete. Amennyiben az anya, mint tanú mond valótlant, vele szemben a hamis tanúzás büntetőjogi következményeit kellene alkalmazni. Ha valótlan előadását mint beavatkozó vagy bizonyos esetekben mint alperes teszi meg, úgy vele szemben a polgári eljárásjogi felelősség szabályait és szankcióit kellene alkalmazni. Az anya felelőssége ugyanis az apasági perekben kiemelt felelősség! A magatartásával kapcsolatos liberalizmus a per cél megvalósulását veszélyezteti. Talán kívánatos lenne, ha a származás-

²⁶² Eörsi Gyula: A felelősség jogágazati variációiról. Jogtudományi Közlöny, 1978. évi 1. szám, 6. p.

²⁶³ Novák István: A polgári eljárásjogi felelősség alapfogalmai. Jogtudományi Közlöny, 1972. évi 11. sz., 575. p.

megállapítási perek külön szabályainál elhelyezésre kerülne egy, az anya perbeli magatartását, felelősségét kiemelő szabály, illetve eljárási fegyelem sértése esetén egy azt megtorló szabály beiktatása. Erre már csak azért is lehetőség kínálkozna, mert a Pp. az eljárásjogi felelősségnek az 5. §-ban megfogalmazott általános szabályán túl Szitás szerint az eljárásjogi felelősség nevesített eseteiként csak a Pp. 19. § (2) bekezdésében írt alaptalan kizárási bejelentést, a Pp. 101. § (2) bekezdésében említett hirdetményi idézés rosszhiszemű kérelmezését, a Pp. 197. § (3) bekezdése szerinti, a saját vagy képviselői aláírás valódiságának tagadását, a Pp. 237. §-a szerint a fellebbezést elutasító határozat elleni nyilvánvalóan alaptalan fellebbezést említi. Tanulmánya további részéből megállapítható, hogy ilyenként fogja fel még a rosszhiszemű pervitel következtében megállapított teljesítési határidőt, a perköltség-áthárítás lehetőségét.²⁶⁴

Az eljárásjogi felelősség témakörét feldolgozó Novák írja, hogy a felelősség elháríthatatlan módon feltételez valamiféle következményt. "Szankciók hiányában nincs felelősség".²⁶⁵ Megállapítja továbbá, hogy az eljárásjogi jogviszonyban tanúsított olyan magatartás, amelyhez e jogviszonyban szankció fűződik, nemcsak az eljárásjogi érdekszférában, de az anyagi jogi szférában is érezteti a maga sajátos hatását, jogkövetkezményét.

Ha az anya a perben tanúként szerepel, úgy eljárási joghatást kiváltó felelősség-alapító eljárási cselekményei a hamis vallomás, a meg nem jelenés, az engedély nélküli távozás, a vallomástétel indokolatlan megtagadása lehet. (A szakértőnél ugyanígy előfordulhat a meg nem jelenés, engedély nélküli távozás, a szakvélemény előterjesztésének indokolatlan megtagadása, a késedelmes előterjesztés.) Előfordulhat a tárgyalás rendjének megzavarása, továbbá a szemle akadályozása. Szankcióként a pénzbírság, költségviselés, elővezetés, a kiutasítás, a kivezettetés, az illetékes hatóság értesítése és az őrizetbevétel jöhet szóba.²⁶⁶

2. Bizonyítási kötelezettség - bizonyítási teher

²⁶⁴ Szitás Benedek: A rosszhiszemű pervitelért való felelősség néhány kérdése. Polgári eljárásjogi füzetek, X. Budapest, 1980. 50-51. p.

²⁶⁵ Novák István: A polgári eljárásjogi felelősség jogi természete. Jogtudományi Közlöny, 1982. évi 8. sz., 602. p.

²⁶⁶ Pp. 134. §., 185. §., 189. § (1) bekezdés.

A Pp. 164. § (1) bekezdése szerint a per eldöntéséhez szükséges tényeket általában annak a félnek kell bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valónak fogadja el.

Több szerző is a Pp. e rendelkezését a bizonyítási teher szabályaként állítja be. Ezzel szemben egyetértünk Kengyellel, aki szerint a Pp. 164. § (1) bekezdése a bizonyítási kötelezettségre vonatkozó általános szabályt tartalmazza. Majd úgy folytatja, ha valamelyik fél nem tesz eleget a bizonyítási kötelezettségének, akkor a bizonyítatlanság következményei rendszerint őt terhelik (bizonyítási teher). Azt, hogy konkrét ügyben melyik félnek áll érdekében az, hogy a bíróság az általa felhozott releváns tényeket valónak fogadja el, az eset körülményeiből, de különösképpen az alkalmazandó anyagi jogi jogszabályból lehet megállapítani.²⁶⁷

Felfogásunk szerint a polgári perben meglévő állítási kötelezettség reflexhatása a bizonyítási kötelezettség. Az állított tényt annak kell bizonyítani, akinek érdekében áll, hogy azt a bíróság valónak fogadja el. A fél azért állít, mert az állított és bizonyított tényre jogot kíván alapozni.

A származási perekben a bizonyítási teher szabályát a Csjt. 38. § (2) bekezdése, illetve a 43. § (1) bekezdése tartalmazza. E két törvényhely összevetéséből megállapítható, hogy származási perben a bizonyítás menetében jól elhatárolható három fázis.

A fogamzási időben történt-e nemi érintkezés:

- apaság megállapítása iránti perben bizonyítandó a felperes által, hogy igen,
- apaság vélelmének megdöntése iránti perben bizonyítandó a felperes által, hogy nem történt nemi érintkezés.

Amennyiben a nemi érintkezés bizonyított vagy annak hiánya nem bizonyított:

- apaság megállapítása iránti perben annak bizonyítása, hogy a leszarmazás lehetséges,
- apaság vélelmének megdöntése iránti perben annak bizonyítása, hogy a leszarmazás lehetetlen.

Amennyiben a leszarmazás lehetséges:

²⁶⁷ Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára. B. 89. p.

- apaság megállapítása iránti perben annak bizonyítása, hogy a leszármazás lehetősége alapján "az összes körülmény gondos mérlegelése alapján alaposan következtethető", hogy a gyermek a bizonyított nemi érintkezésből származik, azaz a leszármazás lehetősége a bizonyossággal határosan valószínű.

- (apaság vélelmének megdöntése iránti perben nem kerül sor a leszármazás valószínűségének vizsgálatára, hiszen ott a vélelmezett apa csak azzal mentheti ki magát, hogy a leszármazás lehetetlen.)

A származási perekben tehát nem kell az alperesnek a felperes által állított tények ellenkezőjét bizonyítani, hiszen az apasági vélelem megtámadása iránti perben az alperes mellett a vélelem szól, az apaság megállapítása iránti perben pedig a leszármazást a felperesnek kell bizonyítani. Amennyiben az alperesnek kellene bizonyítani a leszármazás lehetetlenségét, úgy őt abba a helyzetbe hoznánk, mintha az apaság vélelmet kellene megdöntenie.

Tehát a származási perekben az alperesek nem kötelezhetők az állított tények ellenkezőjének bizonyítására. [Természetesen a gyakorlatban az alperesek a pervesztés elkerülése érdekében igen gyakran megteszik, hogy a felperes által állított tények ellenkezőjét kívánják bizonyítani (ellenbizonyítással élnek), ami leggyakrabban az orvosszakértői vizsgálat elrendelésének indítványozásából áll. Ez azonban csak védekezési lehetőség a számukra, de a bizonyítási teher szabályai nem őket, hanem a felpereseket nyomják.]

A Pp-t módosító legutóbbi, 1995. évi LX. törvény hatálybalépését követően különös jelentőséget kapott a Pp. hatályos 164. §-ának (2) bekezdése, amely szerint a bíróság bizonyítást hivatalból akkor rendelhet el, ha azt törvény megengedi. E rendelkezés az alapja a Pp. 286. § (1) bekezdésének, amely szerint a bíróság az általa szükségesnek talált bizonyítást hivatalból is elrendelheti. Ez utóbbi fordulat a házassági perek olyan közös szabálya, amelyet a Pp. 293. § (1) bekezdése alapján a származás-megállapítási perekben is alkalmazhat a bíróság. Az alkalmazás indoka az a közérdekűség, amely a gyermek családi jogállásának rendezéséhez függök. Mivel az 1995. évi LX. törvény a Pp. 1. §-ában foglalt azt a célt, hogy a bíróság feladata az igazság kiderítésére való törekvés, nem változtatta meg, különös hangsúlyt nyert, hogy származási perekben a bíróságnak továbbra is hivatalból törekednie kell a tényállás felderítésére. Azonban egyetértünk Kengyel azon véleményével,

hogy a Pp. módosítását követően a Pp. 1. és 3. §-a, valamint a 164. §. módosított (2) bekezdése között a gyakorlat számára nehezen feloldható ellentmondás keletkezett.²⁶⁸ Megítélésünk szerint is a Pp-nek a bizonyításra vonatkozó hatályos szabályai finomításra szorulnak. Még akkor is, ha az 1995. évi LX. törvény miniszteri indoklásában foglaltakat helyesnek tartjuk. Az officialitást vissza kellett szorítani, mert az aggályos volt a bírói pártatlanság, a perek időtartama szempontjából, továbbá ellenkezett a felek szabad perbeli rendelkezési jogával és a feleket a perbeli aktivitással ellentétes magatartásra ösztönözte.

Természetesen a Pp. hatályos rendelkezései szerint a bíróság most is bármely perben megteheti, hogy a peres feleket illetve a beavatkozót felhívja, hogy tegyen bizonyos releváns tényekre bizonyítási indítványt. Különösen így van ez a személyállapot (származási) perekben, ahol e bizonyítási indítvány elmaradása esetén a bíróságnak törvényadta joga (egyben kötelezettsége is), hogy akár hivatalból is elrendelje az általa szükségesnek talált bizonyítást.

Amennyiben a bizonyítandó tény tekintetében a fél a bíróság felhívására sem tesz bizonyítási indítványt, úgy a bíróság e magatartását is a Pp. 206. §. (2) bekezdésének körébe vonhatja. Meggyőződése és a per egyéb adataival egybevetett mérlegelés alapján ítélni meg, hogy milyen jelentőséget tulajdonítson annak, hogy a fél a felhívásnak nem tett eleget.

A tényt annak kell bizonyítania, aki azt állította és állítására jogot kíván alapozni. Ezzel szemben a bizonyítási teher anyagi jogi szabályon, szabályokon nyugszik és azt mondja meg, hogy a tény bizonyíthatatlanul maradása esetén annak jogkövetkezményét ki viseli. Farkas József²⁶⁹ úgy véli, hogy a bizonyítási teher szabályai nemcsak azt mondják meg, kinek a kötelessége a tények bizonyítása, hanem azt is, hogy ki viseli a nem bizonyítás következményeit. Ez lényegében megfelel Plósz Sándor álláspontjának is. Ezzel szemben úgy véljük, a bizonyítási kötelezettség és bizonyítási teher általában egy irányba mutat, de nem feltétlenül. Különösen így van ez az olyan perekben, ahol a törvény engedi érvényesülni a bírói officialitást. Tehát az apasági perekben ha a fél az állított tényt nem tudja bizonyítani, bizonyí-

²⁶⁸ Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára. B. 90. p.

²⁶⁹ Fehér Miklós-Farkas József: Szakértői bizonyítás a származásmegállapítási és a gyermektartási perekben. Budapest, 1956. 10. p.

tási kötelezettségének ugyan nem tett eleget, de a bírói officialitás pótolhatja azt és nem vetül a félre a bizonyítási teher súlya, mert a hivatalból elrendelt bizonyítás eredményeként a tény valósága bebizonyosodhat.

Mint korábban már jeleztük, helyesnek találjuk, hogy a Pp. 1995. évi módosítása során a szükségtelen officialitás visszaszorítást nyert és a törvény utat engedett a beismerés illetve a felek egyező előadása érvényesülésének. Annál inkább helyesnek tartjuk ezt, mivel a Pp. 163. § (2) bekezdése sem engedi parttalanul érvényesülni a perben a beismerést illetve egyező előadást, hiszen az abban foglalt tényeket a bíróság csak akkor fogadhatja el valónak, "ha azok tekintetében kételye nem merül fel". A törvénymódosítást követő jelenlegi helyzet is lényegében csak az apaság vélelmének megdöntése iránti perekben korábban folytatott bírói gyakorlat megerősítését jelenti, hiszen például Simor²⁷⁰ is úgy írt, hogy az anya illetve az alperesként perbe fogott apa beismerésének és egyező előadásának nem lehetett a perben jelentőséget nem tulajdonítani. Álláspontja szerint is e nyilatkozatokat a bírói mérlegelés körébe kellett vonni. Pusztán azt állította, hogy önmagában a beismerésre illetve egyező előadásra tényállást alapítani nem lehetett.

Az apaság megállapítása iránti perben szükségesnek látjuk hangsúlyozni, hogy a felperesnek kell bizonyítani a kereseti igénye megalapozására a nemi érintkezés tényét²⁷¹, valamint azokat a körülményeket, amelyekből a bíróság alaposan következtethet arra, hogy a gyermek ebből az érintkezésből származott. Helytelen tehát az olyan bírói pervezetés, amely az apaság megállapítása iránti perben az alperest igyekszik arra szorítani, hogy olyan körülményeket bizonyítson, amelyek az ő apaságát kizárják. Természetes, hogy az alperes igyekszik ilyen körülményeket bizonyítani, de ezek hiányában erre hivatkozással a bíróság az alperes apaságát - egyéb más azt megalapozó tények hiányában - ítéletében nem állapíthatja meg.

²⁷⁰ Csiky-Simor: i.m. 142. p.

²⁷¹ "A perbeli esetben azonban az anya vallomását az egyéb adatok is nagyfokban alátámasztják: az alperes elismerte, hogy udvarlási szándékkal közeledett az anyához, hozzá rendszeresen - mégpedig általában este - feljárt, s ezt a tanúvallomások is megerősítették. A lakáson történő rendszeres esti látogatások pedig aligha értékelhetők pusztán "látszathelyzeteknek", hanem amellől szólnak, hogy az anyának az alperessel folytatott nemi viszonyra vonatkozó vallomása annál inkább megfelel a valóságnak, mert olyan hitelt érdemlő adat, hogy az anyának a vélelmezett fogamzási időben mással volt nemi kapcsolata, nem merült fel." (Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20.174/1984. sz. BH. 1984. 453.)

Az apaság vélelmének megtámadása iránti perben viszont a felperesnek minden kétséget kizáróan bizonyítania kell, hogy az apaként szereplő személy a gyermek anyjával a vélelmezett fogantatási időben nemileg nem érintkezett, vagy a körülmények szerint - akár történt közösülés, akár nem - egyébként lehetetlen, hogy a gyermek az apaként megjelölt személytől származik.

Amennyiben az apasági vélelem teljes hatályú apai elismerésen nyugszik, úgy a felperesnek az is módjában áll, hogy bizonyítsa, a nyilatkozatnak a törvényes előfeltételek hiányában nincs teljes hatálya.

A Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében mutatott rá, hogy a Csjt. 38. § (2) bekezdésének az a rendelkezése, amely szerint eseti nemi érintkezés alapján akkor lehet az apaságot megállapítani, ha az összes körülmények gondos mérlegelése mellett alapos következtetést lehet vonni a gyermeknek abból való származására, nem kezelhető olyan szabályként, ami a bizonyítási terhet a felperesre hárítja. A perbeli bizonyítékoknak, adatoknak és körülményeknek a maguk összességében való értékelése és mérlegelése útján kell állást foglalni a tekintetben: következtethető-e alaposan, hogy a gyermek a megállapított nemi érintkezésből származik.

Megítélésünk szerint a fentebbiek tartalmilag arra irányulnak, hogy az apaság megállapítása iránti perben nem kizárólag a felperes kötelessége az apaság (a leszarmazás) bizonyítása, hanem a hivatalbóli bizonyítási kötelezettséget is figyelembe véve, a bíróságnak minden lehetséges bizonyítási eszközt igénybe kell venni annak érdekében, hogy a leszarmazás tekintetében a tényállást teljes körűen felderítse. Nem tudunk azonban egyetérteni azzal, hogy a bizonyítatlanság következménye, vagy más néven a bizonyítási teher ne a felperest sújtaná. Amennyiben a leszarmazás nincs oly mértékben bizonyítva, hogy a bíróság azt teljes meggyőződéssel mint ítéleti tényállást állapítsa meg, ennek következményét a felperesnek kell viselni és a bíróságnak a felperes keresetét el kell utasítani.

Első látásra talán úgy tűnik, hogy a gyermek érdekével szemben álló felfogás, ha azt mondjuk, hogy a bíróságnak az officialitás keretében a gyermek érdekével elmentésnek látszó körülmények kiderítését is szorgalmazni kell. A bíró nem lehet egyik fél irányában sem elfogult. Nem lehet a mindenáron való apatalálás a bíróság feladata. A bíróság feladata a valós származási viszonyok felderítése. Így ha az

apaság megállapítása iránti perben az alperes csak bizonyítékokat jelöl meg, de a bizonyítás lefolytatását nem kéri, előtérbe tolulhat a bírói officialitás.

A Csjt. már többször hivatkozott 38. §-ának (2) bekezdése szerint az apaság megállapítása iránti perben az a férfi nyilvánítható a gyermek apjának, aki a lefolytatott bizonyítási eljárás megállapítása szerint "az anyával a fogamzási időben nemileg érintkezett, és az összes körülmény gondos mérlegelése alapján alaposan következtethető", hogy a gyermek ebből az érintkezésből származik. A törvényi tényállásnak tehát két konjunktív fordulata van, melyből a nemi érintkezést illetően a bíróságnak a bizonyosságra van szüksége, míg a leszármazás tekintetében "alapos következtetésre", azaz a valószínűség legnagyobb fokára. (Némi túlzással mondhatjuk, akár itt is a bizonyosságra.) Ezzel a törvényi előírással ellenkezik az olyan bírósági ítélet, amely azon alapszik, hogy a fogamzási időben nemi érintkezés történt és a férfi apasága a vércsoportvizsgálat eredménye szerint nem kizárt. A Legfelsőbb Bíróság többször mutatott rá arra, hogy az ilyen bírói gyakorlat nem helytálló, mert önmagában a nem kizáró vércsoport-vizsgálati eredmény nem elegendő annak megállapítására, hogy a gyermek a bizonyított nemi érintkezésből származik. A tényállás teljes felderítésére a bíróságnak messzemenően törekednie kell. E követelmény be nem tartása miatt helyezte hatályon kívül az első- és másodfokú bíróság ítéletét és utasította az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására a Legfelsőbb Bíróság abban a perben, ahol az elsőfokú bíróság ítéletében megállapította, hogy a kiskorú felperes apja az alperes. Az elsőfokú bíróság ítéletét az anyának az alperessel folytatott nemi kapcsolatával összefüggő, aggálytalannak tekintett tanúvallomására, a nem kizárt vércsoport-vizsgálati eredményre, valamint azon alperesi nyilatkozatra alapította, amely szerint az alperes a fogamzási időben folytatott nemi viszonyt nem tagadta. A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet megváltoztatva a keresetet elutasította. Indokolása szerint az anya a fogamzási időszakban másokkal is folytatott nemi viszonyt, a biostatistikai vércsoportvizsgálat eredménye 90,5% volt, az antropológiai szakvélemény szerint pedig az alperes apasága "lehetséges". Arra tekintettel, hogy az anya a fogamzási időszakban másokkal is közösült, bizonyítva látta "laza erkölcsi felfogását és életvitelét", ezért az anya vallomását nem tekintette szavahihetőnek, a természettudományi bizonyítékokat pedig az alperes apaságát gyengítő bizonyítékokként értékelte. A Legfelsőbb Bíróság határozatának

indokolásában kifejtette, hogy a vér- és szérumszoport-vizsgálatot azokra a személyekre is ki kellett volna terjeszteni, akiktől a kk. felperes ugyancsak származhatott. Ha ugyanis e személyekre nézve a vércsoportvizsgálat kizáró eredménnyel jár, az az alperes apaságát erősítheti, a nem kizáró eredmény pedig gyengítheti. Annak bizonyítására, hogy az anya az első nemi érintkezéskor nem volt-e már teherben, a Legfelsőbb Bíróság szükségét látta beszerezni a szülés kórtörténeti adatait és azokat orvosszakértői értékelésnek kell alávetni.

Az alapos tényállás-felderítés érdekében Zoltán Ödön²⁷² szerint a következő körülményeket kell a bíróságnak mérlegelnie:

1. a valamennyi lehetséges vértulajdonság-rendszerben elvégzett vércsoport-vizsgálat kizáró vagy nem kizáró eredménye,
2. szerostatisztikai vizsgálat eredménye,
3. az antropológiai vizsgálat eredménye szerint az alperestől való származás nagyfokú valószínűsége vagy valószínűtlensége,
4. az alperesen kívül még apaként számításba vehető személyekre vonatkozóan is elvégzett természettudományos vizsgálatok eredménye,
5. az anya mikor jelentkezett először orvosnál, s akkor terhességének hányadik hónapjában volt,
6. mikor volt az anya utolsó menstruációja,
7. mikor észlelte az anya az első magzatmozgást,
8. mi a tartalma a szülészeti kórlapnak,
9. az anya a szülést követően kit nevezett meg a gyermek apjaként,
10. mi az igazságügyi orvosszakértő véleménye a tekintetben, hogy a gyermek fogamzása a vélelmezett fogamzási időn belül a legnagyobb valószínűséggel mikor következett be,
11. a fogamzási időn belül az anyának volt-e más férfival vagy férfiakkal kapcsolata, s egyáltalán milyen magatartást tanúsított, milyen volt az életvitele,
12. az anya és a tanúk vallomása, valamint az alperesnek a személyes meghallgatása során tett előadása az anya és az alperes közötti viszony léte és alakulására vonatkozóan,

²⁷² Zoltán Ödön: Az apaság bírósági megállapítása némi nemzetközi összehasonlítással. Magyar Jog, 1980. évi 7. szám, 622-641. p.

13. alperes látogatta-e az anyát a kórházban,

14. az alperes milyen nyilatkozatokat tett a gyermek születésével és az anyával való viszonyával kapcsolatban,

15. milyen bizonyítékok merültek fel az esetleg már folyamatban volt gyermektartási perben.

(A 15. pontban említett gyermektartási pernek jelenleg már nincs jelentősége, hiszen a Csjt. módosítása folytán nincs lehetőség az apaság megállapítása nélküli tartásdíjra kötelezésre. Ugyanakkor felmerülhet, hogy korábban más férfival szemben folyamatban volt perben az anya vagy mások már olyan nyilatkozatot tettek, amelyek a szóban forgó apasági perben is jelentőséghez juthatnak.)

E kimerítő felsorolásnál a bizonyítási lehetőségek alaposabb csokrát összeállítani lehetetlen, azonban a lehetséges bizonyítások megfelelően csoportosíthatók. Így az 1-4. pontban említett természettudományos bizonyítékok mellett második csoportba sorolhatjuk az 5-8. pontban említetteket és a 10. pontot, külön csoportba a 9. pontot és a 11-12. pontot, végül a 13-14. pontot, valamint eshetőlegesen felmerülhet a 15. pont is (az apaság vélelmének megtámadása iránti perben).

Az apaság megállapítása iránti perben az alperesek gyakori hivatkozása, hogy az anyának a fogamzási időben más férfival (férfiakkal) is volt nemi kapcsolata. Bár a hivatkozás önmagában nem elegendő, de e kapcsolat bizonyítottsága esetén sem teszi az apaság megállapítását önmagában kizárttá. Amennyiben előfordul (és elég gyakori eset), hogy sem az alperes, sem az említett másik férfi apasága nem kizárt, ún. ikerapaság esete áll fenn, ez a körülmény a bíróság részéről nagy körültekintést igényel. Ekkor nyer különösen nagy jelentőséget a per egyéb adataiból és körülményeiből megállapítható bizonyítékok sora, úgy mint az anya erkölcsi magatartása, az antropológiai vizsgálat eredménye, a szülés kórtörténete, stb., amelyek az egyik vagy másik férfi apaságát erősíthetik vagy gyengíthetik.

A törvényi előírás értelmezéséhez tartozik, hogy a szövegben írt "nemi érintkezés" fogalmát a bíróság hogyan értelmezi. Megtörtént eset kapcsán mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a nemi érintkezésnek jogi értelemben nem kritériuma a befejezettség. Az apaság megállapítása iránti perben az alperes és az anya egyezően adták elő, hogy egy ízben a munkahelyen a munka befejeztét követően az irodában öleltek, csókolóztak, az anya ruháját levetette, de végeredményben közösülésre

nem került sor, bár az alperesnek magömlése volt. Egyezően adták elő, hogy a nemi aktus alkalmával a behatolás teljesen nem történt meg, az alperes nemi szerve az anya szeméremrészénél volt és ily módon történt a magömlés. A bíróság által elrendelt vércsoportvizsgálat eredménye az alperes apaságát nem zárta ki. A per adatok szerint a kihallgatott tanúk az anya elbeszéléséből tudtak az anya és az alperes kapcsolatáról és arról, hogy a nemi aktus miként történt. Az antropológiai vizsgálat szerint az alperes apasága "valószínűtlen, de nem nyilvánvalóan lehetetlen". A meghallgatott szakértő szerint a megtermékenyülés az anya által elmondott módon lehetséges, de ez a lehetőség igen csekély. Mivel a per során nem került fel adat arra, hogy a fogamzási időben az anya más személlyel is közösült volna, a bíróság az alperes apaságát megállapította.

Az apaság megállapításával szemben a német jogban a férfi kétféleképpen védekezhetett. Kifogásként hozhatta fel a származás lehetetlenségét, másrészt lehetősége volt az *exceptio plurium concubentium* előterjesztésére. Az irodalomból ismert, hogy német kereskedelmi utazók, akik Bécsben üzleti ügyben jártak, a velük szemben később érvényesíthető tartási kötelezettség elkerülése érdekében a nőt rendszerint ketten keresték fel egyidejűleg, hogy egy későbbi esetleges perben e kifogást felhozhassák.

3. Bizonyítási eszközök

Az apasági pereket akár "tény-pereknek" is nevezhetjük, hiszen az ítélet mikéntje attól a tényállástól függ, amit a bíróság a bizonyítási eljárás eredményeképpen megállapít. Ha a leszármazás (vagy annak lehetetlensége) bizonyított, nincs jelentősége a felek szándékának, jó- vagy rosszhiszeműségének, stb.

Az apasági perekben leggyakoribb bizonyítási eszköz a tanúvallomás, illetve a szakértői vélemény. (Mindkettőről részletesebben szólunk a későbbiekben.)

A Pp. 188. § (1) bekezdése szerint szemlének van helye, ha lényeges körülmény megállapításához vagy felderítéséhez személy, tárgy, tény vagy helyszín közvetlen megfigyelése, illetőleg megvizsgálása szükséges. Az apasági perek gyakorlata azt mutatja, hogy szemlére csak a legkritkább esetben kerül sor. Elrendelésére akkor kerül sor, ha:

1. Annak a helyszínek a megtekintése szükséges, ahol az anya szerint a nemi közösülés vagy közösülések történtek és az apaság megállapítása iránti perben az alperes tagadja ezek tényét (vagy önmagában az ismeretséget is). Ilyenkor különös jelentőséget nyerhet és az anya szavahihetőségét erősíti, ha vallomásában leírja a megszemlélendő helyet, lakást, és olyan részletekről tesz vallomást, amelyet csak az ismerhet, aki a helyszínen nem rövid ideig tartózkodott.

2. Előfordulhat, hogy valamely személy (tipikusan az alperes és a gyermek) megszemlélését rendeli el a bíróság, abban az esetben, ha olyan testi jegyről van szó, ami ruhától takart helyen van vagy a szokásostól eltér. A szemle elrendelésére sor kerülhet abban az esetben

- ha a bíróság az antropológiai vizsgálatot nem rendeli el, de az említett testrészek megszemlélését saját maga fogantatosítja. (Ilyenkor is szerencsésebbnek tartanánk, ha a bíróság elrendelné az antropológiai vizsgálatot és a vélemény tudományos ismeretekkel lenne alátámasztva.)

- a másik lehetőség, hogy az antropológiai vizsgálat olyan jellegzetes testi jegyre hivatkozik, amelynek meglétét az érintett fél tagadja.

A Pp. 193. §-a szerint olyan tényállásra vonatkozóan, amely okirattal bizonyítható, a bíróság az egyéb bizonyítást mellőzheti. Szemben a tanúbizonyítással, amely a polgári perben az egyik leggyakoribb, ugyanakkor az egyik legmegbízhatatlanabb bizonyítás, az okirati bizonyítás a legmegbízhatóbb. Mint Kengyel írja, a 193. § ezt a tapasztalatot juttatja kifejezésre.²⁷³ A törvénynek ez a rendelkezése nem áll ellentétben a szabad bizonyítás elvével és a bíróság szabad mérlegelési lehetőségével, hiszen a § második fordulata csak lehetőséget ad arra, hogy a bíróság az egyéb bizonyítást mellőzze, de azt nem teszi kötelezővé.

A perben felhasználható okiratoknak két csoportja van, a közokiratok, illetve a magánokiratok.

Az apasági perekben közokiratként szerepelhetnek

- a szülészeti kórlap másolata,
- a terhesgondozási iratok,
- rendelőintézeti iratok,

²⁷³ Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára. B. 111. p. (a fejezet szerzője Kengyel Mikós)

- egyéb kórházi, klinikai iratok,
- születési anyakönyvi kivonat,
- a házasság felbontására vonatkozó iratok,
- az egyenesági rokonságra vonatkozó iratok a Pp. 295. § (3) bekezdése alkalmazásában.

A közokiratok jelentősége a bizonyítást illetően abban áll, hogy a Pp. 295. § (4) bekezdése értelmében a közokiratot az ellenkező bebizonyításáig valódinak kell tekinteni. Azonban a közokirattal szemben is lehetséges az ellenbizonyítás [Pp. 195. § (3) bekezdés].

A magánokiratban foglalt tények, adatok valódiságát csak akkor kell bizonyítani, ha azt az ellenfél kétségbe vonja vagy a bíróság szükségesnek találja. Ilyen magánokiratok az apasági perben leggyakrabban

- az érintettek által írt levelek,
- fényképek,
- filmfelvételek,
- magnetofon-felvételek.

Konkrét perben a határőrség átírata alapján nyert igazolást az anya előadása a nemi közösülés időpontja tekintetében. (Az alperes tagadta az időpontot, az anya pedig a katonai eskü napjához kötötte.)²⁷⁴

Az apasági perekben előforduló tárgyi bizonyítékokként elsősorban az anya illetve az érintett férfi által egymásnak vagy az alperesként perbe vont férfi által a gyermeknek ajándékozott tárgyak szoktak szerepelni. Mint bizonyítási eszköz, akkor jöhetnek különösen figyelembe, ha - elsősorban aranytárgyak esetén szokásosan - valamely vésetből vagy jelből következtetni lehet az ajándékozó illetve a megajándékozott személyére, esetleg kapcsolatára, vagy az ajándéktárgy vásárlási körülményeiből, idejéből tud a bíróság következtetést vonni a felek közötti kapcsolatra az adott időpontban.

A német ZPO szerint a bizonyítás felvétele az ítélező bíróság előtt történik. Leginkább ez biztosítja, hogy a bíró személyes benyomásai alapján alakíthassa ki a jogvita eldöntéséhez szükséges tényállás megállapításához belső meggyőződését. A tanúk és szakértők közvetlen meghallgatása, a közvetlen benyomások meggyőzőbb

²⁷⁴ Legfelsőbb Bíróság Pfv. II. 21.443/1993. sz.

erejű bizonyítékok lehetnek a bírói mérlegeléskor, mint ha a tanúvallomást írásban nyújtották volna be, vagy az írásban benyújtott szakvéleményt szóban nem fejtették ki.²⁷⁵

A szakértői vélemény tárgyaláson történő megerősítése illetve szóbelisége a fél számára is nagyobb biztosítékot és megnyugvást ad, mint ha a véleményt csak írásban tudja a per anyaga között. A nyilvánosság elve egyébként is lehetővé teszi a felek számára, hogy valamennyi eljárási cselekménynél jelen lehessenek. Így a távollétükben végzett szakértői vizsgálat, elemzés, a vélemény elkészítése mellett érdekükben állna, hogy a bizonyítás eredményéről állást foglalhassanak, továbbá az eredmény értékelésénél aktívan közreműködhessenek. A szóbeli tárgyaláson a szakértő jelenlétében a felek megvitathatják a szakvéleményt, nyilatkozatokat tehetnek, hozzájárulhatnak a szakvélemény által produkált bizonyítékok kimerítő értékeléséhez és állást foglalhatnak a bizonyítás addigi eredményéről is.

A szakértőnek a tárgyaláson való jelenléte a fentiekén túl eleve megnyugtatóbb, mintha a bíró a kételyeit esetleg egy írásbeli vagy telefonon beszerzett nyilatkozattal kívánja eloszlatni. Ez utóbbi nélkülözi a közvetlen kontaktus és párbeszéd előnyeit, továbbá messzemenően hiányzik a felek kérdezési joga gyakorlásának lehetősége.

Egyébként a gyakorlat Németországban is az, hogy a szakvélemény az esetek többségében írásban áll a bíróság rendelkezésére, és csak akkor idézik a szakértőt a tárgyalásra, ha a szakvélemény aggályos, hiányos vagy nehezen érthető, illetve az eljárásban résztvevők részéről kérdés merül fel vele kapcsolatban.²⁷⁶

A. A tanúvallomás

Hazánkban a tanúzási morál rossz. Ez azonban nem valami néplelkület megnyilvánulása, hanem összefügg a tanú már eleve kényelmetlen helyzetével. A tanúnak olyan ügyben kell vallomást tenni, ahol, ha mindkét peres felet ismeri, a valóság előadását követően igen gyakran kell azzal számolnia, hogy valamelyik fél részéről atrocitás éri. Helyzete azonban magán a bíróságon sem kényelmes. A bíróságok

²⁷⁵ ZPO 355. §.

²⁷⁶ lásd Horst *Heinrich Koch-Hans-Peter Steinmetz*: Möglichkeiten und Grenzen des Freibeweises im Zivilprozeß. Monatsschrift für Deutsches Recht, 1980. No. 11. 901-904. p.

valamennyi tanút a tárgyalás kezdő időpontjára idéznek. Így a tárgyalás megkezdése előtt a folyosón a felekkel és más tanúkkal együtt kell várakoznia, nincs elkülönített helyiség csak a tanúk számára, továbbá a tárgyalás megkezdésére illetve a saját meghallgatásának kezdetéig is sokat kell várakoznia. A tanú jelentős anyagi veszteséget is elszenved, még az útiköltsége sem térül meg, nem beszélve kiesett keresetéről, jövedelméről, továbbá az élelmezésével és esetlegesen szállásával kapcsolatos költségeiről. Mindenképpen javítaná a tanúzási morált, ha a tanúdíj "a tényleges és méltányos költségeket foglalná magába".²⁷⁷ Ez esetben ráadásul általában olyan költségről van szó, amelyet a pervesztes félnek kell fizetni és csak ritkán kerül arra sor, hogy ennek hiányában a tanúdíj mint költség, az államot terhelő kiadás marad.

Már a Kúria gyakorlatában is bevett volt, hogy a személyi állapottal kapcsolatos perekben a közeli rokonok tanúvallomása is teljes értékű bizonyítékként volt elfogadható, amennyiben a vallomás hitelt érdemlő volt, mert a család zárt körében történekről ezek szerezhetnek elsősorban tudomást.²⁷⁸ Ugyanígy értékel a Legfelsőbb Bíróság is a rokonok, barátok vallomását illetően.²⁷⁹

A tanúbizonyítás a polgári per legősibb bizonyítási eszköze, de mindig gyanakvás vette körül. Bírák véleménye szerint e gyanakvás az utóbbi időben az általános erkölcsi színvonal süllyedésével még fokozódott is. Az apasági perben pedig ez különösen így van, hiszen a tanúk legtöbbször a felek hozzátartozói, rokonai, ismerősei, barátai közül kerül ki. A Csjt. 38. § (2) bekezdésében említett nemi érintkezés bizonyítása azonban a legtöbb esetben csak közvetett bizonyítékok útján (leszámítva az anya tanúvallomását) leginkább tanúk által lehetséges.

A bírónak azonban nehéz helyzetben van a tanú szavahihetőségének, illetve a tanúvallomás hitelt érdemlőségének mérlegelésekor. A Csjt. 38. § (2) bekezdése megkívánja a bírótól, hogy az összes körülményt "gondos mérlegelés" alá vesse, a Pp. 206. § (1) bekezdése pedig, hogy "a bizonyítékokat a maguk összességében értékelje és meggyőződése szerint bírálja el".

²⁷⁷ Farkas József: A polgári eljárás átfogó újraszabályozása. Magyar Jog, 1984. évi 1. sz., 45. p.

²⁷⁸ lásd: C. 1756/1922. sz., C. 4017/1931. sz., C. 354/1935. sz. kúriai döntések

²⁷⁹ lásd: P. törv. II. 20.024/1978. sz. "A tanúk szavahihetősége felől az eljárás során - az anyával való baráti, illetőleg rokoni kapcsolatokon túlmenően - kétség nem merült fel, az e perben tett vallomásaik korábbi vallomásaiktól a lényeges kérdésekben nem tértek el, olyan ok tehát, amely e tanúvallomások figyelmen kívül hagyására vezethetett volna, nem állapítható meg."

A bírák mérlegelési tevékenységéről érdekes szociológiai vizsgálatot végzett Csernok.²⁸⁰ Kérdőívére 101 bíró (az országos polgári ügyszakos bírói kar mintegy 10%-a) válaszolt és 223 olyan körülményt, mozzanatot jelölt meg, amelyet figyelembe vesz a tanú vallomásának hitelt érdemlőségénél.

Csernok a kapott válaszokból az értékelésnek négy szempontját emelte ki:

- a vallomás tartalma,
- a vallomástételi szituáció,
- a vallomás jelrendszere (kódja),
- a tanú személye.

A vallomás tartalmának megítélésénél a bírák elsődlegesen azt veszik figyelembe, hogy az hogyan kapcsolódik a perben felmerült többi bizonyítékhoz. Még ma is gyakori vélekedés, hogy az ellentétes vallomások egymást megsemmisítik, illetve az a sommás bírói vélekedés, hogy nem elfogadható a logikátlan, ellentmondásokkal terhelt tanúvallomás. A bírák egy kis százaléka nem szívesen foglalkozik a "hallomástanúval" (testis de auditu), jobban szeretik az ún. "szemtanút".

A tanú a vallomása során (mivel a polgári perekben a tanúknak csak 3%-a nem ismerte a peres feleket a releváns tény észlelése előtt - Kengyel²⁸¹ nyomán) nehéz helyzetben van. Az őt tanúként bejelentő személy általában "elvárja tőle", hogy a tanú a bizonyítóra nézve kedvező vallomást tegyen. A tanúk ennek az elvárásnak azonban még szoros hozzátartozói viszony esetén sem tesznek mindig eleget, barátság, ismeretség, munkatársi kapcsolat esetében pedig a fél elvárásai még kisebb mértékben teljesülnek.

A vallomás jelrendszere körében különös jelentőséggel bír az a metakommunikáció, amit a tanú mimikája, tekintete, hangszíne, gesztusai, testtartása árul el. A figyelmes bíró hasznos fogószót nyerhet a szóban elhangzott vallomás megítéléséhez abból, hogy a tanú a vallomástétel alatt mennyire felindult, közönyös vagy éppen hanyag, cinikus.

Néhány fésületlen megállapítás az általunk tanulmányozott perekből:

²⁸⁰ Csernok Gyula: A bizonyítékok mérlegelése a polgári perben. Magyar Jog, 1988. évi 2. szám, 117-130. p.

²⁸¹ Kengyel Miklós: A tanúk a polgári perben. Magyar Jog, 1983. évi 9. szám, 819. p.

Abban az esetben, ha a tanú olyan államban lakik, ahonnan nem idézhető és Magyarországnak jogsegélyszerződése sincs ezen állammal, a tanú közjegyzői okiratba foglalt nyilatkozata a perben bizonyítékként elfogadható.

A tanúvallomás értékelését és a vallomás bizonyító értékét az adott származás-megállapítási perben nem befolyásolhatja, hogy a tanú ellen az ellenérdekű fél hamis tanúzás miatt büntető-feljelentést tett.

A tanúvallomást önmagában nem teszi aggályossá az, hogy a tanúnak a per mi-kénti eldöntéséhez valamilyen érdeke fűződik.

A tanúvallomás akkor is szabadon mérlegelhető, és figyelembe vehető, ha a tanú kiskorú.

A tanúvallomás akkor is értékelhető és bizonyító erővel bírhat, ha nem közvetlen tapasztalaton, hanem csak hallomáson alapszik. Azt azonban a bíróságnak a jegyzőkönyvben is rögzíteni kell és az ítélet indokolásában is ki kell rá térni, hogy a tanú által elmondottak hallomáson alapszanak, továbbá fel kell tüntetni, hogy a tanú az értesülését kitől szerezte.

A származás-megállapítási perekben lefolytatandó tanúbizonyításra nézve a Pp. XVI. fejezete egyetlen speciális szabályt tartalmaz, miszerint a Pp. 299. §. (2) bekezdése szerint a gyermek anyját, ha a perben félként vagy beavatkozóként nem vesz részt, tanúként kell kihallgatni; kihallgatása csak akkor mellőzhető, ha cselekvőképtelen, vagy kihallgatásának más elháríthatatlan akadálya van.

A Pp-nek az a rendelkezése, hogy az anyát tanúként kell kihallgatni, már önmagában amellet szól, hogy az anya a tanúvallomást nem tagadhatja meg. De ilyen irányba mutat a Pp. XV. fejezetében foglalt 286. § (2) bekezdése is, amely szerint házassági perben [a Pp. 293. § (1) bekezdése alapján pedig származás-megállapítási perben is] a tanú a 170. § (1) bekezdésének a) pontja alapján a tanúságtételt nem tagadhatja meg. Azaz a tanú nem hivatkozhat arra a vallomás megtagadásakor, hogy a felek bármelyikének a Pp. 13. § (2) bekezdésében megjelölt hozzátartozója [Pp. 170. § (1) bekezdés a) pont]. Ehhez képest a Pp. általános szabályai között elhelyezett Pp. 170. § (3) bekezdésének bevezető mondata és b) pontja már felesleges ismétlésnek is tűnhet. A hivatkozott rendelkezés szerint ugyanis a Pp. 170. § (1) bekezdés a) és b) pontja alapján (hozzátartozói viszony, bűncselekmény elköve-

tésével történő vádolás) a tanúságtétel nem tagadható meg, ha a kérdés a tanú családtagjának származására vonatkozik.

Az apaság megállapítása iránti perben a Pp. 286. § (2) bekezdése elegendő rendelkezés is, hiszen a kiskorú gyermek akár felperesként, akár alperesként perben áll, úgy anyja révén anyai hozzátartozói kötelesek tanúvallomást tenni. Az általa alperesként megjelölt férfi hozzátartozói pedig az alperessel fennálló hozzátartozói viszony alapján kötelesek a tanúvallomásra. Nem ilyen egyszerű azonban a kérdés, ha a keresetet az apaság megállapítása iránt a Pp. 295. § (3) bekezdése alapján olyan férfi ellen kellene indítani, aki nem él vagy ismeretlen helyen tartózkodik, mert ilyen esetben a keresetet a bíróság által kirendelt ügygondnok ellen kell indítani. Megítélésünk szerint ebben az esetben az alperes a kirendelt ügygondnok. Amennyiben pedig ő a fél és nem az apaként állított férfi, úgy e férfi hozzátartozói megtagadhatják a tanúvallomást, hiszen a férfi a perben félként (alperesként) nem szerepel. A Pp. 170. § (3) bekezdés b) pontja pedig még kevésbé lesz alkalmas arra, hogy e személyek tanúvallomásra legyenek kötelezhetők, hiszen a rendelkezés "a tanú családtagjának származására" szól. Márpedig a "család" fogalomkör lényegesen szűkebb, mint a "hozzátartozói" kör. Az apaság vélelmének megtámadása iránti perben a helyzet a tanúvallomás megtagadását illetően azonos a fentebb leírtakkal.

A kérdés vizsgálata kapcsán felfigyelhetünk egy anomáliára. A Pp. 170. § (3) bekezdés b) pontja említi a tanú "családtagját". Ugyanakkor a Csjt. 34. § (1) bekezdése az egyenesági rokonságról, (2) bekezdése az oldalági rokonságról szól. A család fogalma a Csjt-ben nincs meghatározva! Ezt még a Csjt. Kommentár sem teszi meg. Az 1988-as kiadásban is csak implicite olvasható ki, hogy a szerző (Weiss Emília) mit ért család fogalom alatt. A család intézményének védelme kapcsán említi az ún. nukleáris családot, majd utal a tényleges családi kapcsolatokra is, és ez alatt érti a nevelőszülő és a nevelt gyermek közti kapcsolatot is.²⁸² A Pp. Kommentár 1976-os kiadásában Farkas József mint a X. fejezet (Bizonyítás) szerzője a Pp. 170. § (3) bekezdésének elemzésénél nem is foglalkozik a családi kapcsolat fogalmával. Ugyanígy tesz Kengyel Miklós is az 1994-es kiadású és folyamatosan

²⁸² A családjogi törvény magyarázata . I. kötet Budapest, 1988. 24. p.

felújított Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára c. kiadványban, amikor csak a titoktartásra kötelezettekről szól bővebben.

A fentiekből látható, hogy a Pp. 170. § (3) bekezdésének b) pontjában említett "családtag" meghatározás a bírói gyakorlatot elbizonytalaníthatja, így helyesebbnek vélnénk, ha a Pp. módosítása során e helyütt is "a tanú hozzátartozójának származására" megfogalmazás szerepelne. A hozzátartozó fogalmát ugyanis a Pp. 13. §-ának (2) bekezdése egyértelműen tartalmazza.

Az orvos a Pp. 286. § (2) bekezdése alapján nem tagadhatja meg a tanúságtételt a 170. § (1) bekezdésének c) pontja alapján. A Pp. 170. § (1) bekezdésének c) pontja szerint az orvos megtagadhatja a tanúvallomást, ha a tanúvallomással titoktartási kötelességét sértené meg és az érdekelt e kötelesség alól nem mentette fel. Mivel a 170. és a 286. § viszonyában az utóbbi a speciális, lerontja a 170. § (1) bekezdés c) pontjának azt a fordulatát, amely szerint az orvos csak akkor tagadhatja meg a tanúvallomást, ha nem kapott az érdekelttől a titoktartás alól felmentést. Tehát származási perekben az orvos a speciális rendelkezés folytán akár az érdekelt tiltakozása ellenére is köteles tanúvallomást tenni azon kérdésekre is, amelyek az orvosi titoktartás körébe tartoznak. Ezt a rendelkezést a jogalkalmazói gyakorlat kiterjesztően úgy értelmezi, hogy a kórházak és klinikák kötelesek a szülési illetve kórtörténet, más gyógykezelési adatok tekintetében a bíróság megkeresésére ezen iratok megküldésére és nem hivatkozhatnak az orvosi titoktartásra. E tekintetben az adatvédelmi törvény sem tartalmaz tiltó szabályt.

Mindkét § tekintetében az orvos kifejezés alatt az elmélet és a gyakorlat is érti a szülésznőt, védőnőt, gyógyszerészt, más egészségügyi dolgozót, valamint segéd-személyzetüket, alkalmazottaikat is.²⁸³

Az angol bizonyítási jog szerint is mindenki lehet a perben tanú, de ismerik a tanúzásra való alkalmatlanság (incompetency) és a mentesség (privilege) intézményét is. Az egyéb megkülönböztetések mellett a hétköznapi tanú az angol jogi terminológia szerint az alkalmas és kényszeríthető tanú (competent and compellable witness) kategóriáját jelenti. Témánk szempontjából figyelmet érdemel, hogy a mentességek között szerepel, hogy a tanúnak nem tehető fel olyan kérdés illetve a választ meg-

²⁸³ lásd: A polgári perrendtartás magyarázata. Budapest, 1976. 919. p. ugyanígy: Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest, 1994. B. 94. p.

tagadhatja, amellyel házasságtörését kellene beismerni, továbbá az angolszász jog nem ismeri a mentességet az orvosi titoktartási kötelezettségre való hivatkozással. Igaz persze, hogy a gyakorlatban a bírák a tárgyalásvezetés eszközeivel elkerülik azokat a szituációkat, amellyel az orvos a páciens, illetve a lelkész a hívő bizalmas közleményeinek feltárására lenne köteles.

B. Az anya vallomása

Az anya szavahihetőségét erősíti őszintesége, amely megnyilvánulhat abban, hogy reá kedvezőtlen körülményeket is előad, illetve szavahihetőségét csökkentheti, ha előadása ellentmondásos, zavaros. E szavahihetőségre adhatnak adatot a férfival folytatott esetleges levelezés, a terhesgondozás bejegyzései és a kórházi szüléskori kórtörténeti feljegyzések.

Az egyik esetben az anya azt vallotta, hogy az alperesként perbe fogott férfival akkor ismerkedett meg, amikor az katonai szolgálatát teljesítette. Rövidesen nemi kapcsolatot létesítettek és több alkalommal közösültek. Elmondása szerint terhes lett és ezt közölte az alperessel, aki azonban az apaságot nem ismerte el. A nemi kapcsolat helyéül az anya az alperes szolgálati helyét jelölte meg. A perben az alperes katonai felettesét meghallgatta a bíróság, aki határozottan állította, hogy az anya által megjelölt időpontokban szórakozóhelyeken az alperessel nem járhattak, mivel abban az időben az alperes a katonai esküt még nem tette le, így a laktanyát sem hagyhatta el. Előadta, hogy a szolgálati helyen rendszeresen többen tartózkodnak, így ott a nemi kapcsolat létesítése kizárt. Az anya előadta, hogy a vélelmezett fogantatási időben mintegy két hetet az alperessel töltöttek folyamatosan, amit sem az anya szüleinek vallomása, sem más ismerősöké nem erősített meg, bár kijelentették, hogy az anya egyszer eltűnt és nem tudják, hogy az időben hol járt. Az anya későbbi vallomásában az eltűnésére azt a magyarázatot adta, hogy akkor nővérénél volt. Más tanúk viszont azt vallották, hogy ezen időszak alatt az anyát a nagyállomáson látták "csövezni". A bíróság úgy ítélte meg, hogy az anya szavahihetősége több ízben is megdőlt és a nem kizárt vérvizsgálati eredményt félretéve a felperes keresetét elutasította.²⁸⁴

²⁸⁴ Kiskőrösi Járásbíróság 3.P.20.694/1978. sz.

Egy másik esetben viszont a bíróság az anya vallomását hiteltérdemlőnek fogadta el, mivel az alperessel folytatott kapcsolatát mindig hasonlóan mondta el és a kihallgatott tanúkkal sem került ellentmondásba. A tényállás szerint az anya és az alperes az anya elmondása szerint az alperesnek a lakásuk közelében lévő szolgálati lakásában létesítettek nemi kapcsolatot. Az alperes tagadta, hogy az anya egyáltalán járt volna nála. Arra hivatkozott, hogy csak szórakozni járt az anyával. Ez egybehangzott az anya szüleinek tanúvallomásával, akik elmondták, hogy az alperes több ízben elhívta az anyát táncolni. A bíróság részletesen kihallgatta az anyát az alperes szolgálati lakásának berendezését illetően, és ő olyan részletességgel írta azt le, amiből a bíróság arra következtetett, hogy azt csupán egy rövid látogatás alkalmával ily részletességgel nem lehetett megfigyelni. Tehát a kapcsolat színhelyét illetően az anya szavahihetőnek, míg az alperes hiteltelennek mutatkozott. A bíróság által elrendelt orvosszakértői vizsgálatban a biostatistikai szakvélemény Essen-Möller féle értékelés végösszege 6,7569 volt, amely a Hummel-féle táblázat szerint 99,94%-os értéket jelent. Eszerint az alperes apasága gyakorlatilag bizonyítottnak vehető. A bíróság ítéletének indokolásában külön kitért arra, hogy az anya szavahihetősége a perben döntő volt.

Az anya előadásának értékelésekor nem hagyható figyelmen kívül, hogy ez az előadás milyen minőségben történt. Amennyiben az anya nem élt beavatkozási jogával és tanúként hallgatták meg, ez nem akadályozza, hogy a per során a későbbiekben éljen a beavatkozási jogával. Korábbi előadását azonban a bíróságnak tanúvallomásként kell értékelni. Ugyanis a két minőségben tett esetleges hamis előadás jogkövetkezményei nem ugyanazok. A bírói gyakorlat is nagyobb súllyal veszi figyelembe az anyai előadást, ha az mint tanúvallomás történt meg. Más kérdés, hogy véleményünk szerint különösen indokolt lenne a törvény szigorának alkalmazása a hamis előadások esetében, ami csak növelné az anyai előadások valóságosságát.

Különösen az apaság vélelmének megdöntése iránti perekben, de nem ritkán az apaság megállapítása iránti perben is előfordul, hogy az anya az apasági pert megelőzően más perben (tipikusan bontóperben) már tett előadást mint peres fél a gyermek származására vonatkozóan. Felmerül, hogy az anya a származási perben tehet-e a korábbitól eltérő előadást minden különösebb jogkövetkezmény nélkül.

Megítélésünk szerint az anyának erre van módja és lehetősége, de az egyéb bizonyítékok és a per egyéb adatainak figyelembevételével a bíróságoknak a törvényi rendelkezéseket kellene alkalmazni az esetleges hamis vallomások megtörténtekor. Amennyiben azonban a bíróság nem él a hamis vallomás esetére előírt törvényi rendelkezésekkel, minimálisan is, mint az anya szavahihetőségének, a vallomás hitelt érdemlőségének egyik tényezőjét kellene figyelembe venni, hogy az anya a korábbi perben más tartalmú előadást tett a gyermek származására nézve. Erre különösen azért lenne szükség, mert nem vitatható az anya nagyfokú érdekelttsége az apasági perekben.²⁸⁵

Természetesen a másik véglet, amikor az anya előadása olyan meggyőző és hitelt érdemlő, hogy a per egyéb adataival összevetve akár az anya egyedülálló vallomása is alapozhatja a bíróság a tényállást. Gyakorlatilag ugyanis az apasági perek nem kevés százalékában bizonyítási szükséghelyzet van és nem lehet a vitás tényekről legközvetlenebb tudomással bíró anya vallomásának bizonyító erejétől eltekinteni. Az anya vallomásának ilyen értékelésére egyébként lehetőséget ad a Pp. 206. § (1) bekezdése, amikor úgy szól, hogy a bíróság a bizonyítékokat a maguk összességében értékeli és meggyőződése szerint bírálja el. Tehát az anya vallomása is a szabad bírói mérlegelés körébe esik. Így a nemi kapcsolat megtörténtének bizonyítására lehetséges elfogadni, ha az anya vallomását más, érdektelen és hitelt érdemlő tanúvallomások támasztják alá a tekintetben, hogy a férfi az anyának udvarolt, szórakozóhelyekre jártak, esetleg a bizalmas együttlétre is közvetlenül nyilatkozó tanúvallomás hangzik el. Amennyiben azonban kettőjük kapcsolatát semmilyen egyéb kísérő adat nem bizonyítja, általában a bírói gyakorlat az anya vallomását kritikusan értékeli. A szabad mérlegelés elvére tekintettel teljességgel nem lehet kizárni, de nagy körültekintéssel és óvatossággal kell mérlegelni azt, hogy az anya egyedülálló vallomását az adott helyzetben és az adott körülmények között mennyire lehet olyan bizonyítékként elfogadni, amelyre a tényállás megnyugtatóan alapítható. Amennyiben pl. az anya az alperes állításával (miszerint az anya az ő lakásán soha nem járt) szemben az alperes lakását oly részletességgel írja le, hogy arra csak az képes, aki ott valóban járt, az anya vallomása hitelt érdemlőnek fogadható el.

²⁸⁵ Hódmezővásárhelyi Városi Bíróság P. 20.109/1991. sz., P. 20.783/1991. sz.

C. A szakértői bizonyítás

A Pp. 177. § (1) bekezdése szerint ha a perben jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez olyan különleges szakértelem szükséges, amellyel a bíróság nem rendelkezik, a bíróság szakértőt rendel ki. Származás-megállapítási perekben tipikusan orvosszakértő kirendelésére kerül sor.

Származás-megállapítási perekben az alábbi orvosszakértői bizonyítási lehetőségek jönnek szóba:

1. Szülészeti lelet alapján adott szakvélemény.
2. Nemzőképességi vizsgálat.
3. Vércsoportvizsgálat.
4. HLA-vizsgálat.
5. Antropológiai-vizsgálat.
6. Kromoszóma-vizsgálat.

Ad 1) A szülészeti lelet alapján nagy valószínűséggel megállapítható a fogantatási idő, illetve a fogamzás legvalószínűbb időpontja. A szülészeti lelet alapján a szakértő a gyermek érettsége és kihordottsága alapján adhat valószínűségi véleményt arra, hogy meghatározott időben történt közösülésből lehetséges-e a szülészeti lelet adatainak megfelelő érettséggel született gyermek fogamzása.

Somogyi²⁸⁶ a következőket írja:

"Egyes esetekben az apaság a terhességi időtartam meghatározása alapján is kizárható. Ilyenkor az újszülött érettségi jeleiből kell következtetni a megtermékenyítő közösülés időpontjára. 50-52 cm hosszú, érett újszülött átlagos kihordási ideje a fogantatástól számított 273 nap, azaz az utolsó havi vérzéstől számított 280-300 nap. A fogamzástól számított 250. nap előtt, ill. a 290. napon túl ritkán születik érett újszülött. 240 napnál rövidebb és 300 napnál hosszabb terhességi időt követően pedig - klinikai vélemény szerint - csak nagyon kivételesen születik érett újszülött. A szakértői véleményezésben az a gyakorlat alakult ki, hogy a 230 napnál rövidebb vagy 320 napnál hosszabb terhességi időtartam után született érett újszülött a kérdéses fogantatási időpontból "nyilvánvaló lehetetlenséggel nem származhat".

²⁸⁶ Somogyi Endre: Az igazságügyi orvostan alapjai. Budapest, 1977. 90. p.

Amennyiben az újszülöttről a szülészeti kórlap adatai szerint koraszülöttség vagy túlhordás állapítható meg, az újszülött érettségére figyelemmel lehet a terhesség időtartamára nyilatkozni. A véleményadáskor azonban az orvosnak mérlegelnie kell azt a közismert tapasztalatot, hogy még érett újszülöttek testméreteiben és súlyában is nagy különbségek mutatkoznak, még fokozottabb a megtevesztő különbségek lehetősége koraszülöttség vagy túlhordás esetében.

Ad 2) A nemzőképességi vizsgálat csak negatív bizonyítékot nyújthat a leszármazás tekintetében. Elsősorban a nemzés lehetőségének kizártságát vagy valószínűtlenségét állapíthatja meg.

Lényege, hogy a teljes nemzőképtelenségnek a fogantatási időben való fennállása az apaságot önmagában is kizárja. A nemzőképesség szempontjából az orvostudomány megkülönböztetései:

- 1) normospermia (a spermában 60-80 millió/milliliter spermium található),
- 2) oligospermia (30-60 millió/ml, és a mozgó, normális alakú sejtek száma 75%-nál kevesebb),
- 3) hypospermia (30 millió alatt/ml, és a mozgó sejtek száma 10-30% között van),
- 4) asthenospermia (szintén 30 millió alatt/ml, és a mozgó sejtek száma 10% alatt van),
- 5) necrospermia (nem látható mozgó ondószálcsa),
- 6) aspermia (egyáltalán nincsenek spermiumok).

A nemzőképtelenséget a szakértő teljes bizonyossággal csak aspermia, illetve genuin necrospermia esetében állapíthatja meg, hiszen akár egyetlen ondószálcsa is elégséges lehet a megtermékenyítéshez. Gyakorlatilag a súlyosabb mértékű hypospermia, illetve asthenospermia esetében sem születik az ilyen férfival kötött házasságból gyermek, aminek alapján peres vizsgálatkor ilyen esetben a szakértő olyan véleményt adhat, miszerint a vizsgált férfi nagyfokban csökkent nemzőképességű, a klinikai tapasztalat szerint nemzőképtelen. Ugyanakkor az orvosszakértőnek a fogantatási időben fennállott nemzőképességre kell nyilatkoznia, ezért rendkívül óvatosnak kell lennie és csak akkor adhat határozott véleményt a nemzőképtelenségre, ha az azt előidéző kórállapot vagy megbetegedés a fogantatási időben is kétséget kizáróan fennállott.

A nemzőképtelenség bizonyítása is azt az eredményt hivatott produkálni, hogy adott férfitől adott gyermek nem származhat. E tekintetben tehát elengedhetetlen a teljes bizonyosság, azaz nem elegendő a legnagyobb fokú valószínűség sem. A férfinak a vélelmezett fogantatási időben mindvégig kétséget kizáróan nemzőképtelennek kellett lenni. Nem elegendő tehát a részleges vagy csak általában valószínűsíthető nemzőképtelenség (pl. szifilisz vagy gonorheás betegség, heregyulladás), mert annak *in concreto* kell fennállnia és teljes bizonyossággal. A sterilitást illetően az ondóvizsgálat döntő jelentőségű. A sterilitás pedig nem azonos a közösülési képtelenséggel (*impotentia coeundi*). Egyik a másikkal (orvosilag) nem feltétele és nem következménye. Ha a férfi a per időpontjában nemzőképtelen, ebből általában nem következtethető, hogy a vélelmezett fogantatási időben is az volt.

Ad 3) A vércsoportvizsgálat tudományos elfogadottságának az alábbi indokai vannak:

- minden ember olyan biokémiai differenciáltsággal bír, amely másoktól megkülönbözteti,
- e tulajdonságok az élet folyamán változatlanok, sőt egyes tulajdonságok még a halál után is kimutathatók a hullai részekben,
- e tulajdonságok örökletesen determináltak,
- vannak olyan tudományos módszerek, amelyek pontos és reprodukálható eredményeket adnak.

Minden vércsoportrendszerre érvényes két öröklési szabály:

- a gyermekben csak olyan allotípusok lehetnek jelen, amelyekkel az egyik vagy mindkét szülő rendelkezik (*dominantia*-szabály),
- ha a gyermekben a kimutatott típus (antigén) homozygóta alakban (genotípusban) van jelen, akkor az apa csak olyan férfi lehet, akiben ez kimutatható.

A vércsoportvizsgálat teljes értékű bizonyítékot szolgáltat negatív irányban, ha az előbbi öröklési szabályok szerint kimutatható, hogy a vizsgált férfi apasága kizárt.

Ha a gyermek apasága vitás, először meg kell határozni a gyermek és az anya vércsoport-tulajdonságait (allotípusait). Természetesen az mindig feltételezés, hogy az anya személye nem vitás.

Azon vércsoportrendszerek vizsgálata ajánlatos, amelyeknek vizsgálati módszerre biztos, és kizárási esélye magas. (Magyarországon 1947-ben kettő, 1961-ben három, 1968-ban öt, 1980-ban tizenhárom vércsoportrendszer vizsgálata történt. Jelenleg a SZOTE Igazságügyi Orvostani Intézetében 21 rendszert tudnak vizsgálni.) A vércsoport-vizsgálatok számának határát a munkaigényesség és felszereltség, másrészt a vizsgálatokhoz szükséges reagensek beszerezhetősége és finanszírozása szab határt. Amennyiben a vizsgálatokkal kizárt eredmény nem érhető el, elkészítik az ún. szerostatisztikai szakvéleményt.

A vércsoportvizsgálat sorrendje nincs meghatározva, de célszerűen először az alapvizsgálati sort végzik el. A további vizsgálati sorrend általában a szakértő döntésétől függ. "A vérvizsgálatra vonatkozó szabályokat, illetve az eredmény természetudományos bizonyító erejének súlyát az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 3. sz. módszertani levele tartalmazza. Eszerint a vizsgálatok első szakaszában minden esetben el kell végezni az AB0, Mns, Rh fenotípus, Gm, GC, HP, VSP rendszerek vizsgálatát. Ha ezek valamelyikében a jelleghiány szabályán alapuló biztos kizárást talált a szakértő, a további jellegek vizsgálata nem szükséges. (Az antropológiai vizsgálat elvégzésére pedig csak akkor kerülhet sor, ha a vércsoport-vizsgálatok a vélelmezett apára vagy a perbe fogott férfiak valamelyikére nézve nem adnak kizáró eredményt."²⁸⁷

Az alapvizsgálatokat akkor is elvégzik, ha valamely rendszerben már kizárást történt, de célszerű az esetleges többszörös apaságkizárást elérése.

Az értékelés módszere az, hogy az anya és a gyermek vércsoport-rendszere alapján az öröklési szabályok felhasználásával meghatározzák, hogy nemzőapaként milyen vércsoport "képlettel" rendelkező férfi jöhet szóba, illetve milyen nem. Mivel az egyes vércsoportrendszerek között genetikai kapcsolat nincs, egymástól függetlenül öröklődnek, gyakorlatilag minden vércsoport-rendszer vizsgálatot külön bizonyítékként kell elfogadni. Ezért van az, ha egy férfi apasága egy vércsoport-rendszerben kizárt, a többiben nem feltétlenül kell, hogy kizárt legyen. Ekkor az abszolút bizonyíték a kizárt eredmény, és ezt nem gyengíti, hogy a többi rendszerben nem született kizáró eredmény.

²⁸⁷ Legfelsőbb Bíróság Pfv. II. 20. 988/1995. sz. - BH. 1996. 206.

Fontos tényezője az apaság-kizárási esélynek, hogy több vércsoport-rendszer vizsgálata esetén a kizárási esély nem azonos az egyes rendszerek kizárási esélyeinek matematikai összegével, hanem annál lényegesen kisebb. A csökkenést az ún. "fedések" okozzák, azaz azok az esetek, amelyekben a férfi apasága nem csak egyetlen rendszerrel zárható ki, hanem többel is. Ez azt jelenti, hogy minél több rendszert vizsgálnak, a fedések esélye egyre nő és a gyakorlati kizárási százalék egyre kisebb arányban növekszik. Tehát előáll az a paradox helyzet, hogy az elméleti kizárási esélyek számtani összege a 100%-ot lényegesen meghaladja, a gyakorlati kizárási esély azonban sohasem lehet magasabb 99,99%-nál.

Indirekt apaság-kizáráásra akkor kerülhet sor, ha a direkt meghatározható allotípus nem azonos a genotípussal, illetve egy allotípuson (fenotípuson) belül több genotípus lehetséges (ilyenek pl. az AB0, Rh-rendszerek is). Ekkor célszerű a vizsgálatot a vizsgált személyek vérszerinti rokonaira, elsősorban a szülőkre, illetve az oldalági és lemenő rokonokra kiterjeszteni. Az más kérdés, hogy az említett személyeknél mennyiben lehetünk bizonyosak a tényleges leszármazásról.

Elhunyt vagy ismeretlen helyen lévő személy apaságának megállapítása esetében lehetséges szakvélemény adása, amennyiben a vizsgálatot a nem vizsgálható személy hozzátartozóinál végzik el.

A szerosztatisztikai szakvélemény az apaság pozitív irányú szakvéleményezését jelenti. Ennek lényege, hogy ha egy férfi apaságát egy vércsoportvizsgálat nem zárta ki, az önmagában még nem értékelhető a férfi apasága melletti bizonyítékként. Azonban minél több vércsoport-rendszerre végzik el a vizsgálatot és az ad nem kizáró eredményt, a ki nem zárhatóság átfordul és a férfi apasága melletti pozitív bizonyítékként értékelhető.

A szerosztatisztikai értékelés minősítésénél előre kell bocsátani, hogy az apasági perekben sem fogadja el a Pp. az ún. prima facie probatio-t. Ez összhangban áll azzal a biológiai felfogással, amely szerint, ha az apaság "gyakorlatilag igazolt" (praktisch bewiesen) vagy "gyakorlatilag kizárt" (praktisch ausgeschlossen), úgy az bizonyítás-elméletileg csak úgy fogható fel, hogy a leszármazás a bizonyosságig valószínű, vagy a lehetetlenségig valószínűtlen, de sohasem mondható, hogy bizonyított vagy kizárt.

A szerostatisztikai értékelés, ha az kellően magas százalékot mutat, azért bizonyíték az apaság mellett, mert a Csjt. 38. § (2) bekezdésének 2. fordulata szerint akkor kell a férfit a gyermek apjának nyilvánítani, ha "alaposan következtethető", hogy a gyermek a bizonyított nemi érintkezésből származik. A Csjt-nek ez a megfogalmazása úgy is interpretálható, hogy az apaság akkor állapítható meg, ha nagy valószínűséggel bizonyított a leszármazás, mivel a biológiai leszármazásban a bizonyítandó tény a leszármazás valószínűsége. A lényeg tehát, hogy ebben az esetben nem valószínűségi bizonyítás folyik, hanem rendes bizonyítás történik a leszármazás valószínű vagy valószínűtlen voltára.

Az apaság vélelmének megtámadása iránti perben azonban az orvosszakértői vizsgálatoknál a Csjt. 43. § (1) bekezdése szerint bizonyítandó, hogy a nemi érintkezés ellenére a leszármazás "lehetetlen". Más megfogalmazásban ez azt jelenti, hogy a leszármazás "kizárt".

A szerostatisztikai véleménynek azért van nagy jelentősége, mert a leszármazás kizártságának hiánya esetében az egyéb bizonyítékok (tanú, okirat, stb.) által a bíróság legfeljebb a részben bizonyítottság (probatio minus plaena, Beweisnotstand) vagy akár a bizonyítatlanság helyzetéig juthat el. Mivel azonban negatív iurisdictionist kizárt, a bíróságnak minden perben döntenie kell. Ehhez nyújt, nyújtja a legnagyobb segítséget a szerostatisztikai vélemény.²⁸⁸ A 306/1978. (IK. 9.) IM III/2. számú közlemény ugyan nem jogszabály, de megerősíti a 3. sz. módszertani levélben foglaltakat azzal, hogy az egységes ítélkezési gyakorlat kialakítása érdekében az abban foglaltak lényeges elemeit kiemeli. Döntő bizonyítékként jelzi az orvosszakértői véleményt a tanúvallomással szemben, de ezt gyakorlatilag csak a kizáró vizsgálati eredménynek tulajdonítja, mert az antropológiai és szerostatisztikai értékelés eredményét a származásbizonyítási eljárás "értékes kiegészítő" részeként említi.²⁸⁹ A kiszámított százalékos értékek abszolutizálásától megóvando, tájékoztatja a bírakat, hogy azok "nem értékelhetők ugyanúgy, mint a megszokott százalékszámításnál, ugyanis itt az apaság valószínűsége nem a száza-

²⁸⁸ Fentiekre lásd: *Rex-Kiss Béla: A vércsoport-vizsgálatok alkalmazásáról származás-megállapítási perekben.* Jogtudományi Közlöny, 1981. évi 7. szám, 645-650. p.

²⁸⁹ Így foglalt állás a Legfelsőbb Bíróság is a P. törv. II. 20. 333/1981. sz. határozatában - BH. 1982. 50. "Ha a vércsoportvizsgálat eredménye a kk. II. r. alperestől való származás lehetőségét nem zárja ki, akkor az antropológiai vizsgálat lefolytatása szükségtelen. Ez utóbbiból ugyanis a származás lehetlenségére következtetni nem lehet.

lék értékével növekszik. A 5-95% közötti értékek nem elegendők az apaság szerostatisztikai úton való eldöntésére, ilyen értékek eseteiben nem lehet véleményt mondani az apaságra sem pozitív, sem negatív irányban. A 90% és 95% közötti értékek legfeljebb lehetőségként használhatók fel, míg a 95%-tól felfelé az apaság valószínűsége mindjobban erősödik és a 99% feletti értékeiben az apaság már nagy fokban valószínű. Ha az érték meghaladja a 99,75%-ot, az apaság a bizonyossággal határos valószínűséggel áll fenn (az apaság gyakorlatilag bizonyított)."

A kizárás akkor biztos, ha a gyermek olyan jelleget tartalmaz, amely sem az apában, sem az anyában nem található fel. Ezt nevezzük klasszikus vagy jelleghiányos kizárásnak. Ebből következik, hogy az ellentétes homozygotaságon alapuló kizárás általában nem tekinthető biztos kizárásnak. Ha ilyen kizárás csak egyetlen rendszerben történt (izolált kizárás), akkor szükséges ennek megerősítése második vizsgálattal, másodszakértővel. Amennyiben a másodszakértő is azonos eredményre jut, a bíró biztos lehet a kizárási eredményben, de magának a kizárásnak ez nagyobb bizonyító erőt nem ad. Ilyenkor célszerű, ha a szakértő javaslatot tesz a bíróságnak a kizárás megerősítésére. Ez lehet kiegészítő vércsoportvizsgálat, antropológiai vizsgálat, illetve HLA-vizsgálat.

Németországban a kizáráshoz vezető rendszer megismételt vizsgálata mellett még további három rendszer vizsgálatát is el kell végeznie a másodszakértőnek. A hazai orvosszakértői irodalomban Rex-Kiss ezt a túlzott óvatosságot feleslegesnek tartja.

Németországban a vércsoport-vizsgálatokon alapuló bírósági orvosszakértői véleményezés irányelvei tartalmazzák azt az előírást, hogy a százalékos eredményen túl a szakértőnek szavakban is elő kell adni az eredményt, és itt a tévedési rizikót is be kell mutatnia az apaság pozitív megállapításánál. Németországban általában meggyengült a szerostatisztikai értékelés eredményeinek felhasználhatóságába vetett orvosszakértői bizalom, és a HLA-antigének vizsgálatának általánosságával ez csak tovább csökkent.²⁹⁰

Ad 4) A HLA (H=human, L=leukocyta - fehérvérsejt -, A=antigén) antigént 1958-ban fedezték fel. "Hatékonysága abból ered, hogy a HLA-rendszer az ember

²⁹⁰ lásd Rex-Kiss Béla: Új irányelvek a vércsoport-vizsgálatokon alapuló bírósági orvosszakértői véleményezéshez az NSZK-ban. Jogtudományi Közlöny, 1978. évi 3. szám, 158-159. p.

legnagyobb mértékű változatosságát (polimorfizmus) meghatározó genetikai rendszer. A variációs lehetőség olyan nagy, hogy a legfontosabb két lókuszt közepes gyakoriságú alléljeinek (a kromoszómák azonos helyén elhelyezkedő gének, amelyek azonos sajátság különböző változatait örökítik át) figyelembevételével több ezer egyén között is alig található egy-egy azonos típusú ember."²⁹¹

A HLA-rendszer vizsgálati biztonságát az adja, hogy a fehérvérsejt antigén tulajdonságok születéskor már jól kifejlődnek, környezeti hatások, betegségek a jellegeket utólag nem befolyásolják.

A HLA-tipizálás a származás-megállapítási perekben azért hatékony vizsgálati eljárás, mert a rendszer kizárási esélye önmagában akkora, mint valamennyi vörösvérsejt és szérumszoport együttes kizárási esélye. "A HLA-jellegek alapján az apaság kizárási lehetősége 96%, ami annyit jelent, hogy kizárólag ennek a rendszernek a vizsgálatával 100-ból 96 "nem apát" ki lehet zárni. A többi öröklődési marker (jellemző); úgymond a vörösvérsejt-, az isoenzym-, s a szérumszoportok (stb.) alapján kapott kizárási érték 97,5%, amely a HLA-val együtt a kizárási esélyt 99,9%-ra emeli. Ez azt jelenti, hogy az összes ismert öröklésmentű rendszer vizsgálatával 1000 hamisan perbe fogott férfiból csak egy nem kerülhet kizáráásra."²⁹²

Amennyiben a perbe fogott férfi apasága nem kizárt, úgy biostatistikai valószínűség számítását lehet végezni, amelyből következtetést lehet vonni arra, hogy a gyermek és a perbe fogott férfi közötti leszármazási kapcsolat milyen szoros.

A biostatistikai számítás akkor végezhető el, ha legalább 14 vércsoportrendszer vizsgálati eredménye rendelkezésre áll. (Természetesen ilyen számításról csak abban az esetben érdemes beszélni, ha a 14 vércsoportrendszer egyikében sem mutatkozott kizárt eredmény.)

A biostatistikai számítás követően elvégzett HLA-tipizálás úgy tekinthető, mint egy 15. rendszerben végzett vizsgálat és a HLA eredménye alapján számolt biostatistikai valószínűségi érték hozzáadódik a vércsoportrendszer alapján számított értékhez.

²⁹¹ Szabó Árpád-H. Váczy Zsuzsa-Gyódi Istvánné-Petrányi Győző: A HLA-rendszer szerepe az apasági vizsgálatokban. Magyar Jog, 1983. évi 7. szám, 632. p.

²⁹² Szabó Árpád-H. Váczy Zsuzsa-Gyódi Istvánné-Petrányi Győző: A HLA-rendszer szerepe az apasági vizsgálatokban. Magyar Jog, 1983. évi 7. szám, 635. p.

A HLA-tipizálást 1980-tól kezdte végezni az Országos Haematológiai és Vértranszfúziós Intézet Transzplantációs Immunológiai Osztálya. A vizsgálatokat országos kirendelések alapján végezték. Jelenleg már a Szegedi Vértranszfúziós Állomáson is végeznek.

Azonban "Ezeknek a vizsgálatoknak a nagy költsége és néhány reagens rendkívül ritka volta miatt teljesen irreális a vitás származási ügyekben a HLA-rendszer rutinszerű alkalmazása. Minden származás-megállapítási ügyben a vizsgálat elvégzése ma még megoldhatatlan és szükségtelen is, mert a vércsoport-tipizálás, a biostatistikai számítás, az antropológiai vizsgálat eredménye, s egyéb biológiai adatok többnyire már a döntéshez elegendő bizonyítékot nyújtanak a bíróságnak. Tudománytalan a HLA-vizsgálat elrendelése, ha a vércsoportvizsgálat során a jelleghiány szabályán alapuló biztos vagy több rendszerbeli kizárás történt."²⁹³

Ad 5) Az antropológiai-örökléstani vizsgálat alapján a leszármazás nem zárható ki, de a leszármazás valószínűsége véleményezhető. Általános vélemény, hogy antropológiai vizsgálat csecsemőkorúakon illetve kisdedeken nem végezhető. Somogyi Endre írta 1968-ban, hogy általában 1-2 évesnél fiatalabb kisgyermeken embertani vizsgálatokat nem szoktak végezni. E megállapításával azonban a hazai bírói gyakorlat olykor-olykor eltérően szemben áll. Nyugat-Európában általánosan elfogadott vélemény, hogy ilyen vizsgálat csak a gyermek 3-4 éves kora után történhet. Az antropológiai vizsgálat elvégzésének alsó korhatárát 3 évben jelölik meg Németországban, Lengyelországban, továbbá Csehországban és Szlovákiában is. Az NSZK Igazságügyi Orvosi Társaság által kiadott irányelvek kifejezetten tartalmazzák ezt az életkort.²⁹⁴ Lengyel szerzők arra is utalnak, hogy az antropológiai vizsgálatok akár több órán át is tarthatnak, amely a kisgyermek számára komoly megterhelést jelenthet.

Tekintve, hogy a gyermek méretei jelentősen eltérnek a felnőttek méreteitől, az antropológusok nem abszolút számokkal dolgoznak, hanem az abszolút méretekből számolt index-értékeket hasonlítják össze.

A fontosabb morfológiai jellegcsoportok:

²⁹³ Szabó Árpád-H. Váczy Zsuzsa-Gyódi Istvánné-Petrányi Győző: A HLA-rendszer szerepe az apasági vizsgálatokban. Magyar Jog. 1983. évi 7. szám, 638. p.

²⁹⁴ Az NSZK Igazságügyi Orvosi Társaságának irányelvei. 1967.

- az orr-tájék jellegei,
- a fül metrikus, illetve morfológiai jellegei,
- a száj, járom és álltájék formája,
- a szem jellegei,
- a színekomplexió (szemszín, bőr, haj, szemöldök, szempilla színezete),
- a szintévesztés, illetve a PTC ízérzékenység,
- a bőrlécrendszer (ujjak, tenyér, talp bőrlécei).

A hazai szakértők is a gyermek 3 éves korának betöltését követően javasolják az antropológiai vizsgálat elvégzését. Ennek ellenére a bíróságok gyakorta sürgetik még azt is, hogy 2 évesnél fiatalabb gyermekeken végezzék el a vizsgálatokat.

A bírói gyakorlatban célszerű lenne meghonosítani, hogy az antropológiai vizsgálat elrendelésére, helyesebben a vizsgálat elvégzésére csak 3 éves kor betöltését követően kerülhessen sor és más módon (pl. ideiglenes intézkedéssel) kellene gondoskodni a gyermek végleges családjogi státuszának rendezéséig is a gyermek tartásáról, ellátásáról.²⁹⁵

Az örökléstani értékelést a szakértő jellegcsoportonként és megfelelő eljárással, módszerrel végzi, majd bizonyítási értékfokozatokban összegzi a vizsgálat eredményét.

Ad 6) A kromoszóma-vizsgálat a genetikai anyag hordozóit, a kromoszómákat vizsgálja, és akkor eredményes illetve akkor célszerű alkalmazni, ha az anya vallo-másában csak egy férfit jelöl meg lehetséges apaként, és a vértulajdonság-vizsgálat eredménye nem kizáró, a szerostatisztikai érték a semleges zónába esik, az antropológiai szakvélemény "lehetséges" vagy "nem dönthető el" és az egyéb bizonyítékok sem szolgáltatott adatot arra, hogy lehetséges apaként más férfi is szóba jöhet.

A kromoszóma-analízis elvégzésének szintén ajánlott esetköre, ha ún. "két vagy több férfis" esetekben a vértulajdonság-vizsgálat eredménye nem volt kizáró és az antropológiai vélemény egyik férfire sem adott határozott véleményt; vagy a szerostatisztikai érték a két férfi esetében nem szignifikánsan eltérő (98,2% illetve 98,6%).²⁹⁶ Határozott kifejtését adta ennek a Legfelsőbb Bíróság is.²⁹⁷

²⁹⁵ lásd: *Susa Éva-Szabó Árpád*: A gyermek életkorának jelentősége a származás-megállapítási antropológiai vizsgálatoknál. *Magyar Jog*, 1978. évi 11. szám, 1021-1026. p.

²⁹⁶ *Bujdosó Györgyi-Somogyi Endre-Bergou Jánosné*: Kromoszóma-analízis származási perekben. *Morfológiai és Igazságügyi Orvosi Szemle*, 1980. évi 4. szám, 294. p.

Indokolt továbbá akkor is elvégezni, ha a nemi kapcsolatra csak az anya vallo-
mása áll rendelkezésre és a biostatistikai % nem ún. "három kilences".²⁹⁸

A bíróságok és az igazságügyi szakértők is az orvosszakértői véleményezés bí-
rószági bevezetését követően mindig is igényelték és felhasználták azokat az állás-
foglásokat és közleményeket, amelyekben az ETT (az igazságügyi kormányzattal
egyetértésben) fejtette ki álláspontját, véleményét az orvosszakértői vizsgálatok
végzéséről, értékeléséről. E közlemények a következők voltak: 322/1955. (IK. 16.)
IM I/3., 330/1955. (IK. 22.) IM I/1., 309/1960. (IK. 7.) IM IV/1., 315/1961. (IK.
21.) IM I/1., 304/1965. (IK. 2.) IM III/2., 316/1965. (IK. 9.) IM I/1., 302/1971.
(IK. 2.) IM III/2., 306/1978. (IK. 9.) IM III/2. A legutóbb említett IM-közlemény
és az 1978. áprilisában megjelent Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 3. számú
módszertani levelének megjelenésével a szakértők és bírák tájékoztatásának új
módszere vette kezdetét. A módszertani levél ugyanis a szakértők számára tartal-
mazott ajánlásokat, míg az IM-közlemény a bíróságok részére. Az 1978-as IM-
közlemény - annak változatlan leszögezésével, hogy a vércsoport-vizsgálat a szár-
mazás-megállapítási perekben a jelenleg elérhető legeredményesebb és leghatható-
sabb bizonyítási módszer, mert az közvetlenül a származásra szolgáltat természet-
tudományos értékű, szubjektivitástól mentes adatot - azonban elvi jelentőségű elté-

²⁹⁷ A vér- és szérumszámvizsgálat, valamint a HLA-vizsgálat együttes biostatistikai értékelé-
se eredményének 99,928%-os valószínűsége még a számított értékek "gyakorlatilag bizonyí-
tott" jelentés-tartalmán belül is magas százalékos valószínűséget mutat, ami a Csjt. 38. §-ának
(2) bekezdése megfelelő alkalmazásával kromoszóma-vizsgálat nélkül is kellően meggyőző
abban a tekintetben, hogy a gyermek az alperestől származik. A kromoszóma-vizsgálat elren-
delése egyébként is akkor volna indokolt, ha két vagy több férfi esetében a vércsoportok és a
HLA-vizsgálat, valamint a szérumszámvizsgálat elektrofokuszálással szétválasztható jellegei nem
adnak kizáró eredményt és határozott következtetés sem a szerostatistikai számítás, sem az
antropológiai vizsgálat eredménye alapján nem vonható le." (Pfv. II. 21.925/1993. sz.)

²⁹⁸ "A perben beszerzett orvosszakértői vélemény szerint a vércsoport- és HLA-vizsgálatok össze-
sített biostatistikai eredménye alapján az alperes apasága 99,263%-os, igen nagyfokban va-
lószerű. Az adott esetben a felperes anyja és az alperes közötti nemi kapcsolat tényére az anya
vallomásán kívül más tanúvallomás nem áll rendelkezésre. Az összesített biostatistikai ered-
mény "igen nagyfokban valószínű" értéke azonban amellettszól, hogy a bíróság további bizo-
nyítást folytasson le a per megnyugtató eldöntése érdekében. Az anya vallomásának az értéke-
lésénél - a per adataira figyelemmel - nagy jelentősége lehet a törvényességi óvásban indítvá-
nyozott antropológiai és kromoszóma-vizsgálatoknak. Az előbbi annál is inkább értékes ada-
tokat nyújthat, mert a kiskorú felperes már közel hét éves, és ebben a korban a származásra
utaló hasonlóságok, illetve a testi adottságokban megnyilvánuló eltérések jobban kiütököznek,
és a kromoszóma-vizsgálat is alkalmas lehet olyan örökletes tulajdonságok kimutatására,
amelyekből a származás tényére nagyfokú bizonyossággal következtetni lehet." (Legfelsőbb
Bíróság P. törv. II. 20.053/1989. sz. - BH. 1989. 360.)

rést mutat a korábbi közleményektől, amennyiben a benne megjelölt vércsoportok vizsgálata mellett leszögezi, hogy a közleményben meg nem nevezett vizsgálatra is sor kerülhet. E megoldással a közlemény nem zárja el annak lehetőségét, hogy a természettudományos fejlődés alapján újabb vizsgálati módszerek bevezetésére kerülhessen sor. (Az más kérdés, hogy az eltelt mintegy két évtized (beszámítva az 1987-es "Kiegészítés"-t is) alaposan megérlelte már azt a helyzetet, hogy mind a közlemény, mind a módszertani levél helyébe új dokumentum kiadására kerüljön sor.)

A tévedések kizárását célozzák a 3. sz. módszertani levélnek az egyes vizsgálati módszerekre adott részletes előírásai és a követendő eljárásra vonatkozó előírások, ha a szakértő a kapott eredmény helyességéről nincs meggyőződve. Ezzel az útmutatással teljesen összhangban az IM-közlemény II. része úgy szól, hogy függetlenül a szakértői állásponttól, "amennyiben a bíróság a szakvélemény helyességét vitathatónak látja, elrendelheti a vércsoport-vizsgálat új vérvétellel való megismétlését".

A 3. számú módszertani levél (továbbiakban: Irányelvek²⁹⁹) azok számára nyújt tájékoztatást, akik származás-megállapítási vércsoport-vizsgálatok elrendelésével, a szakvélemények értékelésével foglalkoznak, továbbá akik ilyen vizsgálatokat végeznek, ilyen szakvéleményeket adnak.

Az általános rendelkezések között szerepel, hogy amennyiben a vizsgálandó személynél valamely orvosi beavatkozásnál emberi eredetű terápiás szerek (vér, plazma, stb.) kerültek alkalmazásra, ezt követően kb. 3 hónapig kerülni kell a vércsoport-vizsgálat céljára történő vérmintavételt. Kivételes esetben a szakértő ettől eltérhet, de ezt a körülményt a szakvélemény elkészítésekor figyelembe kell vennie.

[Hiányoljuk az Irányelvekből, hogy abban az esetben, ha a vizsgálat tárgyának (a vérnek) valamely vérkészítménnyel történő közvetlen behatását követő 3 hónapon belül került sor a vérmintavételre, az Irányelvek III. fejezetében nem figyelmeztet arra, hogy ilyenkor tanácsos a vizsgálat ismételt elvégzése. Ezt minden esetben megkövetelnénk.]

²⁹⁹ Irányelvek a származás-megállapítási perekben végzendő vércsoport-, antropológiai vizsgálatokhoz és a szakvélemény adásához. Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 3. számú módszertani levele (IK 1978. 4.)

Az Irányelvek figyelmeztet arra, hogy egyes jellegek (A-variánsok, Hp., Gm-IWV Gc vérsavójellegek) vizsgálatánál az egy éven aluli csecsemőknél bizonytalan eredményekkel is számolni kell, ezért a vizsgálatot az egyéves kor betöltése után ajánlatos elvégezni. Ha a vizsgálat mégis egy éven aluli csecsemőnél történt, a korábban említett jellegek vizsgálatát az egy év betöltése után kötelező megismételni.

A vizsgálatok megkezdése előtt a szakértőnek külön ellenőrző vizsgálatokat kell végeznie a használandó tesztserumokat és reagenseket illetően, amely vizsgálati eredményeket külön vizsgálati jegyzőkönyvben kell feltüntetni. Az ellenőrző vizsgálatokat ugyanazon módszerrel és azonos feltételek mellett kell elvégezni, mint a fő vizsgálatokat.

A vizsgálati eljárás (Irányelvek II. fejezet) általános szabályai szerint a szakértőnek minden egyes jelleg megállapításához két vizsgálatot kell végezni, ahol az eredményeknek meg kell egyeznie és a két vizsgálatot lehetőleg különböző tesztreagensekkel és módszerrel kell végeznie. Amennyiben az eredmény a szakértő szerint kétes, úgy az ismételt vizsgálatnál lehetőleg más gyártási számú tesztserumok illetve más technika használandó. Amennyiben lehetséges, az ismételt vizsgálatot az érdekeltek újabb felhívásával frissen vett vérmintával kell elvégezni. Egyébként is az összes érdekelt személy vizsgálatát lehetőleg ugyanazon a napon és ugyanazon tesztserumokkal ajánlatos végezni.

Az Irányelvek elvi éllel szögezi le, hogy a vércsoportrendszerek vizsgálatát - a rendelkezésre álló lehetőségek szerint - addig kell folytatni, ameddig apaságkizárás nem érhető el. (Természetes, hogy kizárás hiányában valamennyi vizsgálati lehetőséggel élni kell.) Az Irányelvek összhangban az IM-közlemény azon előírásával, hogy a bíróság ne egyes vércsoportok vizsgálatát rendelje el, hanem általában az örökletes vércsoportok vizsgálatát, úgy rendelkezik, hogy a szakértő a vizsgálatot két szakaszban végezze el. Az első szakaszban a három vércsoportrendszert érintő alapvizsgálatot kell, hogy elvégezze. Az Irányelvek szerint, ha valamelyik vércsoportrendszer vizsgálata alapján az apaság kizárt, az alapvizsgálatok elvégzését követően a további vizsgálatról el lehet tekinteni, ha a kizárás biztossága tekintetében semmi kétség nincsen. [Bár azt is megemlíti, hogy ilyen esetben is ajánlatos a biztosság kedvéért még néhány vércsoportrendszer vizsgálata az esetleges többszörös apaságkizárás (fedés) elérése céljából.] Mintegy a teljes biztosság elérése érdekében

magyarázatként fűzi hozzá az Irányelvek, hogy a vizsgálatoknál irányadó szempont, hogy nem apaság esetén az apaságkizárás lehetőleg több, a vércsoportok három különböző (vörösvérsejt, szérumfehérje és enzim) csoportjába tartozó jellegek vizsgálata alapján történjék. Az alapvizsgálatok elvégzése azonban akkor is szükséges, ha már az első (pl. az AB0) vizsgálat kizáró eredményt hozott.

Az Irányelvek figyelmeztet arra, hogy a szakértőnek a vizsgálat során mit kell különösen szem előtt tartania, mikor szükséges a vizsgálat megismétlése külön bírói intézkedés nélkül is, a kétes esetekre a szakértőnek a bíróság figyelmét fel kell hívnia.³⁰⁰

A vércsoport-vizsgálatok matematikai értékeléséről (azaz a szerostatisztikai eredmények szakértői véleményezéséről) az Irányelvek külön rendelkezéseket tartalmaz. Ezen értékelés az Essen-Möller-Hummel képlet szerint történik. A kapott százalékos eredmények alapján a szakértő az alábbi véleményt adhatja:

1. 99,76-99,99%: az apaság gyakorlatilag bizonyított,
2. 99,1-99,75%: az apaság igen nagyfokban valószínű,
3. 95,1-99%: az apaság valószínű,
4. 5,1-95%: valószínűségi vélemény nem adható,
5. 1,1-5%: az apaság valószínűtlen,
6. 0,21-1%: az apaság igen nagyfokban valószínűtlen,
7. 0,1-0,2%: az apaság gyakorlatilag kizárt.

E véleményezési formának különösen akkor van jelentősége, ha a perben az anya a nemi közösülést állítja, a perbeli férfi pedig tagadja, de ha az egyéb bizonyítékok alapján a bíróság arra a következtetésre jut, hogy a közösülés megtörtént, úgy az

³⁰⁰ Így foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20.740/1978. sz. határozatában, továbbá a P. törv. II. 20.512/1991. sz. határozatban.

"Az adott esetben a bíróságok nem jártak el a kellő gondossággal, amikor az alperes apaságát nagyon valószínűtlennek értékelő vércsoport-vizsgálati eredményt a kereseti kérelem elutasításához elegendő bizonyítéknak tekintették. Ahhoz ugyanis, hogy az Ss vércsoportrendszer alapján "nagy valószínűtlenséget" mutató érték az apaság kizárását eredményezze, a vizsgálatok más intézetben történő megismétlésével kapott azonos eredmény szükséges. Ilyen kontrollvizsgálat elvégzésére azonban nem került sor. A másodfokú eljárás során elvégzett HLA-vizsgálat eredménye sem támasztja megnyugtatóan alá a keresetet elutasító döntést, mert a 92,219%-os összesített érték sem az apaság kizárásához, sem pedig annak a valószínűsítéséhez nem elegendő. A rendelkezésre álló peradatok a teljes bizonyosság eléréséhez szükséges további orvosszakértői bizonyítás lefolytatását nélkülözhetetlenné teszik. A gyermek életkoráigfigyelemmel további értékes adatokat szolgáltathat az antropológiai vizsgálat, és szükség esetén sor kerülhet a kromoszóma-vizsgálat elvégzésére is."

elrendelt szerostatisztikai vizsgálat eredménye alapján, ha az 99% felett van, a kérdést lényegében eldönti a szerostatisztikai vélemény. Hasznos kiegészítő bizonyítékkul szolgál ilyenkor az antropológiai szakvélemény eredménye.

Mivel a szerostatisztikai vélemény százalékos eredménye akár perdöntő is lehet, az Irányelvek szerint csakis olyan örökléses jellegek vizsgálatának eredményei értékelhetők a szakvéleményben, amelyeknek vizsgálata megbízható és öröklésmenete kellően bizonyított.

A szakvéleménynek az ügyben szereplő és vizsgált személyek felsorolását a következő sorrendben kell megadni: anya

gyermek (gyermekek)

vélelmezett apa

tanúként szereplő férfi (férfiak).

(Ehelyütt csak megjegyezzük a tanú vérvizsgálatával kapcsolatos alkotmánybíró-sági határozat új helyzetet teremtő létezését.)

A szakvéleménynek tartalmaznia kell a vizsgált személyek adatait, és jelezni kell minden olyan körülményt, amely a személyazonosságot esetleg kétségessé tehet. Fel kell tüntetni a vérminták vételének és a vizsgálatok elvégzésének időpontját.³⁰¹

Az Irányelvek úgy szól, hogy a vércsoport-vizsgálatok eredményeit a szakvéleményben részletesen, táblázatos formában, könnyen áttekinthető módon kell közölni a bírósággal, az Irányelvben meghatározott sorrendben és a meghatározott jelzések alkalmazásával. (Erre az intézetek egységes nyomtatványt használnak.)

³⁰¹ "A 9/1974. (VII. 20.) IM sz. rendelet 38. §-a szerint a vérvétel előtt - különösen ha a felek, illetőleg képviselőik nincsenek jelen - gondosan meg kell állapítani annak személyazonosságát, akitől a vérvétel történik. Ha az, akitől a vérvétel történt, fényképét rendelkezésre bocsátja, azon a vért vevő orvos a jegyzőkönyv ügyszámát és annak a nevét, akitől a vérvétel történt, továbbá a vérvétel helyét és idejét feljegyzi, azután a feljegyzést aláírja és a fényképet a jegyzőkönyvhöz csatolja. A 39. § szerint a vérvétel helyéről és idejéről értesíteni kell azt a felet, akitől nem vesznek vért és tájékoztatni kell őt arról, hogy a vérvétel alkalmával személyesen vagy képviselője útján megjelenhet. Különös gondot kell fordítani a származás megállapításával kapcsolatos vizsgálatnál a vizsgált személy azonosságának megállapítására, illetőleg arra, hogy a vizsgálati anyag a megjelölt személytől származzék. (41. §)." (Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20.608/1976. sz.) továbbá "Jogszabályt sértett a bíróság, amikor a vércsoportvizsgálat garanciális jellegű eljárási szabályairól szóló 9/1965. (VIII. 23.) IM rendelet 38. és 39. §-át figyelmen kívül hagyva nem rendelte el a vér- és szérumvizsgálat megismétlését. A kiskorú felperes és az anya, illetőleg az alperes vérvétele ugyanis nem egyidőben történt: a kiskorú felperesektől és az anyától 1979. január 2-án vettek vért, az alperes vizsgálatára (a tőle való vérvételre) pedig 1979. március 19-én anélkül került sor, hogy e vérvétel időpontjáról az eseti gondnokot és az anyát értesítették volna, nevezettek tehát az alperes vérvételekor nem lehettek jelen." (Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 21.271/1979. sz.)

Az Irányelvek szól a másodszakértői vizsgálatról és szakvéleményről is. A "másodszakértő" megjelölés azonban nem felel meg a Pp. 182. § (3) bekezdésében írtaknak, ezért az IM-közlemény azt az értelmezést adja, hogy másodszakértőn a Pp. 182. § (3) bekezdése szerinti újabb szakértőt kell érteni. A másodszakértői vizsgálatra a szakértő javaslatára vagy ennek hiányában is sor kerülhet, ha a bíróság az első szakértői vélemény helyességében nincs meggyőződve. A másodszakértői vizsgálat elrendelésével egyidejűleg a megelőző vércsoport-vizsgálatok leleteit és a szakértői véleményt is meg kell küldeni a másodszakértőnek. Amennyiben a bíróság szükségesnek látja, úgy az első szakértői vizsgálat vizsgálati jegyzőkönyv másolatát is megküldheti.

A másodszakértőnek mindazokat a vércsoport-vizsgálatokat el kell végezni, amelyeket az első vizsgálat alkalmával a szakértő elvégzett. Jogában áll azonban külön bírói intézkedés nélkül is minden olyan vércsoport-vizsgálat elvégzése, amely véleménye szerint a szakvélemény megállapításainak alátámasztására szükséges.

Amennyiben a két szakértői vélemény ellentétes és az ellentétek tisztázása az eljáró szakértők meghallgatása útján sem lehetséges, úgy az IM-közlemény szerint az ETT Igazságügyi Bizottságát kell megkeresni felülvélemény adása végett. Az ETT IB számára is meg kell küldeni a megelőző vércsoport-vizsgálati leleteket és a szakértői véleményeket, illetőleg ha szükséges, a vizsgálati jegyzőkönyvek másolatát is.³⁰²

³⁰² lásd: Legfelsőbb Bíróság Pfv. II. 20.340/1993. sz. - BH. 1993. 619. Ugyanígy: Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 21.105/1977. sz. - BH. 1978. 382. "A B-i Igazságügyi Orvostani Intézet által a véleményének kiegészítésére adott tájékoztatása szerint a felperes apaságát az Fy (a+b) csoportrendszer alapján nagyon valószínűtlennek tartó eredmény gyakorlatilag kizáró eredménynek tekinthető, ha a vizsgálatot megismételve más gyártási számú vagy más típusú savóval végezve egyértelműen ugyanaz az eredmény jön ki. A P-i Igazságügyi Orvostani Intézet Vércsoport Laboratóriumában megismételt vizsgálat az Fy vércsoport tekintetében kizáró eredményt hozott, e szakértői vélemény szerint azonban ez az eredmény "nagy valószínűséggel" értékelhető. Nem indokolta ez a szakvélemény azt, hogy a második, tehát megismételt vizsgálatnak az előzőhöz hasonló eredményét miért nem tartja a korábbinál nagyobb fokú bizonyosságnak. Ezen túlmenően ez a szakértői vélemény sem szól arról, hogy a vizsgálatot milyen gyártási számú és milyen típusú vérsavóval végezték. De nem ismeretes a perben az sem, hogy a vizsgálatot a B-i Igazságügyi Orvostani Intézet milyen típusú szerek felhasználásával végezte. Ehhez képest a jelen esetben a helyes eljárás az lett volna, ha a másodfokú bíróság a B-i Intézettől beszerzi a vizsgálatnál használt vérsavó gyártási számát, a használt típusra vonatkozó adatokat és ezek közlésével hívja fel a P-i Intézetet, hogy más gyártási számú vagy más típusú vérsavóval végezze el a vizsgálatot és azután értékelje a kapott eredményt. Ezen túlmenően főként az adott esetben éppen a B-i Igazságügyi Orvostani Intézetnek véleményében, nemkülönben a P-i Igazságügyi Orvostani Intézet véleményében foglalt megjegyzésekre figyelemmel mindenképpen indokolt lett volna az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága felülvéleményének beszerzése [Pp. 183. § és 2/1976. (III. 15.) IM sz. r. 17. § (2) bek.]

Az antropológiai vizsgálattal kapcsolatban az Irányelvek úgy szól, hogy a vizsgálat eredményessége annál nagyobb, minél idősebb a gyermek. Csak a gyermek egy éves korának betöltése után javasolja elvégezni.

Lehetőleg elkerülendőnek tartja a több részletben történő vizsgálatot, így ha kizáró körülmények nincsenek, lehetőleg valamennyi érdekelt együttes jelenlétében kell az antropológiai vizsgálatot lefolytatni. Törekedni kell a vizsgálandó személyek közvetlen összehasonlítására, mivel az egyidejű szembeállítás a legalkalmasabb arra, hogy a finom hasonlóságok vagy különbözőségek közvetlenül érzékelhetők legyenek.

Az Irányelvek kötelezővé teszi a technikailag kifogástalanul kivitelezett és összehasonlító fényképfelvételek elkészítését és értékelését.

Szükség esetére úgy rendelkezik, hogy bevonhatók az érdekeltek felmenőági rokonai is az összehasonlító vizsgálatba. (Megjegyezzük, hogy erre csak bírói intézkedés alapján kerülhet sor.)

Az antropológiai vizsgálat alapján az Irányelvek az apaság valószínűségi fokának meghatározására az alábbi megnevezéseket tartalmazza: az apaság

- igen valószínű,

ha két vagy több domináns, illetve igen ritka tulajdonság fordul elő az egy vagy több gyermeknél és a vélelmezett apánál;

- valószínű,

ha nagyszámú hasonló jelleg vagy egy domináns tulajdonság fordul elő a gyermeknél és a vélelmezett apánál;

- lehetséges - valószínű,

ha a gyermek számos, a népességben ritkábban előforduló jellegben nagyfokú hasonlóságot mutat az anyához és a vélelmezett apához;

- lehetséges,

ha a gyermek hasonlósága az anyához nagyfokú és a vélelmezett apához hasonlóságot nem mutat, de attól nem is tér el;

- nem valószínű,

ha a gyermek számos jellegében mindkét vizsgált felnőttétől eltér, illetőleg olyan öröklött tulajdonságot hordoz, amely egyik vizsgált felnőttél sem lelhető fel;

- kizárt,

ha a gyermeknek olyan öröklésmentű örökletes megbetegedése van, amely a vizsgált felnőtteknél nincs jelen, illetve ha "rasszdominancia" esete áll fenn. (Ez a vélemény azonban a gyakorlatban ritkán fordulhat elő.)

"Nem eldönthető" jelzéssel ad véleményt a szakértő, ha nagyfokú anyai hasonlóság van, illetve két, esetleg több férfi között is hasonló tulajdonságok találhatók.

Az Irányelvek szerint az antropológiai vizsgálat végzésére csak akkor kerülhet sor, ha az érdekelt férfira nézve nem született kizáró vércsoport-vizsgálati eredmény. (Megjegyezzük, hogy az Irányelveknek e rendelkezése több vitára is alkalmat adott.)

Az Irányelvek szükségszerűen szól a HLA-, kromoszóma- és az egyéb vizsgálatok közül a nemzőképességi vizsgálatról, illetve a szülészeti adatok alapján adott véleményről.

A származási perben szakvéleményt készítő orvosszakértői szervezetet lényegében a 4/1976. (III. 4.) MT. sz. rendelet és végrehajtási rendeletei alakították ki. Működik a négy egyetemi Igazságügyi Orvostani Intézet, valamint kettő Igazságügyi Orvosszakértői Intézet.

A felülvéleményezés fóruma az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottsága.

A 18/1975. (EÜ. k. 12.) számú utasítással hozták létre az Országos Igazságügyi Orvostani Intézetet, amely az igazságügyi orvostan és elmeorvostan, valamint az igazságügyi orvosszakértői tevékenység területén módszertani, továbbképző és tudományos kutató alapintézmény. Tevékenysége keretében

- módszertani levelet ad ki,
- továbbképző tanfolyamokat rendez,
- rendszeres konzultációs továbbképzéseket tart,
- tájékoztatókat bocsát ki az orvosszakértők részére,
- kezdeményezi jogszabály kiadását vagy módosítását,
- jogszabálytervezeteket véleményez, stb.

Az orvostani intézet elvi irányító szerepének egyik biztosítéka az is, hogy szakmai kollégiumában részt vesznek az igazságügyi orvostan reprezentáns képviselői, to-

vább a főhatóságok (belügy-, igazságügyi, honvédelmi minisztérium, a Legfelsőbb Bíróság és a Legfőbb Ügyészség) delegált képviselői is.

Az orvosszakértői működés azonban súlyos létszám és még súlyosabb anyagi gondokkal küzd. Az előbbinek indoka az alacsony bérezés, az utóbbi indoka az alacsony finanszírozás, amely még a szakértői vizsgálatok teljes költségeinek megtérülését sem biztosítja. Mindezek arra vezethetnek - ha nem történik érdemi intézkedés -, hogy a szakvélemények színvonala a jövőben elháríthatatlanul csökkenni fog.

Ha meg akarjuk őrizni az orvosszakértői vizsgálatok időszerűségét és színvonalát, úgy a vizsgálatok költségeinek teljes fedezetéről gondoskodni kell.

A megfelelő színvonal biztosítása érdekében a szakértői intézetek finanszírozását oly módon kell javítani, hogy gondoskodhassanak megfelelő műszerezettségéről, amely a legmodernebb technikák és eljárások használatát lehetővé és - a társadalmi igényekhez igazodva - elkerülhetetlen szükségé teszik.

Az IM-közlemény szerint a szülészeti kórlapmásolatok mindig beszerzendők.

A bírónak tüzetesen vizsgálnia kell, hogy a szakvélemény tartalmazza-e az alapvizsgálatok eredményét. Amennyiben ez hiányzik, úgy a szakértői vizsgálat megismétlését kell elrendelnie.

Ha a per adatai nem kívánják meg, úgy a vércsoport-vizsgálatot a gyermek egy éves kora utáni időben kell elvégezni. A bírónak e határidőre gondosan ügyelni kell. Kivételt csak olyan esetek jelenthetnek, ha a perbe vont férfi vagy más érdekelt súlyos betegsége vagy előrelátható hosszas külföldi távolléte indokolja az egy éves kor előtti vérmintavételt.

Különös figyelemmel kell lennie a bírónak arra, hogy az érdekeltek valamelyikénél a vérvételt megelőző 3 hónapon belül nem történt-e pl. vérátömlesztés vagy más emberi eredetű terápiás szerek alkalmazása. Erre a lehetőségre a bírónak azért is figyelnie kell, mert - a tudatos félrevezetés esetét kivéve - akkor is sor kerülhet rá, ha a fél ezt nem jelezte a szakértőnek, mert a szakértő ezt elmulasztotta megkérdezni.

Amennyiben az eljárás adataiból megállapítható, hogy az irányelvekben írt három- illetve ötnapos határidők valamelyike (amely határidők alatt a vizsgálatok egy

részét el kell végezni) a vizsgálatok során nem került betartásra, úgy ha szükséges, el kell rendelni a szakértői vizsgálat megismétlését. Ehhez szükség lehet a vizsgálati jegyzőkönyv másolatának beszerzésére.

Figyelnie kell a bírónak arra is, hogy a másodszakértő kirendelésekor e szakértő rendelkezésére bocsátották-e a korábbi vizsgálati jegyzőkönyvet, amely tartalmazza a már használt tesztszérumok és az alkalmazott technika megjelölését. Ennek hiányában ugyanis az újabb szakértői vélemény teljesen értéktelen lehet, hiszen az nem felel meg az Irányelvekben foglalt előírásoknak.

Nem kerülheti el a bíró figyelmét, hogy a szakvélemény tartalmaz-e olyan szakértői figyelmeztetést, jelzést, aminek alapján további bírói intézkedésre lenne szükség. Ilyen lehet annak tisztázása, hogy a vizsgálaton megjelölt személyek miért nem személyi igazolvánnyal igazolták személyazonosságukat, illetve más esetben a szakértő utalhat a családvizsgálat elrendelésének szükségességére is.

Rendkívül fontos annak tisztázása, hogy a vérvétel a rá vonatkozó eljárási szabályok megtartásával történt-e. Önmagában e szabályok megsértése a teljes szakvélemény eredményét kérdőjelezheti meg. Amennyiben a bíróság e szabályok megsértését tapasztalja, köteles a szakértői vizsgálat megismétlését elrendelni. Az előírások betartása a szakvéleményhez csatolt vérvizsgálati jegyzőkönyv alapján ellenőrizhető. [Erre nézve az alaprendelkezést a 9/1965. (VIII. 23.) IM sz. rendelet 38. §-a tartalmazza.]

Mivel a szerostatisztikai számítások és vizsgálatok elvégzése jelentősebb költséget nem jelent, ma már annak elvégzése az Irányelvek alapján kötelező. Ennek eredményét azonban a bíró érdemben aligha képes felülvizsgálni, azonban észlelhet a véleményben esetleges elírást, illetve hiányozhat a szakértő aláírása vagy az intézet pecsétje. Lehetséges, hogy a százalékos arány nem egyezik az apaság valószínűségére vonatkozó azzal a megnevezéssel, amelyet az Irányelvek előír. Ez esetben a bíróságnak fel kell hívni a szakértőt a szakvélemény kiigazítására.

Hartai helyesnek tartja, hogy a vércsoport-vizsgálat elrendelésével egyidejűleg a bírói gyakorlat hajlik arra, hogy elrendelje az antropológiai vizsgálatot is. Ezzel a megállapításával nem tudunk egyetérteni, mert tudomásunk van olyan perekről, ahol az antropológiai vizsgálat elkészítése mintegy két esztendő telt igénybe. Amennyiben ugyanis a vércsoport-vizsgálat kizáró eredményt hoz, az antropológiai

vizsgálat elvégzése teljesen felesleges. Hartai abból kiindulva, hogy az Irányelvek előírásai csak a szakértőkre vonatkoznak, a szakértő számára kötelezőnek tartja a bírósági végzést akkor is, ha a vércsoport-vizsgálat kizáró eredményt hozott. Azzal a megállapításával, hogy nem kizáró eredmény birtokában a bíróság ítélete megyőzőbb, ha azt antropológiai vélemény is támogatja, egyetértünk.

Szintén a szakvélemény mérlegelése körébe tartozik és a bíróság által ellenőrizendő, hogy az antropológiai vélemény tartalmazza-e a szükséges fényképeket, vizsgálati adatokat illetve, hogy a szakértő az Irányelvekben megjelölt minősítéssel megegyező szóhasználattal közli-e az apaság valószínűségének fokát. Amennyiben ilyen hiányt tapasztal a bíró, úgy fel kell hívnia a szakértőt véleménye kiegészítésére, esetlegesen szükséges lehet más szakértő kirendelése.

Hartai is úgy véli, hogy a kromoszóma-vizsgálatra csak a szakértő javaslatára kerüljön sor, mert ez növeli az antropológiai vizsgálat értékét.³⁰³

Gyakorló bírák szinte állandó panasza, hogy apasági perekben (főleg az apaság megállapítása iránti perben) az alperes perelhúzó taktikája a folyamatos tárgyalás-mulasztásra vagy a vérvételen történő meg nem jelenésre alapozódik.

A vérvételen történő meg nem jelenéssel kapcsolatban megosztottak a bírák. Van olyan nézet, amely szerint nem elegendő a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának azon álláspontja, hogy a meg nem jelenés a fél terhére értékelendő. Kívánatosnak tartanak, ha ez esetben is (sőt, még az alperesen kívül szóba került leendő apák esetén is) lehetséges volna az elővezetés. Más bírói vélemény szerint akár a tárgyalás elmulasztása, akár a vérvételen történő meg nem jelenés esetére indokolt lenne a Pp. 293. § (1) bekezdésének utaló szabálya alapján alkalmazandó 287. §, amely szerint az alperest ideiglenes intézkedéssel tartásdíj fizetésére kellene kötelezni. Ebben az esetben mint Hámori Vilmos említette, az alperes "fut bizonyítani".³⁰⁴

³⁰³ Hartai László: A származás-megállapítás iránti perekben alkalmazott szakértői vizsgálatok értékeléséről. Magyar Jog, 1979. évi 6. szám, 526-535. p.

³⁰⁴ Az elővezetésnek ilyen szigorú alkalmazását látná indokoltnak Szotyori Judit a Budai Központi Kerületi Bíróság bírójaként, míg a tartásdíjra kötelezéssel operálna Hámori Vilmos, nyugalmazott fővárosi bírósági bíró. (Véleményüket az ELTE Polgári Eljárásjogi Tanszéke mellett működő Polgári Eljárásjogi Tudományos Munkaközösség ülésén hangzották.)

Mivel e vizsgálatok elvégzésére rendszerint a vizsgálat várt eredményére hivatkozó fél kérelmére kerül sor, általában érvényesül az a jogszabályi rendelkezés, hogy bár az apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek tárgyi költségmentességet élveznek, e mentesség nem mentesíti a felet az orvosszakértői, más élettani vizsgálat költségeinek előlegezése illetve viselése alól. Helyes gyakorlat mellett a bíróságnak kötelezni kell a szakértői vizsgálatot indítványozó felet a költségek előlegezésére. Amennyiben erre nem kerül sor, úgy a vizsgálat nem lesz elvégezve és azt a bíróság a Pp. 206. § (2) bekezdése szerint értékeli. Különösen így van ez abban az esetben, ha a bíróság a szakértői bizonyítást hivatalból rendeli el. Amennyiben a fél arra hivatkozik, hogy a jelentős költséget előlegezni nem tudja, akár bírói tájékoztatást követően kérheti a személyes költségmentesség megadását, amely jog már mentesíti őt a költségek előlegezése alól.

Az orvosszakértői bizonyítást általában három személyre nézve rendeli el a bíróság: a gyermekre, az apára (vagy akiről állítják) és az anyára. Amennyiben azonban az anya - akár halála, akár ismeretlen helyen tartózkodása miatt - a megvizsgálandó (vérvételre kötelezett) személyek körébe nem vonható be, nem látjuk akadályát annak, hogy a vérvizsgálatot, stb. elvégeztesse a bíróság csak a gyermekre (felperes) és az apára (alperes). E vizsgálat már eleve kizárhatja az apaságot, ellenkező esetben pedig a további bizonyításnak segítő irányt mutathat. Lehetséges továbbá a kiterjesztett vércsoportvizsgálat elrendelése a hozzátartozókra.

Bizonyos esetekben (defekt vértulajdonság, esetleg az apaként állított férfi halála) sor kerülhet az ún. indirekt apaság-kizárásra is. Ekkor az egyébként vizsgálandó személy mellett vagy helyett annak egyenesági rokonai vizsgálatára kerül sor. E bizonyítási módot azonban a bíróságok nem szívesen alkalmazzák, mivel bizonytalansági elemet hordozhat magában. A bizonytalanság abból folyik, hogy előfordulhat, az apaként megjelölt férfi maga sem származik az apjától. (Az ilyen helyzet nemcsak jogilag problematikus, de orvosetikailag is kérdéses, hogy célszerű-e egy korábban beállott jogi vélelem alapjait megrengetni és ezáltal esetleg másik család békéjét is feldúltni.)

A szakvéleménnyel szembeni elsődleges követelmény, hogy azt az eljárási szabályok betartásával terjesztették a bíróság elé (a vizsgálat, a vélemény kialakítása

megfelelt a jogszabályoknak). Magával a szakvéleménnyel szembeni követelmények az alábbiak:

- alapos legyen,
- érthető legyen,
- teljes legyen.

Amennyiben a szakvélemény a fenti követelmények valamelyikének nem felel meg, úgy a bíróság a Pp. 182. § (3) bekezdése alapján a szakértői vizsgálat megismétlését rendelheti el (azaz más szakértőt rendelhet ki). A törvény szerint, ha a lelet vagy a vélemény homályos, hiányos, önmagával, más szakértő leletével vagy a bizonyított tényekkel ellentétben állónak látszik, vagy helyességéhez egyébként nyomatékos kétség fér, a szakértő köteles a bíróság felhívására a szükséges felvilágosítást megadni, ha pedig ez nem vezet eredményre, más szakértőt kell véleményadásra felhívni. Olyan szakkérdésekben, amelyek körében az igazságügy-miniszter a felülvizsgálatra a Pp. 183. §-a értelmében valamely szakértő testületet, hatóságot vagy szervet jelölt ki, más szakértő véleményének beszerzése helyett a vélemény felülvizsgálatát kell elrendelni.³⁰⁵

Az orvosszakértői vizsgálat ismételt elrendelésének vagy a felülvélemény beszerzésének abból a szempontból van különös jelentősége, hogy a bíróság szakértelem hiányában nincs abban a helyzetben, hogy a szakvélemény megállapításaival érdemben tudna vitatkozni. Márpedig a Pp 221. § (1) bekezdése szerint az ítélet indokolásában röviden elő kell adni a bíróság által megállapított tényállást az arra vonatkozó bizonyítékok megjelölésével, hivatkozni kell azokra a jogszabályokra, amelyeken a bíróság ítélete alapszik. Meg kell röviden említeni azokat a körülményeket, amelyeket a bíróság a bizonyítékok mérlegelésénél irányadónak vett, végül utalni kell azokra az okokra, amelyek miatt a bíróság valamely tényt nem talált bizonyítottnak, vagy amelyek miatt a felajánlott bizonyítást mellőzte.

A Csjt. 38. § (2) bekezdésének az a fordulata, hogy az összes körülmény gondos mérlegelése alapján alaposan következtethető a leszármazás, mérlegelési lehetőséget biztosít a bíróságnak. Bár nem vitásan az apaság megállapítása iránti perekben a bizonyítékok koronája a vércsoport-vizsgálati eredmény, azonban egy alacsonyabb szerostatistikai érték mellett különös jelentősége lehet bizonyos másod-

³⁰⁵ Pp. 182. § (3)-(4) bekezdések.

lagos körülményeknek, tényeknek. Ilyen, a bíróság által értékelendő kísérő körülményeknek tekinthetők:

- az anya erkölcsi magatartása,
- az antropológiai vizsgálat eredménye,
- a férfi részéről esetleges részbeni nemzőképtelenség,
- a szüléstörténet pro vagy kontra valószínűsítő adatai.

Az anya erkölcsi magatartásának vizsgálatakor a perben hozandó ítélet szempontjából jelentősége annak van, hogy az anya a fogantatási időben milyen erkölcsi magatartást tanúsított. Azonban önmagában az anya elítélendő erkölcsi magatartása az apaság megállapításának kizáró oka nem lehet. A Legfelsőbb Bíróság még abban az esetben is megállapíthatónak tartotta az apaságot, amikor az anya a fogantatási időben más férfiakkal is folytatott nemi viszonyt, sőt ezt anyagi ellenszolgáltatás ellenében tette.³⁰⁶

Az antropológiai vizsgálatok jelenlegi színvonalát tekintve úgy foglalthatunk állást, hogy azok az apaság mellett vagy ellen szóló csekélyebb bizonyító erejű bizonyítékok mellett hasznos kiegészítői lehetnek a bizonyítási anyag megállapításának. Azonban az antropológiai vizsgálat eredménye sem pozitív sem negatív irányban nem szolgálhat elegendő bizonyítékként önmagában. E vizsgálatok általában akkor jelenthetnek komolyabb bizonyítékot, ha a gyermek már viszonylag idősebb, továbbá a gyermeknél és a szóban forgó férfinél nagy hasonlatosság tapasztalható vagy olyan testi rendellenesség, amely a népességben csak ritkán fordul elő.

A szüléstörténet tényeit vizsgálva a kísérő körülmények között kell a bíróságnak figyelembe venni, hogy az anya közölte-e terhességét az alperesi férfival illetve ha ezt nem tette, akkor ennek milyen magyarázatát adta. Ugyanígy mérlegelendő, hogy az anya a születéskor a kórházban kit nevezett meg a gyermek apjaként, illetve már korábban a terhesgondozás alkalmával hogyan nyilatkozott e kérdésben.

Annak vitatása nélkül, hogy az apasági perekben a leszármazás kérdése elsősorban biológiai, orvosszakértői kérdés, meg kell említenünk Kengyel véleményét, aki egyetért azon általános vélekedéssel, hogy a szakértői bizonyítás súlyának a növekedése és ezzel együtt a bíróság szakmai kiszolgáltatottságának a fokozódása a

³⁰⁶ Legfelsőbb Bíróság Pf. II. 20923/1955. sz. ítélete

modern polgári eljárás egyik súlyos tehertétele.³⁰⁷ Ebből a szempontból tartja Kengyel "józan és reális kísérletnek" az osztrák perrendtartás 1983. évi módosításának azt a szabályát (öZPO 364. §), amely szerint az osztrák bíró adott esetben szakértő kirendelése nélkül, saját szakismerete alapján dönthet az ügy szakkérdésében, amennyiben ahhoz a felek hozzájárultak. Amennyiben azonban saját szakismereteit a felek beleegyezése nélkül használja fel, az a fellebbezési eljárásban eljárási hibaként kerül értékelésre.³⁰⁸ Orvosbiológiai kérdésben azonban Ausztriában is elrendelik a szakértői vizsgálatot.

Az is vitathatatlan, hogy a bírának a szakértőhöz való viszonya és a szakértő szerepe a perben nem minden nehézség nélkül meghatározható. Találkoztunk olyan bírói vélekedéssel, amely az orvosszakértő perbeli szerepét nyomasztónak találja. Megfogalmazták azt az aggályukat, hogy a szakvéleményt szakmai szempontok alapján felülvizsgálni nem tudják, mert az orvostudományi módszerekkel készült, de részükről a szakvélemény felülvizsgálata és értékelése elsősorban logikai szempontok alapján történik.

Tudva, hogy a szakértői vélemény bírói értékelésének vannak szakmai korlátai, a bírói kontrolltól eltekinteni nem lehet. A szakértő is tévedhet, sőt a szakértőt megtéveszthetik. Ez utóbbinak legékeesebb példája volt, amikor a perbe vont férfi helyett a szakértői vizsgálaton az alperes személyi igazolványával a hozzá nagyban hasonlító unokatestvére jelent meg. A vérvizsgálat azonban nem kizáró eredményt hozott, majd ezt követően jelent meg az alperes (kockáztatva a büntetőjogi felelősséget is a hatóság félrevezetése miatt) és a tőle vett vérminta alapján született "kizáró" eredmény.³⁰⁹

A Pp. a szakértő fogalmát nem határozza meg, pusztán a Pp. 177. § (1) bekezdés szövegezéséből lehet következtetni arra, hogy a szakértő az a személy, aki olyan különleges szakértelemmel rendelkezik, amellyel a perben jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez a bíróság szakértelemmel nem rendelkezik. Ez azonban csak a bíró és a szakértő viszonyában határozza meg

³⁰⁷ Lábady Tamás-Kengyel Miklós: A polgári perbeli szakértői bizonyítás időszerű kérdései. Magyar Jog, 1982. évi 11. szám 1006-1014. p.

³⁰⁸ Kengyel Miklós: Reformtörekvések és kodifikáció az osztrák polgári igazságszolgáltatásban (1978-1983). JPTE Acta XVI. Pécs 1985. 173. p.

³⁰⁹ Az esetet ismerteti Hartai László. (Hartai László: A származás-megállapítás iránti perekben alkalmazott szakértői vizsgálatok értékeléséről. Magyar Jog. 1979. évi 6. szám, 528. p.)

a szakértő minőséget. Nincs általános törvényi megfogalmazás a szakértőre. A törvény mintegy a bírói szakismeret szintjéhez szubjektívizálva határozza meg a szakértőt.

A Pp. a szakértőt a bizonyítási eszközök közé sorolja. [Némelyest pontatlan megfogalmazással tartalmazza a Pp. 166. § (1) bekezdése.] Az azonban vitathatatlan, hogy a szakértőnek a bizonyítási eszközök között különleges helye van. E különleges helyzetnek két lényeges oka van:

1. A szakértő kirendelésére származás-megállapítási perekben a felek indítványa és hivatkozása nélkül, hivatalból is lehetőség van.
2. Úgy tűnik, a szakértői véleményt illetően csorbát szenved a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve.

A szakértő helyzetét az is bizonytalanná teszi, hogy kizárására lényegében ugyanolyan okokból kerülhet sor, mint a bíró kizárására.³¹⁰ E tekintetben véleményünk megegyezik Farkas véleményével, aki szerint a szakértő inkább "bírósegéd" vagy másképpen a bíró segítője, mint a tanúhoz közelálló személy.

Általában, de a származás-megállapítási perekben különösen kényes kérdés, hogy a bíró mennyiben függ ítélezése során a szakértőtől. Ennek első lényeges momentuma, hogy a bíró szabadon dönt-e a szakértő bevonásának szükségességéről. A Pp. 177. § (1) bekezdése azt a követelményt állítja fel, hogy a bíró akkor vegye igénybe szakértő segítségét, ha "szükséges". Azt, hogy a szakértő igénybevétele mikor szükséges, a Pp. semmilyen felsorolással vagy közelebbi meghatározással nem adja meg. De a Legfelsőbb Bíróság ítélezési gyakorlata is egyértelműen az irányba tolta és tolja a bírói ítélezést, hogy származási kérdésben a nemi kapcsolat bizonyítottságának akár legcsekélyebb megléte esetén is a bíró csak az orvosszakértői vélemény figyelembe vételével döntsön. Akarjuk, nem akarjuk ez a dolog lényegét tekintve nem más, mint közvetetten is, de a kötött bizonyítás kényszerének tudomásul vétele.

Másik fontos kérdés, hogy a bíró van-e abban a helyzetben, hogy az orvosszakértői véleményt szabadon mérlegelje.

Ismeretes olyan vélemény, hogy a szakvélemény mérlegelését csak a legszűkebb körben kellene a bíróság számára megengedni, azaz ha abban formai vagy tartalmi

³¹⁰ Pp. 178. § (1) bekezdés.

hiányok fedezhetők fel. Ellenkező esetben meg kellene tiltani a bírónak, hogy a szakvéleményt felülbírálja, hiszen a bíró hiányos szakismerete az, ami a szakértő bevonására alkalmat ad. Milyen alapon lenne megkívánható a bírótól, hogy a szakkérdés ismereteinek hiányában a szakvéleményben fellelhető akár tudományos felfogásról is véleményt merjen mondani.

Megítélésünk szerint elsősorban a bíró saját felelőssége dönteni arról, hogy akar-e és mennyire akar a szakvéleményben foglaltakra támaszkodni. E mérlegelésében azonban leginkább bírói és élettapasztalata, a gondolkodás és a logika törvényei vannak segítségére.

A bíró azonban a rendelkezésére álló fenti fegyvertárat csak akkor tudja alkalmazni, ha a szakértő a véleményét orvosi kérdésekben úgy tudja bemutatni, hogy az az orvosi szakképzettséggel nem rendelkező bíró számára lehetővé teszi, hogy tapasztalati tudása és logikája segítségével az orvossal szakértő speciális gondolatmenetét követhesse.

Amennyiben számára a szakvéleményben foglaltak aggályosként tűnnek fel, gyakorlatilag nincs más lehetősége, mint újabb szakvélemény bekérése, a kételyek elosztatásának végső pontjaként pedig elrendelni a szakvélemény felülvizsgálatát. Az igazság tehát az, hogy a bíróságnak a szakértői vélemény mérlegelésénél viszonylag szűk határok közötti mozgási lehetősége van. E szűk határok közé szorítottság különösen érződik - eltérően más szakértői véleményektől - a származás-megállapítási perekben adott vértulajdonság-vizsgálati szakvéleményeknél. Majdnem igaz, hogy a vértulajdonság-vizsgálati szakvéleményt abszolút bizonyító erő illeti meg, azaz az ellenbizonyítás más formája, mint a szakértői vélemény, gyakorlatilag kizárt. Mondjuk ezt azért is, mert a származás-megállapítási perekben alkalmazott egyes orvossal szakértői vizsgálati módok (vértulajdonság-rendszerek vizsgálata) bevezetésére leginkább csak akkor kerül sor a bírói gyakorlatban és akkor nyer elfogadást, ha abszolút tapasztalati tételről van szó.

Van-e tehát lehetőség arra, hogy származási perekben továbbra is érvényesüljön (érvényesülhessen) a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve és az ítékezés ne visszakozzon a kötött bizonyítási rendhez. Úgy véljük, a helyzet veszélyes, de nem végletes és végleges. A szabad mérlegelés valóságos térvészítését azonban látnunk kell a tudományos ismeretek javulásával és új tapasztalati tételek megalkotásával. A

probléma azon a szűk határmezsgyén élesedik, ahol valamely bizonyítandó tényről a bíró szakértői véleményt kér, ám a tény megítéléséhez szükséges abszolút hiteles tudományos módszerek és lehetőségek még nem állnak rendelkezésre, másképpen szólva, ha a szakvélemény valószínűségi véleményt jelent.

Kivitelezhetetlennek tartjuk, hogy olyan szakbírák tárgyalják az ügyeket, akik orvosi és jogi diplomával egyaránt rendelkeznek. Az ilyen jogvégzett személy ritka, mint a fehér holló, de "előállítás" sem lenne megoldható. Amennyiben az egyetemi hallgatónak feltett szándéka, hogy életpályáját származás-megállapítási pereket tárgyaló bíróként képzele el, úgy az orvosi és jogi diplomát, azaz a két teljes szak elvégzését egy időben tőle elvárni lehetetlenség. Amennyiben ilyen orvos-jogással mégis találkozánk a jövőben, úgy számára olyan illetményt kellene fizetni, melyre a bírói illetmények rendszere jelenleg bizonyára nem ad módot.

Azt a lehetőséget, hogy a jogi tananyagot bővítsük orvosi és természettudományos ismeretek közlésével, a hallgatókkal szemben támasztott jelenlegi követelmények mellett szintén nem tartjuk reálisnak.

Mi maradt tehát? Leginkább csak azt tudjuk javasolni, hogy meg kell oldani a bírák továbbképzését továbbképző kurzusokon, számukra olyan lehetőségeket kell szervezni, ahol közvetlen megbeszéléseket folytathatnak az igazságügyi szakértőkkel, továbbá munkájukat úgy kell megszervezni, hogy azt mintegy munkaközösségben végezhessék, közvetlenül konzultálva egymással és akár anyagilag is dotálni, ha a bíró ismereteit magántanulmányok révén kívánja bővíteni.

A bíró nehéz helyzetét azáltal is lehetne oldani, ha a perbeli felek képviselőitől megköveteltetnék, hogy a szakvéleménnyel szembeni aggályaikat szakszerűen fogalmazzák meg, nyitott kérdéseket tegyenek fel, amelyek megválaszolását akár új bizonyítási indítvány előterjesztése révén is segíthetik.

Összegezve a fentieket megállapíthatjuk, nem látjuk annak lehetőségét, de szükségét sem, hogy a közeljövőben alapvető reformra kerüljön sor a szakértő-bíró relációban.

4. A bizonyítás eredményének mérlegelése

A Pp. 206. § (1) bekezdése szerint a bíróság a bizonyítékokat a maguk összességében értékeli és meggyőződése szerint bírálja el.

"Ma már ismertek azok az orvosszakértői vizsgálatok, amelyek alapján a származás lehetetlensége kellően bizonyítható, problémát legfeljebb az vethet fel, hogy a különböző bizonyítékok értékelésének rendjét ma igazságügyi minisztériumi közlemény értékeli. Éppen ezért megfontolást érdemel majd, hogy egy későbbi időben magas szintű testületi állásfoglalásban a Legfelsőbb Bíróság adjon a különféle bizonyítékok értékelése tekintetében az ítélkezési gyakorlat számára iránymutatást".³¹¹

Sajnálatos, hogy Csiky véleménye erről az alacsony szintű, még csak nem is jogszabályszerű közleményről ma is helytálló. Az igazságügyi orvosszakértés sürgető feladata lenne egy napjainkban alkalmazható, korszerű ismeretanyagon alapuló iránymutatás megalkotása. Ennek az iránymutatásnak foglalkozni kellene a legújabb orvosszakértői vizsgálati módszerrel, a DNS-vizsgálatokkal és azok értékelésével.³¹² A molekuláris genetika nagyarányú fejlődése következtében Jeffreys és munkatársai 1985-ben végezték el az első olyan DNS-vizsgálatot, amely alkalmas volt a származás-megállapítási perekben történő leszármazás megállapítására. A fejlődés további mérföldköve volt az ún. DNS (vagy angol nyelvű megfelelője: DNA) "Fingerprint" technika kifejlesztése. Ma már az USA-ban, Angliában és Németországban az alap vércsoportok meghatározása mellett a DNS polimorfizmusok meghatározására is sor kerül. A vizsgálat költségei nem sokban haladják meg a HLA-vizsgálatokét. A DNS polimorfizmusok olyan nagy számot mutatnak, hogy azok alapján akár 100%-os biztonsággal lenne az apaság megállapítható.³¹³ Annak, hogy az igazságügyi orvosszakértő ezt a 100%-os biztonságot nem jelölte meg, pusztán anyagi okai vannak. De mindenféleképpen nagyobb valószínűséget tudna az orvosszakértő megállapítani, mint amit a jelenlegi vércsoport- és HLA-vizsgálatok eredményeznek.³¹⁴

³¹¹ Csiky Ottó: A Legfelsőbb Bíróság családjogi iránymutatásainak felülvizsgálatáról. Magyar Jog, 1987. évi 9. szám (a cikk 5. oldala)

³¹² Varga Tibor egyetemi tanár és Csete Klára egyetemi adjunktus (Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet) szíves felvilágosítása. Továbbá az 1996. október 7. napján a SZAB székházban tartott tudományos ülésen elhangzott előadás alapján.

³¹³ Így vélekedett Szabad János egyetemi tanár (SZOTE) a Szegedi Akadémiai Bizottság rendezésében tartott előadásában.

³¹⁴ Ilyen véleményt fejtett ki Varga Tibor egyetemi tanár, a SZOTE Igazságügyi Orvostani Intézetének igazgatója.

A Legfelsőbb Bíróság PK. 183. sz. állásfoglalása - amelyet némelyest módosított a PK. 272. sz. állásfoglalás - jelenleg is megfelelő instrukciókat ad a bírónak, hogy eseti nemi érintkezés alapján mikor állapítható meg az apaság.

"A Csjt. 38. §-a (2) bekezdésének rendelkezése értelmében eseti nemi érintkezés alapján akkor lehet az apaságot megállapítani, ha az összes körülmények gondos mérlegelése mellett alaposan következtethető, hogy a gyermek ebből az érintkezésből származik. E vonatkozásban a bíróságnak a teljes tényállás felderítésére hivatalból is meszemenően törekednie kell. A perbeli bizonyítékoknak, adatoknak és körülményeknek a maguk összességében való értékelése és mérlegelése útján kell állást foglalni a tekintetben: következtethető-e alaposan, hogy a gyermek a megállapított nemi érintkezésből származik."

A bíró nehéz helyzetben van, amikor a múltban történtek valóságát kell megállapítania, az időben később elért bizonyítékok alapján. Mindenféleképpen könnyebb helyzetben van a bíró az apaság vélelmének megdöntése iránti perben, ahol az egyéb bizonyítékok mellett akkor hoz a keresetnek megfelelő ítéletet, ha az apa és a gyermek közötti leszármazás egyértelműen kizárható. A leszármazás kizártságának hiányában ugyanis nincs helye az apasági vélelem megdöntésének. Vannak azonban olyan egyéb körülmények is, amelyek vércsoportvizsgálat nélkül, már eleve kizárják az apaságot:

1. Ha az anya az állított közösüléskor már teherben volt.
2. Az állított közösüléskor ugyan nem volt terhes, de ezt követően elvetélt és újabb közösülést bizonyítani nem sikerült.
3. Ha a gyerek éretten született, de a bizonyított nemi érintkezéstől olyan rövid idő telt el, hogy abból érett gyermek az orvostudomány szerint nem szülehetett.
4. Ha a gyerek koraszülött volt (fejlettségi mutatói alapján), a bizonyított közösülés pedig a koraszülésből származott gyermek vélelmezett fogantatási idejét megelőzően több héttel korábban volt.

Nehezebb a helyzete az apaság megállapítása iránti perben. Egy híres biológustól származik a mondás, hogy a biológiában semmi sem biztos. Mutánsok mindig előfordulhatnak, hacsak ezreléknyi vagy annál is kisebb hányadban. Ugyanakkor az is általános tétel, hogy a valóság megismerhető. Ismeretelméletileg nem létezik olyan

akadály, amely meggátolhatná a valóság egy adott szeletének megismerését. Nincs azonban semmi olyan biztosíték, amely teljes körűen biztosítaná, hogy mindig, minden egyes esetben megismerhető az a valóság, amit meg akarunk ismerni. Nincsenek olyan tények, bizonyítékok, amelyek előre meghatározottan garanciát nyújtanának arra, hogy a megismerni kívánt tény az előbbi tények ismeretében teljes mértékben felderíthető. A tipikus eset - amivel a bírónak is szembe kell nézni -, hogy a megismerésben a valószínűség kisebb-nagyobb, akár igen magas fokáig juthat el. Jogalkotói kompromisszum, hogy az igazság mércéjének a bíró belső meggyőződését állítja, amely azt jelenti, hogy a bíró számára az egyes bizonyítékok által keletkezett valószínűség már eléri azt a fokot, amit a gyakorlatban mindenki egyenértékűnek tekint a bizonyossággal. A bíró számára is így válik, a valószínűségek láncolatából kialakult belső meggyőződése által a tényállás az ítélet egyetlen és lehetséges alapjává.

Lábady és Kengyel a szakértői bizonyítással kapcsolatban reális veszélynek tartják "hogy a szakértő tevékenysége fokozatosan kicsúszik a bírói kontroll alól, majd egy csapásra, szinte észrevétlenül bekövetkezhet a szerepcsere;"³¹⁵ E véleményüket arra alapozzák, hogy környezetünk, és ezzel az ügyek is "eltudományosodnak", továbbá az egyes viták eldöntésének módszerei is a tudományosság irányába hatnak. A szakértő olyan speciális területen működik, ahol a bíróság illetve a felek közreműködése gyakorlatilag lehetetlen. Úgy vélik, hogy a szakértő mára annyira a perek középpontjába került, hogy az még a legbátrabb bírót is elbátortalanítja a szakértő igénybevétele nélküli döntéstől. Ebben talán a bírák felelősség-áthárító magatartása is szerepet játszik. A szakértőnek a Btk. 238. §-a alapján büntetőjogi felelőssége, a Pp. 185. §-a szerint polgári eljárásjogi felelőssége is van. Lábady és Kengyel a felelősséget azonban elsősorban a szakértő szakmai felelőssége terén keresi. Ennek mércéje, hogy a szakértő véleményét mindig a tudomány mindenkori állásának megfelelően adja meg. A szakértő felelőssége azonban a bíró által éppen ezen a ponton ragadható meg a legkevésbé. A laikus bíró miként lenne képes felülbírálni szakmailag a szakértőt, hiszen éppen a szakismeret

³¹⁵ Lábady Tamás-Kengyel Miklós: A polgári perbeli szakértői bizonyítás időszerű kérdései. Magyar Jog, 1982. évi 11. szám, 1006. p.

hiánya miatt kellett azt kirendelni. A szerzők gyakorlatilag csak a bíró logikai kontrollját tartják érvényesíthetőnek.

A szakértő szakmai kontrollálásának egyik lehetősége lenne a különleges perek egyes kategóriáiban a szakülnöki rendszer bevezetése. Ettől azonban Lábady és Kengyel tartózkodik, arra hivatkozással, hogy ezáltal még inkább növekedne az igazságszolgáltatásban a nem jogi szakmai szempontok túlbujánzása.

A Pp-nek a szakértői bizonyításra vonatkozó szabályait oly irányban kívánja fejleszteni Lábady és Kengyel, hogy a mára gyakorlatilag tipikussá vált írásbeli szakvéleményi előterjesztésekhez kellene a Pp. szabályozási tipizálását is igazítani. Úgy vélik, a szabályozásban is tükröztetni kellene, hogy a szakértőt nem szükséges minden tárgyalásra megidézteni a szakvélemény benyújtását követően. E vélekedésükkel egyetértünk, hiszen ha a felek a szakvéleményt megismerték, részünkről is elfogadható lenne, ha a szakértőt csak akkor idézné meg a bíróság, ha arra a felek igényt tartanának, mert kérdéseket kívánnának feltenni, vagy a szakvélemény megállapításait kívánnák cáfolni. Ehhez azonban kívánatos lenne, hogy a szakértő a feleknek is közvetlenül küldje meg a szakvéleményt. A jogi lehetőség fennáll, ám a gyakorlat az, hogy az intézet közvetlenül a bíróságnak küld 3 példányt a szakvéleményből.

Egyetértünk a szerzőkkel abban, hogy a bírótól nem a szakvélemény szakmai felülbírálatát kell várni, hanem a helyes per- és tárgyalásvezetést. Ha ugyanis ez megfelelő, úgy az előkérdések tisztázását követően kerül sor a szakértő kirendelésére, az eljárás egy olyan pontján, ahol az eldöntendő kérdés valóban olyan szakmai kérdés, amire csak a szakértő tud választ adni, viszont e válasz után (feltételezve, hogy az eljárásilag és szakmailag is helytálló) már nincs szükség a szakmai felülbírálatra. Elégséges ilyenkor a logikai kontroll. Az ellenőrzés szempontjaira azonban a szerzők szerint sem lehetséges általános érvényű receptet adni. Amennyiben a bizonyítás eredményeit mérlegelve a bíróság arra a következtetésre jut, hogy egy tényt sem megcáfoltnak, sem bebizonyítottak nem talál, a bizonytalanság a bizonyító fél terhére esik, hiszen a bizonyítási teher szabályai szerint a bizonyítatlanság következményeit tipikusan neki kell viselni. Ha a bizonyítás egészben vagy részben a bizonyító fél ellenfelének magatartása miatt hiúsult meg (pl. az apaság megállapítása iránti perben az alperes a vérvizsgálaton nem jelenik meg),

úgy a bíróság mérlegelésének tárgya, hogy ezt a körülményt miként ítéli meg. Általában annak a félnek a terhére kell értékelni, aki a bizonyítást meghiúsította.³¹⁶

Bizonyítási indítvány nélkül is figyelembe kell vennie a bíróságnak az előtte hivatalosan ismert tényeket, anélkül, hogy azokra a felek hivatkoztak volna. Erről a körülményről azonban a feleket tájékoztatnia kell.

A bíróság szintén mérlegelés alá vonhatja a büntetőügyben felvett bizonyítás eredményét a tekintetben, hogy azt felhasználhatja a polgári perben és a büntetőügyben megállapított tényállást a magáévá teheti. A Pp. 9. § (2) bekezdése ugyanis azt tartalmazza, hogy a bíróságot határozatának meghozatalában más hatóság döntése, illetőleg a bennük megállapított tényállás nem köti. Azt azonban nem zárja ki, hogy a megállapított tényállást a bíróság ítélezése alapjául elfogadhassa.

Már a Kúria gyakorlatában sem lehetett köztudomásúnak minősíteni és a határozathozatalnál a bíró nem vehette figyelembe a szállongó hírt, amiről általában "az egész falu tudott", de tudásának okát senki sem tudta megjelölni.³¹⁷

A bizonyítékok szabad mérlegelésének elvéből következik, hogy a bíróság a tanúvallomásokot egyes részeikben önállóan is mérlegelheti, ami azt jelenti, hogy a bíróság ha a tanú vallomását valamely részében aggályosnak is találta, a vallomás egyéb részeiben bizonyítékul még elfogadhatja. A bíróság azt is belátása szerint ítélni meg, ha a tanú a vallomását visszavonta (akár a tárgyaláson, akár a tárgyalást követően benyújtott beadványában). Ennek indokoltságát és elfogadhatóságát a bíróság az okszerűség szem előtt tartásával ítéli meg. Nincs azonban arra lehetősége, hogy az ellentétes szakértői vélemények ellentmondásait ne az ETT IB felülvéleményével oldja fel.³¹⁸

³¹⁶ "A bíróság az alperes terhére értékelte azt a körülményt, hogy az elrendelt vércsoport-vizsgálaton ismételt nem jelent meg, így az élettani vizsgálatokra alapított bizonyítás az alperes magatartására visszavezethetően meghiúsult." (Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 21.358/1992. sz.)

³¹⁷ Magyar Kir. Kúria C. 505/1935. sz.

³¹⁸ "Az ún. szabad mérlegelési jog, vagyis a felmerült bizonyítékok egybevetése, a maguk összességében való értékelése és meggyőződés szerinti elbírálása nem alkalmazható azokban a jogvitákban, amelyek megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, s azzal a bíróság nem rendelkezik. [Pp. 177. § (1) bek.]. A kromoszóma-vizsgálat igenlő és az egyéb vértulajdonosságokat is értékelő HLA-vizsgálat nemleges eredménye olyan származásbiológiai keretbe tartozó szakkérdés, amely a további szakértői közreműködést, az adott esetben a vélemények felülvizsgálatának elrendelését nélkülözhetetlenné teszi. A bíróság ezért akkor járt volna el megfelelően, ha a két ellentétes szakértői véleménynek a Pp. 182. § (4) bekezdése szerinti felülvizsgálatára az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságát kirendeli. Ennek hiányában a másodfokú bíróságnak a Pp. tévesen alkalmazott 206. § (1) bekezdésén, vagyis mér-

Téves ténybeli következtetésről csak akkor lehet szó, ha az okszerűség egyenesen kizárja, hogy valamely tényből a bíróság által megállapított más tényre lehessen következtetni.

Olaszországban 1975-ben történt a családi jog nagyarányú reformja. Ekkor került sor a törvényes és a házasságon kívül született gyermekek teljes egyenjogúsítására. Az 1975-ös szabályozás elfogadta azt az alapelvet, hogy nincs privilégiuma a törvényes kapcsolatból származó gyermeknek a természetes kapcsolatból származó gyermekkel szemben. E szabályozás hatására az olasz semmítőszék 1980. december 18-án hozott először olyan ítéletet, amelyben elismerte a genetikai bizonyítékok érvényességét az apaság pozitív megállapítására. Az ítélet jelentősége, amely átformálta az olasz bíróságok származás-megállapítási perekben követett gyakorlatát - abban áll, hogy addig a vércsoport-vizsgálati bizonyíték csak negatív irányban volt figyelembe vehető, azaz csak akkor, ha valamely férfi apaságának kizártságát bizonyította. A házasságon kívül született gyermekek esetében a nem kizárt eredményű vizsgálatoknál bármilyen magas fokú is volt a valószínűség, azt a bíró csak mint a kiegészítő bizonyítékok egyikét vehette figyelembe. Az ítélet alapjává válhatott annak a bírói gyakorlatnak, melynek következtében a biológiai igazság és a jogi igazság összhangjának kedvező irányzat alakulhatott ki Olaszországban. Az ítéletet követően azonban az olasz jogirodalomban többen figyelmeztettek arra, hogy az ítélet kapcsán el kell kerülni minden automatizmust a laboratóriumi eredmények és a bírósági ítéletek között.³¹⁹

XII.

A 75/1995. (XII. 21.) ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZAT

Az Alkotmánybíróság a 75/1995. (XII. 21.) AB határozatában jogszabály alkotmányellenességének utólagos vizsgálata tárgyában megállapította, hogy a Pp. 300. §-ában foglalt az a rendelkezés, amely lehetővé teszi, hogy a származás-

legelésen alapuló jogerős ítélete megalapozatlan s ennél fogva jogszabálysértő." (Legfelsőbb Bíróság Pfv. II. 20.415/1993. sz. - BH. 1993. 683.)

³¹⁹ -: Az apaság megállapításának új gyakorlata. Rinescitá, 1981. évi 1/2. szám. (Ismerteti: Jogi Tudósító, XII. évf. 11/12. szám, 24-25. p.)

megállapítási perben a tanút, akinek apaságára a perben adat merült fel, a bíróság a vértulajdonság-vizsgálat tűrésére kötelezze, alkotmányellenes, ezért e rendelkezést 1996. december 31-i hatállyal megsemmisítette.

A bírói gyakorlatban rendszeresen sor kerül a peres felek (gyermek, apaként állított férfi, az apaság vélelmének megtámadása iránti perben - ha a pert nem a gyermek indítja - az anya) és azon férfi vérvizsgálatára, aki a gyermek apjaként számításba jöhet, mert apaságára a perben adat merült fel. Az elrendelés indoka, hogy ha a tanúval szemben a gyermek tőle való származása kizárt, az a perbevont férfi apaságának vélelmezése mellett szólhat (Legfelsőbb Bíróság P. törv. II. 20.810/1981. sz., P. törv. II. 21.586/1979. sz.). A tanúval szembeni vérvizsgálat jogszabályi alapját a Pp. 300. §-ának az a rendelkezése adja, hogy ha a bíróság vércsoportvizsgálatot vagy más orvosszakértői (élettani) vizsgálat rendel el, a vizsgálat, illetőleg a vizsgálathoz szükséges vér vételének tűrésére bármelyik érdekeltet kötelezheti. Az Alkotmánybíróság e jogszabályi rendelkezés fenti gyakorlatát tekintette érvényesülő, hatályosuló és megvalósuló, tehát "élő jognak". Alkotmányossági vizsgálatának a tárgya tehát az idézett jogszabályi rendelkezés gyakorlatbani érvényesülése volt. Mivel a tanú a polgári perben a feleken kívülálló harmadik személy, őt a fél jogai nem illetik meg. A tanú nem bír olyan alapvető és garanciális természetű perbeli jogosultságokkal, mint a fél. Nem járhat el a perben meghatalmazott jogi képviselővel, neki nem kézbesítik a keresetlevelet, nincs joga részt venni a per valamennyi tárgyalásán, nem terjeszthet elő a tárgyaláson kérelmet és ellenkérelmet, egyéb nyilatkozatot és bizonyítási indítványt, nem tehet a bizonyítási eljárásra észrevételt, nem fellebbezhet az ítélet ellen, az okiratokba nem tekinthet be és a bizonyítási eljárásnál nem lehet jelen. Így a tanú - szemben a féllel - nem lehet a per befolyásoló közreműködője. Jogosultságai csak a tanúvallomás megtagadása, a vele szemben alkalmazott kényszerintézkedések elleni jogorvoslati körben és a tanúdíjjal kapcsolatban vannak. Ezzel szemben csak megjelenési, vallomástételi és okirat-felmutatási kötelezettség terheli. Az Alkotmánybíróság szerint önmagában egy olyan perrendi rendelkezés, amely a tanút vérvizsgálat tűrésére kötelezi nem volna alkotmányellenes, ha erre a más személyek között folyamatban lévő perben csak a közöttük fennálló jogvita eldöntése érdekében lenne szükség. "Azonban a bíróság azért kötelezi a tanút orvosi vizsgálat tűrésére, mert az ő apasága is szóba

jöhet, vagyis a tanú apaságának lehetősége vagy kizártsága kérdésében szerez be a bíróság bizonyítékot. Így a mások közötti perben a bizonyítási eljárás a tanú lehetséges apasága kérdésében (is) folyik, anélkül azonban, hogy a tanú a fél (az alperes) jogállásába kerülne. Az a törvényi rendelkezés, amely lehetővé teszi, hogy a bíróság a tanúval szemben is úgy járjon el, mintha alperes volna, anélkül, hogy a tanút az alperes (beavatkozó) jogai megilletnék, alkotmányellenes, mert sérti a tanúként szereplő személy önrendelkezési jogát és cselekvési autonómiáját [Alkotmány 54. § (1) bekezdés], a jogbiztonság és a bíróság előtti egyenlőség alkotmányos követelményeit [Alkotmány 2. § (1) és 57. § (1) bekezdései], továbbá az Emberi Jogok és az Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Római Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) 6. és 13. cikkét."

Mint fentebb már írtuk, az Alkotmánybíróság önmagában nem tartja alkotmányellenesnek, ha valamely perbeli féllel szemben az önrendelkezési és a személy integritásához való joga törvény által korlátozásra kerül, de ekkor olyan másik szabadság vagy alapjog, illetve egyéb alkotmányos cél védelmének kell fennforogni, amely más módon nem érhető el. A korlátozásnál azonban fenn kell állni az arányosságnak, és a törvényhozó a korlátozásnál köteles azt az eszközt alkalmazni, amelyik a korlátozás enyhébb eszköze. A jelen perekben a tanú alkotmányos alapjogai ütköznek a gyermek azon alkotmányos alapjogával, hogy mindenkinek joga vérségi származását kideríteni, vérségi jogállását felkutatni. (ABH 1991, 279.). Az Alkotmánybíróság megítélése szerint a bíróság azért kényszerült az alkotmánysértő gyakorlat folytatására, mert a Pp. 295. §-a nem teszi lehetővé a tanú alpereskénti perbeállítását [indokolásában két helyütt is leszögezi, hogy a gyermek által apaság megállapítása iránt indított perben az alperesi pertársaság kizárt (Pp. 295. § (1) bekezdés)], továbbá nincs lehetőség a tanú kényszer-beavatkozására sem, mert e perben a beavatkozás joga is korlátozott [csak az anya, illetve az egyenesági rokonok tekintetében jöhet szóba (Pp. 279. § (2) bekezdés, Pp. 293. § (1) bekezdés korlátozása, illetve a Pp. 294. § és 295. § (4) bekezdés megengedései].

Az Alkotmánybíróság azonban lehetőségét látja annak, hogy elkerülhetővé váljék ez az aránytalan alapjogi sérelem a tanúval szembeni kereset-kiterjesztés törvényi lehetőségével, azaz az alperesi pertársasággal, a kényszerű beavatkozás intézményesítésével vagy a Pp. 300. §-ában foglalt "bármelyik érdekelt" megfo-

galmazás helyett a kötelezettek kimerítő felsorolásával. Mint az indoklás írja, a törvényhozónak olyan eljárásjogi intézmények állnak rendelkezésére az alapjogi korlátozás elkerülésére, mint a perbevonás, a keresethalmazat, a perbehívás és elfogadásának kötelezővé tétele. E lehetőségek nem mennének túl az arányos alapjogi korlátozás keretein, csakúgy, mint az anya, illetve az egyenesági rokonok esetében. Utóbbiaknak ugyanis - mivel a vérvizsgálat szempontjából ők is beletartoznak a "bármelyik érdekelt" fogalomkörébe - lehetőségük van a perben bármelyik félhez csatlakozni beavatkozóként [Pp. 294. §, 295. § (3) bekezdés], így a perben jogaik védelmére a felekhez hasonló jogi státuszt kapnak.

A határozattal kapcsolatban különvéleményt adott Tersztyánszky Ödön alkotmánybíró. Véleménye szerint az indítványt el kellett volna utasítani, mert abból a körülményből, hogy a tanúval szemben lefolytatott vércsoportvizsgálat olyan eredményt ad, hogy az ő apasága is lehetséges, még nem következik az, hogy a bíróság vele "szemben" folytatna eljárást. "A bíróság (tárgyi és személyi) döntési korlátait (keresethez, vádhoz kötöttség) nem érinti az, hogy az adott per eldöntéséhez szükséges tények megállapítása során más eljárásra okot adható körülmények is feltárulhatnak." Megítélése szerint a Pp. 300. §-a nem a vértulajdonság-vizsgálat elrendelésének lehetőségét szabályozza, hanem a foganatosítás kikényszerítésének lehetőségére tartalmaz különös rendelkezést. Hivatkozik arra, hogy a feleken kívül a Be. 73. §-a, továbbá a német ZPO 372 a. §-a is lehetővé teszi más személyekkel szemben a vérvizsgálat elrendelését, sőt a német eljárási törvény, ha a származás megállapításához szükséges, lehetővé teszi bármely személy elővezetését is. Nem tekinti tehát alkotmányellenesnek, hogy a tanút kötelezzék a vérvizsgálatban való közreműködésre. Ettől különálló és a Pp. 300. §-a szempontjából közömbösnek tartja, hogy az ún. "két- vagy többférfis" ügyekben, ha a szakvélemény nem zárja ki a tanú apaságát, akkor ennek a személynek Alkotmányban biztosított joga-e, hogy számára a Pp. - esetleg a felperes akaratától függetlenül is - más eljárási pozíciót (fél, beavatkozó, stb.) biztosítson. Evégből már indokoltnak látná a hatályos eljárási rendelkezések módosítását, bővítését.

Az Alkotmánybíróság döntését illetően véleményünk megegyezik Tersztyánszky véleményével. Alapvető felfogásbeli eltérés, hogy megítélésünk szerint is az a per, amelyikben a tanúval vagy más érdekelttel szemben (anya, egyenesági

rokonok) a bíróság elrendeli a vércsoport-vizsgálatot, nem a tanú ellen folyik. Amennyiben ugyanis az ő apaságára adat merül fel (apasága nem kizárt), úgy ő e perben nem marasztalható, azaz az ő apasága petitum hiányában nem állapítható meg. Amennyiben viszont az ő apaságát kívánná a felperes megállapíttatni, úgy eredeti keresetétől el kell állnia, vagy a kereset tekintetében a bíróság hoz elutasító ítéletet, de mindenféleképpen a gyermeknek (felperes) a perbeli tanú ellen új eljárásban, új keresetet kell indítania. Ebben a perben viszont a volt tanú (az új alperes) az Alkotmánybíróság által is felemlített felet megillető eljárási jogosítványok teljes fegyverzetével védekezhet az apaság megállapítása ellen. Pusztán kiegészítjük Tersztyánszky hivatkozását azzal, hogy nemcsak a német ZPO, de az osztrák jog is megengedi a tanúval, illetve más érdekeltekkel szemben a vérvizsgálat elrendelését, akik ezt túrni kötelesek, sőt ha a vizsgálaton nem jelenének meg, lehetséges az elővezetésük és kényszerítésük a vizsgálat (vérvétel) tűrésére.³²⁰

XIII.

EGY VÁROSI BÍRÓSÁG ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATA

A Hódmezővásárhelyi Városi Bíróságon három és fél év ügyérkezését vizsgáltuk és a befejezett ügyekből az alábbi megállapításokat lehetett tenni.

Összes vizsgált ügy: 48

Ebből: apaság vélelmének megtámadása: 33

 apaság megállapítása iránti: 15

Apaság vélelmének megtámadása iránti perekben:

Felperes: Kk. gyermek: 25 Apa: 7

A perbeli gyermek életkora: 0- 6 hó: 21

 6-12 hó: 5

 12-18 hó: 2

 18-24 hó: 3

³²⁰ A házasságon kívül született gyermekről szóló 1970. szeptember 30-i törvény (Uneheliches Kind-Gesetz, BGBl. 342/1970.) 7. §.

5 éves : 1

19 éves : 1

Az anya akart pert indítani félfogadáson: 1

[Megjegyezzük, hogy a bírósági fogalmazó a keresetet jegyzőkönyvezte, majd a bíróság a keresetlevelet a Pp. 130. § (1) bekezdésének e) pontjára hivatkozással (felperesnek nincs perbeli jogképessége!) utasította el.]

A pert az apa, illetve a kiskorú gyermek és az anya ellen indították 32 esetben. Egy esetben perelte a gyermek az elhunyt apát. (A bíróság ugyan kirendelt ügygondnokot, de alperesként a perben nem az ügygondnok, hanem az elhunyt apa szerepelt.)

Az anya valamennyi perben (ha nem volt alperes) tanúként szerepelt. Beavatkozási jogával nem élt.

A perben szerepelt egyéb tanúk: családtag 7

barát, munkatárs: 3

élettárs: 20

új férj: 3

Per megszüntetése: elállás a keresettől: 3

közös megegyezéssel: 2

Áttétel (illetékesség hiánya miatt): 3

Ítélet: helytadó: 24

elutasító: 1

Szünetelés (a gyermek életkora miatt): 2

Az anya perbeli előadása a korábban lefolytatott házassági bontóperben tett előadásától lényegesen eltért 5 esetben.

Mikor került sor a perindításra?

a) a korábbi házasság felbontása után: 15

b) a házasság fennállása alatt, de az
anya már külön élt másik férfivel: 16

c) a házasság fennállása alatt és a
szülők együttéltek: 2

Az anya élettársa, illetve az a férfi, akit az anya a gyermek apjaként megjelölt, 20 esetben nyilatkozott úgy, hogy hajlandó az apaság vélelmének megdöntése után

az apaságot elismerni, egy esetben nyilatkozott úgy, hogy az apaságot nem ismeri el (bár az anya élettársa volt).

A kiskorú felperes eseti gondnoka a tárgyaláson 3 esetben nem jelent meg.

A bíróság a perekben 7 esetben rendelte el az orvosszakértői bizonyítást, a többi esetben a felek, az anya, illetve az elismerésre hajlandó férfi vallomása alapján hozott ítéletet.

A bíróság 3 esetben a tanúra is elrendelte a vércsoport-vizsgálatot.

Egy perben került arra sor, hogy a felperes kérte a gyermek elhelyezésének megváltoztatását.

Abban az esetben, amikor az apa volt az alperes, 1 esetben kérte a kereset elutasítását. A többi esetben az apa nem ellenezte a kereset teljesítését.

Három perben találtunk arra példát, hogy az alperesi apa a tárgyaláson nem jelent meg, ennek ellenére a bíróság a kk. felperes, az anya és annak élettársa előadása alapján a keresetnek helyt adott. (Egyébként az alperes nem fellebbezett.)

Egy perben került sor fellebbezésre, amikor a bíróság a keresetet elutasította.

A perek időtartama a következő volt: 0- 3 hó: 29

3- 6 hó: 3

6-12 hó: 1

Apaság megállapítása iránti perekben:

Felperes: gyermek: 14

apa: 1

A perbeli gyermek életkora: 0- 6 hó: 1

6-12 hó: 4

12-18 hó: 4

18-24 hó: 2

24-36 hó: 3

24 éves : 1

Az anya valamennyi perben (kivéve az apa által indított 1 pert) tanú volt, 5 esetben lényegesen eltért a korábbi előadásaitól.

A perben szerepelt valamennyi tanú a rokonok, illetve barátok, ismerősök közül került ki. Egy perben szerepelt "érdektelen" tanúként az anyakönyvvezető.

A pert a bíróság megszüntette 4 esetben, ebből 3 esetben a felperes elállt a keresettől, egy esetben közös megegyezéssel kérték a felek a per megszüntetését.

Áttételre került sor 2 esetben (illetékesség hiánya miatt).

Szünetelésre került sor (a gyermek életkora miatt) 1 esetben.

A perek közül 8 perben került sor vércsoportvizsgálat elrendelésére, 2 esetben a HLA-vizsgálatra és 1 esetben antropológiai szakvélemény beszerzésére.

A perek közül 4 per volt ún. "több férfis".

Valamennyi érdemben tárgyalt ügyben (8 eset) a bíróság megállapította az alperes apaságát. (Abban az esetben, amikor az apa indított keresetet, a bíróság végzéssel elutasította a keresetlevelet, mivel a gyermek anyakönyvi kivonatába bejegyzett apa apasága még nem volt megdöntve.)

Egy perben nyilatkozott úgy az alperes, hogy az apaságot nem vitatja, de nem akar tartásdíjat fizetni, mert őt az anya megtévesztette terhességét illetően.

Fellebbezésre 1 esetben került sor, a másodfokú bíróság az ítéletet helybenhagyta.

A perek időtartama: 0- 3 hó: 8

3- 6 hó: -

6-12 hó: 6

12-24 hó: 1

XIV.

ÖSSZEGZÉS - JAVASLATOK

1) A család mindig is változott, változik és változni fog. Problémái leegyszerűsítő módon nem kezelhetők. A működésében beteg család vagy csak családtörődék külső segítséget igényel. E külső segítség a családpolitika részét jelentő családgon-
dozás lehet, amely azonban a család támogatását csak komplex módon, azaz "gazdasági, szociális, egészségügyi intézkedések, valamint az erkölcsöket és a tár-

sadalmi tudatot befolyásoló kulturális és nevelő tevékenység egyidejű és összehangolt alkalmazásával" lehet hathatós.³²¹

E komplex családvédelem teljességét hiányolta már a 80-as években is Gayer Gyuláné, aki szerint "az állampolgárt az egyik intézmény mint adóalanyt, a másik mint gyógyításra szoruló beteget, a harmadik mint iskoláztatásra szoruló kiskorú gyámját, a negyedik mint lakásigénylőt stb. veszi nyilvántartásba, hoz vele kapcsolatban intézkedéseket, végez gondozói munkát. Résztörődés rész-emberrel."³²² Egészséges gyermek csak egészséges környezetben nevelkedhet fel. Az egészség meghatározására az Egészségügyi Világszervezetnek a II. világháború után elfogadott definícióját vehetjük alapul, amely Andria Stampártól származik: "Az egészség a teljes fizikai, szellemi és szociális jólét állapota, és nem pusztán a betegség, illetve a nyomorékság hiánya".³²³

A származási kérdésekben is eljáró gyámhatóságok az önkormányzati hatósági szervek talán leginkább leterhelt szervei. Olyan mennyiségű "üggyel" foglalkoznak, amely a minőségi munka rovására megy. Az sem biztos, hogy a személyi állomány megfelelő mindenütt. A túlzott leterheltség mellett valószínűleg teljesíthetetlen elvárás, hogy a gyámügyes ügyintéző szakmailag jól felkészült, határozott, gyors, lelkiismeretes, emberséges, munkabíró, jó pedagógiai és pszichológiai érzékkel rendelkező személy legyen. Az a képesítési előírás, hogy a gyámügyi ügyintéző számára az államigazgatási főiskolai vagy a jogi egyetemi diploma szükséges, inkább merevséget, mint gyakorlati célszerűséget tartalmaz. Adott esetben egy jó felkészültségű, nagy gyakorlattal rendelkező pedagógus vagy pszichológus e munkát emberségebben, határozottabban, nagyobb empátiával és hozzáértéssel tudná végezni. Célszerű lenne egy komplex hatáskörű szerv létrehozása, ahol valamennyi, a családdal kapcsolatos ügy intézésével foglalkozó szakember egy szervezetben dolgozhatna. E komplex szervezetben dolgozhatna jogász, aki ellátná a hatósági munkát és képviselket, pedagógus, aki az óvodákkal és iskolákkal napi kapcsolatban lehetne, pszichológus, aki a gyermekek illetve szülők vizsgálatát látná el és ahol az szükséges, a

³²¹ Bék Ágnes: Családvédelem a helyi tanácsok szakigazgatási szerveinél. Állam és Igazgatás, 1984. évi 4. szám, 423. p.

³²² Gayer Gyuláné: A családgondozás szerepe a szociálpolitikai munkában. Családgondozási konferencia, Pécs, 1979. előadás.

³²³ Vörös László: Az orvoslásról egy új szakkönyv ürügyén. Valóság, 1983. évi 5. szám, 65. p.

gyámhatósági tárgyalásokon, meghallgatásokon is aktívan vehetne részt, hivatásos pártfogó, aki a megelőző és utógondozói pártfogói feladatokat látná el, egészségügyi szakember, aki a mentálhigiénés, a drog- és alkoholfüggőséggel kapcsolatos problémákkal foglalkozna, családgondozó, aki a veszélyeztetett és állami nevelésben lévő gyermekek családjával tartaná a kapcsolatot. Inkább csak álom, de talán megvalósítható egyszer, hogy a társadalmi közerkölcs megváltozásával a hivatal dolgozóit olyan társadalmi pártfogók és gyámügyi aktívák segítik, akik szívégyüknek tekintik e munkát és az állami kiadásokat illetően jelentős költség-megtakarítást jelent munkájuk.³²⁴

2) A nem kívánt apaság egyik érdekes esetét ismerteti Csiky.³²⁵ A jogeset szerint egy, az öntudatlanságig leittasodott férfi a lakodalomban nadrágját nyitvahagyva elaludt a szalmában. A nő a férfi álmában jelentkező erekciójának kihasználása útján a nemi érintkezés alatt fel nem ébredő férfival közösült és teherbe esett. A Legfelsőbb Bíróság az apaság megállapítása iránti keresetet elutasította azzal az indokkal, hogy a férfi akarata nyilvánítására képtelen állapotban volt. Az indokolás szerint a nemi érintkezés tudatos emberi tevékenység és így e tudatosság nélkül az apaság megállapítása a férfival szemben nem volna helyes. Csiky a Legfelsőbb Bíróság ítéletét legalábbis jogi vonatkozásaiban megkérdőjelezi (erkölcsi oldalról azonban indokoltnak tartja), mert indokolása szerint a beszámíthatatlan elmebeteg is képtelen akarata nyilvánítására, ugyanakkor azonban e körülmény szerinte a joggyakorlatban nem elegendő az apaság elhárítására.

A magunk részéről - elfogadva, hogy a leszármazás elsősorban biológiai kérdés - megállapíthatónak tartjuk az apaságot ilyen esetben is, azonban komolyan fontolóra kell venni, hogy az apaság egyéb következményei, mint pl. a tartásdíj teljes súlyukkal terheljék-e a nemzésben "vétlen" férfit.

Ha az apaságot illetően a biológiai bizonyosság (a leszármazás) talajára helyezkedünk, úgy irreleváns, hogy a közösüléskor a férfi szándéka kiterjedt-e akárcsak eshetőlegesen is a gyermek nemzésére. Adódhatnak azonban olyan extrém esetek,

³²⁴ lásd: *Rétiné Bóhm Éva*: Családvédelem, családgondozás, különös tekintettel a gyámhatóság hatáskörére. Állam- és Igazgatás, 1982. évi 3. szám, 230. p.

³²⁵ *Csiky Ottó*: A gyermek családi jogállása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973. 187-188. p.

amilyet Csiky³²⁶ említ, amikor az anya saját elmondása szerint a barátnőjével aludt és attól került át reá a sperma, amitől terhes lett. Csiky e tényállást a donor általi megtermékenyítéshez hasonítja és helytelenítene, ha ilyen esetben az apaság megállapításra kerülhetne. (Sőt, a barátnő esetleges polgári jogi kártérítő felelősségét is felveti.) Véleményünk szerint azonban a kérdés itt fel sem merülhet, hiszen nem volt közösülés. A helyzet hasonlatos a donor általi megtermékenyítéshez.

A XX. század végére eltűnt vagy legalábbis rendkívül visszaszorult az "elcsábított és elhagyott nő" realitása, aki terhes maradt és gyermekét vagy egyedül kénytelen felnevelni vagy ha a bíróság megállapítja is a férfi apaságát, a gyermek igazi apához nem juthat, pusztán részéről tartásdíjat remélhet. Mára az a tipikus, hogy a nők tisztában vannak a nemi aktus lehetséges következményeivel, sőt bizonyos esetekben még a férfi megtevesztésétől sem riadnak vissza, hogy gyermek utáni vágyukat kielégítsék. Az emancipált nő eredeti elképzelése szerint csak gyermekre van szüksége, de apára nincs. Az esetek többségében azonban a gyermeknevelés költségei a későbbiekben arra indítják az anyát, hogy megkeresse gyermeke valódi apját és tőle tartásdíjat pereljen.

Az apaság megállapítása iránti perben különösen hangsúlyt nyer a gyermek érdeke, hogy apja megállapításra kerüljön. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a férfi számára a családjogi vonatkozásokon túl a per kőkemény vagyoni jogi per is egyben. Amennyiben apává "ütik", úgy jelentős anyagi terhet hoz számára a gyermek iskoláztatása, taníttatása, anyagiakkal történő ellátása hosszú éveken keresztül. Figyelembe véve azt a társadalmunkban bekövetkezett változást, hogy jelentős családi és magánvagyonok alakulhatnak ki, nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy a nő a gyermek árán vagy segítségével kíván a jelentős összegű tartásdíjon keresztül anyagi előnyökhöz jutni, adott esetben meggazdagodni. Kényes kérdés, hogy míg a nő esetében a nem kívánt terhességnél gyakorlatilag teljesen szabadon rendelkezésére áll az abortusz lehetősége, ezzel szemben a férfi oldalán a nem kívánt apaság elhárítására semmilyen gyakorlati és jogi lehetőség nem létezik. Természetesen nem kívánhatjuk, hogy a nőt bármely szerv, hatóság kötelezze az abortuszra, ha a férfi nem kívánna a gyermek születését, de feltétlenül felülvizsgá-

³²⁶ Csiky Ottó: A gyermek családi jogállása. 265. p.

latra szorul jogászok részéről, hogy a gyermek érdekét szem elől nem tévesztve, a leendő apák tartási kötelezettségét is újragondolják.

A probléma kétirányú: egyrészt a férfi sokszor még a bírói ítélet ellenére sincs teljes mértékig meggyőződve (és meggyőzve), hogy a gyermek tőle származik, másrészt, hogy a gyermek után fizetett tartásdíj fejében gyakorlatilag semmi (vagy csak minimális) beleszólása van (lehet) a tekintetben, hogy a tartásdíj mire fordíttassék és az anya azt ténylegesen mire fordítja. Egyébként is fel kellene figyelni arra a jelenségre, hogy anyagi szellemű korunkban egyre többen vannak olyanok, akik más részére fizetnek tartásdíjat.

Hangsúlyozva ama véleményünket, hogy az apaság csak akkor állapíttassék meg, ha az a bizonyossággal azonos, éppen a fentebb már említett bizonytalansági tényező miatt különösen úgy véljük, hogy a tartás szabályozásában törekedni kellene arra, hogy a tartásdíjat fizető apának több beleszólása lehessen a tartásdíj hova fordítását illetően. Ellenkező esetben fokozott társadalmi tehervállalással a társadalomnak kell anyagi áldozatot hozni, hogy az olyan tagja is ellátást nyerjen, akinek szülei az ő világrajövedele kapcsán nem tanúsítottak kellő gondosságot. A társadalmi áldozatvállalásra példa, hogy Basel város (amely Svájcban külön kantont alkot) parlamentjének döntése szerint a házasságon kívül született gyermek anyja alanyi jogon igényjogosult a gyermeke után családi pótlékra.³²⁷

A statisztikai vizsgálatok, a bírói gyakorlat tanulmányozása és a jogirodalom alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az apaság megállapítása iránti perekben szereplő szülőként érintett személyek társas kapcsolatának jellemzői a következő négy kategóriába sorolhatók:

1. a férfi és nő élettársi viszonyban együtt élt,
2. a férfi és nő nem éltek élettársi kapcsolatban, de tartós nemi kapcsolat volt közöttük,
3. a szülők egymással alá-, fölérendeltségi viszonyban voltak (vagy még mindig vannak) – munkaadó - alkalmazott, főnök - beosztott,
4. a gyermek futó szerelmi kapcsolatból származott.

Az is megállapítható, hogy a peres ügyekben szereplő gyermekek legnagyobb százaléka a 2., illetve 4. pont alatt említett esetekből származott.

³²⁷ Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1979. 11. sz.

Amikor igazságos ítéletekről beszélünk, feltétlenül figyelembe kell vennünk két dolgot. Az egyik, hogy maga a jog igazságos legyen. Ez anyagi jogi kérdés. A másik, hogy érvényesüljön a jogi igazságosság. A jog igazságosságát abban lelhetjük fel, hogy mindenkinek alkotmányos és alapvető emberi joga, hogy legyen apja és anyja, illetve ezek a vér szerinti szülei legyenek és teljesítsék mindazt a kötelezettség-halmazt, amit tőlük a jog és a társadalmilag igazságosnak vélt értékítélet elvár. (Anyagi jogunk ezt az igazságosságot megvalósította akkor, amikor eltörölte a törvényes és törvénytelen gyermekek közötti megkülönböztetéseket.) A jogi igazságosság pedig valójában jogon belüli kérdés, "nem jelent mást, mint a hatályos és érvényes jogrendszer normáinak való megfelelést, e normák realizálását. Az a magatartás és reláció tekinthető jogilag igazságosnak, amely összhangban van a vonatkozó jogi norma rendelkezéseivel és igazságtalannak, amely a jogi normának elmentmond, attól eltér, azt sérti."³²⁸

Kétségtelen, hogy akár akart gyermekről van szó, akár olyan gyermekről, aki a szülők felelőtlensége következtében érkezik a világra, a vérségi, biológiai kapcsolat azonos. Tekintettel azonban arra, hogy az esetek között - most már a leendő apák érdekeit szem előtt tartva - lényeges különbség tehető, a között, hogy a gyermek egy, a házassághoz lényegében hasonló vagy azzal azonos élettársi (együttélési) kapcsolatból, együttélés nélküli, de huzamos kapcsolatból, vagy huzamos kapcsolat nélküli alkalmi (akár egyetlen) nemi kapcsolatból származik, talán célszerű lenne annak megfontolása, hogy a jelenlegi szinte mechanikus tartásdíj-fizetési kötelezettség megállapításán túllépve az apákat ún. "ellátás-kiegyenlítés"-re kötelezné a bíróság, amely figyelembe véve az anya anyagi helyzetét, ahhoz mérten állapítaná meg az apa által fizetendő tartásdíjat, és a tartásdíj-összeg megállapításánál tudná mérlegelni azt a körülményt, hogy a férfinak mennyire kellett vagy lehetett "számítani" arra, hogy az anyával folytatott kapcsolatából gyermek származhatik. E megoldás a gyermek oldaláról sem lenne igazságtalan, hiszen a fizetendő összeg kiegyenlítő jellegű lenne abban a tekintetben, hogy az apának olyan mértékű áldozatot kellene vállalnia, amellyel a gyermek szokásos tartása, nevelési, stb. költségei biztosíthatók lennének. Ilyen bírói gyakorlat kialakítása talán az irányban is hatna, hogy a leendő

³²⁸ Földesi Tamás: *Igazságosság és jog*. Állam- és Jogtudomány, 1983. évi 2. szám, 274. p. lásd még: Peschka Vilmos: *A modern jogfilozófia alapproblémái*. Gondolat. Budapest, 1972.

apák könnyebben és szívesebben tennének apai elismerő nyilatkozatot, ha nem kellene attól tartaniuk, hogy egy tartásdíj iránti igény esetén mechanikusan a legmagasabb törvény által fizettethető tartásdíj-összegre kell számítaniuk.

Az Igazságügyi Minisztérium Családjogi Kodifikációs Bizottsága 1984-ben is leszögezte, hogy a házasságon kívüli szülés eseteinek a többségében a természetes apa nem vonja kétségbe apaságát, s ha lehetősége van arra, apai elismerő nyilatkozatot tesz. Ezért különös gondot kell fordítani azokra az esetekre, amikor a férfi tagadja apaságát és perre kerül sor.³²⁹

A nővel folytatott nemi viszony nem kívánt következményeivel kellett számolnia az ismert beatzenész, Paul McCartney-nak is, amikor egy húszéves berlini lány éveken keresztül folytatott ellene apaság megállapítása iránti pert. A zenésznek 1962-ben volt viszonya Hamburgban a lány anyjával, majd éveken keresztül mintegy 66 000 márkát utalt át a nőnek, de mint hangsúlyozta, ezzel az apaságát nem kívánta elismerni. A lány 2 000 000 márkára perelte vélt apját. A kereset elutasítására végül is a kizáró vértulajdonság-vizsgálati eredmény vezetett, amelyet a Berlieni Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézete adott.³³⁰

3) Az apasági perek jogi szabályozását, a jogalkalmazói gyakorlatot és az irodalmi álláspontokat áttekintve összegző javaslataink megtételekor abból indulunk ki, hogy találtunk-e

- szabályozatlan,
- részben szabályozott,
- szabályozott

területet, ahol azonban szükséges lenne a szabályozás módosítása.

Az első kérdésre akként válaszolhatunk, hogy szabályozatlan és a Csjt-ben lenne szükséges rendezni az anyaság megdöntésének lehetőségét. Ehhez képest a Pp-nek az apasági vélelem megtámadására irányuló szabályait is ki kellene egészíteni az anyaság megtámadásának eljárásjogi szabályaival.

³²⁹ A Családjogi Törvény módosításának koncepciója (a Családjogi Kodifikációs Munkabizottság előterjesztése). Igazságügyi Minisztérium, 1984. III. rész.

³³⁰ Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1983. évi 269. szám.

A Polgári Perrendtartás és a Csjt. szabályainak módosításával meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy az anya valódi perbeli érdekeltségének megfelelő perjogi pozícióba kerüljön.

Az Alkotmánybíróság döntését követően perjogi megoldást kell találni, hogy abban az esetben, ha több férfi apaságára merül fel adat a perben, úgy a perben nem álló férfi(ak)ra is el lehessen végezni az orvosszakértői vizsgálatot a megalapozott döntés érdekében.

A Pp. szabályainak finomításával lehetővé kell tenni a hatékony és koncentrált per lefolytatását. Amennyiben lehetséges, szélesre kell tárni azokat a kapukat, melyeken át bebocsátást nyerhetnek a bizonyítási eljárásba a tudomány legújabb eredményei.

4) A Csjt. 40. §-ának olyan módosítását indítványozzuk, amely által lehetővé válna az anyaság megtámadása az arra jogosultak (anya, gyermek) részéről akkor is, ha ennek következtében az anyai jogállás üresen maradna és képzelt anyát kellene az anyakönyvbe bejegyezni.

5) A Pp. XV-XVIII. fejezeteit teljesen át kellene szerkeszteni oly módon, hogy külön fejezetben nyernének elhelyezést a személyállapoti perek közös szabályai, ahol elhelyezésre kerülhetnének a perbeli cselekvőképesség szabályai, a Pesti Központi Kerületi Bíróság kiegészítő illetékességének szabálya, a keresetlevél többlet-kellékeire vonatkozó szabályok. A tárgyalás szabályai közül itt nyerhetnének elhelyezést a tárgyalás nyilvánosságára, a felek kötelező személyes meghallgatására vonatkozó szabályok azzal, hogy a tárgyalásról távolmaradó fél elővezetését is elrendelhetné a bíróság. Természetesen közös szabály lenne, hogy a felperes a per bármely szakában az alperes hozzájárulása nélkül is bármikor elállhat a keresetétől. Külön §-ba kerülhetne az orvos és a családtag (az általunk javasolt formában: hozzátartozó) vallomástételi kötelezettségére vonatkozó szabály.

A Pp. XVI. fejezete tartalmazná a házassági perek külön szabályait, és az apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek címet viselő jelenlegi fejezet számozása XVII. fejezetre változna.

6) Arra a vitathatatlan érdekeltségre tekintettel, amellyel az anya bír az apaság-megállapítási perekben, indokolt, hogy megszüntetésre kerüljön az a visszas perjogi helyzet, hogy ő nem félként, hanem rendkívül ritka kivételtől eltekintve tanúként szerepel e perekben. Kitüntetett helyzete azáltal is érzékelhető, hogy a perindítás gyámhatósági kezdeményezése is az anya által történik. Egyetlen példát találtunk arra, hogy valamely férfi kívánta elfoglalni az apai jogállást önszántából. Ezért javasoljuk, amennyiben a kiskorú gyermek az apaság megállapítására irányuló per felperese, úgy az anya a törvény rendelkezése folytán a felperes pertársaként szerepeljen a perben. Ehhez képest elképzelhető olyan megoldás is, hogy az anya nem ex lege felperesi pertárs, hanem a törvény előírása alapján a pert az anyának és a gyermeknek mint pertársaknak kellene megindítani. Ez utóbbi önkéntes egységes pertársaságot azonban nem tartjuk olyan jó megoldásnak, mint az előzőt. Az anyának a Pp. 294. §-ában írt beavatkozási lehetőségét fenntartanánk arra az esetre, ha az apaság megállapítása iránti pert az apa vagy a nagykorú gyermek indítja.

A fenti konstrukcióban megoldást nyerne az a nehéz perjogi helyzet is, amikor az alaptalanul perelt férfi nem tud hozzájutni a javára megítélt perköltséghez (tipikusan az általa előlegezett szakértői költség jön számba). Továbbá megoldás kínálkozna arra a helyzetre, amikor a bíróság az alperest ideiglenes intézkedéssel kötelezte tartásdíj fizetésére, a kereset elutasítása esetén az anya (alperesi kérelemre) kötelezhető lenne az alaptalanul kifizetett tartásdíj összegének visszafizetésére.

Természetesen ebben a megoldásban hatályon kívül kellene helyezni a Pp. jelenlegi 299. §-ának (2) bekezdését, amely rendelkezés az anya beavatkozókénti, illetve tanúkénti kötelező meghallgatásáról szól. (Hiszen már korábban, az általános szabályoknál rendezésre került a felek kötelező személyes meghallgatásának kérdése.)

7) Ellentmondást látunk a Csjt. 43. § (6) bekezdése és a Pp. 295. § (3) bekezdése, valamint a 64. § (3) bekezdése között. A kérdés az, hogy az apa ebben a perben milyen perbeli pozíciót foglaljon el. Az ügyész akkor indíthat pert, ha az apa számára rendelkezésre álló keresetindítási határidő már lejárt. Az apa tehát elveszítette igényérvényesítési jogosultságát. Ehhez képest nem alkalmazható a Pp. 64. § (3) bekezdése. A Pp. 295. § (2) bekezdése alapján pedig a keresetet "más jogosultnak a gyermek és az apa ellen" kellene megindítani. Ez nyilvánvalóan visszas helyzet.

Ezért javasoljuk a Pp. 295. §-ának olyan kiegészítését, amely szerint, ha az apaság véelmét az ügyész támadja meg, az apa a perben az ügyész pertársaként vesz részt. Ezáltal az apa a perbeli érdekeltiségének megfelelő oldalra kerül és biztosított, hogy az ítélet jogereje rá is kiterjedjen.

8) Az ügyész keresetindításával kapcsolatos az a javaslatunk is, hogy kerüljön kiiktatásra a Pp. 288. § (1) bekezdésének az ügyész mulasztására vonatkozó privilegizáló szabálya. Ez ugyanis ellenkezik az ügyfél-egyenlőség elvével, másrészt az ügyészség nem is igényli.

9) Indokoltnak tartanánk vagylagos illetékességi okként elhelyezni a Pp-ben a gyermek lakóhelyét, mint illetékesség-alapító körülményt.

10) Többször is jeleztük dolgozatunkban, hogy indokoltnak tartanánk e perek elbírálását a megyei bíróság székhelyén lévő városi bíróságok kizárólagos illetékességébe adni.

11) A keresetindítás és a keresethalmazat létesítését illetően javasoljuk, hogy váljék lehetővé egy perben érvényesíteni az apaság véelmének megtámadása és az apaság megállapítása iránti keresetet. E megoldásnak vannak hazai támogatói (pl. Csiky) és található rá külföldi példát is (pl. Dánia). Javasoljuk továbbá, hogy az apaság megállapítása iránti keresetet lehessen összekapcsolni a gyermek elhelyezésére és a kapcsolattartás szabályozására irányuló keresettel. Valamennyi igény együttes rendezését biztosítaná, ha az apaság megállapítása iránti perben az anya - mint a kiskorú felperes pertársa - előterjeszthetné a szülési költség megtérítése iránti igényét. Helyeselnénk, ha az apaság véelmének megtámadása iránti perben lehetőség nyílna a gyermektartásdíj megszüntetése iránti kereset előterjesztésére.

12) Természetesen abban az esetben, ha a Pp. lehetővé tenné az apaság véelmének megdöntése és az apaság megállapítása iránti keresetnek egy perben történő előterjesztését, ki kellene zárni a részjogerőt, és így elkerülhetővé válna a kettős apaság veszélye.

13) Jelenleg arra az esetre, ha az apasági perben a felperes meghal és nincs olyan személy, aki mint perindításra jogosult a per továbbvitele érdekében a perbe felperesként beléphetne, úgy az eljárás félbeszakadásának megszüntetésére nincs jogi lehetőség. A folytatásra pedig nincs remény. Erre az esetre kívánatos lenne a Pp-ben vagy külön rendelkezni vagy a házassági perek Pp. 289. §-ában foglalt permegszüntetési esetét kellene alkalmazni. [Ebben az esetben azonban a Pp. 293. § (1) bekezdéséből törölni kellene a Pp. 289. §-ának alkalmazását kizáró szabályt.]

14) Az Alkotmánybíróság 75/1995. (XII. 21.) AB határozatát követő szabályozási szükséghelyzetben sem tudunk elképzelni olyan megoldást, ami nem teszi lehetővé, hogy a bíróság azzal a tanúval szemben is elvégeztesse a vértulajdonsági, illetve más orvosszakértői vizsgálatot, akinek lehetséges apaságára adat merült fel. Ezért a Pp. olyan módosítását javasoljuk, hogy a bíróság törvényi felhatalmazást kapjon a tanú, illetve más érdekelték vonatkozásában az említett vizsgálatok elvégzésére, ugyanakkor az a személy, akinek apaságára adatot szolgáltat a szakvélemény (nem kizáró) a vélemény benyújtásától számítottan jogosult arra, hogy a perbe beavatkozzon bármelyik fél oldalán. E jogát csak be kell jelentenie. Ezzel tehát megoldódna az Alkotmánybíróság által sérelmezett az a helyzet, hogy ezt a személyt nem illetik meg a félhez hasonló eljárási jogosítványok. Más oldalról viszont azt kívánja a perkoncentráció elve, hogy a felperest fel kell jogosítani a kereset alanyi kiterjesztésére, azaz alperesi pertársaság létesítésére. (Ellenkező esetben a jelenlegi megoldás szerint eredeti keresetétől el kell állnia és új keresetet kell előterjesztenie.) Bár az alperesi pertársaságot az osztrák jog sem engedi meg, mégis lehetővé teszi, hogy abban az esetben, ha a gyermek az apaság megállapítása iránt egyidőben több férfi ellen indított külön-külön pert, úgy e perekben együttes tárgyalást kell tartani, majd az eljárást csak az együttes tárgyalást elrendelő bíróság folytatja és döntésének meghozataláig a többi tárgyalást fel kell függeszteni. Amennyiben pedig megállapítja az alperes apaságát, a többi pert a törvény rendelkezése alapján meg kell szüntetni.³³¹

Ki kell mondania a törvénynek, hogy a perbevont új alperessel szemben a bíróság illetékessége egyéb illetékességi ok hiányában is fennáll.

³³¹ Uneheliches Kind-Gesetz (1970. szeptember 30.) BGBl 342/1970. 1. §.

15) Az igazságügyi orvosszakértői vizsgálatokkal kapcsolatban több irányban teszünk javaslatot. Általában sem vagyunk hívei a több millió forintos perértékű ügyek egy-két ezer forintos szakvéleményeinek, de a csak látszatra tisztán személyi állapottal kapcsolatos (ám tartalmában súlyos vagyoni jogi hatásokat tartalmazó) származás-megállapítási perekben is biztosítani kell, hogy a kor legmagasabb technikai és tudományos színvonalának megfelelő szakvélemények készüljenek, ezért feltétlenül módosításra szorulnak a szakértői költséget és díjat szabályozó rendelkezések. A szakértői intézetek jelenlegi helyzetében akár attól sem riadnánk vissza, ha e költségek drasztikusan emelkednének. Mindenképpen biztosítani kell azonban, hogy a szakértői vizsgálatok legalább önköltségesek legyenek. Ugyanígy vélekedünk a szakértői díjakról, mivel a szakértői intézetekben az orvosbiológia legjobbjai dolgoznak és kívánatos volna, hogy ez a jövőben se változzon. Mintegy összehasonlításként jelezzük, hogy e vizsgálatok költsége Németországban személyenként 1300 DM körüli összeget jelent. Pedig ugyanazokkal a szérumokkal dolgoznak, mint hazai szakértői intézményeink. Nálunk is csak a munkabér (szakértői díj) alacsonyabb, hiszen az anyagokat, eszközöket ugyanonnan, ugyanannyiért vásároljuk, mint más nyugat-európai intézetek. A szakértői költségek ráfordítás-arányos megállapítása azért is indokolt volna, mert az igazságügyi orvostani intézetek a jövőben nem tudják "megelőlegezni" a költségeket, mivel a felsőoktatásban bevezetésre kerül a normatív finanszírozás és e tevékenységre, mivel az nem minősül államilag finanszírozandó felsőoktatási tevékenységnek, az intézetek külön keretet nem kapnak. De az előlegezés lehetőségét fokozatosan szűkíteni fogja a kincstári gazdálkodás bevezetése is, amely havi finanszírozással dolgozik. A pénzügyi gondok megoldásán nem tud segíteni a nem igazságügyi megrendelésre készített szakvélemények adásának lehetősége sem, mivel "kicsi a piac". Jelenleg az ilyen szakvélemények az összes szakvélemény 5-10%-át jelentik. Ennek elsődleges oka, hogy a vizsgálat csak a felek közös megegyezése esetén végezhető el.

Ismeretes, hogy külföldön (Franciaország, Németország, stb.) magánintézmények is adnak orvosszakértői véleményt. Ennek lehetőségét nálunk nem látjuk; éppen a magánmegkeresések csekély száma miatt. Másrészt ennek lehetővé tétele esetén feltétlenül gondoskodni kellene a külső minőségi kontroll (akkreditáció) megteremtéséről, hogy szakvéleményt valóban csak arra felkészült, szakmailag és technikai-

lag színvonalas intézmények adhassanak. (Egyébként ezt a rendszert követik Németországban, ahol az intézeteket a Német Igazságügyi Orvosok Társasága minősíti.)

Feltétlenül indokoltnak látnánk a 3. számú módszertani levél (Irányelvek) teljes revízióját. Legutóbbi kiegészítése is majdnem tíz éve született és egyes szakmai megállapításai felett már eljárt az idő, ugyanakkor a tudomány legújabb eredményeit még nem tükrözteti. Így mindenekelőtt indokoltnak tartanánk a SZOTE Igazságügyi Orvostani Intézete által már több ügyben eredményt hozó DNS-vizsgálatoknak az elvégezhető orvosszakértői vizsgálatok sorába iktatását, mivel a genetika állásának jelenleg ez a legfejlettebb és legbiztosabb eredményt adó eljárása. Szakértők véleménye szerint a jelenlegi minimálisan 14-15 vércsoportrendszer kötelező vizsgálata (Irányelvek) helyett (ha az alapvizsgálatok nem hoztak kizáró eredményt a szerostatisztikai vélemény elkészítése kötelező, ahhoz pedig minimálisan 14 rendszer vizsgálata szükséges) a DNS-vizsgálatok bevezetésével elegendő volna maximálisan két-két vagy három-három csoporttulajdonság vizsgálata a membrán, szérum és enzim csoportok közül, hogy az eredmény a bizonyossággal egyező valószínűség legyen. (Megjegyezzük, hogy az USA-ban tipikusan csak az AB0 vércsoportrendszer vizsgálatát és a DNS-vizsgálatot szokták elvégezni.) A DNS-vizsgálatok bevezetése gyakorlatilag a minimálisra szoríthatná a HLA- és a kromoszóma-vizsgálatok amúgy is időigényes, pertartam-növelő elvégzését. E vizsgálatok elvégzésére Nyugat-Európában szinte csak kivételszerűen kerül már sor. E vizsgálati eljárás bevezetése azt is jelenthetné, hogy akár még költségcsökkentés is elérhető lenne. Indokolt lenne egy új Irányelvek-ben a vizsgálatok sorrendjét (feltételezve, hogy a DNS-vizsgálatok is bevezetésre kerülnének) a következők szerint meghatározni:

1. fogantatási idő meghatározása.
2. ha annak szüksége felmerül, nemzőképességi vizsgálat,
3. szerológiai vizsgálat és szerostatisztikai vélemény,
4. HLA-vizsgálat és szerostatisztikai vélemény,
5. DNS-vizsgálat és szerostatisztikai vélemény,
6. egyesített biostatisztikai vélemény,
7. antropológiai vizsgálat,

8. kromoszóma-vizsgálat.

Arra tekintettel, hogy az orvosszakértői vizsgálaton az első értesítésre a kötelezettek 30-50%-a nem jelenik meg, lehetővé kellene tenni, hogy a megjelent félről az intézet dátumozott fényképet készítsen, melyen feltüntetné a személyi adatokat és ezt a felvételt (egy esetleges későbbi azonosítás miatt) a szakvéleményi iratokhoz mellékelné. E módszer több ország gyakorlatában is elterjedt és eredményes eszköze a pertartam csökkentésének, továbbá az intézetek elkerülnék azt az anyagi veszteséget, amelyet az eredménytelen vérvételre történt előkészületek miatt szenvednek el. E gondolatunk folytatása, hogy az eredménytelen értesítést követően a Pp. módosításával lehetővé kellene tenni, hogy az intézet értesítése alapján a bíróság elrendelhesse a vizsgálat türésére kötelezett személy elővezetését és kényszervizsgálatát. (Természetesen akkor, ha a kötelezett a Pp-nek a mulasztás igazolására vonatkozó szabályai szerint mulasztását nem mentette ki.)

16) A jogirodalomban már többször és többek felvetették - és nem csak a személyállapotú perek kapcsán -, hogy hol kerüljön szabályozásra az aktív illetve passzív legitímáció, valamint a keresetindítási határidő. E kérdések az anyagi jogra vagy az eljárásjogra tartoznak? A Pp. átfogó újraszabályozása kapcsán nyilatkozott e kérdésekről Farkas József is. A személyállapotú perek jelenlegi Pp-beli szabályai között vannak olyan perek, ahol megtalálhatjuk az aktív legitímáció (legitimatio ad causam activa) szabályait és a passzív legitímáció (legitimatio ad causam passiva) szabályait egy helyen: Pp. 281. § (1) bekezdés [érvénytelenítési per és a Pp. 276. § (3) bekezdésének utaló szabálya szerint a házasság érvényességének, illetőleg létezésének vagy nemlétezésének megállapítása iránti per]. A passzív legitímáció szabályai tartalmazza az apaság megállapítása, illetve az apaság vélelmének megdöntése iránti perekre a Pp. 295. § (1) és (2) bekezdése. Ugyanilyen rendelkezést tartalmaz a szülői felügyelettel kapcsolatos perekre a Pp. 302. § (4) bekezdése, a gondnokság alá helyezés megszüntetése iránti perekre a Pp. 312. § (1) bekezdése.

A Csjt. ugyanakkor következetesen csak az aktív legitímáció kérdéseit szabályozza, de azt valamennyi keresetfajta tekintetében.

Egyet kell tehát értenünk Farkas Józseffel, aki szerint a Pp. a keresetindítás kapcsán korántsem helyezkedik elvi álláspontra. A szabályozás esetleges, sőt Farkassal el-

lentétben mi még azt sem fogadjuk el, hogy gyakorlatias. Ugyanakkor egyetértünk Farkassal abban, hogy mind a felperesi, mind az alperesi legitimáció anyagi jogi kérdés, tehát az apasági perek tekintetében is (együtt a többi személyállapotra vonatkozó perrel) a Csjt-ben kellene szabályozni, hogy ki indíthatja meg a pert és azt ki ellen kell megindítania. Ily módon az elvi tisztaság és a gyakorlatiasság követelményeinek is eleget tennénk. A jogkereső közönség az egy tárgyra tartozó szabályokat egy törvényben lenné fel. A Pp-nek azokat a szabályokat kellene tartalmazni, amelyek a legitimáció hiányának eljárásjogi következményeit szabályozzák.

17) A Pp. 300 §-a "vércsoport-vizsgálatról" szól, holott az orvosszakértői gyakorlat és a genetikai szakirodalom már a vértulajdonságok vizsgálatáról, illetve rendszeréről beszél. A helyes szövegezés tehát a vértulajdonság-vizsgálat elrendelése lenne.

18) Szintén szövegmódosítási javaslatunk, hogy a Pp. 295. § (1) bekezdésének "Az apaság megállapítására irányuló keresetet az apa ellen, az apának pedig a gyermek ellen kell megindítania" fogalmazásából az aláhúzással jelölt rész helyére: "az apaként megjelölt férfi ellen, annak pedig, aki magáról azt állítja, hogy a gyermek apja" meghatározás kerüljön. Ez a szövegezés ugyanis megfelel a tényleges realitásnak, míg a Pp. jelenlegi szövegezése jogi lehetetlenséget takar. A gyermek az apaság megállapítása iránti pert nem indíthatja az apja ellen, hiszen jogi értelemben az ilyen per megindításának előfeltétele, hogy az anyakönyvben az apai státus betöltetlen legyen (eltekintve a nyilvánvalóan téves anyakönyvi bejegyzéstől és a képzelt apa esetétől). Ugyanez igaz arra az esetre is, ha valamely férfi kívánná elfoglalni az apai jogállást per útján. Egyébként bennünket igazol a Csjt. 38. § (2) bekezdésének az a megfogalmazása is, hogy a bíróság "a gyermek apjának nyilvánítja" stb.

Nagy László is tett olyan javaslatot, hogy a Pp. 170. § (3) bekezdésének b) pontját módosítandónak tartja, mivel a "családtag" meghatározás nem pontos. Cél-

szerűbbnek tartaná a tanú családtagja helyett "a tanú hozzátartozója vagy közeli hozzátartozója" megjelölés alkalmazását.³³²

Végezetül engedjen meg az Olvasó két megjegyzést. Az egyiket De Gaulle mondása inspirálja: "Ami elkerülhetetlen, annak élére kell állni". Ez vezérelt bennünket, amikor főleg az anya perjogi helyzetét, a származás-megállapítási orvosszakértői vizsgálatok továbbfejlesztésének lehetőségeit boncolgattuk. A másik megjegyzésünk, amennyiben megállapításaink nem nyilvánvalóan tévesek, de vitathatók, dolgozatunkat annak reményével zárjuk, hogy minden új gondolat csak születésekor eretnek.

Szeged, 1996. novemberében

³³² Nagy László: A polgári eljárás néhány elvi kérdésének múltja és jövője különös tekintettel a másodfokú eljárás szabályaira. Magyar Jog, 1985. évi 9. szám, 823. p.

Irodalomjegyzék

306/1978. IM III/2. számú közlemény a származással kapcsolatos perekben alkalmazott orvosszakértői vizsgálatról (IK 1978. 9.)

A családjogi törvény módosításának koncepciója. (A családjogi kodifikációs munkabizottság előterjesztése.) Igazságügyi Minisztérium, 1984

A Legfőbb Ügyészség Ig. 542/1979. számú összefoglaló jelentése a családjogi perekben folytatott ítélkezési gyakorlat elemzéséről.

A Magyar Népköztársaság új Alkotmányának szabályozási koncepciója. Magyar Jog, 1989. évi 1. szám, 9-49. p.

A Magyar Szociológiai Társaság tudományos ülészaka "A többszörösen hátrányos helyzetű rétegek vizsgálatáról" 1981. április 23-24. Szociológia, 1981. évi 3-4. szám, 279-356. p.

A polgári perrendtartás magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1967

Alkotmányos elvek és esetek. Kézikönyv. Constitutional & Legislative Policy Institute, 1996

Andolina, Italo: Az olasz polgári eljárás alkotmányjogi alapjai. Magyar Jog, 1991. évi 5. szám, 311-315. p.

Aradi Béla: Gondolatok a perbeli igazmondásról. Magyar Jog, 1980. évi 3. szám, 281-284. p.

Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 3. számú módszertani levele "Írányelvek a származás-megállapítási perekben végzendő vércsoport-antropológiai vizsgálatokhoz és a szakvélemény adásához" (IK 1978. 4.)

Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 9. számú módszertani levele az igazságügyi orvosszakértők magatartásáról és felelősségéről

Bacaci, Alexandru: Aspecte noi sau Controversate ale Stabilirii Paternitatii prin Hotarire Judecatoreasca. Revista Romána 1988. 6. 18-25. p.

Bacsó Jenő: Az ausztriai polgári eljárásjogi reformmunkálatok. Magyar Jog, 1981. évi 4. szám, 379-381. p.

Bafia, Jerzy: A lengyel családügyi bíróságok - elképzelések és célok. Magyar Jog, 198. évi 5. szám, 434-441. p.

Bajory Pál: A felek személyes meghallgatásának jelentősége a polgári perben. Magyar Jog, 1958. évi 7. szám, 208-212. p.

Bajory Pál: A jogalakító ítéletek. Jogtudományi Közlöny, 1978. évi 9. szám, 540-547. p.

Bajory Pál: Meg kell-e hallgatni a feleket? Jogpolitika, 1984. évi 4. szám, 4-5. p.

Bajory Pál: Bizonyítás a római jogban. Jogtudományi Közlöny, 1987. évi 12. szám, 658-666. p.

Bajory Pál: Családi bíraskodás a Német Szövetségi Köztársaságban. Állam és Igazgatás, 1985. évi 11. szám, 1028-1030. p.

Bán Tamás: Az európai emberi jogi egyezmény hatásai a nemzeti törvényhozásra. Magyar Jog, 1992. évi 3. szám, 129-136. p.

Bán Tamás: Magyarország és az Európa Tanács Emberi Jogi Egyezménye. Magyar Jog, 1990. évi 6. szám, 488-503. p.

Banicz Erika - Kun László: Beszámoló a Pécsi Tudományegyetem Polgári Eljárásjogi Munkaközösségének üléseiről. Magyar Jog, 1979. évi 2. szám, 181-184. p.

Banicz Erika: A szakértők és jogalkalmazók találkozója a Pécsen működő Polgári Eljárásjogi Munkaközösség rendezésében. Magyar Jog, 1983. évi 7. szám, 664-665. p.

Baumbach-Lauterbach-Albers-Hartmann: Zivilprozeßordnung. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. München, 1976. 34. Auflage.

Beck Salamon: Beavatkozó vagy peres fél? Magyar Jog, 1964. évi 10. szám, 463-467. p.

Beitzke, Günther: Familienrecht. 16. Auflage. C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1972

Benedek Károly: Gondolatok a polgári eljárás reformjáról. Magyar Jog, 1984. évi 6. szám, 502-510. p.

Bérces István: A polgári eljárás egyes kérdései. Magyar Jog, 1983. évi 12. szám, 1112-1115. p.

Berndt Kornél: A Polgári Perrendtartás tervezett reformja elé. Magyar Jog, 1984. évi 2. szám, 148-150. p.

Bodnár Béla - Bodnár Zoltán: "Pótanyasági" szerződések. Jogtudományi Közlemény, 1987. évi 9. szám, 481-487. p.

Bodnár Béla - Bodnár Zoltán: A mesterséges megtermékenyítés és magzatvisztaültetés mint gyógykísérlet. Magyar Jog, 1987. évi 12. szám, 1051-1059. p.

Bouvier, Françoise: A la recherche de la paternité. Revue Trimestrielle de Droit Civil 89 (3) juill.-sept. 1990. 394-425. p.

Brósz - Pólay: Római jog. Tankönyvkiadó, Budapest 1976

Bujdosó Györgyi - Kun Tibor: A valószínűségi vélemény szerepe és értékelhetősége származási perekben. Magyar Jog, 1979. évi 8. szám, 721-725. p.

Bujdosó Györgyi: Kizárási és bizonyítási lehetőségek antropológiai vizsgálattal a származás-megállapítási ügyekben. Morphológiai és Igazságügyi Orvosi Szemle, 1976. évi 2. szám, 111-116. p.

Bujdosó Györgyi: X vagy Y. Apaságvizsgálat, igazságszolgáltatás. Medicina Könyvkiadó, Budapest 1985

Bujdosó Györgyi - Somogyi Endre - Bergou Jánosné: Kromoszóma-analízis származási perekben. Morphológiai és Igazságügyi Orvosi Szemle, 1980. évi 4. szám, 289-295. p.

Copper, D.: The Death of the Family. Penguin Press, London 1971

Curti, Arthur: Englands Zivilprozess. Berlin, Verlag von Julius Springer. 1928.

Csák Elemér: Vikend-házasságok. Heti Világgazdaság, 1988. február 20. 59. p.

Cserba Lajos: Gondolatok a polgári per megindításának előkészítéséhez. Magyar Jog, 1991. évi 5. szám, 295-299. p.

Csernok Gyula: A bizonyítékok mérlegelése a polgári perben. Magyar Jog, 1988. évi 2. szám, 117-130. p.

Csernok Gyula: Igazságügyi reformok és a bírói alkalmasság. Magyar Jog, 1988. évi 11. szám, 925-941. p.

Csernok Gyula: Pervezetés a polgári perben de lege lata és de lege ferenda. Magyar Jog, 1986. évi 7-8. szám, 616-629. p.

Csiky Ottó - Simor Antal: Az apasági és származás-megállapítás iránti egyéb perek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1961.

Csiky Ottó: A Legfelsőbb Bíróság családjogi iránymutatásainak felülvizsgálatáról. Magyar Jog, 1987. évi 9. szám, 726-734. p.

Csiky Ottó: Kényszerű apák. Jogpolitika, 1986. évi 2. szám, 4. p.

Csizmadia Andor: A házasság a feudális korban s a trienti zsinat rendelkezéseinek végrehajtása Magyarországon. Jogtudományi Közlöny, 1983. évi 3. szám, 174-179. p.

David, René: A jelenkor nagy jogrendszerei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1977

Deichfuß, Hermann: Recht des Kindes auf Kenntnis seiner blutsmäßigen (genetischen) Abstammung? Neue Juristische Wochenschrift 1988. H. 3. 113-117. p.

Deutsch, Erwin: Des Menschen Vater und Mutter. Neue Juristische Wochenschrift 1986. H. 32. 1971-1975. p.

Drávainé Benkő Margit: az ügyész szerepe a családjogi perekben. Ügyészségi értesítő, 1971. évi 2. szám, 1-5. p.

Drgonec, Ján: A művi megtermékenyítés szabályozása az érvényes jogi szabályozásokban. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 6. szám 334-339. p.

Dzsujeva, O. A.: A házasságon kívül született gyermek származásának megállapítása az angol jogban. Magyar Jog, 1983. évi 11. szám, 1030-1033. p.

Eörsi Gyula: A felelősség jogágazati variációiról. Jogtudományi Közlöny, 1978. évi 1. szám, 6-9. p.

Farkas - Németh - Névai - Szilbereky - Varga - Vida: Polgári eljárásjog I. Egyesleges jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest 1980

Farkas József: A különleges eljárások a polgári eljárásjog újraszabályozásának tükrében. Magyar Jog, 1985. évi 2. szám, 97-114. p.

Farkas József: A polgári eljárás átfogó újraszabályozása. Magyar Jog, 1984. évi 1. szám, 40-50. p.

Farkas József: Az eljárásjog néhány alapvető elve és a polgári eljárásjog átfogó újraszabályozása. Jogtudományi Közlöny, 1985. évi 10. szám, 558-566. p.

Farkas József: Bizonyítás a polgári perben. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1956

Farkas József: A polgári eljárás átfogó újraszabályozása. Magyar Jogász Szövetség, Kézirat, Dátum nélkül, 28. p.

Fasching, H. W.: Az osztrák polgári eljárási reform tapasztalatai. Magyar Jog, 1987. évi 5. szám, 448-455. p.

Fasching, Hans: Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen. Wien, 1966

Fehér Miklós - Farkas József: Szakértői bizonyítás a származás-megállapítási és gyermektartási perekben. KJK, Budapest 1956

Fehér Miklós: Az antropológiai-örökléstani vizsgálatok eredményei peres ügyekben. Magyar Jog, 1965. évi 1. szám, 27-30. p.

Filipescum, Ion P. - Calmuschi, Otilia: Raporturile juridice dintre parinti si copii. Bukarest 1985

Finger, Peter: Die Anfechtung der Ehelichkeit eines Kindes durch seine Mutter. Neue Juristische Wochenschrift 1984. H. 15. 846-849. p.

Földes Vilmos: Az orvosszakértői tevékenység aktuális kérdései az új jogszabályok tükrében. Magyar Jog, 1978. évi 8. szám, 724-726. p.

Földesi Tamás: Igazság az igazságról. Budapest 1976

Földesi Tamás: Igazságosság és jog. Állam- és Jogtudomány, 1983. évi 2. szám, 271-277. p.

Frank Ignác: A közigazság törvénye magyar honban. Buda, 1846

Garam Katalin: A reptéri igen. Heti Világgazdaság, 1988. február 20. 58-59. p.

Gáspárdy László: A polgári per elhúzásának szankciói de lege ferenda. Jogtudományi Közlöny, 1983. évi 1. szám, 22-29. p.

Gáspárdy László: A polgári perek tartamának elemzéséből levonható következtetések. Magyar Jog, 1981. évi 4. szám, 352-360. p.

Gáspárdy László: Gondolatok az új Pp. koncepciójához. Magyar Jog, 1983. évi 6. szám, 541-544. p.

Gáspárdy László: A Polgári Perrendtartás átfogó újraszabályozása és a pertartam-rövidítés néhány lehetősége. Magyar Jog, 1984. évi 1. szám, 57-61. p.

Gáspárdy László: Két perjogi reform, a pertartamrövidítés eltérő útjai. Jogtudományi Közlöny, 1983. évi 11. szám, 705-709. p.

Gáspárdy László: A polgári per idődimenziója. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989

Gátos György: A polgári eljárásjog újraszabályozása. Magyar Jog, 1983. évi 11. szám, 1015-1020. p.

Gátos György: Hozzászólás a Családjogi Kodifikációs Bizottság vitaülésének írásos előterjesztéséhez. Kézirat. 1984. október 2.

Grád András: Családjogi bíraskodás - szolgáltatás vagy kiszolgáltatottság? Magyar Jog, 1991. évi 3. szám, 169-171. p.

Greyerz, Christoph von: Der Beweis negativer Tatsachen. Bern, 1963

Guldener, Max: Das Schweizerische Zivilprozeßrecht II. Verlag Schulthess & Co. AG., Zürich 1948

Guth Péter - Budvári Róbert: A szerostatisztikai apaság-valószínűsítés lehetőségei származási perekben. Jogtudományi Közlöny, 1969. évi 9. szám, 477-478. p.

Hámori Vilmos: A felek tényelőadásai a polgári perben. Magyar Jog, 1960. évi 5. szám, 173-178. p.

Hámori Vilmos: A szakértői bizonyítás polgári perekben. Magyar Jog, 1965. évi 7. szám, 308-316. p.

Hámori Vilmos: A tényállás megállapításának bizonyossága a polgári perben. Magyar Jog, 1963. évi 3. szám, 122-128. p.

Hámori Vilmos: Az igazság és megállapítása a polgári perben. Magyar Jog, 1961. évi 11. szám, 507-513. p.

Hámori Vilmos: Tanúkihallgatás a polgári perben. Magyar Jog, 1968. évi 5. szám, 235-243. p.

Hanák Katalin (szerk.): Társadalmi változások - Életfordulók. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest 1988

Hartai László - Bujdosó Györgyi: Apasági és más, a gyermek családi jogállását érintő perek. Módszertani útmutató a bírói munkához. VI. Budapest 1983

Hartai László: A származás-megállapítás iránti perekben alkalmazott szakértői vizsgálatok értékeléséről. Magyar Jog, 1979. évi 6. szám, 526-536. p.

Hauser, Robert: A zürichi házassági bontó- és apaság-megállapítási per fejlődése. Cyril Hegnauer tiszteletére, 65. születésnapja alkalmából kiadott emlékkönyv. Verlag Stämpfli und Cie AG. Bern 1982. 141-165. p.

Hausmann, Rainer: Erbrechtliche Aspekte der italienischen Familienrechtsreform von 1975? Zeitschrift für das gesamte Familienrecht 1978. H. 6. 377-385. p.

Hegyvári Sándor: A Pp. tervezett reformja elé. Magyar Jog, 1983. évi 5. szám, 443-445. p.

- Henrich, Dieter*: Házassági jog és társadalmi valóság. Wolfram Müller-Freienfels tiszteletére kiadott emlékkönyv. Baden Baden, 1986. 286-327. p.
- Hercegh Mihály*: Magyar családi és öröklési jog. Budapest 1885
- Heyden, Frank*: A pergyorsítás koncentrált pervittel (Lehetőségek és korlátok a zürichi polgári peres eljárásban). Schweizerische Juristen-Zeitung, 1983. évi 13. szám. Ismerteti: Ujlaki László, Magyar Jog, 1985. évi 5. szám, 449-455. p.
- Huet-Weiller, Danièle*: Requiem pour une présomption moribonde. Recueil Dalloz Sirey 1985. 21. C. 123-127. p.
- Huizinga, Johan*: A középkor alkonya. Európa Könyvkiadó, Budapest 1979
- Igazságügyi Minisztérium Bírósági Főosztály "Tájékoztató a polgári perekben hozott határozatok megalapozottságának vizsgálatáról, különös tekintettel a bírák pervezetési tevékenységére és a bizonyítási eljárás lefolytatására" Budapest 1983
- Imregh Géza*: Gondolatok a tárgyalás-előkészítés jogintézményéről. Magyar Jog, 1983. évi 12. szám, 1107-1112. p.
- In Mexiko Debatte über die Abtreibung. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1991. január 18.
- Jauernig, Othmar*: Az anyagi jog és az eljárási jog. Jogtudományi Közlöny, 1983. évi 2. szám, 109-113. p.
- Jayme, Erik*: Das neue IPR-Gesetz - Brennpunkte der Reform. Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts, 1986. H. 5. 265-270. p.
- Jelentés a határozatok megalapozottságáról és szerkesztésének módjáról végzett vizsgálatokról. Igazságügyi Minisztérium Bírósági Főosztály 33.160/1986. IM III/2. szám.
- Jobbágyi Gábor*: A méhmagzat életjoga az európai jogállamok jogalkotásában. Magyar Jog, 1991. évi 10. szám, 601-608. p.
- Karay Pál*: A vércsoport-meghatározás családjogi jelentősége. Jogtudományi Közlöny, 1948. évi 5-6. szám, 53-58. p.
- Keller, Rolf*: "Baby M.": Ein spektakulärer Fall der Mietmutterchaft. Juristische Rundschau, 1987. H. 11. 441-446. p.
- Kengyel Miklós*: A tanúk a polgári perben. Magyar Jog, 1983. évi 9. szám, 811-825. p.
- Kengyel Miklós*: Bírósági szervezet és polgári eljárás Japánban. Jogtudományi Közlöny, 1980. évi 1. szám, 48-54. p.
- Kengyel Miklós*: Elhatárolási kérdések a polgári perbeli tanúbizonyítás köréből. Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből. X. Pécs, 1979., 173-213. p.
- Kengyel Miklós*: Polgári eljárásjog III. kötet. Pécs 1993
- Kengyel Miklós*: A jogérvényesítés akadályai és a "joghoz jutás" lehetőségei a polgári igazságszolgáltatásban. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 4. szám, 185-194. p.
- Kengyel Miklós*: Reformtörekvések és kodifikáció az osztrák polgári igazságszolgáltatásban (1978-1983). JPTE Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből. XVI. Különnyomat. Pécs, 1985. 139-185. p.
- Kengyel Miklós*: Perkulturá. Pécs, 1993
- Kengyel Miklós*: A polgári bíráskodás hétköznapijai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990
- Kiss Daisy*: A tárgyalás és pervezetés. Magyar Jog, 1986. évi 2. szám, 186-188. p.

Kiss Éva: A családjogi törvény és az anyakönyvi igazgatás összefüggései. Állam- és Igazgatás, 1983. évi 6. szám, 497-503. p.

Kiss Éva: A nemzetközi családjog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 1996

Kiss Éva: Tudományos konferencia a házasságon kívül szülések demográfiai, társadalmi és egészségügyi összefüggéseiről. Magyar Jog, 1982. évi 1. szám, 85-89. p.

Klinger András: A termékenység befolyásolásának eszközei. (Megjelent "A népesedés és a népesedéspolitiká" c. tanulmánykötetben.) Budapest, 1983. 29-71. p.

Koch H. H. - Steinmetz H. P.: Möglichkeiten und Grenzen des Freibeweises im Zivilprozeß. Monatsschrift für Deutsches Recht 1980. No. 11. 901-904. p.

Kőrös András (szerk.): A családjog kézikönyve. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 1995

Kőrös András: Nemzetközi családjogi "műhely" Budapesten. Magyar Jog, 1991. évi 12. szám, 705-708. p.

Krasenyinnikova, N. A.: A hindu házassági jog reformja az Indiai Köztársaságban. Magyar Jog, 1981. évi 3. szám, 273-274. p.

Kulcsár Kálmán: A népesedés befolyásolásának lehetőségei. (Megjelent "A népesedés és a népesedéspolitiká" c. tanulmánykötetben) Budapest, 1983. 9-28. p.

Kun Tibor: Vércsoportvizsgálat a tanúval szemben. Magyar Jog, 1978. évi 3. szám, 238-240. p.

Kun Tibor: Keresetindítás és tárgyalás-előkészítés származási perekben. Acta Facultatis Politico-Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Tomus XXIII. Budapest, 1980. 247-258. p.

Lábady Tamás - Kengyel Miklós: A polgári perbeli szakértői bizonyítás időszerű kérdései. Magyar Jog, 1982. évi 11. szám, 1006-1014. p.

Lantos János: Javaslatok a Polgári Perrendtartás reformjához. Magyar Jog, 1984. évi 2. szám, 150-152. p.

Lékö Eszter: Az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölések. Rendészeti Szemle, 1993. évi 5. szám, 30-41. p.

Losonczy Ágnes: Bevezetés. Társadalmi változások - életfordulók. Tanulmányok. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1988. 244. p.

Löcsei Pál (szerk.): Család és házasság a mai magyar társadalomban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1971

Luther, Gerhard: Die Reformen des deutschen und italienischen Familienrechts im Vergleich. Rabels Zeitschrift für Ausländisches und Internationales Privatrecht. 1978. H. 2. 304-330. p.

Magyary Géza (Nizsalovszky Endre): Magyar polgári perjog. Franklin-Társulat Kiadása, Budapest 1939

Makara Klára: Magyar viszonyok. Heti Világgazdaság, 1988. február 20. 58. p.

Markója Imre igazságügyminiszter előadása az országos vezetői értekezleten (1983. április 20.) Magyar Jog, 1983. évi 6. szám, 481-496. p.

Márkus Dezső: A házasságon kívül született gyermek joga. Budapest 1898

Másilko, Vilém - Vanecek, Stanislav: Urcováni otcovství v evropských práních Rádech. SEVT 1969

Merényi Kálmán: A család (házasság) büntetőjogi védelmének kezdeti kialakulása a különböző jogrendszerekben. Jogtudományi Közlöny, 1990. évi 6. szám, 197-203. p.

- Mojak, Jan:* A családjogi bíraskodás Lengyelországban. Magyar Jog, 1981. évi 11. szám, 1029-1034. p.
- Molnár János:* Mikor helyezheti hatályon kívül az elsőfokú bíróság saját ítéletét? Magyar Jog, 1964. évi 2. szám, 81-85. p.
- Morancais-Demeester, Marie-Luce:* Vers l'égalité parentale. Recueil Dalloz Sirey 1988 2. C. 7-14. p.
- Nagy Ferenc - Lammich, Siegfried:* A terhesség-megszakítás és a magzatelhajtás egyes jogi, illetve büntetőjogi kérdései. Magyar Jog, 1986. évi 7-8. szám, 633-642. p.
- Nagy László:* A polgári eljárás néhány elvi kérdésének múltja és jövője különös tekintettel a másodfokú eljárás szabályaira. Magyar Jog, 1985. évi 9. szám, 820-827. p.
- Nehlsen - v. Stryk, Karin:* Probleme des Scheinvaterregresses. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht 1988. H. 3. 225-238. p.
- Németh János (szerk.):* Magyar polgári perjog I-II. kötet. Ligatura Kiadó, Budapest 1993/1992
- Németh János:* A polgári eljárásjog reformja. Magyar Jog, 1986. évi 3. szám, 193-207. p.
- Németh János:* A polgári perjogunk fejlődése a felszabadulás óta. Magyar Jog, 1985. évi 3-4. szám, 284-300. p.
- Nerson, Roger:* Personnes et droits de famille. Revue Trimestrelle de Droit Civil 1978. 2. C. 328-356. p.
- Névai - Szilbereky:* Polgári eljárásjog. Tankönyvkiadó, Budapest 1977
- Névai László:* Egy új polgári perrendtartás koncepciójáról. Magyar Jog, 1983. évi 4. szám, 289-306. p.
- Nizsalovszky Endre:* A család jogi rendjének alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963
- Novák István:* A bíró és a szakértő. (Gondolatok egy gyakorlati témáról - több változatban) Magyar Jog, 1991. évi 6. szám, 359-360. p.
- Novák István:* A polgári eljárásjogi felelősség alapgondolatai. Jogtudományi Közlöny, 1972. évi 11. szám, 571-576. p.
- Novák István:* Átgondolt reform elé. Magyar Jog, 1983. évi 6. szám, 544-549. p.
- Novák István:* A polgári eljárásjogi felelősség jogi természete. Jogtudományi Közlöny, 1982. évi 8. szám, 601-608. p.
- Novák István:* A polgári eljárásjogi felelősség feltételei. Jogtudományi Közlöny, 1980. évi 12. szám, 851-858. p.
- Nyikolszkaja, N.:* Szakértői bizonyítás az apaság megállapítása iránti perekben. Magyar Jog, 1973. évi 3. szám, 178-180. p.
- Onody György:* Szabad a választás. Heti Világgazdaság, 1988. február 20. 57-58. p.
- Ormay Gábor:* Néhány gondolat az ún. egyéb okból eredhető - bírókkal kapcsolatos - elfogultság kérdéséről polgári jogviszonyok körében. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 4. szám, 223-225. p.
- Osvald István (szerk.):* Polgári jogesetlexikon. Grill, Budapest 1937
- Pap Tibor:* A házasságon kívüli leszármazásra vonatkozó jogalkotás fejlődése. Budapest 1965
- Pap Tibor:* Magyar családi jog. Tankönyvkiadó, Budapest 1967

- Petrik Ferenc* (szerk.): A családjogi törvény magyarázata. I-II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1988
- Petrik Ferenc* (szerk.): Polgári eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 1996
- Polgári peres eljárás. Törvényjavaslat I-II. Igazságügyi Minisztérium. Budapest, 1988. november, 168. p.
- Pongrácz Tiborné - S. Molnár* Edit: Gyermekvárás serdülőkorban. Társadalmi változások - életfordulók. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1988. 139-153. p.
- Poznič, Borivoje*: Gradjansko procesno pravo. 12. kiadás Savremena administracija, Beograd, 1991
- Pratte, Marie - Fortis-Monjal, Elisabeth*: Présomption de paternité et vérité biologique en droit français et québécois. Recueil Dalloz Sirey 1988. 5. C. 31-38. p.
- Rádai Lajos*: A házasságon kívül született gyermekek apasági keresete. Pallas, Budapest, 1885
- Rainer, Frank*: Recht auf Kenntnis der genetischen Abstammung? Zeitschrift für das gesamte Familienrecht 1988. H. 2. 113-120. p.
- Raiser, Günther H.*: Die Rechte des Scheinvaters in bezug auf geleistete Unterhaltszahlungen. Zeitschrift für das gesamte Familienrecht 1986. H. 10. 942-946. p.
- Raynaud, Pierre*: Le démantèlement de la présomption de paternité légitime. Recueil Dalloz Sirey 1985. 31. C. 205-210. p.
- Rétiné Böhm Éva*: Családvédelem, családgondozás, különös tekintettel a gyámhatóság hatáskörére. Állam- és Igazgatás, 1982. évi 3. szám, 228-231. p.
- Rév Erika*: A francia családjogi gyakorlatról. Jogtudományi Közlöny, 1981. évi 2. szám, 143-145. p.
- Rex-Kiss Béla*: A szakértői bizonyítás lehetőségei a vércsoportkutatás legújabb eredményei alapján származás-megállapítási és gyermektartási perekben. Jogtudományi Közlöny, 1959 évi 4. szám, 174-182. p.
- Rex-Kiss Béla*: Az AB0 alcsoport és az Rh-vércsoport-vizsgálatok atyasági ügyekben. Jogtudományi Közlöny, 1958. évi 9. szám, 327-331. p.
- Rex-Kiss Béla*: Szakértői bizonyítás lehetőségei a vércsoportkutatás legújabb eredményei alapján származás-megállapítási és gyermektartási perekben. Jogtudományi Közlöny, 1959. évi 4. szám, 174-182. p.
- Rex-Kiss Béla*: Új irányelvek a vércsoport-vizsgálatokon alapuló bírósági orvosszakértői véleményezéshez az NSZK-ban. Jogtudományi Közlöny, 1978. évi 3. szám, 158-159. p.
- Rónay Nándor*: A házasságon kívül született gyermek jogállása és a svéd családjog. Grill, Budapest, 1937
- Rose-Kaan, Christine*: Der Vaterschaftsprozess in Frankreich und in Österreich. Zeitschrift für Rechtsvergleichung 1984. H. 4. 264-295. p.
- Rosenberg-Schwab*: Zivilprozessrecht. 11. Auflage. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1974
- S. Molnár* Edit: A család ideálisnak tartott létszáma és összetétele - a népesedés-propaganda lehetőségei. (Megjelent "A népesedés és a népesedéspolitika" c. tanulmánykötetben. Budapest 1983)
- Saario, Vieno Voitto*: A házasságon kívül született gyermekek hátrányos megkülönböztetése. ENSZ New York, 1967

- Sárffy Andor*: Magyar polgári perjog. Budapest, Grill, 1946.
- Schönke, Adolf*: Zivilprozeßrecht. R.v.Decker's Verlag, Berlin 1938
- Schurter, Emil*: Grundzüge des materiellen Beweisrechts in der Schweizerischen Zivilprozeßgesetzbuch. Zürich, 189
- Somogyi Endre*: Az igazságügyi orvostan alapjai. Medicina Könyvkiadó, Budapest 1977
- Somogyi Endre*: Feladataink az igazságügyi orvostan továbbfejlesztésében. Morphológiai és Igazságügyi Orvosi Szemle, 1984. évi 1. szám, 3-8. p.
- Somogyi Endre*: Hogyan tovább az igazságügyi orvosszakértői szervezet fejlesztésével? Magyar Jog, 1988. évi 11. szám, 958-962. p.
- Soósné Lajos Ilona*: A perek előkészítése és a bíróságok pervezetési tevékenysége a polgári ügyekben. Magyar Jog, 1980. évi 7. szám, 642-648. p.
- Starovič-Keča*: Gradjansko procesno pravo. Novi Sad, 1995
- Susa Éva - Szabó Árpád*: A gyermek életkorának jelentősége a származás-megállapítási, antropológiai vizsgálatoknál. Magyar Jog, 1978. évi 11. szám, 1021-1026. p.
- Szabó A. Ferenc*: Népesedés és jövő kutatás. Valóság, 1985. évi 2. szám, 46-55. p.
- Szabó Árpád - H. Váczy Zsuzsanna - Gyódi Istvánné*: Az újabb vércsoportrendszerek alkalmazásának tapasztalatai és jelentősége a származás-megállapítási eljárásokban. Magyar Jog, 1987. évi 9. szám, 747-755. p.
- Szabó Imre (szerk.)*: Állam- és Jogtudományi Enciklopédia I-II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest 1980
- Szabó Imre*: A származás-megállapítási perek egyes kérdései. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Tomus XLIII. Szeged 1993. 437-449. p.
- Szabó Imre*: Igazmondás a polgári eljárásban. Magyar Jog, 1982. évi 7. szám, 665-667. p.
- Szamel Katalin*: Bodnár Zoltán: "A mesterséges úton történő megtermékenyítés etikai és jogi alapkérdései" c. kandidátus értekezésének vitájáról. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 4. szám, 236-239. p.
- Székely János*: Szakértői bizonyítás Franciaországban. Magyar Jog, 1975. évi 11. szám, 658-661. p.
- Székely János*: Szakértők az igazságszolgáltatásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1967
- Szigligeti Viktor - Bacsó Jenő (szerk.)*: A családjogi törvény magyarázata. I-II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1971
- Szigligeti Viktor*: Az anyai származás bírói megállapítása. Magyar Jog, 1964. évi 9. szám, 394-403. p.
- Szilbereky Jenő (szerk.)*: Polgári eljárásjog I-II. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest 1984
- Szilbereky Jenő - Névai László (szerk.)*: A polgári perrendtartás magyarázata. I-II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1967
- Szilbereky Jenő - Névai László (szerk.)*: A polgári perrendtartás magyarázata. I-II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1975
- Szilbereky Jenő*: Az ítékezés elvi irányításának kérdései (II. rész). Magyar Jog, 1982. évi 10. szám, 865-882. p.
- Szilbereky Jenő*: Az ügyész a polgári eljárásban. Budapest 1961

Szilbereky Jenő: Megjegyzések egy készülő törvénytervezet előkészítéséhez. (A polgári eljárás újraszabályozása.) Magyar Jog, 1984. évi 4. szám, 289-303. p.

Szitás Benedek: A perbeli taktika néhány kérdése. Magyar Jog, 1982. évi 1. szám, 46-52. p.

Szitás Benedek: A perjogi önállóság, aktivitás, együttműködés és felelősség néhány kérdése. Magyar Jog, 1983. évi 8. szám, 726-732. p.

Szitás Benedek: A rosszhiszemű pervitelért való felelősség néhány kérdése. Polgári Eljárásjogi Füzetek X. Budapest, 1980. 45-54. p.

Szladits Károly (főszerk.): Magyar magánjog. II. kötet. Családi Jog. Budapest 1940

Szuchovszky Gyula: Orvosszakértői díjazás - koncepcionális kérdések. Magyar Jog, 1988. évi 11. szám, 963-968. p.

Timár László: Újragondolni polgári eljárásjogunk intézményrendszerét és jogintézményeit. Magyar Jog, 1983. évi 9. szám, 826-830. p.

Törő Károly: Személyiségvédelem a születés előtt. Jogtudományi Közlöny, 1988. évi 3. szám, 118-124. p.

Triva, L.: Gradjansko procesno pravo. Zagreb, 1980

Vacura, Jiri: Az apaság megállapításához szükséges szakértői vélemények néhány kérdéséhez. Magyar Jog, 1980. évi 9. szám, 832-837. p.

Váradi Klára: Vitaülés a személyállapotra vonatkozó perek időszerű eljárásjogi kérdéseiről. Magyar Jog, 1971. évi 4. szám, 251-252. p.

Vörös László: Az orvoslásról egy új szakkönyv ürügyén. Valóság, 1983. évi 5. szám, 65-71. p.

Weiss Emília: A családjogi törvény tervezett módosítása. Jogtudományi Közlöny, 1986. évi 3. szám, 115-125. p.

Werbőczy István Hármaskönyve. Budapest, Franklin Társulat 1897

Zám Mária: A család gondozása, avagy töredékek a G. család életéből. Valóság, 1985. évi 10. szám, 87-92. p.

Zoltán Imre: Hiányosságok az igazságügyi orvosszakértői gyakorlatban. Magyar Jog, 1979. évi 3. szám, 244-251. p.

Zoltán Ödön: Az apaság bírósági megállapítása némi nemzetközi összehasonlítással. Magyar Jog, 1980. évi 7. szám, 622-641. p.

Imre Szabó
Deciding debated fatherhood by the law court

Summary

The presented paper reveals the handicaps and historical discrimination of children born out of wedlock. Moreover it speaks of the ratio of illegitimate births and of the social reasons leading to such births. Under a special heading legal solutions ensuring the rights of illegitimate children applied in different legal systems are given as well as international diplomatic and legal efforts wherein states strive to ensure legal equality of children born out of wedlock.

The system of presumption for paternity in Hungarian law is described.

A detailed description is given of starting discussed paternity suits. In this part an analysis is given of the work of public guardianship authorities, of the problems of complaints of enclosures. In the treatment of the problem details of examining complaints, the competence and jurisdiction of the court, the possibilities of family law suits are debated. Special stress is given to the activity of the court how to carry on the sessions.

A short reference to the expenses of the procedure is given, the structure and content of the decision are dealt with.

Possibilities for remedy are also mentioned.

The bulk of the paper deals with questions of evidence in suits of fatherhood. The cases of the parties, the compulsory burden of proof and the rule of the latter are described. Among the tools of evidence mention is made of attestations especially that of the mother's. Problems of expert witness and the role of the court in measuring the result of evidence are described in detail.

The paper also gives illustration for the necessity of codification as a result of Act 75/1995. (XII. 21.) by the Constitutional Court.

Statistical analysis of the jurisdiction of a town court is carried out.

Finally there are some suggestions for a future codification. Putting an end to the irregularity of the case of the mothers and a desired further development of the case of the expert witness are stressed.